

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

ТРАВНЕВІ СТУДІЇ: ІСТОРІЯ, МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Збірник матеріалів

VIII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ
І МОЛОДИХ ВЧЕНИХ «ТРАВНЕВІ СТУДІЇ 2026:
ВІЙНА ТА МИР У ЄВРОПІ – ІСТОРІЯ ТА СВІТОВА ПОЛІТИКА»

8 травня 2026 р.
ВИПУСК 11

Вінниця
2026

*Рекомендовано до друку вченою радою факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 10 від 20 травня 2026 р.)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Берегута В. В., асистент кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Лебідь І. Г., канд. іст. наук, заст. декана з навчальної роботи факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Лимар В. В., д-р екон. наук, проф., в. о. зав. кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Литвиненко Р. О., д-р іст. наук, проф., професор кафедри історії та археології Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Мартинчук І. І., канд. іст. наук, доц., доцент кафедри історії та археології Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Мелекесцев К. І., канд. іст. наук, доц., заст. декана з наукової роботи факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Отземко О. В., канд. іст. наук, доц., доцент кафедри історії та археології Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Прихненко М. І., канд. політ. наук., проректор з науково-педагогічної роботи, молодіжної політики та розвитку Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Пятницькова І. В., канд. іст. наук, доц., заст. декана з соціальної та виховної роботи факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Теміров Ю. Т., канд. іст. наук, доц., декан факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса (редактор);

Темірова Н. Р., д-р іст. наук, проф., в. о. зав. кафедри історії та археології Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Т 65 Травневі студії: історія, міжнародні відносини: збірник матеріалів VIII Міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених «Травневі студії 2026: війна та мир у Європі – історія та світова політика». Вип. 11 / за заг. ред. Ю. Т. Темірова; уклад. К. І. Мелекесцев. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2026. 208 с.

УДК 94:339](063):378.4(477.62)ДонНУ

ЗМІСТ

Секція 1. Археологічні та антропологічні студії як відображення людського розвитку

<i>Кобас Константин Йосиф.</i> Кутлакська фортеця в системі фортифікаційних споруд західного кордону Боспорської держави (II пол. I ст. до Н. Х. – I трет. I ст. після Н. Х.)	7
<i>Короленко Мирослава.</i> Зброя на українських землях у XIV–XVI ст.	10
<i>Мельник Сергій.</i> Аксеологія як новий напрям дослідження матеріальної культури	13
<i>Беляков Денис.</i> «В Ялті не буває зими»: погода й клімат Криму в текстах мандрівників кінця XVIII – початку XX ст.	16
<i>Волинський Владислав.</i> Антропологічний портрет переяславського рекрута (за матеріалами оглядового списку 1819 р.)	18

Секція 2. Роль особистості в європейській історії та сучасності

<i>Генсьорський Василь.</i> Місія Святого Ангарія в Данії IX ст. та її вплив на трансформацію політичного і соціокультурного розвитку країни	21
<i>Бондарчук Тетяна.</i> Через випробування до служіння народів: життєвий шлях Софії Русової	23
<i>Зайцев Максим.</i> Місце Святослава Караванського в пантеоні української Одеси	25
<i>Бривко Микола.</i> «Націоналістичні погляди» в уяві слідчих НКВС (на прикладі Дурдуківського В.)	27
<i>Головченко Яна.</i> Трансформація публічного образу американської жінки у першій половині XX ст.	29
<i>Павлюк Артем.</i> Реформи Лі Куан Ю та їх довгостроковий вплив на економічне життя в Сінгапурі	31
<i>Шенітак Наталія.</i> Село Ундіно-Посельє як місце заслання в життєвих долях поетів-дисидентів Ірини та Ігоря Калинців	33
<i>Хіміч Вікторія.</i> Неформальна дипломатія «без краваток»: внесок саміту Кучми–Квасневського в Криму до розвитку польсько-українських відносин 1990-х рр.	35

Секція 3. Українське суспільство в умовах війни та миру: минуле та сьогодення

<i>Бондарчук Євгеній.</i> Воєнна тактика козацького війська у часи Національно-визвольної війни середини XVII ст.	39
<i>Лівандовська Вікторія.</i> Записки іноземців про Поділля XVIII ст.	41
<i>Федорук Михайло.</i> Станція Жмеринка – візитівка промислової революції на Поділлі	43
<i>Ткаченко Валерія.</i> Участь жінок Наддніпрянської України в роботі першого всеросійського жіночого з'їзду	46
<i>Смаль Роман.</i> Захист соціально-економічних інтересів галицького селянства у програмній діяльності РУРП	48
<i>Нісанов Олександр.</i> Листопадовий зрив в історії України	51

<i>Ієромонах Іоасаф (Міронов Микита Євгенович). Дискусії щодо реформи церковного календаря в контексті діяльності Всеукраїнського Православного Церковного Собору 1918 р.</i>	55
<i>Ієромонах Павел (Вітрук Володимир Іванович). Міжцерковні відносини обновленської Української Синодальної Церкви з Помісними Православними Церквами: форми, зміст і значення (1920–1930 рр.)</i>	57
<i>Корецька Єлизавета. Образ жінки в радянській жіночій періодиці передвоєнних років (1930–1941 рр.)</i>	60
<i>Пявчук Ілля. Таборова періодика як форма культурного самозбереження українських переміщених осіб у повоєнній Німеччині (на прикладі місячника «Похід»)</i>	62
<i>Івасюк Вікторія. Особиста травма як мотивація жінок до боротьби в лавах ОУН–УПА</i>	65
<i>Сорокіна Вікторія. Фруктовий сад: місце злочину і пам'яті</i>	66
<i>Кугай Катерина. Історія незалежної України в контексті світової історії</i>	69
<i>Романовський Ілля. Характеристика висвітлення факту визнання США незалежності України в українських ЗМІ</i>	71
<i>Белая Ангеліна. Молодіжні субкультури в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.</i>	73

Секція 4. Європейський та український досвід врегулювання конфліктів і розбудови миру

<i>Лендел Михайло. Взаємовигідний характер співпраці Ватикану та режиму Муссоліні в міжвоєнний період (на прикладі Латеранських угод 1929 р.)</i>	76
<i>Цимбал Іван. Феномен «конструктивної невизначеності» в тексті угоди Страсної П'ятниці: уроки для української дипломатії</i>	79
<i>Шиляєв Денис. Нордично-Балтійська безпекова співпраця на сучасному етапі: загрози та перспективи</i>	83
<i>Грушко Анна. Зовнішня політика Франції щодо України в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації</i>	86
<i>Дідук Юлія. Місце України у концепції Глобальної Британії</i>	89
<i>Затоковенко Максим. Україна та ЄС у зовнішньополітичній стратегії США за адміністрації Дональда Трампа</i>	92
<i>Хаустов Ярослав. Українсько-румунські відносини у контексті безпеки Чорноморського регіону</i>	95
<i>Золотарьов Богдан. Світові практики у врегулюванні військових конфліктів і перспективи їх адаптації в Україні</i>	98
<i>Маруховський Олег. Вплив «м'якої сили» ЄС на політичні стратегії авторитарних режимів країн Центральної Азії в умовах російсько-української війни</i>	101
<i>Маковей Данило. Медіація та санкції як інструменти врегулювання російсько-української війни: порівняльний аналіз ефективності</i>	103
<i>Михайлик Ілля. Оцінка потенціалу ОБСЄ як медіатора у конфліктах (на прикладі війни Росії проти України)</i>	107

<i>Мельник Ольга.</i> Ukraine Facility в контексті європейської інтеграції України: спадкоємність та інновації плану Маршалла	109
<i>Фролова Мар'яна.</i> Економічна та фінансова підтримка Європейським Союзом України в умовах російської повномасштабної збройної агресії ...	112
<i>Кулій Олександр.</i> Трансформація архітектури безпеки Східного флангу НАТО після початку повномасштабного російського вторгнення в Україну ...	115
<i>Федорчук Вадим.</i> Неліберальна демократія в Угорщині: роль Віктора Орбана у трансформації політичної системи	118
<i>Іжаківський Валерій.</i> Дискусія про трансформацію світового порядку: від лібералізму до постлібералізму	121
<i>Оніщук Олександр.</i> Концепція третього світу в період холодної війни	124
<i>Мельник Максим.</i> Загрози конвенційної війни між КНР та Тайванем	127
<i>Сушко Андрій.</i> Офіційний дискурс українсько-китайських відносин в умовах збройного конфлікту Росії проти України (2022–2026 рр.)	131
<i>Господар Анна.</i> Потенціал БРІКС як «центру сили» Азії	134

Секція 5. Публічна дипломатія як інструмент подолання протистояння

<i>Зябченко Олексій.</i> Роль індивідуального дипломатичного чинника в трансформації системи міжнародних відносин в Європі наприкінці XVIII – на початку XIX ст.: діяльність Шарля-Моріса де Талейран-Перігора	137
<i>Грищук Владислав.</i> Особливості дипломатичної спеціалізації держав Перської затоки	140
<i>Михалюк Назар.</i> Публічна дипломатія як інструмент у сучасній війні	143
<i>Екатомматі Фотіні.</i> Кризові комунікації як складова стратегічних комунікацій у сучасних міжнародних відносинах	145
<i>Клименко Ангеліна.</i> Народний танець як елемент культурної дипломатії України під час російського повномасштабного вторгнення	147
<i>Магденко Ірина.</i> Культурна дипломатія України в державах Європи в умовах російського воєнного вторгнення	150
<i>Онопенко Анна.</i> Цифровізація культурної дипломатії України в умовах російського повномасштабного вторгнення	152
<i>Черановська Дар'я.</i> Гендерний вимір сучасної української дипломатії	155
<i>Шпортун Дарія.</i> Публічна дипломатія Китаю крізь призму ініціативи «один пояс, один шлях»	158

Секція 6. Історія у вирі інформаційного протистояння та гібридної війни

<i>Стемблівська Богдана.</i> Образ Мавки в історичних народних віруваннях та обрядах українців та досвід творення достовірного медійного наративу	162
<i>Бралатан Яна.</i> Леся Українка в сучасному інформаційному просторі	164
<i>Миргородська Софія.</i> Музеї меморіалу Перл Гарбор, Хіросіми та Нагасакі: протистояння історичних пам'ятей	166
<i>Короневська Любов.</i> Україна у Другій світовій війні: переосмислення історичного наративу та деконструкція радянсько-російських міфів	169
<i>Корольчук Олександр.</i> Медіація і когнітивна війна: між комунікацією, маніпуляцією та стійкістю суспільств	173

<i>Мелентьева Вероніка.</i> Наратив захисту російськомовного населення в Україні в контексті російсько-української війни	175
<i>Слова Тетяна.</i> Когнітивна війна Росії: інформаційні наративи та трансформація європейської стійкості	177
<i>Торчинюк Олександр, Бабушкін Євгеній.</i> Стратегічні комунікації як інструмент протидії гібридній агресії у війні проти України	180
<i>Паламарчук Юлія.</i> Альтернативні промосковські «бази даних» у соціальних мережах як інструмент інформаційного протистояння	183
<i>Лузан Євген.</i> Від Brexit до TikTok у Румунії: цифрові стратегії антисистемних рухів як виклик для європейських демократій	185

Секція 7. Історична наука перед викликами ХХІ ст.

<i>Кубов Мирослав.</i> Погляд сучасних дослідників на Українську революцію 1917–1921 рр.	189
<i>Шалашний Леонід.</i> Нормативне забезпечення у впровадженні «європейського виміру» в історичній освіті: аналіз документів, ухвалених Радою Європи в 1980-х рр.	191
<i>Хмелик Владислава.</i> Вища освіта на Донеччині в середині 1990-х рр.: аспект міжнародної співпраці	194
<i>Салагуб Людмила.</i> Історія та література: поєднання дискурсів проти догматичного навчання	197

Травневі студії Джуніор

<i>Соловійова Вероніка.</i> Роль краєзнавця В. Д. Отамановського у формуванні цілісного українського наративу наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. ...	202
<i>Ваньо Марина, Колоколова Євгенія.</i> Добрий світ Присамарського краю ...	205

СЕКЦІЯ 1

АРХЕОЛОГІЧНІ ТА АНТРОПОЛОГІЧНІ СТУДІЇ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

Кобас Константин Йосиф

Донецький національний університет імені Василя Стуса

КУТЛАКСЬКА ФОРТЕЦЯ В СИСТЕМІ ФОРТИФІКАЦІЙНИХ СПОРУД ЗАХІДНОГО КОРДОНУ БОСПОРСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (II ПОЛ. I СТ. ДО Н. Х. – I ТРЕТ. I СТ. ПІСЛЯ Н. Х.)

Ключові слова: Кримський півострів, Боспорське царство, кордон, фортеця, оборона.

Keywords: Crimean Peninsula, Bosporan kingdom, frontier border, fortress, defense.

Кутлакська фортеця є однією з відомих археологічних пам'яток південно-східного Криму, яка має статус заповідної території. Вона знаходиться за 60 км від м. Феодосія на південний захід і носить назву від с. Кутлак (суч. с. Веселе), неподалік якого розташовується. Про Кутлакську фортецю стало відомо після її відкриття у 1982 р. археологом Ігорем Барановим. Подальші розкопки на пам'ятці здійснювалися протягом наступних чотирьох десятиліть. Завдяки ним фортецю було детально досліджено. Вивченню зазначеної пам'ятки у своїх працях приділяли увагу С. Ланцов, О. Масленніков, С. Саприкін, Ю. Виноградов, О. Паршина, В. Горнчаровський, В. Кутайсов, О. Бонін, В. Зубар, К. Колесников та ін. Незважаючи на значний обсяг присвячених вказаній пам'ятці публікацій, відкритим залишається питання, пов'язане із завершальним етапом історії її функціонування, та верхньою часовою межею. Тож у своєму дослідженні автор ставить за мету оцінку стратегічної ролі та оборонного потенціалу зазначеного укріплення в системі оборони західного кордону Боспору Кіммерійського, а також спробувати дати відповідь на питання: як і коли саме фортеця перестала виконувати своє пряме призначення?

У 40-х рр. I ст. до Н. Х. ситуація на кордонах Боспорської держави набуває загрозливого характеру через активізацію варварських племен. Не став винятком і західний кордон європейського Боспору, який потерпав від набігів кримських скіфів. Подібний стан справ змусив боспорського царя Асандра (46–17/14 ст.) вдаватися до заходів оборонного характеру. Вони полягали у зміцненні державного кордону шляхом відновлення старих фортифікаційних споруд – Асандрових валів, про які нас інформує Страбон [8, с. 285]. Також ним була ініційована розбудова систем нових укріплень. Серед них чільне місце посідає Кутлакська фортеця, що виникла в цей період. Як зазначалося вище, Кутлакську фортецю було вперше виявлено 1982 р. кримським археологом Ігорем Барановим. У 1983 р. ним же було здійснено її перші розкопки з метою обстеження пам'ятки [6, с. 180; 7, с. 39]. Однак розкопки фортеці Барановим не носили системного характеру, тому пам'ятку не було досліджено належним чином. До того ж від початку її ідентифікували як одну з генуезьких фортець консульства Солдайя, споруджених

за доби середньовіччя. Лише після того, як в 1984 р. до вивчення пам'ятки долучилася Олена Паршина, ситуація докорінно змінилась. У процесі розкопок під керівництвом О. Паршиної та О. Домбровського у 1984–1989 рр. було встановлено, що зазначена пам'ятка є фортецею античного часу, яка існувала упродовж I ст. до Н. Х. – I ст. після Н. Х. В 1990–2010-х рр. дослідження пам'ятки здійснювала Кримська філія ІА НАН України під керівництвом С. Ланцова [7, с. 39]. Джерельна база, на підставі якої можна реконструювати історію функціонування споруди, є суттєвою. Окрім археологічного матеріалу, (який є основним у дослідженнях), ми послуговуємося даними писемних джерел, представлених працями античних авторів – Страбона та Флавія Арріана. Також не варто забувати про епіграфічні та іконографічні джерела, дотичні до часу функціонування фортеці.

Кутлакська фортеця є продуктом оборонної політики Асандра. Вона була однією із фортифікаційних споруд першої лінії оборони [2, с. 217; 4, с. 205] західного кордону, входила до системи укріплень Ак-Монайського валу. Роботи по спорудженню були поспішними, враховуючи напружену ситуацію на кордонах. Зазначена пам'ятка мала вигляд невеликого форту п'ятикутної форми зі стінами висотою 4 м та чотирма баштами з бастіоном по бокам. Фортеця розміщувався на невеликому плато за 170 м від берегової смуги [1, с. 10; 2, с. 217]. Її основним завданням було стримування й відбуття атак потенційного ворога. Також вона виконувала сигнальні функції, попереджаючи за допомогою системи димових сигналів інші фортеці про наближення ворога. Розміщення ж фортеці свідчить про те, що вона виконувала сторожову функцію Кутлакської бухти, здійснюючи її прикриття від можливих піратських набігів, проти яких активно боровся Асандр. Цілком можливо, що саме в цій бухті локалізувався порт Афінеон, про який писав Арріан у своєму периплі Чорного моря. На підставі активних археологічних досліджень середини фортеці, дослідники прийшли до висновку про стаціонарність залоги та її невелику чисельність (бл. 100 осіб). Однак, не зважаючи на свою невелику чисельність, залога була озброєна металевими машинами, свідченням чого слугують знайдені в ході розкопок галькові ядра. Куртина фортеці була підсилена протитаранним поясом, що давав змогу укріпленню витримати облогу із застосуванням поліоркетичних механізмів, які судячи із зображення стінного тарану із Неаполя Скіфського, мали на озброєнні скіфи. Постачання залоги припасами здійснювалося морським шляхом, за аналогією з римською цитаделлю Харакс на м. Ай-Тодор (неподалік суч. м. Алушти). Питання щодо забезпечення вояків питною водою розв'язувалося за рахунок накопичення запасів дощової води у водозбірній цистерні [7, с. 40]. Ремонт та виробництво зброї здійснювалося в розміщеній у внутрішньому дворі фортеці ергастерії [7, с. 40].

Незрозумілим залишається склад гарнізону. На це питання досить складно дати однозначну відповідь. Проте на думку автора, залога цієї фортеці, як і подібних фортець Боспорського лімесу, потенційно могла складатися із представників варварських племен, які несли прикордонну службу. Підставою для подібного твердження є наявність на території фортеці значної кількості варварського ліпного посуду. Тому незважаючи на свої незначні розміри й невелику чисельність гарнізону, Кутлакська фортеця відігравала вагомий роль в системі прикордонних оборонних споруд, оскільки знаходилася в авангарді оборони, прикриваючи єдиний

шлях із південного гірського Криму до Західного Боспору від будь-яких нападів із суші та моря [3, с. 261]. Також її залага першою могла побачити наближення ворога і завчасно попередити сусідні фортеці за допомогою системи вогненно-димових сигналів. Через брак відповідних джерел, про виконання фортецею митних й торговельно-регуляторних функцій [4, с. 193] достеменно невідомо.

Досі залишається невідомою подальша доля фортеці. Ця обставина спричинила масу різноманітних містифікацій і викривлень. На підставі даних стратиграфії можна дійти висновку, що зазначена пам'ятка функціонувала лише упродовж другої пол. I ст. до Н. Х. [1, с. 10, 29; 7, с. 39; 3, с. 261], оскільки культурний шар не містить домішок наступних періодів. Дослідники пов'язують припинення виконання фортецею свого прямого призначення з подіями смути, що виникла за правління на Боспорі римського ставленика Полемона I (14–8 рр. до Н. Х.). На думку дослідників, фортеця припинила існувати після експедиції М. Агріппи на Боспор, яка мала місце у 14 р. до Н. Х. Також є думки про зруйнування її Полемоном I [3, с. 261] (підставою може слугувати факт спустошення Полемоном Танаїса) чи варварськими племенами, які скористалися важкою внутрішньо-політичною ситуацією і вчинили набіг. Однак подібні припущення є сумнівними, оскільки в культурному шарі, який є одночасовим, не були знайдені будь-яких слідів штурму або тривалої облоги. До того ж майже всі речі були забрані залогою. Це стало підставою для твердження про сплановане залишення фортеці. Однак, якщо полишення фортеці могло бути організованим, то коли і за яких умов воно відбулося? Полишення фортеці залогою могло здійснюватися на користь скіфів, або було пов'язаним із ліквідацією укріплення через втрату потреби у його використанні. Можливо, важка внутрішньо-політична ситуація, що виникла на Боспорі Кіммерійському наприкінці I ст. до Н. Х., призвела до ліквідації фортеці. Однак, на думку автора, фортеця навіть після цього продовжила існувати ще певний проміжок часу. Бо вже у першій чверті I ст. після Н. Х., за правління Боспором Аспурга (8/9–37 рр. після Н. Х.), було здійснено ряд воєнних кампаній проти кримських скіфів, які були в 11–13 рр. [3, с. 252, 259, 263]. Внаслідок них Мала Скіфія потрапляє у залежність від Аспурга, про що свідчать почесні написи з Пантікапею [5, с. 46–47]. Під час проведення зазначених акцій боспорські війська потенційно могли використовувати фортецю в якості плацдарму для наступальних дій проти тавроскіфів. Лише після завершення кампанії, коли потенційна загроза для західних кордонів держави остаточно зникає, відбувається поступове згортання системи першої лінії оборони. Цей крок не оминув і зазначену пам'ятку. Тому, за відсутності необхідності в існуванні Кутлакської фортеці на зазначеному етапі, вона була полишена гарнізоном назавжди. Це сталося на поч. 20-х рр. I ст. після Н. Х., коли Боспор переживав своє найбільше піднесення завдяки плодам перемог Аспурга. Від цього часу і до її археологічного відкриття у 1982 р. фортеця припиняє виконувати своє пряме призначення, зазнаючи поступового руйнування під дією природних чинників.

Отже, Кутлакська фортеця є однією із визначних археологічних пам'яток фортифікації пізнього еллінізму у південно-східному Криму. Її було збудовано за всіма канонами античної фортифікації. Незважаючи на свої незначні розміри, вона відігравала важливу роль в обороні західної межі Боспору Кіммерійського,

оскільки розміщувалася в першому ешелоні оборони. Фортеця прикривала єдину транспортну артерію до Боспору від нападів як із суші, так і з моря. Гарнізон, незважаючи на малу чисельність, був досить потужно озброєним. Склад залоги охоплював варварів-найманців. На підставі зазначених даних формується такий висновок: Кутлакська фортеця була полишена власним гарнізоном, що могло статися як внаслідок переходу залоги на бік ворога на тлі важкої внутрішньо-політичної ситуації, так і через відсутність подальшої необхідності функціонування зазначеної споруди. Після свого полишення залогою фортеця, імовірно, деякий час використовувалася, але недовго, бо не знайдено фактів, які б це доводили.

Джерела та література

1. Бонин А. В. Пам'ятники хоры Боспора I в. до н. э.: еще раз о хронологии объектов сигнально-оборонительной системы. *Проблемы истории, филологии и культуры*. 2006. № 16. С. 8–42.
2. Виноградов Ю. А., Горончаровский В. А. Военная история и военное дело Боспора Киммерийского (VI в. до н. э. – III в. н. э.). Санкт-Петербург: Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета, 2008. 332 с.
3. Завойкина Н. В. О войне царя Аспурга против скифов и тавров. *Проблемы истории, филологии, культуры*. 2023. № 3. С. 252–271.
4. Колесников К. На краю Ойкумени. Еллінські військові традиції на українських землях Причорномор'я: від заснування перших поселень до перших століть християнської ери (VII ст. до н. е. – IV ст. н. е.). Київ: ТЕМПОРА, 2021. 312 с.
5. Корпус боспорских надписей / под ред. В. В. Струве. Москва–Ленинград: Наука, 1965. 940 с.
6. Ланцов С. Б. Изучение Кутлакского укрепления в юго-восточном Крыму. *Археологические исследования в Крыму 1993*. Симферополь: Таврия, 1994. С. 180–183.
7. Ланцов С. Б. Основные этапы строительства Кутлакской крепости. *Археологический альманах*. 2015. № 33: Древняя и средневековая Таврика. С. 39–44.
8. Страбон. География: в 17 книгах / пер. Г. А. Стратановский, ред. С. Л. Утченко. Москва: Наука, 1964. 943 с.

Короленко Мирослава

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЗБРОЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У XIV–XVI СТ.

Ключові слова: військова історія, зброєзнавство, історія зброї, історія України, середньовічна зброя.

Keywords: military history, historical weapons research, history of weapons, history of Ukraine, medieval weaponry.

Середньовічне озброєння українських земель є важливою складовою військової та культурної історії. Дослідження озброєння XIV–XVI ст. посідає пріоритетне місце.

ритетне місце в сучасній українській історіографії, оскільки військові артефакти мають значення не лише як технічні вироби, а і як носії історичної та національної спадщини, що відображають тривалість зв'язку українського суспільства та культури зі своєю минувиною.

У сучасній історіографії проблема озброєння українських земель XIV–XVI ст. розглядається в контексті військової історії та матеріальної культури пізнього середньовіччя. Значний внесок у її дослідження зробив І. Крип'якевич, який узагальнив джерельний матеріал і окреслив загальні тенденції еволюції озброєння, зосереджуючись на організації війська [2]. Регіональну специфіку військової справи в межах Великого князівства Литовського детально проаналізував Б. Черкас, тоді як у працях Л. Войтовича розвиток озброєння подано в загальноєвропейському порівняльному контексті [6; 1]. Водночас суттєвий внесок у вивчення матеріальної складової озброєння здійснили Д. Тоїчкін, О. Мальченко та С. Терський, праці яких зосереджені на аналізі холодної й вогнепальної зброї, археологічних комплексів і регіональних особливостей формування озброєння [5; 3; 4]. Попри це, недостатньо опрацьованими залишаються питання комплексного узагальнення щодо озброєння українських земель XIV–XVI ст., співвідношення місцевих та імпортованих зразків і впливу соціально-регіональних чинників на їх використання.

Метою дослідження є комплексний аналіз основних видів озброєння, поширених на українських землях у XIV–XVI ст., з урахуванням їх типології, походження та еволюції в умовах політичної, військової й культурної взаємодії українських територій із сусідніми державами та кочівниками.

Політична диференціація українських земель у XIV–XVI ст. безпосередньо впливала на характер озброєння та військових практик. Північні й центральні території у складі Великого князівства Литовського зберігали феодальні та мобілізаційні традиції, що визначало типи й джерела постачання зброї. Західні землі під владою Корони Польської зазнали впливу західноєвропейських військових традицій і позначилися будівництвом фортифікацій. Південні прикордонні регіони, перебуваючи в орбіті Кримського ханства та Османської імперії, характеризувалися поширенням мобільної кінноти, луків і легких шабель у відповідь на реалії фронтального життя через постійну загрозу степових набігів [6, с. 9].

Довгий час в ужитку трималась давня зброя, яка й у подальшому розвивалась. Так у XIV–XV ст. із кольчугою поєднували нашивні пластини, в яких окремі залізні пластинки накладалися одна на одну для подвоєння захисту. Із XV ст. заможні феодали під західним впливом повністю перейшли на литі латні обладунки. Впроваджувалися кираси, пласкі наколінники та наручі, які носили панцирні товариші шляхти і перші гусари.

Козаки наприкінці XV – на початку XVII ст. ще носили кольчуги, байдани і бехтерці, а потім взагалі відмовилися від захисного озброєння. Участь у війнах з орденськими лицарями, які використовували найновіші зразки західних панцирів, а також постійні контакти з ординцями, стимулювали швидкий прогрес виробництва і урізноманітнення форм захисного озброєння [6, с. 18]. Старовинні шоломи також вийшли з ужитку. На заміну почали застосовувати шоломи з круглим, випуклим дном, що краще оберігали голову. Вони мали різні назви, як-от, мисюрка,

капалин та ін. [2, с. 146]. На озброєнні піхоти також зберігся щит. У цей період існували павежі – чотирикутні щити, висотою до 1 м та вище, а в користуванні легкої піхоти зустрічалися невеликі трикутні або важ чотирикутні щити.

Із наступальної зброї традиційно на полі бою використовувалася холодна зброя. Спис та меч довго залишалися основними засобами як для кінноти, так і для піхоти, зокрема до середини XV ст. Списи цих часів досягали 3 м. Їх основу виготовляли з ялини або сосни, а наконечники – із заліза, що оздоблювали вістрями різної форми. Відомі різні види списів, наприклад, піка, рогатина та алебарди, якими споряджували міських та замкових сторожів [2, с. 146].

Порівняно із попередньою добою, мечі у XV ст. були довшими, вужчими та з більш гострим краєм. Із XV ст. у піхоті і вищій кавалерії почали домінувати загострені шаблі, що дісталися українському війську від кочівників. Ці шаблі, із приблизною довжиною 1,1–1,2 м і вигнутою клинковою дугою, мали більшу ефективність у бою з панцерною кіннотою і фактично витіснили прямі мечі вже в середині XV ст. Озброюючись шаблями, українські військові переймали досвід Польщі та Литви, де панувала ідея легкої кавалерії із криволезною зброєю [1, с. 849].

Окрім списа і меча, широке поширення мала сокира, яка із середини XIV ст. з'являється в обладунку як ударна зброя, що здатна була подолати панцир за рахунок сили удару. До того ж у панцирній кінноті зберігалися бойові сокири. Іноді їх поєднували зі списом і майстрували різнопланові кортики та ножі [2, с. 146]. Арбалети або самостріли чи куші з'явилися в Україні з Європи ближче до кінця XV ст. Ці конструкції західного зразка застосовувалися під час облоги замків і навіть у польових битвах періоду XV–XVI ст. Арбалет виявився менш скорострільним за лук, тому переважно служив для стінобиття та оборони.

З XIV ст. розпочалася еволюція ручної вогнепальної зброї. Спочатку функцію вогнепальної зброї виконували гармати, а рушниці з'явилися пізніше [2, с. 148]. Із часів гуситських воєн їх застосування на українських землях стає масовим. Поява перших гармат на теренах України датується 1394 р. Вони були зафіксовані у Львові, звідки поширюються на інші території. З описів українських замків кінця XV ст., вимальовується загальна картина поширення артилерії: 1471 р. у Вінниці 1 пушка, в Чуднові 3 пушки, в Житомирі 4 пушки великі, 5 тарасниць; 1494 р. у Кам'янці-Подільському 11 пушок, а саме – 1 велика тарасниця, 4 півтарасниці, 2 піфгуфниці тощо; 1497 р. в Перемишлі – 2 півтарасниці, 2 моздіри, 1 менший моздір [2, с. 148].

Із другої половини XVI ст. фіксується збільшення кількості артилерійського озброєння на теренах України, типів гармат і вогнепальних засобів, що відрізнялися калібром, мобільністю та функціональним призначенням [2, с. 150]. Інтенсивне поширення артилерії виразилося в накопиченні різних типів важких і польових гармат у містах і фортецях, а також у вдосконаленні мобільних гарматних зразків. Це створило технічну й організаційну базу для подальшого масового впровадження ручної вогнепальної зброї – аркебуз і мушкетів, які поступово почали змінювати тактику бою та озброєння середньовічних військ. Як перша ручна вогнепальна зброя в 1471 р. згадуються пищалі, в замку у Вінниці й в Чуднові [2, с. 153]. Наприкінці XV ст. з'явилася аркебуза. У наступні роки аркебузи модернізували та замість гнотового замка з'явилися колесові, а згодом кремінно-

ударні замки. Одним із кращих варіантів довгої кремінної рушниці була турецька яничарка, яка використовувалася козацькою піхотою. До кінця XVI ст. козаки усвідомили переваги вогнепальної зброї, пікінери в їхніх порядках замінялися мушкетерами на флангах, а традиційна кіннота охороняла їх збоку, часто застосовуючи пересувні візові укріплення – вагенбурги [1, с. 857].

Озброєння українських земель XIV–XVI ст. поєднувало середньовічні традиції та новітні військові технології. Із лицарського спадку у цей період залишалися в озброєнні спис та меч, але важкоозброєна шляхетська кіннота дедалі більше оснащувалась гусарськими луками, шаблями і кіннотними стрілецькими засобами. Зростання ролі артилерії і ручної рушниці привело до поступової відмови від традиційних пік та щитів під натиском гармат та вогнепальної піхоти. Таке поєднання зумовило формування універсального воїна, здатного діяти як у степових мобільних сутичках, так і в укріпленій обороні, що згодом визначило характер козацького війська та його бойову ефективність у ранньомодерну добу.

Джерела та література

1. Войтович Л. І., Овсінський Ю. В. Історія війн та військового мистецтва: у 3 т. Харків: Фоліо, 2017. Т. 1. 894 с.
2. Крип'якевич І. П., Капустянський М. М., Гнатевич Б. М. Історія українського війська. Вінніпег: Клуб приятелів української книги, 1953. Т. 2. 863 с.
3. Мальченко О. Є. Артилерія на українських землях у XIV–XV ст. Київ: ТОО ВП «Олавтекс», 2005. 184 с.
4. Терський С. З історії української зброї XIII–XVIII ст.: сокири-бердиші та алебарди. *Вісник Національного університету Львівська політехніка*. 2005. Вип. 527: Держава та армія. С. 16–27.
5. Тоїчкін Д. В. Середньовічний меч як традиційна ознака військово-рицарського стану на українських землях. *Військово-історичний альманах*. 2013. С. 38–46.
6. Черкас Б. В. Степовий щит Литви. Українське військо Гедиміновичів (XIV–XVI ст.). Київ: Темпора, 2011. 143 с.

Мельник Сергій

Донецький національний університет імені Василя Стуса

АКСЕОЛОГІЯ ЯК НОВИЙ НАПРЯМ ДОСЛІДЖЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Ключові слова: аксеологія, зброєзнавство, історія, сокира, спеціальні історичні дисципліни.

Keywords: axeology, weapon history studies, history, axe, auxiliary sciences of history.

Власний досвід дослідження такої поширеної категорії археологічних та етнографічних знахідок як сокири привів автора до висновку про необхідність

виокремлення окремого напряму комплексного вивчення цих артефактів, який пропонується назвати аксеологією (axeology) – від англ. *axe* («сокира») і грец. *λόγος* («вчення, наука»).

У ХХІ ст. історична наука дедалі активніше звертається до матеріальної культури як до повноцінного джерела історичної реконструкції, а подекуди й соціальної пам'яті [6; 8; 9]. Предмети виробництва та побуту розглядаються не лише як утилітарні об'єкти, а як носії соціальної комунікації, технологічних знань і культурних кодів [6; 9]. У цьому контексті навіть сокира – відомий і давній артефакт, потребує окремого системного осмислення.

Сокира супроводжує людину щонайменше від неолітичної доби до індустріального часу [3; 13]. Вона є знаряддям праці, військовою зброєю, маркером соціального статусу, елементом сакральної символіки й нерідко носієм виробничих клейм [4; 14]. Однак у сучасних дослідженнях сокира рідко розглядається комплексно та системно: археологія аналізує її контекст і типологію; історія зброї – бойове застосування [2; 11]; етнологія – побутову функцію [17]; семіотика – символічний вимір [1; 10; 15]. Така розпорошеність методів і підходів зумовлює потребу впровадження нової міждисциплінарної галузі, яку пропонується визначити як аксеологію.

Об'єктом аксеології є сокири та сокироподібні інструменти від кам'яної доби до модерності. Предметом аксеології є закономірності їх технологічної еволюції, морфологічної спеціалізації, просторового поширення та розвитку знакових систем (клейм, майстерневих марок, символічних позначень), пов'язаних із ними [10; 15; 17].

Першим методологічним положенням нової науки є принцип матеріальної детермінації. Матеріал (кістка, кремій, бронза, залізо, сталь) визначає конструктивні можливості інструмента й одночасно відображає рівень розвитку суспільства. Технологічний перехід від кам'яних до металевих сокир засвідчує зміни в економічній і соціальній структурі спільнот [3; 13].

Другим є принцип морфологічної еволюції. Зміни у формі сокири (наявність обуха, руків'я, видовження леза) пов'язані з історичною спеціалізацією функцій [7; 11]: від універсального знаряддя до чітко диференційованих бойових, теслярських і церемоніальних типів. Морфологічний аналіз дає змогу здійснювати хронологічну й культурну атрибуцію артефактів [2; 12].

Третім є принцип ремісничої символіки. Металеві сокири нерідко містять клейма, знаки майстрів або торговельні позначення [1; 10; 15]. Такі маркування виконують функції авторської ідентифікації, цехового контролю або гарантії якості [1]. У цьому аспекті сокира постає як матеріальний носій інформації та рання форма економічної ідентифікації, що наближається до сучасного розуміння брендингу.

Четвертим є принцип сакральної проєкції. У європейській традиції сокира асоціюється з громовержцями (Перун, Тор) і символізує блискавку, очищення й владу [4; 14]. Археологічні та етнографічні джерела свідчать про її апотропейне використання. Отже, інструмент поєднує утилітарну й сакральну функції [17].

П'ятим є принцип просторової архітектоніки. Сокира виступає засобом формування простору – через розчищення території, будівництво та зведення укріплень [6]. Її роль у формуванні матеріального середовища дає змогу говорити про системний вплив інструмента на просторову організацію суспільств.

Методика аксеології поєднує археологічну типологію [8; 12], металографічний аналіз [3; 13], трасологію, дослідження ремісничих знаків [10; 15], історію цехових інституцій [1], а також цифрові методи – 3D-сканування та GIS-картографування виробничих центрів [6]. Створення цифрового атласу сокир України, Центральної та Східної Європи може стати одним із практичних напрямів розвитку дисципліни.

У межах аксеології пропонується такий термінологічний апарат:

Аксеогенез (axeogenesis) – історичний процес формування і розвитку сокири;

аксеотип (axeotype) – морфологічна різновидність;

аксеосеміотика (axeosemiotics) – підгалузь дослідження клейм і знаків на сокирах;

аксеоцентр (axeocenter) – локальний виробничий осередок сокир;

аксеоідентифікація (axeoidentification) – встановлення походження виробу за маркуванням;

аксеоархітектура (axeoarchitecture) – вплив сокири на формування просторової структури суспільств.

Наукова новизна аксеології полягає в інтеграції технологічного й семіотичного аналізу в єдину систему дослідження. Вона дає можливість розглядати сокиру як індикатор економічних змін, мобільності майстрів і трансрегіональних зв'язків [6; 8]. Перед викликами історичної науки XXI ст., де цифрові методи та міждисциплінарність формують нові підходи, аксеологія може стати перспективним напрямом, що поєднує класичну та експериментальну археологію, історію ремесел і культурну антропологію.

Залучення аксеології до системи історичних досліджень передбачає її використання як нової теоретичної платформи, що системно осмислює сокиру як універсальний історичний феномен – інструмент, знак і символ цивілізаційного розвитку.

Викладену в цій публікації авторську позицію та аргументацію варто розглядати як підґрунтя для подальшого обговорення й наукової дискусії.

Джерела та література

1. Belfanti C. M. Branding before the brand: marks and trade in early modern Europe. *Business History Review*. 2018. Vol. 92, № 1. P. 1–27.
2. Blair C. European and American arms and armor. London: Batsford, 1962. 320 p.
3. Craddock P. T. Early metal mining and production. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1995. 402 p.
4. Eliade M. Patterns in comparative religion. London: Sheed and Ward, 1958. 484 p.
5. Greig M. Stonemasons' marks and medieval working practices. Edinburgh: Historic Scotland, 2000. 168 p.
6. Hodder I. Entangled: an archaeology of the relationships between humans and things. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2012. 264 p.
7. Kotowicz P. N. Weapons and tools in Central Europe (14–18th centuries). Krakow: Avalon, 2014. 356 p.
8. Lucas G. Understanding the archaeological record. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 368 p.

9. Miller D. Material culture and mass consumption. Oxford: Basil Blackwell, 1987. 240 p.
10. Müller H. Handwerkszeichen und Werkstattmarken des Mittelalters. Berlin: Deutscher Kunstverlag, 1998. 214 p.
11. Oakeshott R. European weapons and armour: from the Renaissance to the Industrial Revolution. London: Lutterworth Press, 1980. 304 p.
12. Pleiner R. The Celtic sword. Oxford: Clarendon Press, 1993. 224 p.
13. Tylecote R. F. A history of metallurgy. London: Institute of Materials, 1992. 224 p.
14. West M. L. Indo-European poetry and myth. Oxford: Oxford University Press, 2007. 544 p.
15. Żygulski Z. Znakowanie wyrobów metalowych w Europie Środkowej. Warszawa: PWN, 1982. 198 s.
16. Біляшівський М. Ф. Ремесла і промисли Правобережної України XVII–XVIII ст. Київ: ВУАН, 1926. 215 с.
17. Войтович В. М. Українське народне ковальство: традиції, символіка, типологія. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1998. 312 с.

Беляков Денис

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

«В ЯЛТІ НЕ БУВАЄ ЗИМИ»: ПОГОДА Й КЛІМАТ КРИМУ В ТЕКСТАХ МАНДРІВНИКІВ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТ.

Ключові слова: Крим, клімат, метеорологія, мандрівники.

Key words: Crimea, climate, meteorology, travelers.

Актуальність теми полягає в дослідженні формування уявлень про клімат Криму наприкінці XVIII – на початку XX ст. через тексти мандрівників, у яких відображено поступове осмислення погодних явищ і закладено підвалини кліматичних уявлень про півострів. Мета дослідження сфокусована на вивченні описів погоди й клімату Криму в текстах мандрівників зазначеного періоду, аналізі їх цінності та ролі у формуванні образу Криму як особливого природно-кліматичного простору. Новизна теми полягає у розгляді текстів мандрівників як специфічного корпусу джерел з історії клімату, що поєднують емпіричні спостереження з культурними інтерпретаціями клімату Криму.

Історіографія дослідження клімату Криму в текстах мандрівників не є обширною. Варто зазначити передовсім статтю Г. Каушлієва [5], в якій детально висвітлено перебування І. Муравйова-Апостола на півострові. В іншій статті А. Гедьо та О. Іванюк побіжно згадують, із якою метою відправлялись мандрівники до Криму (зокрема, з природничою) [1].

Дослідження спирається на джерела особового походження (передовсім, мемуари Н. Е. Клемана, І. Муравйова-Апостола, А. Демідова та інших), статистичні джерела (військово-топографічний опис Таврійської губернії), наукові праці того часу (П. Палласа, К. Кесслера, М. Железнова).

Хоча метеорологічні описи Криму науковці почали детально вивчати наприкінці XVIII ст., короткі свідчення про погоду та клімат півострова робили ще давньогрецькі та середньовічні вчені. Зокрема, Геродот, Страбон, Овідій, Іоанн Зонара та Кальвізіус згадували про замерзання Боспору й Чорного моря, можливість пересування льодом із возами, а також про багатомісячні зими в цьому регіоні [9, с. 16]. Проте така інформація контрастує з тією, яку викладали мандрівники кінця XVIII – початку XX ст.

Першопрохідцем у дослідженні метеорології Криму став німецький геолог та етнограф П. С. Паллас. Але варто зауважити, що за чверть століття до нього австрійський купець і мандрівник Н. Е. Клеман вже звертав увагу на кримські сильні морози, спричинені північними вітрами [7, с. 152]. Паллас детально описав нестійку й холодну зиму 1793–1794 рр. із хуртовинами, глибоким снігом і запізним розвитком рослин [8, с. 24–25]. Клімат дедалі частіше осмислювався у зв'язку з господарськими та соціальними процесами. Паллас згадує, що серед кримських татар побутувало переконання, що після приєднання Криму до Російської імперії зими стали суворішими через вирубування лісів і занепад традиційного землекористування [8, с. 161].

Упродовж XIX ст. мандрівники дедалі уважніше фіксували локальні кліматичні відмінності, шторми, бурі, зливи, різкі коливання температури моря й повітря Криму. Описані зоологом К. Кесслером [6, с. 145], ботаніком М. Железновим [3, с. 40], іншими науковцями явища – від нічних злив до різкого охолодження морської води – підкреслювали нестабільність природного середовища. Критичний погляд на образ Криму як «півдня» сформулював прозаїк В. Дедлов [2, с. 238, 270], наголошуючи на холодних осінніх температурах і сильних морозах узимку. Письменник П. Засодимський визначив Ялту як місто, що «не знає зими», водночас підкреслюючи різкі контрасти між узбережжям і гірськими районами [4, с. 9–10, 52–53].

Отже, мандрівники кінця XVIII – початку XX ст. не лише романтизували кримський клімат, а й фіксували його мінливість, локальність і залежність від історичних та природних чинників, формуючи складний і багатовимірний образ Криму. Поєднання наукових спостережень, особистих вражень та історичних уявлень робить мандрівні описи цінним джерелом для вивчення не лише кліматичної історії регіону, а й способів осмислення природного середовища в минулому.

Джерела та література

1. Гедьо А., Іванюк О. Візії Криму в щоденниках і подорожніх нотатках мандрівників кінця XVIII – першої половини XIX ст. *Сторінки історії*. 2025. № 61. DOI: 10.20535/2307-5244.61.2025.347302.
2. Дедлов В. Л. Вокруг России. Польша. Бессарабия. Крым. Урал. Финляндия. Нижний: Портреты и пейзажи / обл. скомпанована Т. И. Никитиным. Санкт-Петербург: Изд. М. М. Ледерле и К, 1895. 587 с.
3. Железнов Н. И. Поездка в Крым в 1870 году. Санкт-Петербург: Типография С. Н. Степанова, 1871. 63 с.
4. Засодимский П. В. В Крыму: [замечки путешественника]. Москва: Типография И. Д. Сытина, 1902. 71 с.

5. Каушлієв Г. С. Проблема вивчення кримиознавчої подорожньої літератури першої половини ХІХ ст. у сучасній історіографії. *Чорноморський літопис*. 2011. Вип. 3. С. 104–108.

6. Кесслер К. Ф. Путешествие с зоологическою целью к северному берегу Черного моря и в Крым в 1858 г. Киев: Унив. тип., 1860. 248 с.

7. Клеман Н. Э. Клееманово путешествие из Вены в Бел-град и Новую Килию, також в земли буджатских и нагайских татар и во весь Крым, с возвратом чрез Константинополь, Смирну и Триест в Австрию, в 1768, 1769 и 1770 гг., с приобщением описания достопамятностей крымских / пер. с нем. на фр., а со онаго на российский язык Государственной Военной коллегии секретарем Иваном Одинцовым. Санкт-Петербург: Типография при Государственной военной коллегии, 1783. 250 с.

8. Наблюдения, сделанные во время путешествия по южным наместничествам Русского государства в 1793–1794 гг.: пер. с нем. Петр Симон Паллас, отв. ред. Б. В. Левшин, сост. Н. К. Ткачева; РАН. Москва: Наука, 1999. 246 с.

9. Кондараки В. Х. Универсальное описание Крыма: часть 3. Санкт-Петербург: Типография В. Веллинга, 1875. 119 с.

Волинський Владислав

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ПЕРЕЯСЛАВСЬКОГО РЕКРУТА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ОГЛЯДОВОГО СПИСКУ 1819 р.)

Ключові слова: Переяславський повіт, рекрут, рекрутські списки, історична антропологія, антропометрія, кліометрія.

Keywords: Pereyaslavsky district, recruit, recruitment lists, historical anthropology, anthropometry, cliometrics.

Рекрутські списки – джерела, що відображають результати призову чоловіків із податних станів Російської імперії до регулярного війська. Документи мають важливе значення для генеалогічних та мікроісторичних студій.

Оглядові списки «рекрутських присутствій» містять комплекс антропометричних показників: вік, зріст, колір очей та волосся [2, с. 51]. Джерела також словесно фіксують особливості обличчя, характерні прикмети призовників у період, коли фотографія ще не була винайдена або не отримала поширення. З огляду на це, матеріали рекрутського обліку є унікальним джерелом для реконструкції зовнішнього вигляду як окремих індивідів, так і чоловічого населення локацій.

Обсяг персональних даних дає змогу застосувати до цього типу джерел методи статистичного аналізу та математичної обробки. Метою дослідження є реконструкція антропологічного портрета чоловічого населення Переяславського повіту першої чверті ХІХ ст. Наукова новизна роботи зумовлена тим, що подібні дослідження ще не були представлені в українській історіографії. Актуальність

полягає у запропонуванні уявлення про зовнішність українців, котрі жили понад 200 років тому, що є важливим для історичних, краєзнавчих та генеалогічних студій.

Джерельну базу роботи становлять матеріали рекрутського набору за листопад 1819 р., що зберігаються у фонді № 1517 Державного архіву Київської області (ДАКО) [1]. Вибір джерельної бази зумовлений тим, що це найдавніший документ Переяславського повітового «рекрутського присутствія», який дійшов до нашого часу. Як свідчить опис фонду, наступний хронологічно документ датований 1831 р. Серед архівних фондів у Державному архіві Полтавської області (ДАПО) матеріали Переяславського «рекрутського присутствія» не згадуються [3, с. 170].

Для виконання статистичного аналізу дані про вік рекрутів, їх зріст, колір волосся та очей, отримані із оглядового списку, внесені до інструмента «Google Sheets». Ідеться про 519 чоловіків, що охоплені текстом джерела. Вони були визнані здоровими та придатними до військової служби, як це засвідчують підписи 3 або 5 членів «рекрутського присутствія» біля кожного прізвища.

Встановлено, що середній вік чоловіків, яких забирали в армію з Переяславського повіту у 1819 р., становив 20,6 років. Переважна кількість рекрутів – хлопці, яким виповнилося 19. Це понад половина всього списку – 281 особа. Друга за чисельністю група (20 років) нараховувала 112 осіб. Рекрути віком 21–24 роки: 84 особи. Старша група (25–35 років): 42 особи.

Зріст призовників у документі фіксувався в аршинах та вершках. Для аналізу дані переведено у зрозумілу нам метричну систему, де 1 аршин $\approx 71,12$ см, а 1 вершок $\approx 4,445$ см. Аналіз показав, що середній зріст рекрута із Переяславщини у 1819 р. становив 163,7 см.

Таблиця 1

Розподіл рекрутів за показниками зросту

Зріст (аршини, вершки)	Зріст у метричній системі (см)	Кількість рекрутів	Відсоток від загальної вибірки
2 аршини 4 вершки	160,02 см	174	33,5 %
2 аршини 5 вершків	164,47 см	194	37,4 %
2 аршини 6–7 вершків	168,9–173,4 см	134	25,8 %
2 аршини 8–9 вершків	177,8–182,3 см	17	3,3 %

Найвищий показник зросту зафіксовано в одного рекрута – 182,2 см (2 аршина 9 вершків). Дані свідчать про те, що більшість чоловічого населення Переяславського повіту за сучасними мірками були низького або середнього зросту. Випадки високого зросту – це рідкість. Статистика показує високу щільність записів на позначці 160,02 см. На нашу думку, члени медичної комісії могли «округляти» зріст рекрутів до мінімально допустимої норми, щоб забезпечити виконання плану набору.

Статистичний аналіз пігментації очей 519 рекрутів за 1819 р. дає змогу встановити кількісний розподіл фенотипічних ознак населення регіону. У ході опрацювання оглядових списків встановлено абсолютне домінування сірих та карих відтінків очей.

Розподіл рекрутів за кольором очей (1819 р.)

Колір очей	Кількість рекрутів (осіб)	Відсоток від загальної вибірки (%)
Сірі	326	62,8 %
Карі	168	32,4 %
Рідкісні кольори (блакитні, чорні, «жовті»)	15	2,9 %
Не вказано / Дефекти запису	10	1,9 %

Завершальний аналітичний блок присвячений пігментації волосся. Аналіз виявив переважання руських відтінків різної інтенсивності.

Розподіл рекрутів за кольором волосся (1819 р.)

Колір волосся	Кількість рекрутів (осіб)	Відсоток від загальної вибірки (%)
Темно-русявий	221	42,6 %
Світло-русявий	155	29,9 %
Чорний	80	15,4 %
Руський	29	5,6 %
Білий	12	2,3 %
Рудий	11	2,1 %
Інше / Не вказано	11	2,1 %

Отже, кліометричним аналізом встановлено антропологічний тип пересічного переяславського рекрута першої чверті ХІХ ст.: це 19-річний юнак, зростом 163,7 см, із темно-русявим волоссям та сірими очима.

Доведено ефективність застосування цифрових інструментів та статистичної обробки масових архівних джерел. Отримані результати є репрезентативними для Переяславщини, проте потребують масштабування хронологічного і територіального. Це надасть можливість створити цілісну картину антропологічного ландшафту Лівобережної України ХІХ – початку ХХ ст.

Джерела та література

1. Державний архів Київської області (ДАКО). Ф. 1517. Оп. 1. Спр. 1. Оглядові списки рекрутів Переяславського повіту за листопад 1819 р. 114 арк.
2. Лобко Н. В. Матеріали про військову службу як джерело генеалогічної інформації / редкол.: В. М. Власенко, А. В. Гончаренко, С. І. Дегтярьов та ін. *Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи*: матеріали ХІ Всеукр. наук.-практ. конф., м. Суми, 28 трав. 2024. Суми: Сумський державний університет, 2024. С. 50–54.
3. Саранча В. І. Фонди рекрутських присутствій Державного архіву Полтавської області. *Архіви України*. 2018. № 1. С. 168–176.

СЕКЦІЯ 2

РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОСТІ

Генсьорський Василь

Християнська Академія Теологічна у Варшаві

МІСІЯ СВЯТОГО АНСГАРІЯ В ДАНІЇ ІХ СТОЛІТТЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ ПОЛІТИЧНОГО І СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Ключові слова: Святий Ансгарій; християнізація Данії; політична трансформація; соціокультурні зміни; Скандинавія IX ст.

Keywords: Saint Ansgar; Christianization of Denmark; political transformation; socio-cultural change; ninth-century Scandinavia.

Місія святого Ансгарія в Данії виникла в межах активної північної політики Каролінгської імперії та була складовою стратегії поширення християнства як універсальної ідеологічної основи імперського порядку. Християнізація скандинавських земель розглядалася не лише як релігійне завдання, але й як засіб політичної інтеграції та стабілізації північних кордонів Франкської держави. У цьому контексті діяльність Ансгарія мала чітко визначене політичне підґрунтя [3].

Початковий етап місії Ансгарія був безпосередньо пов'язаний із хрещенням конунга Гаральда Клака та його васальною залежністю від Людовика Благочестивого. Місія функціонувала як елемент політичного союзу між данським правителем і Каролінгською імперією, а християнство було формою легітимації влади в міжнародному християнському середовищі. Це зумовило вузьку соціальну базу раннього поширення нової віри [6, с. 163–164].

Ранні успіхи місії святого Ансгарія мали локальний, нестійкий і зворотний характер, що було зумовлено політичною фрагментацією Данії та відсутністю централізованої королівської влади. Зміна правителя або втрата його підтримки призводили до негайного занепаду християнських громад і припинення місіонерської діяльності. Така ситуація засвідчує глибоку залежність ранньої християнізації від політичної кон'юнктури [3].

Опір язичницької знаті та широких верств населення обмежував можливості місії й водночас засвідчував сприйняття християнства як загрози традиційній сакрально-політичній системі Данії. Язичницькі культу виконували функцію легітимації місцевої влади та соціальної ієрархії, що зумовлювало їх стійкість. У цих умовах християнська проповідь мала переважно елітарний характер [1, р. 48–49].

Попри обмежені результати, діяльність Ансгарія заклала інституційні основи християнської присутності в Данії. Заснування перших церков у Хедебю та Рібе, а також створення школи для юнацтва стали прецедентами сталого церковного життя. Саме ці осередки згодом слугували опорними пунктами подальшої християнізації країни [3].

Соціокультурний вплив місії Ансгарія проявлявся не лише в проповіді, але й у практиках соціального служіння, зокрема у допомозі бідним, викупі полонених

і благодійності. Ці дії сприяли формуванню альтернативної системи цінностей, що поступово змінювала уявлення про владу, мораль і соціальну відповідальність. Отже, місія впливала на культурну трансформацію данського суспільства навіть за відсутності масових навернень [2].

Місія святого Ансарія стала важливим чинником поступової переорієнтації данської еліти з язичницької моделі легітимації влади на християнську. Християнство пропонувало нову форму сакралізації королівської влади, засновану на уявленні про її божественне походження. У перспективі це створило ідеологічні передумови для централізації держави.

Інтеграція Данії до сфери впливу Гамбурзько-Бременського архієпископства сприяла додаванню країни до загальноєвропейського церковного та політичного простору. Через церковні інституції Данія поступово долучалася до латинської писемної традиції, освітніх моделей та правових норм Заходу. Це означало зміну зовнішньополітичної та культурної орієнтації держави [2].

Досвід місії Ансарія засвідчив, що рання християнізація Данії не була лінійним процесом і супроводжувалася періодами регресу. Водночас ці ранні спроби створили «латентну» фазу християнізації, у межах якої нова релігія поступово поширювалася в суспільство через контакти, торгівлю та політичні союзи. Саме ця фаза підготувала ґрунт для пізніших успіхів [5, с. 154–155].

У довгостроковій історичній перспективі місія святого Ансарія стала точкою відліку трансформації політичного та соціокультурного розвитку Данії. Вона започаткувала переорієнтацію країни з язичницького скандинавського світу на християнський Захід і створила передумови для офіційного затвердження християнства за Гаральда Синьозубого. Тому діяльність Ансарія визначила зміну історичного вектора розвитку Данії [4, с. 343–344].

Отже, місія Апостола Півночі святого Ансарія в Данії IX ст., попри обмежені безпосередні результати, стала важливим етапом у формуванні передумов для глибоких політичних і соціокультурних трансформацій данського суспільства. Її діяльність засвідчила тісний взаємозв'язок між процесами християнізації та політичною кон'юнктурою, а також залежність релігійних змін від підтримки світської влади. Започатковані Ансарієм інституційні й ідеологічні моделі сприяли поступовій переорієнтації данської еліти на християнський Захід. У довгостроковій перспективі місія стала точкою відліку зміни історичного вектора розвитку Данії та підготувала ґрунт для її інтеграції до загальноєвропейського політичного й культурного простору.

Джерела та література

1. Adam of Bremen. *History of the Archbishops of Hamburg-Bremen*. New York: Columbia University Press, 2002. 257 p.
2. Lukas G. Grzybowski. *The Christianization of Scandinavia in the Viking Era. Religious Change in Adam of Bremen's historical work*. URL: https://www.academia.edu/60950628/The_Christianization_of_Scandinavia_in_the_Viking_Era_Religious_Change_in_Adam_of_Bremens_historical_work.
3. Rimbart: *Life of Anskar, the Apostle of the North, 801–865*. *Fordham University*. URL: <https://sourcebooks.fordham.edu/basis/anskar.asp>.

4. Дейвіс Н. Європа. Історія / пер. з англ. П. Таращука. Київ: Основи, 2006. 1464 с.

5. Різун Н. Т. Ранньодержавні інститути скандинавів і слов'ян у VIII–XII ст.: «тінг» і «віче»: дис. ... д-ра філософії: Історія та археологія. Львів, 2022. 211 с.

6. Фокіна К. Християнізація Данії та Швеції. *Дні науки – 2024*: матеріали XIV Міжнар. наук. конф. студ., асп. та молод. вчен., м. Київ, 27 трав. 2024. Київ: ВПЦ: «Київський університет», 2024. С. 163–166.

Бондарчук Тетяна

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЧЕРЕЗ ВИПРОБУВАННЯ ДО СЛУЖІННЯ НАРОДОВІ: ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ СОФІЇ РУСОВОЇ

Ключові слова: Софія Русова, гуманізм, еміграція, служіння, народ.

Key words: Sofia Rusova, humanism, emigration, service, people.

Життєвий шлях Софії Русової – унікальний в українській історії приклад того, як низка важких випробувань не ламає особистість, а загартовує її для місії загальнонаціонального масштабу. Для Русової «служіння» не було абстрактним ідеалом, а щоденним вибором, який вона робила всупереч арештам, втратам близьких та злидням еміграції [1, с. 10].

Випробування Софії розпочалися дуже рано. У чотири роки вона втратила матір, а в п'ятнадцять – батька, Федора Ліндфорса. Коли інші лише починають свій шлях, Софія стала сиротою, проте разом із сестрою Марією не шукала легкого життя чи вдалого шлюбу. Навпаки, смерть батька, який був прикладом безкорисливого служіння селянам, підштовхнула її «присвятити себе школі» [1].

Відкриття першого в Києві дитячого садка у 1871 р. було не бізнесом, а викликом системі [2, с. 36]. П'ятнадцятирічна дівчина, коли почувала від попечителя округу: «Ви самі ще дитина!» – взяла на себе відповідальність за виховання дітей української еліти (Старицьких, Лисенків). Саме тут через потребу виховувати дітей на рідному ґрунті почалося її «українство за вибором».

Служіння Софії Русової швидко переросло межі педагогіки і набуло політичного виміру. Разом із чоловіком Олександром вона занурилася в роботу «Старої Громади», що автоматично зробило її ворогом імперії [2, с. 37]. За своє життя вона неодноразово зазнавала арештів і обшуків. Її ув'язнювали за організацію народних читань, за створення таємних шкіл і просто за «український націоналізм». Одне з найважчих випробувань випало на 1876 р., коли, ризикуючи свободою, нелегально вивезли рукописи Тараса Шевченка до Праги, щоб видати перший повний «Кобзар» без цензурних купюр і таємно повернути його в Україну. Це було служіння через ризик, де кожне слово поета прирівнювалося до бойової зброї.

Символом її незламності стало народження сина Юрія у в'язниці, коли Софії було вже сорок років. Їй не дозволяли навіть вишивати чи читати, проте вона

вистояла, вважаючи ці муки ціною за право свого народу на освіту. Найважчим випробуванням для Русової було не тюремне ув'язнення, а постійний внутрішній конфлікт між роллю матері та місією громадської діячки. У своїх «Споминах» вона писала: «Життя моє постійно калічилося суперечкою між цими двома обов'язками: родина, діти, чоловік, всіх їх я так кохала, а з другого боку – громада, рідний край». Це «роздвоєння» стало причиною страшної драми в її серці. Служіння нації вимагало від неї залишати дітей на тривалий час, що викликало почуття провини. Проте вона вірила, що її діти теж є частиною нації і працюючи для України, вона працює для їхнього майбутнього.

Особливо трагічним епізодом у житті Русової стала смерть її старшого сина Михайла у 1909 р. Ця втрата стала тяжким випробуванням для матері, яка поклала на нього великі надії як на науковця та громадського діяча. Однак навіть у цей період глибокого особистого болю Русова не припинила наукової й педагогічної діяльності, що засвідчує її внутрішню силу та усвідомлення служіння як життєвого обов'язку.

У 1917–1921 рр. Софія Русова опинилася в епіцентрі розбудови УНР. Вона очолила департамент дошкільної освіти, фактично створюючи фундамент нової держави з нуля. Вона розробила концепцію національної школи, де дитина «найдорожчий скарб народу» [4, с. 15]. Однак поразка української державності стала для неї новим і, можливо, найболіючим випробуванням еміграцією. У 1922 р. 66-річна педагогиня разом із 14-річною онукою нелегально перейшла річку Збруч під кулями прикордонників, щоб продовжити справу свого життя в екзилі. Це було служіння через самозречення: залишити все майно і статус, щоб зберегти ідею.

Празький період життя Софії Русової часто романтизують, але насправді він був позначений словом «скрута». Щоб мати гроші на хліб, професорка, яку знала вся Європа, давала приватні уроки та робила технічні переклади [3, с. 61]. Місцеві українці називали її «бабця Русова», іноді навіть кепкуючи з її старої чорної сукні. Проте саме в цих злиднях жінка стала «адвокатом України» у світі. Вона очолила Українську національну жіночу раду та виступала на міжнародних конгресах у Гаазі (1922) та Римі (1923). Софія Русова була однією з небагатьох, хто на весь світ кричав про Голодомор 1932–1933 рр., коли світ волів мовчати. Її служіння в еміграції – це боротьба проти забуття України, проти асиміляції дітей біженців, для яких вона відкрила притулок у Подєбрадах [3].

Незадовго до смерті у 1940 р. Русова написала свою «Легенду», де сформулювала головну тезу свого життя: «на нас, жінках, лежить обов'язок зміцнити в усіх поколіннях пошану до ідеалу та закликати до служіння йому». Для неї цим ідеалом була незалежна Україна. Вона порівнювала шлях жінки-українки зі шляхом Жанни д'Арк чи Марії Магдалини. Її власне життя завершилося у Празі. Похована вона на Ольшанському цвинтарі, а поруч із нею спочиває її онук Роман, який загинув від катувань Гестапо, останній свідок того, що родина Русових пройшла через усі випробування ХХ ст., не зрадивши ідеї служіння.

Чому саме «Через випробування до служіння»? Бо кожен удар долі Софія Русова перетворювала на нову сходинку своєї діяльності. Сирітство зробило її матір'ю для всіх українських дітей. Тюрми зробили її борцем за свободу слова. Особисте горе зробило її психологом, що розуміє душу дитини. Еміграція перетворила її на голос поневоленого народу перед світом. Її життя доводить: слу-

жіння це не відсутність випробувань, а здатність йти до «своїї ясної зірки» через будь-які терни.

Джерела та література

1. Русова С. Ф. Мої спомини. Київ: Україна-Віта, 1996. 208 с.
2. Коваленко Є. Софія Русова: педагог-просвітитель, державний діяч, вчений. *Рідна школа*. 2000. № 8. С. 35–38.
3. Джус О. В. Творча спадщина Софії Русової періоду еміграції: монографія. Івано-Франківськ: Плай, 2002. 260 с.
4. Русова С. Ф. Дошкільне виховання. Катеринослав, 1918. 164 с.

Зайцев Максим

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

МІСЦЕ СВЯТОСЛАВА КАРАВАНСЬКОГО В ПАНТЕОНІ УКРАЇНСЬКОЇ ОДЕСИ

Ключові слова: просопографія, урбаністична антропология, історична пам'ять, особистість в історії, пантеон героїв.

Key words: prosopography, urban anthropology, historical memory, personality in history, the pantheon of heroes.

Декілька днів тому були роковини від початку повномасштабного московського вторгнення в Україну. Ця дата стала гірким свідченням невивчених помилок, але водночас зголосила про неочікувану й неймовірну міць українського народу. Так і зараз, після чотирьох років несамовитого спротиву, він стоїть й надалі. Невід'ємною ж складовою цієї боротьби стали пошуки. У такому контексті – пошуки своєї ідентичності у вимірах міста й персоналій. Хоча дискусії щодо цього питання вирували вже давно, але власне війна актуалізує їх найвідчутніше.

Одеса упродовж багатьох років, та навіть століть, залишалася чудовим середовищем для існування й розмноження великої кількості мітів. Так само й згадані у назві слова «пантеон» й «українська», нажаль, будуть подібними мітотворчими засобами, хоча й так необхідними нині [5; 7]. Такі моменти цілком виходять із багатогранності великого портового міста, а ще й із особливостей його взаємозв'язку з країною та людиною. Враховуючи це, автор пропонує висвітлити значення пана Караванського для Одеси, як вельми непересічної особистості.

Святослав Йосипович Караванський народився в Одесі 1920 р. та був наймолодшою дитиною у сім'ї викладача й інженера Йосипа Григоровича Караванського, у буремні роки революції він перебував на службі в самостійній українській держави. Ріс пан Святослав у доволі складні роки, але для нього вони були пронизані його найбільшим щастям – українською мовою, саме через це він у 1940 р. і був вимушений стати на військову службу, це було важливою вимогою для подальшого вступу на іншу спеціальність, філологічну [2; 3; 4]. Саме так,

перебуваючи на службі, він і зустрів німецько-нацистське вторгнення, одним із перших. Після того як його підрозділ розбили, він опинився у ворожому тилу й почав рухатися додому в Одесу, по дорозі він потрапив у полон, але за допомогою деяких махінацій упродовж декількох місяців він все ж повернувся до батьків [1; 2; 3]. В окупованій румунськими силами Одесі він продовжував бачити звірства війни, але відсутність більшовицької влади для нього стала ковтоком свіжого повітря. У цей час він вступив на бажану спеціальність, хоча й недовчився, та відкрив власну книгарню. Так у 1942 р., через свого батька, Святослав Йосипович знайомиться з представниками та пізніше стає до лав Південної похідної групи ОУН(б), разом із якими проводив активну пропагандистську діяльність за вільну й самостійну Україну. Але з початком 1944 р. йому довелося з деякими побратимами ретируватися до Румунії, де вони пройшли швидкий вишкіл у розвідшколі. Через декілька днів після перекидання на територію підконтрольну більшовиками був затриманий, а у 1945 р. засуджений до 25 років позбавлення волі, хоча й був звільнений у 1960 р., проте вже з 1965 р. його покарання було відновлене [1; 2; 3; 4]. Пов'язане це з його вельми продуктивною роботою щодо захисту української мови, що була розцінена як антирадянська діяльність. У цей невеликий проміжок часу він зміг знайти своє кохання – Ніну Строкату, що стала справжнім партнером по духу, бо сповідувала ті ж ідеї, а також міцною брамою, тому що захищала його без страху. Наприкінці 1970 рр. подружжя було позбавлене радянського громадянства й через це емігрували до США, де так само несамоовито боронили Україну до кінця [6].

Цей шлях, пронизаний постійною боротьбою та неприйняттям, у багатьох значеннях є непересічним. Караванський був особистістю, що ще у дитячому віці побачила народження більшовицької імперії і далі вже у літньому віці пережила її. Персона, яка у Одесі, змогла відшукати всю Україну.

Джерела та література

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України, ф. 5, спр. 67771, арк. 21–34.
2. Караванський С. Лист до Героя пера – Марії Матіос. Листи, статті, інтерв'ю і таке інше. Львів: БаК, 2013. 220 с.
3. Караванський С. Сутичка з тайфуном. Збірка поезій. Нью-Йорк: Українське Видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1980. 188 с.
4. Чорновіл В. Лихо з розуму (портрети двадцяти «злочинців»). Париж: Перша українська друкарня у Франції, 1967. 335 с.
5. Додонов Р. Національний пантеон героїв як складова історико-культурної спадщини України. *Українознавство*. 2024. № 1(90). С. 74–88. Київ: Науково-дослідний інститут українознавства.
6. Музичко О. Південноукраїнський ареал розвитку українського націоналізму (перша половина ХХ ст.). *Український націоналізм: історія та ідеї: Науковий збірник*. 2014. № 2. URL: <https://dontsov-nic.com.ua/pivdennoukrajinskyj-areal-rozvytku-ukrajinskoho-natsionalizmu-persha-polovyna-hh-st/> (дата звернення: 28.02.2026).

7. Рибаченко В. Пантеон національних героїв як складова соборної держави. *Соборність України: історія та сучасність*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Київ, 19 січ. 2023. Київ–Ніжин: Видавець Лисенко М. М., 2023. С. 93–102.

Бривко Микола

Національний історико-меморіальний заповідник «Биківнянські могили»

«НАЦІОНАЛІСТИЧНІ ПОГЛЯДИ» В УЯВІ СЛІДЧИХ НКВС (НА ПРИКЛАДІ ДУРДУКІВСЬКОГО В.)

*Ключові слова: націоналістична діяльність, НКВС, Дурдуківський В., репресії.
Keywords: nationalist activity, NKVD, Durdukivskyi V., repressions.*

Одним із поширених звинувачень репресованих слідчими НКВС, у добу «Великого терору», була так звана «націоналістична» діяльність, пропаганда чи погляди, які здебільшого не мали доказової бази, та ґрунтувалися на «уяві» власне слідчих, на національності і навіть мові звинуваченого, що підтверджують матеріали різних архівно-кримінальних справ.

Показовим у цьому сенсі є постать відомого українського педагога Володимира Дурдуківського, першого директора Першої української гімназії імені Шевченка у місті Києві, доля якого випробовувала на міць силу духу та відданість українській справі. І хоча його життєвий шлях, наукові праці доволі добре вивчені, прикладом цього є стаття В. Даниленка [1], проте і сьогодні існують окремі питання, які потребують дослідження, зокрема, й ті аспекти його так званих «націоналістичних думок» крізь призму допитів 1938 рр. в уявленні слідчих НКВС.

Не можна не зазначити, що багато науковців під час вивчення життєдіяльності Володимира Дурдуківського, насамперед, ґрунтуються на його так званій «націоналістичній діяльності» в ході вивчення процесу «СВУ» 1929–1930 рр., та мало хто детально розглядає архівно-кримінальну справу 1937–1938 рр., яка попри свій незначний обсяг, ще раз підтверджує не тільки фальсифікацію звинувачень із боку НКВС, а й «фантазії» слідчих, щодо «націоналістичних поглядів» Дурдуківського, які багато в чому спираються саме на матеріали процесу «СВУ».

У зазначеному контексті вагоме значення мають, так звані, «Тюремні записки Володимира Дурдуківського», що вміщені у його справі та хронологічно датовані 4, 9 та 10 січня 1938 р., і вперше були оприлюднені у книзі «Репресовані педагоги України: жертви політичного терору» [2] В. Марочко та Г. Хіллігом у 2003 р., та в подальшому увійшли до книги «Праці Володимира Дурдуківського у фондах Педагогічного музею України (до 150 річчя від дня народження)» у 2024 р. [3].

Однак, аналізуючи ці записки, ми бачимо майже повну синхронність у їх написанні зі свідченнями заарештованого. Саме 4 та 10 січня 1938 р. відбулися допити Володимира Дурдуківського, які зберіглися у його справі, та мають друкований вигляд.

Варто зазначити, що уся ця справа є фальсифікацією і не вміщує будь-яких реальних доказів чи фактів про, так звану, націоналістичну діяльність чи погляди заарештованого після ув'язнення напочатку 1930-х рр. Та це не завадило помічнику начальника 3-го відділу УДБ НКВС УРСР Козаченку 11 січня 1938 р. у обвинувальному висновку інкримінувати Володимиру Федоровичу Дурдуківському те, що він є *«активним ворогом радянської влади і протягом усього періоду веде активну контрреволюційну націоналістичну діяльність, спрямовану на відторгнення радянської України від Радянського Союзу з метою реставрації капіталізму і створення «самостійної України»»* [4, арк. 27]. Цей факт на допиті 4 січня 1938 р. Володимир Дурдуківський підтвердив [4, арк. 19], але при цьому, як свідчить допит, сам Володимир Федорович: *«... припинив вести організаційну боротьбу, спрямовану на повалення радянської влади, але своїх поглядів, свого світогляду не зжив, і до моменту [...] теперішнього арешту залишився ворогом радянської влади»* [4, арк. 19, 21 зв., 27].

Це також було підтверджено і на наступному допиті 10 січня 1938 р., де заарештований визнав провину [4, арк. 23], а також наголошував на тому, що зв'язків по контрреволюційній діяльності, окрім випадкових, *«ні з ким не підтримував»* [4, арк. 24]. Хоча, ще на допиті 4 січня вказував, що підтримував *«лише письмовий зв'язок із колишніми учасниками «СВУ», які перебувають у засланні, Єфремовим, Павлушковим, Залеським, Гребенецьким»* [4, арк. 19], а окрім того, попре свій матеріальний стан, відправляв посилки Єфремову і Залеському.

Зі свідчень Б. Матушевського та власне Дурдуківського відомо про їх зустрічі, зокрема Борис Матушевський вказує на дві зустрічі у 1934–1935 рр. на квартирі у Дурдуківського. Треба зазначити, що у справі зберігається два допити Матушевського, друкований за 1956 р. і рукописний за 1964 р., які за своїм наповненням і ставленням відрізняються. Так допит 1956 р. спирається значною мірою на процес «СВУ» і подає постать Дурдуківського у цілковито «націоналістичному дусі», а у 1964 р. тональність свідчень зовсім інша, вказується, що політичних розмов між ними під час зустрічей не було, бесіди мали переважно побутово-життєву тематику, в якій Дурдуківський вказував, що після звільнення *«усі від нього відхитнулися і він живе тепер відокремлено, ні з ким не зустрічається»* [4, арк. 85 зв.]. Щодо антирадянських висловлень чи проведення ворожої діяльності сам Б. Матушевський зазначав, що через хвороби Дурдуківський навряд чи займався би цим.

У 1965 р. Володимира Федоровича Дурдуківського реабілітовано у зв'язку із відсутністю компрометуючих документів. Та його справа вкотре демонструє нам злочинність сталінського репресивного режиму, який фальсифікував справи. Прямим прикладом є сама ця справа, в якій 26 грудня 1937 р. відбувся арешт Володимира Федоровича, наведені вже допити датуються 4 та 10 січня 1938 р., обвинувальний висновок 11 січня 1938 р., а розстріл був здійснений 16 січня 1938 р. Та якщо подивитися на виписку з протоколу № 138 засідання Трійки під керівництвом Київського облуправління НКВС УРСР за підписом секретаря трійки Альтзіцера, то вона датується 31 грудня 1937 р. [4, арк. 29], ще до безпосередніх допитів.

Імовірним місцем поховання українського педагога є колишня спецділянка НКВС у Биківнянському лісі, а нині Національному історико-меморіальному заповіднику «Биківнянські могили».

Отже, у зазначеній архівно-кримінальній справі 1937–1938 рр. ми спостерегаємо не тільки свідоме спотворення дійсності і повну фальсифікацію з боку слідчих НКВС, а й відсутність наявних, так званих «націоналістичних поглядів та дій», із боку самого Володимира Дурдуківського. І таких прикладів «уявних» «націоналістичних» дій із боку репресованих, завдяки вивченню архівно-кримінальних справ, ми можемо побачити чимало.

Джерела та література

1. Даниленко В. Один з 45-ти. В. Дурдуківський. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 1998. № 1. С. 253–261.
2. Марочко В. І., Хілліг Г. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929–1941). Київ: Науковий світ, 2003. С. 265–271.
3. Праці Володимира Дурдуківського у фондах Педагогічного музею України (до 150-річчя від дня народження) / уклад. О. П. Міхно; наук. консультант О. В. Сухомлинська. Вінниця: Видавець ФОП Кушнір Ю. В., 2024. С. 207–217.
4. ЦДАГОУ. Фонд 263, опис 1, справа 57133фп, том ф1.

Головченко Яна

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО ОБРАЗУ АМЕРИКАНСЬКОЇ ЖІНКИ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

Ключові слова: публічний образ, гендерні ролі, журнали, модернізація, фемінізм, реклама, ідентичність.

Keywords: public image, gender roles, magazines, modernization, feminism, advertising, identity.

Публічний образ американської жінки у першій половині ХХ ст. формувався під впливом масштабних соціальних і культурних трансформацій. США переживали процеси модернізації, постійні хвилі еміграції, дві світові війни, явища, які істотно вплинули на соціальні ролі жінок. Усі ці зміни впливали не лише на повсякденне життя, а й на культуру. Американські масмедіа, зокрема жіночі журнали, реклама, преса, відігравали ключову роль у конструюванні нормативних моделей жіночності, які ґрунтувались на ідеалах краси, моралі, материнства та соціальної корисності.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. для жінок виникли нові можливості для громадської активності, освіти, дозвілля. Однією із відомих засновниць американського жіночого руху була Джейн Аддамс. У 1889 р. вона разом із своєю партнеркою Еллен Гейтс Стар заснували у Чикаго благодійний громадський центр, який допомагав родинам емігрантів адаптуватися у нових умовах. Зусиллями активних американських жінок у цьому центрі було відкрито дитячі ясла, бібліотеку, гімнастичний зал, палітурну майстерню, комунальну кухню, художню

студію, музей праці, пансіон для молодих [1; 98]. Їх робота стала взірцем для подібних осередків по всій країні.

У цей час у масмедіа формується образ респектабельної, доглянутої, морально стриманої жінки середнього класу, яка носить довгі сукні, корсети, завжди зі складною зачіскою та підкреслено стрункою поставою. Усі ці риси поєднала в собі «Gibson Girl» – образ ідеальної жінки, створений американським ілюстратором Чарльзом Дейною Гібсоном. Саме цей образ з'являвся на обкладинках журналів, зокрема «Life» та «Harper's Weekly» і виступав втіленням краси та незалежного духу. Водночас традиційні ролі дружини й матері залишалися домінуючими та значною мірою визначали межі жіночої самореалізації. Расизм додатково ускладнював становище темношкірих жінок, іммігрантів та інших меншин.

З 1920-ми рр. прийшов бум креативності, нова джазова культура, а молодь розширювала межі «належної» поведінки [2; 24]. Після Першої світової війни жінка отримала свої характерні риси: сміливість, гедонізм та незалежність. Стильними стали короткі стрижки, сукні до колін, яскравий макіяж. Такі жінки вели активне міське життя, відкрито курили. Символ епохи – «Flapper», бунтівний образ емансипованої, незалежної жінки нового типу. У 1920 р. було надано виборче право для жінок у США, через що публічний образ став зухвалішим і більш видимим у медіа. Зображення жінок у вигляді дійових осіб відображає зростаючий інтерес суспільства до питання емансипації та, зокрема, до жіночого бажання бути активно залученими у суспільне та політичне життя [5; 278].

У 1930-х рр. спостерігаємо яскраво виражені риси арт-деко та сюрреалізму, поряд із впливом мистецтва розкоші, можна зазначити появу підсвідомих образів кризи на обкладинках [2; 25]. Під час Великої депресії 1930-х рр. із чергами за хлібом, центрами безробіття медіа почали рекламувати ідеал економної, практичної домогосподарки. У журналах з'являється велика кількість реклами, присвяченої заощадженню, імітації багатства та достатку. Жінка постає як моральна опора родини, відповідальна за стабільність і добробут домогосподарства. Гламур у цей період виконує радше функцію втечі від реальності, ніж демонстрації розкоші [2; 27].

Друга світова війна вплинула на зміну повсякденного життя американців. Велика кількість жінок замінила своїх чоловіків, які пішли на фронт, на виробництві. У пропаганді та рекламі популярності здобув образ «Rosie the Riveter», патріотичної робітниці, що працює на військовому виробництві. Вона підкреслювала жіночність, поєднуючи образ трудівниці з традиційними естетичними стандартами. Такий синтез напрямів протягом двох десятиліть був зумовлений зміною ментального переживання війни: втеча від неї і заперечення реальності, котра була переповненою іншими просторами, що створювалися на основі страху і зміни структури суспільства [3; 10].

У повоєнний період Америка розширила свій вплив по всьому світу та замислилася над своїми національними ідеалами [4; 31]. Саме у цей час формується образ ідеальної американки: доглянутої дружини й матері, орієнтованої на сімейні цінності. Цей образ переважно стосувався білих жінок середнього класу, тоді як представниці інших расових груп залишалися маргіналізованими. Водночас у культурі, зокрема в кінематографі 1950-х рр., з'являється образ фатальної жінки,

це було відображення страху суспільства перед жіночою незалежністю, з іншого – приховане захоплення її свободою від традиційних цінностей.

Публічний образ американської жінки в першій половині ХХ ст. постійно зазнавав змін та трансформувався під впливом прогресу та обмежень. Образи від респектабельної жінки до воєнної трудівниці, відтворювали стереотипи, що визначали соціальні очікування щодо ролі жінки в американському суспільстві. Через це жінки піддавались постійній напруженості між вимогами та бажанням розширити свої можливості у роботі, освіті та політиці.

Джерела та література

1. Любимова С. А. Соціокультурні стереотипи в різних жанрах американського медійного дискурсу середини минулого століття. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*. 2021. Т. 24. № 1. С. 96–106.

2. Музичка Анна-Анастасія. Репрезентація жінки у візуальній культурі ХХ ст. на прикладі обкладинок журналу Harper's Bazaar. Львів: Український католицький університет, 2022. 51 с. URL: <https://er.ucu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/902a31ef-cfe2-4f35-8b9b-49764b0ee4e0/content>

3. Мурська Х. Трансформація образу жінки у післявоєнній Америці (на прикладі сучасних серіалів «Дивовижна місіс Мейзел» та «Чому жінки вбивають?»): кваліфікаційна робота бакалавра / Український католицький університет. Львів: Український католицький університет, 2022. 41 с. URL: <https://surli.cc/wgrkxk>

4. Шилова А. В. Образ фатальної жінки в американському кінематографі 1950–1970 рр. Кваліфікаційна (бакалаврська) робота / Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Київ: Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2023. 78 с. URL: <https://surl.li/nmlvmp>

5. Шлапай М. А. Обкладинки американського журналу Vogue як інструмент для формування образу «нової жінки» протягом 1920-х рр. *Актуальні дослідження суспільних наук: матеріали Х Всеукр. наук. конф., м. Умань, 28 берез. 2024*. Умань: Візаві, 2024. С. 275–290.

Павлюк Артем

Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ Донбаський державний педагогічний університет

РЕФОРМИ ЛІ КУАН Ю ТА ЇХ ДОВГОСТРОКОВИЙ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЖИТТЯ В СІНГАПУРІ

Ключові слова: Лі Куан Ю, реформи, економічна система, Сінгапур.

Key words: Li Kuan Yu, reforms, economic system, Singapore.

Досвід Сінгапуру другої половини ХХ ст. є одним з найуспішніших прикладів комплексних змін в економічній сфері, у якій відсутні природні ресурси. Сінгапур, перебуваючи в складних умовах постколоніального минулого і обме-

женого внутрішнього ринку, показав дієвий приклад реформ і розвитку усіх сфер, маючи сьогодні статус високорозвиненої держави.

Метою роботи є аналіз економічних реформ, що були втілені в Сінгапурі в період правління Лі Куан Ю, визначення механізмів впровадження і реалізації роботи. Об'єктом дослідження є економічна система Сінгапуру в період 1965–1990 рр. та процес її розвитку. Проблематика азійського економічного дива досліджена Полом Кругманом у праці «The myth of Asia's miracle». Економічний розвиток Сінгапуру в другій половині ХХ ст. вивчав Лі Куан Ю в мемуарах «From Third World to First: The Singapore Story».

Приклад Сінгапуру зазвичай розглядається як один з найуспішніших досвідів трансформації економіки в другій половині ХХ ст. Після здобуття незалежності в 1965-му р. країна опинилася в скрутному становищі, а саме: відсутність природних ресурсів, високий рівень безробіття, соціальна напруга і значна соціальна стагнація. Важливу роль в глобальних змінах, які дали змогу упродовж наступних кількох десятиліть перетворити Сінгапур у розвинений технологічний і економічний центр світового рівня, зіграв лідер країни Лі Куан Ю, який був прем'єр-міністром у 1959–1990 рр.

Винятковою була й біографія майбутнього батька-засновника Сінгапуру. Лі Куан Ю був сінгапурцем китайського походження, навчався в Англії, вивчав економіку і право (згодом він зробить англійську мову офіційною в державі, що сприятиме об'єднанню різних культур і національностей країни) [1]. Його стратегія реформ заклала як інституційні, так і економічні основи сучасної моделі розвитку країни. Красномовними будуть слова Річарда Ніксона, що дуже влучно описав роль Лі Куан Ю в формуванні Сінгапуру: «Велика людина на маленькій сцені, яка в інші часи та в інших місцях могла б досягти світового рівня Черчілля, Дізраелі чи Гладстона» [4].

Сучасний Сінгапур якнайкраще характеризує така цитата його батька-засновника: «Сінгапурці – це електронні чіпи величезного комп'ютера Сінгапурської республіки» [3]. Попри це, щоб прийти до бажаного результату, країна мала втілити в життя комплекс реформ, що стосувався всіх аспектів функціонування держави і сфери життя громадян. Наприклад, була розпочата програма з озеленення країни і перетворення її на зовнішньо привабливу, водночас дітей у школі привчали до збереження природи. Загалом було висаджено близько мільйона дерев. Це дало можливість людям пишатися своїм містом, що різко контрастувало з іншими тогочасними країнами, які майже не приділяли уваги питанням екології [2].

Також було докладено зусиль, щоб привчити людей до громадського порядку, наприклад, були введені штрафи за викидання сміття на землю або навіть за звичайний плювок. Однією ж із найбільш відомих і успішних кампаній Лі Куан Ю була боротьба з корупцією, що проводилася комплексно і майже безкомпромісно. Вона передбачала однакове покарання для всіх, незважаючи на статус або майновий стан, і в той же час державним управлінцям платили великі кошти, щоб зробити цю роботу привабливою. Результат реформ спостерігається і нині, адже Сінгапур стабільно входить в п'ятірку найменш корумпованих країн світу [1]. У переважній кількості випадків соціальної нерівності, корупції і стагнації розвитку велику роль відіграє організована злочинність, що була представлена в Сінгапурі кланом Тріад, які було знищені владою під керівництвом Лі Куан Ю, хоча методи репресій викликали засудження на Заході.

Отже, досвід реформ в Сінгапурі є важливим для країн, що прагнуть розвитку – це покращення управління в державних структурах, зміцнення соціальних і політичних інститутів, викорінення корупції або зведення її до мінімальних меж. Ключовою стала грамотна і комплексна зміна підходу до економіки, здійснена Сінгапуром, що забезпечило привабливе інвестиційне середовище, знизило тарифи і квоти.

Джерела та література

1. Лі Куан Ю: авторитарний батько економічного феномену Сінгапуру. *EconomistUA*. 21 вересня 2022 р. URL: <https://economistua.com/li-kuan-yu-avtoritarnij-batko-ekonomichnogo-fenomeny-singapuru/?utm> (дата звернення: 23.02.2026).
2. «Сінгапурська історія» як перетворити диких людей на цивілізованих – спогади Лі Куан Ю. *Тексти.org.ua*. 5 січня 2012 р. URL: https://texty.org.ua/articles/36049/Singapurska_istorija_Jak_peretvoryty_dykyh_ludej_na-36049/?utm (дата звернення: 23.02.2026).
3. Сінгапур: тотальний контроль в ім'я процвітання. *Новини – «Revolta»*. *Онлайн-портал*. 30 грудня 2023 р. URL: <https://revolta.com.ua/suspilstvo/singapur-totalnij-kontrol-v-im-ya-prosvitannya.html?utm> (дата звернення: 23.02.2026).
4. CO15073 | Economic legacy of Lee Kuan Yew: lessons for aspiring countries. *RSIS_NTU*. 31 березня 2015 р. URL: <https://rsis.edu.sg/rsis-publication/rsis/co15073-economic-legacy-of-lee-kuan-yew-lessons-for-aspiring-countries/?utm> (date of access: 23.02.2026).

Шенітак Наталія

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

СЕЛО УНДІНО-ПОСЕЛЬЄ ЯК МІСЦЕ ЗАСЛАННЯ В ЖИТТЄВИХ ДОЛЯХ ПОЕТИВ-ДИСИДЕНТІВ ІРИНИ ТА ІГОРЯ КАЛИНЦІВ

Ключові слова: український дисидентський рух, Комітет державної безпеки (КДБ), політичний в'язень, заслання, Ундіно-Посельє.

Key words: Ukrainian dissident movement, Committee for State Security (KGB), political prisoner, exile, Undino-Poselye.

У 1970-х рр. після другої хвилі арештів української інтелігенції (1972–1973 рр.) до Дубравної та Скальнинської виправно-трудова колонія (ВТК) почали прибувати репресовані дисиденти. Як наслідок, у колоніях значно активізувався опір радянському режиму. Серед українських дисидентів вступили в протистояння Василь Стус, Іван Світличний, Ірина та Ігор Калинці, Стефанія Шабатура, Святослав Караванський, Євген Сверстюк, Валентин Мороз, Іван Гель, Михайло Осадчий та ін. Потрібно зауважити, що в січні 1972 р. В. Федорчук у черговий раз звернувся на адресу Комітету державної безпеки (КДБ) під керівництвом Ради Міністрів (РМ) Радянського Союзу з ініціативою створити ще декілька відділень

для існуючих ВТУ, щоб можна було розміщувати засуджених за «політичними» статтями для уникнення їх концентрації в одному місці [2, с. 228–229].

Згідно з вироком Львівського обласного суду Ігоря Калинця, як і його дружину Ірину Калинець, було звинувачено за ст. 62 ч. 1 Кримінального кодексу (КК) Української РСР («антирадянська агітація і пропаганда») та призначено шість років позбавлення волі у ВТК і три роки заслання [5, с. 325, 510]. Окремо варто звернути увагу на період заслання подружжя Калинців. Хронологічно події охоплюють 1978–1981 рр. Ірина Калинець прибула на місце раніше за свого чоловіка Ігоря, як наслідок його повернення до м. Львова відбулося пізніше [3, с. 170].

Ундіно-Посельє – село Забайкальського краю РРФСР, розташоване вздовж річки Унди, з ґрунтами, що характеризуються багаторічною мерзлотою. В одному з інтерв'ю Ігор Калинець зазначав: «Єдине, що радянська влада зробила – якщо це можна назвати цивілізованим, – це те, що я з дружиною Іриною були на засланні удвох. Ірина прибула до Ундіно-Посельє раніше та подбала про організацію умов нашого проживання і роботу. Спочатку Ірину направили працювати кочегаром. Після табірної періоду ця фізично важка робота була для неї надзвичайно складною, тому згодом їй вдалося домогтися переведення на легшу працю» [4]. Ігорю Калинцю одразу призначили виконувати виснажливу фізичну працю кочегара тривалістю до 12 годин на добу [6, с. 364].

У суспільно-політичному і науково-літературному місячнику «Визвольний шлях», виданому в м. Лондон у 1989 р., міститься спогад Ірини Калинець про Ундіно-Посельє: «Жителі забайкальського села Ундіно-Посельє розповідали мені, що досить було комусь із селян не вгодити місцевій владі, приховати родинну іконку, як присуд виселення лягало на його плечі. Куди ж вивозили в Сибір із Сибіру? Із снігів у які сніги? Людей просто виривали із обжитих місць, розлучали сім'ї, переселяли в необжиту пустку, у кращому випадку в інші села, за сотні кілометрів, у спорожнілі оселі таких же виселенців» [1, с. 1481].

Приміщення, подібне до житлового будинку, в якому проживали Ірина та Ігор Калинці, було п'ятистінним, у ньому розташовувалися дві кімнати та кухня. Згадуючи першу зустріч на засланні, Ірина Калинець казала, що чоловік стояв перед нею худий, коротко острижений і виснажений. Важливо наголосити на тому, що в період заслання подружжя Калинців отримало можливість надсилати листи, зрештою й друзі-правозахисники почали активно їм писати та відправляти посилки. Так, Надія Світлична прислала в Ундіно-Посельє млинок для кави, а Ірина Сенік – власноруч вишиту серветку. Посилки надходили від Раїси Руденко, Василя Овсієнка, Стефанії Шабатури та ін. Окрім того були звістки й пакунки з дому [6, с. 356–360]. Особливо зворушливим є спогад Ігоря Калинця про візит їхньої доньки Дзвінки під час канікулів у період їхнього заслання [4].

Отже, період заслання подружжя Ірини та Ігоря Калинців в Ундіно-Посельє характеризувався значними соціально-психологічними та фізичними труднощами, зокрема, пов'язаними з тяжкою працею. Аналіз їхнього досвіду свідчить, що взаємна підтримка та спільна боротьба забезпечували психологічну стійкість і здатність протистояти репресивним механізмам радянської системи.

Джерела та література

1. Калинець І. Пом'яніть і назвіть. *Визвольний шлях*. № 12. Лондон: Вид. «Українська видавнича спілка», 1989. С. 1479–1491.
2. Паска Б. В. Заходи КДБ при Раді Міністрів УРСР щодо припинення протестної активності українських дисидентів-політв'язнів у 1970-х рр. *Сторінки історії: збірник наукових праць*. Вип. 55. Київ, 2023. С. 224–239. URL: <https://historypages.kpi.ua/article/view/269758/272083> (дата звернення: 25.02.2026).
3. Паска Б. В. Судові розправи над українськими дисидентами під час генерального погрому (травень – листопад 1972 р.). *Українські історичні студії*. 2025. № 17(59). С. 167–176. DOI: 10.24919/3083-6158.17/59.18.
4. Терен Т. Калинець Ігор: «Для мене поезія мала бути загадкою, яку слід відгадати, розшифрувати». *Історична правда*. 14 вересня 2014 р. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2025/06/28/165108/> (дата звернення: 25.02.2026)
5. Українська поезія під судом КГБ: Кримінальні справи Ірини та Ігоря Калинців (2004) / упоряд. Ю. Зайцев. Львів: Афіша, 572 с.
6. Шкраб'юк П. Попід золоті ворота: Шість елегій про родину Калинців. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. 520 с.

Хіміч Вікторія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

НЕФОРМАЛЬНА ДИПЛОМАТІЯ «БЕЗ КРАВАТОК»: ВНЕСОК САМІТУ КУЧМИ–КВАСНЕВСЬКОГО В КРИМУ ДО РОЗВИТКУ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН 1990-Х РР.

Ключові слова: неформальна дипломатія, стратегічне партнерство, Кучма, Квасневський, Кримський саміт 1998, польсько-українські відносини, європейська інтеграція, історичне примирення.

Keywords: informal diplomacy, strategic partnership, Kuchma, Kwaśniewski, Crimea summit 1998, Polish-Ukrainian relations, European integration, historical reconciliation.

Після здобуття Україною незалежності у 1991 р. польсько-українські відносини еволюціонували швидко, але не без труднощів, від декларативних заяв до реального стратегічного партнерства. І нам важливо розглядати цю тему на тлі сучасних політичних подій. Оскільки нині взаємовідносини України з деякими сусідніми державами, зокрема Словаччиною та Угорщиною, залишаються досить напруженими. Головною причиною є те, що уряди цих країн займають стриману або нейтральну позицію щодо підтримки України та блокують або уповільнюють окремі рішення Європейського Союзу, пов'язані із підтримкою нашої держави [2; 6]. І на цьому тлі Польща залишається країною, яка підтримує Україну в її політичних, безпекових прагненнях. Саме тому особливо важливим є питання: як Польща стала одним із перших європейських «адвокатів» України, активно підтримуючи

її європейські прагнення? Взагалі, тема початку польсько-українських відносин після здобуття Україною незалежності добре висвітлена в працях багатьох сучасних істориків. Гевко у своїй статті «Українсько-польські відносини в українській історіографії» надає перелік основних досліджень і презентує їх висновки, а також показує, як різні автори розкривали цю тему [3]. Окремо варто відзначити статтю Драуса, у якій без надмірного заглиблення в деталі чітко окреслено хронологію подій, їх причинно-наслідкові зв'язки, а також наведено власні аналітичні міркування [5].

Саме тому, попри наявність великої кількості досліджень на цю тему, доцільно звернутися і до більш вузького аспекту – ролі політичних лідерів України та Польщі у формуванні двосторонніх відносин у 1990-х рр.

Ключову роль у цьому процесі відіграли особисті, майже дружні контакти глав держав – Президента України Леоніда Кучми (1994–2005) та Президента Республіки Польща Александра Квасневського (1995–2005). Вони зустрічалися доволі часто – саміт у Криму 27–28 вересня 1998 р. став п'ятою зустріччю за останні 12 місяців. Саме ця частота, за словами Квасневського, перетворювала «стратегічне партнерство» з «фігури мови» на «відчутний факт» [8].

У другій половині 1990-х рр. діалог між Києвом і Варшавою набув нового імпульсу на тлі пострадянських трансформацій. Після розпаду СРСР Україна відстоювала свою незалежність в умовах нейтралітету та позаблоковості, намагаючись уникнути повернення під російський контроль, тоді як Польща, яка вже обрала чіткий шлях до НАТО та ЄС, бачила в Україні незамінного партнера для створення «поясу стабільності» на своєму східному фланзі. Обидві країни прагнули економічної інтеграції: зростання товарообігу, спільних інвестицій, енергетичних проєктів. Водночас вони шукали спільні відповіді на безпекові загрози, зокрема щодо питання визнання кордонів і диверсифікації енергопостачань у регіональній співпраці [7, с. 46]. Саме в таких умовах ідеальним став неформальний формат «no-necktie summit» – зустрічі «без краваток», які давали змогу уникнути жорсткого дипломатичного протоколу, створювали атмосферу відкритості та довіри. Це було критично важливо для обговорення чутливих тем: історичного примирення (Волинська трагедія, депортації), практичних питань безпеки, енергетики та європейської інтеграції України [8].

Такий формат спрацював завдяки глибокій особистій довірі між президентами. Вони познайомилися ще 1996 р. – під час перших офіційних візитів, зокрема червневого саміту в Ланцуті, де підписали спільну декларацію про регіональну безпеку, із «символічним залученням України до Центральної Європи» [5, с. 34–36]. Із того часу відносини швидко стали близькими й дружніми: Квасневський вільно спілкувався з Кучмою, що сприяло щирості та безпосередності. За 1995–2003 рр. відбулося понад 10 зустрічей – це перетворило їх на справжніх політичних «друзів». Саме ця особиста близькість сприяла відкритому обговоренню делікатних питань без бюрократичних бар'єрів, які в офіційному протоколі просто заблокували б діалог. Пострадянські реалії створили об'єктивні передумови, а довіра лідерів перетворила потенціал на реальне стратегічне партнерство – основу для «золотої ери» польсько-українських відносин.

Саміт у Криму 27–28 вересня 1998 р. пройшов у максимально розслабленій атмосфері, з неформальними розмовами на природі, прогулянками та спільними вечереями. Паралельно тривали консультації глав рад національної безпеки. Обговорювали спільні військові справи українсько-польського батальйону, а також низку стратегічних питань – подальший розвиток стратегічного партнерства як «відчутного факту». У першу чергу це була економічна співпраця, піклування щодо різкого зростання товарообігу [1, с. 35–36], енергетичних проєктів (транзит каспійської нафти через Україну до Польщі як один із найбільш перспективних варіантів) [5, с. 35]. По-друге, це перспективна підтримка європейської інтеграції України. Відповідні обіцянки також охопили питання майбутнього стану переходу українсько-польського кордону після вступу Польщі до ЄС: контроль не буде суворішим, ніж на польсько-німецькому кордоні до Шенгену. Хід часу, однак, показав помилковість таких суджень щодо цього конкретного аспекту відносин України та Республіки Польща – після приєднання до Шенгенської зони, Польща-лідер нової політики Східного партнерства ЄС приділяла менше уваги старим білатеральним угодам з Україною, тим паче неформальним домовленостям А. Квасневського та Л. Кучми [7, с. 83–95].

Проте значення саміту вийшло далеко за межі однієї зустрічі. Він суттєво поглибив партнерство завдяки особистим зв'язкам лідерів. А. Квасневський став надійним адвокатом України в Європі: лобіював асоційоване членство в ЄС, вільну торгівлю, підтримку в НАТО. Неформальна дипломатія виявилася надзвичайно ефективною для розв'язання складних питань, наприклад, енергетичної диверсифікації.

Дружні, довірчі та часті контакти двох президентів сформували міцне стратегічне партнерство, яке, попри низку незгод, витримало пізніші виклики. А. Квасневський неодноразово згадував близькість із Кучмою як ключ до примирення, підтримки України в Європі та спільної протидії російському тиску. Хоча у деяких аспектах, зокрема питання переходу кордону українцями після приєднання Польщі до Шенгенської зони, очікування виявилися помилковими, проте ми все ж можемо стверджувати, що позитивні особисті контакти А. Квасневського та Л. Кучми заклали стандарти для українсько-польського білатерального співробітництва на десятиліття вперед, створюючи стабільність у регіоні та відкриваючи двері для європейської інтеграції.

Джерела та література

1. Афанасьєв І. Ю. Зміни обсягу польсько-українського товарообігу у 1992–2000 рр.: основні причини. *Наукові записки НАУКМА. Історичні науки*. 2003. Т. 21. С. 34–37. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/df33b0a6-a1c4-4272-8114-e0e116fba625/content>
2. Влада Словаччини підтвердила відмову від військової підтримки України. *Суспільне*. 2026. URL: <https://susplne.media/1210948-vlada-slovaccini-pidtvverdila-vidmovu-vid-vijskovoї-pidtrimki-ukraini/>
3. Гевко В. Українсько-польські відносини в українській історіографії (1991–2011 рр.). *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія:*

Історія, міжнародні відносини. 2012. Вип. 10. С. 354–363. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2012_10_42

4. Генік М. А. Польсько-українські відносини в політичній думці Александра Кваснєвського. *Політикус*. 2025. Вип. 1. С. 14–20. URL: https://politicus.od.ua/1_2025/4.pdf. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.2>

5. Драус Я. Дослідження польсько-українських стосунків у 1991–2008 рр.: нарис проблематики. *Чорноморський літопис*. 2010. № 1. С. 32–40. URL: http://history.org.ua/LiberUA/CL_2010_1/CL_2010_1.pdf

6. Hungary hardens its stance on Ukraine. *OSW Centre for Eastern Studies*. 2025. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2025-03-28/hungary-hardens-its-stance-ukraine>

7. Мелекесцев К. І., Бут О. М. Україна та Республіка Польща: еволюція від білатеральних відносин до євроатлантичної інтеграції: монографія. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020. 200 с.

8. Ukrainian-Polish informal summit. *Jamestown Foundation*. 1998. URL: <https://jamestown.org/ukrainian-polish-informal-summit/>

СЕКЦІЯ 3
УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ ТА МИРУ:
МИНУЛЕ ТА СЬОГОДЕННЯ

Бондарчук Євгеній

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВОЄННА ТАКТИКА КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА
У ЧАСИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ СЕРЕДИНИ XVII СТ.

Ключові слова: Військо Запорозьке, козацьке військо, тактика, маневрена війна.
Keywords: Zaporozhian Host, Cossack army, tactics, maneuver warfare.

Вивчення тактики козацького війська часів Національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького є актуальною темою, оскільки вона пояснює витoki української військової традиції та засади нерегулярної війни, що мають своє втілення і в сучасних конфліктах. Завдяки майстерному військовому мистецтву козаки змогли відстояти автономію Гетьманщини в умовах постійних зовнішніх загроз.

Значний внесок у дослідження військової тактики козацького війська зробив український історик Дмитро Яворницький, зокрема у своїй тритомній праці «Історія запорозьких козаків» [1]. Також ця тема була досліджена у таких працях, як «Історія українського війська» Івана Крип'якевича, у якій зокрема описується тактика козацького війська [2]. У праці «Конотопська битва: триумф у час Руїни» Олексій Сокирко детально розкриває успішне використання тактики козацьким військом у ході Конотопської битви 1659 р. [3]. Проте незважаючи на наявні праці, ця тема все одно потребує узагальнення та переосмислення на сучасних методологічних засадах. Тому метою роботи є аналіз воєнної тактики козацтва у період Національно-визвольної війни українського народу в середині XVII ст.

Під час військових дій козацтво у середині XVII ст. діяло за гнучкими, маневреними принципами. Ключовими рисами їх тактики були мобільність та раптовість удару. Козацькі загони часто атакували несподівано й швидко змінювали напрямок дій. Бойові побудови козаків суттєво відрізнялися від європейських армій: якщо західноєвропейська піхота діяла в глибоких нерухомих лініях, то козаки розгортали невеликі підрозділи – сотні, курені та рої – здатні до самостійних маневрів. Ці підрозділи самостійно нападали або відходили, користувалися засідками, імітаціями втечі та захоплювали вигідні позиції на рельєфі. Поєднання піхоти з кавалерією та вогнепальною зброєю давало змогу створювати комбіновані загони: після залпу стрільців кидалися в атаку шабельники, а кіннота тим часом діяла на флангах і в тилах ворога [2, с. 378–381].

Адаптивність була серцем козацької тактики. Командири нижчого рівня (сотники, курінні отамани, осавули) мали значну ініціативу – вони могли швидко ухвалювати рішення на місці без детальних наказів із командування. Такі підрозділи завдяки зв'язку через сигнали та розвідку могли підтримувати один одного артилерією або кіннотою, що сприяло уникненню великих втрат та швидкому

перегрупуванню сил. Ця особливість давала можливість козакам ефективно боротися навіть проти кількісно переважаючих противників. У великих битвах використовувалися мобільні табори з возів (вагенбурги), що слугували тимчасовими фортецями. У середині таких «фортець» розташовували піхоту й артилерію, а натомість важку роль ударного ядра виконували наймані сердюки й компанійці з досвідом регулярної служби [5, с. 110–114].

Суттєвим елементом козацького бою був вогневий маневр. Козацькі стрільці вмикалися в стрілецьку перестрілку: після перших залпів їхні ряди розходилися, пропускаючи вперед шабельників та списоносців. У цей час саме кавалерія чи шабельна піхота завдавали удару в найбільш вразливі фланги чи тил супротивника. Такий підхід дав козацькому війську можливість уражати ворога багаторівнево, поєднуючи стрільбу з ближнім боєм.

Завдяки постійному досвіду війни з численними противниками, польськими, московськими, османськими, татарськими військами, тактика козацького війська постійно еволюціонувала. У тактиці яскраво простежується вплив різних традицій: елементи степової партизанської війни, ротаційної артилерії і бойових валів. Оборонні прийоми й досвід артобстрілів позичені з європейської воєнної науки, а елементи кінних рейдів та тактики кавалерії відгукуються традиціями козацької та татарської кінноти.

Як ілюстрації цих прийомів можна навести кілька великих битв. Наприклад, у битві під Жовтими Водами (1648 р.) козаки умисно демонстрували невелику силу, спровокувавши польське військо вступити в бій. Потім шлях до обозу ворога був перерізаний, а самі поляки потрапили в засідки: з флангів їх обстрілювали стрільці, утворюючи перехресний вогонь. Завершальним штрихом стало виведення частини польських підрозділів із укріплень за допомогою імітації відступу – коли вони втратили організацію, їхні рештки були розбиті [3, с. 202–204].

На Пилявцях (1648 р.) українсько-татарське військо уміло поєднало демонстрацію сили з прихованими резервами: після перших артилерійських дуелей та фальшивих атак козаки зробили видимий обхід флангів, тримаючи основні сили поза зоною, що викликало паніку серед поляків. Така тактика поступового психологічного тиску з переходом у блискавичний удар довела свою дієвість [6, с. 88–93].

Одним із найбільш вдалих прикладів реалізації козацької тактики стала битва під Батогом (1652 р.). У цьому зіткненні сили війська Гетьманщини та кримсько-татарських загонів зуміли нейтралізувати військові переваги коронної армії Речі Посполитої завдяки продуманому маневру та раптовості дій. Козацьке командування свідомо допустило просування польських підрозділів углиб своїх позицій, після чого здійснило концентровані удари з флангів і тилу, позбавивши супротивника можливості розгорнути повноцінний бойовий порядок. Пересічений характер місцевості значною мірою обмежив використання важкої польської кінноти, що остаточно зірвало координацію дій ворога. Унаслідок цього польське військо зазнало нищівної поразки, загинув коронний гетьман Мартин Калиновський. Битва стала одним із найбільш переконливих прикладів успішного застосування маневреної та асиметричної тактики козацького війська у середині XVII ст. [7, с. 494–495].

Ще одним визначним боєм був Конотоп (1659 р.). Московське військо намагалось взяти місто силою, але гетьман Іван Виговський розіграв обманну тактику:

козаки зображали затяжну оборону, виснажуючи противника. Коли москалі ослабли морально, І. Виговський різко кинув у бій мобільні загони (20–30 тисяч війська разом із татарами). Завдяки швидким кінним рейдам, артилерійській підтримці захисників Конотопа та використанню болотистої місцевості для орієнтації, ворог виявився оточеним і розгромленим [4, с. 57–59].

Отже, проведений аналіз показує, що тактика козацького війська другої половини XVII ст. відзначалася винятковою гнучкістю та адаптивністю. Козаки поєднували штучність і стихійність дій, діяли малими дисперсними групами, активно використовуючи рельєф місцевості й складні маневри. Перемоги під Пилявцями, Батогом та Конотопом, де козацькі загони перевершили ворога завдяки нестандартній тактиці та раптовим ударам, доводять ефективність такого підходу. Успіхи цих боїв показали, що козацьке військо нічим не поступалося в стратегіях арміям того часу, а подеколи й переважало їх винахідливістю.

Джерела та література

1. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. У 3-х т. Київ: Наукова думка, 1990, 1993.
2. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. Київ: Наукова думка, 1990. Т. 1. 590 с.
3. Історія Українського війська / І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів, О. Думін, С. Шрамченко. Т. 1. Київ: Варта, 1994. 384 с.
4. Сокирко О. Г. Конотопська битва 1659 р.: тріумф у час Руїни. Київ: Темпора, 2008. 69 с.
5. Мицик Ю. А., Плохій С. М., Стороженко І. С. Як козаки воювали. Дніпропетровськ: Промінь, 1990. 302 с.
6. Крип'якевич І. Богдан Хмельницький, 2-е вид., виправлене і доповнене. Львів: Світ, 1990. 408 с.
7. Історія українського козацтва. Нариси у 2 т. / ред. кол.: В. А. Смолій. Т. 1. Київ, 2006. 800 с.

Лівандовська Вікторія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЗАПИСКИ ІНОЗЕМЦІВ ПРО ПОДІЛЛЯ XVIII СТ.

Ключові слова: записки іноземців, Поділля, Юль Юст, Август Гаммард.

Keywords: notes, Podillia, Jules Just, August Gammard.

XVIII ст. було тим часом, коли звичайні люди не задумувались про фіксацію своїх звичаїв, традицій, для них цієї потреби не було. Тож зазвичай це робили іноземці, вони показували життя людей на іншій території, в іншій країні, іншу культуру, цікаві для них звичаї тощо. З огляду на це, особливого значення набувають записки іноземців, що за різних обставин перебували у цей період на території України, зокрема на Поділлі.

Метою доповіді є огляд записок іноземців, які містять інформацію про Поділля XVIII ст.

Серед дослідників творів іноземців про Україну відзначимо доробок представників української діаспори В. Січинського та О. Вінтоняка. В. Січинський досліджував твори іноземців про Україну з давнини до XIX ст. Серед іншого автор приділив увагу і іноземцям які писали про Поділля, зокрема запискам данського посла Юля Юста. Дослідження О. Вінтоняка присвячене запискам іноземців про Україну XVIII ст., серед яких також є і твори, що містять описи Поділля. Загальну характеристику іноземних мемуарів з історії України подає навчальна література, зокрема підручники з джерелознавства С. Макарчука та Я. Калакура [4; 1; 3; 2].

Я. Калакура зараховує записки іноземців до джерел особового походження, що дають історикам змогу відтворити деякі події більш докладно і колоритно [2, с. 413]. С. Макарчук зазначає, що в корпусі джерел з історії України XV–XVIII ст. твори іноземців, зокрема мемуари, описи, донесення і записки, листи та інші види, займають важливе, але допоміжне значення. Допоміжними вони є з кількох причин. По-перше, з огляду на їх хронологічну та тематичну фрагментарність. По-друге, не всі твори іноземців вирізнялися науковою достовірністю: в багатьох випадках очевидними є безпідставні вимисли авторів. По-третє, більшість іноземних писемних пам'яток має мемуарний характер, а мемуари належать до того виду джерел, на яких найбільше позначений вплив суб'єктивного фактору. Іноземні свідчення, водночас, мають свої переваги: їх автори фіксували ті сторони життя і побуту українців, яких не знали у практиці свого народу. Це свідчить про давність української нації, та особливі ознаки її культури, що не були запозиченими [3, с. 147].

В. Січинський зазначає, що описи подорожей Україною та інші писання чужинців про нашу Батьківщину і наш народ, – це незвичайно цінний скарб для пізнання минувшини і сучасності українського народу у всіх проявах його життя і творчості. Поруч з історичними документами і пам'ятками минувшини, мемуари, записки та інші писання сучасників відтворюють більш живо і рельєфно саме життя, а не лише сухі факти, наслідки, відгуки, що потрапляли, інколи зовсім випадково, на пергаменти та інші писемні пам'ятки. Знайомство з такими авторами-чужинцями мимоволі підкріплює і зміцнює нашу національну свідомість, нищить зневір'я і шкідливе почуття меншовартості [4, с. 7].

Серед іноземців, що за різних обставин потрапляли на територію Поділля у XVIII ст., виокремимо записки данського посла Ю. Юста та військового німецького інженера А. Гаммарда.

Юль Юст був данським послом, який у 1709–1712 рр. перебував у Росії, а в 1711 р. їздив в Україну. Проїжджаючи правобережною Україною, зокрема Поділлям, називав цю територію «Польською Україною». Посол також пише, що країна була дуже зруйнована після останніх війн, особливо він звернув увагу на Немирів. У записках Ю. Юста привертає увагу низка порівнянь способу життя українців із росіянами: автор зокрема наголошує, що останній будинок Немирова чистіший від найпишніших московських (російських) палат. Це свідчить про високу оцінку ним культури українців, зокрема Поділля [4, с. 60].

Август Гаммард – пруський інженер-лейтенант із Шлезька, який був на військовій службі у російській армії та брав участь у другій російсько-турецькій війні. Здійснив у 1783 р. подорож Правобережною Україною. У спогадах описав

міста Немирів, Могилів. Гаммард зазначає, що становище українського народу під польською владою на Правобережній Україні, куди входило і Поділля було важким. Що під повною владою сейму, сенату та короля, народ був повністю закріпачений [1, с. 104].

Отже, записки іноземців XVIII ст. – це унікальне джерело, що фіксує побут і культуру України, зокрема Поділля, які місцеві жителі вважали за звичку й не описували. Попри суб'єктивність, ці мемуари доводять самотність українців, їхню відмінність від сусідів та тяглість історичного розвитку на власних землях. Свідчення чужинців дають змогу відтворити живу атмосферу епохи та підкреслюють європейський характер українських традицій навіть у складних умовах бездержавності.

Джерела та література

1. Вінтоняк О. Україна в описах західноєвропейських подорожників другої половини XVIII ст. Львів: Дніпрова хвиля, 1995. 139 с.
2. Брицький П. П., Бочан П. О. Німці, французи і англійці про Україну та український народ у XVII–XIX ст. Чернівці: Технодрук, 2011. 308 с.
3. Історичне джерелознавство: підручник / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко та ін. Київ: Либідь, 2002. 486 с.
4. Макарчук С. А. Писемні джерела з історії України: курс лекцій. Львів: Світ, 1999. 351 с.
5. Січинський В. Чужинці про Україну. Аугсбург: Видання Петра Павловича, 1946. 118 с.

Федорук Михайло

Донецький національний університет імені Василя Стуса

СТАНЦІЯ ЖМЕРИНКА – ВІЗИТІВКА ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА ПОДІЛЛІ

*Ключові слова: вокзал, залізниця, Жмеринка, промислова модернізація.
Key words: station, railway, Zhmerynka, industrial modernization.*

Вивчення історичного підґрунтя залізничного вокзалу з метою збереження, охорони та активного функціонування у сучасних надважких умовах є актуальним. Так само має значення вивчення архітектури вокзалу як важливого пункту залізничного сполучення, стратегічно значимого центру та окраси подільського містечка та кризь призму сприйняття простору і часу.

На початку XIX ст., після поразки Російської імперії в Кримській війні, внаслідок досвіду Бакалаврської залізниці, що у 1855 р. була побудована імперією задля швидкого постачання зброї та їжі армії, Петербург зрозумів важливість оперативного перевезення значних вантажів на великі відстані. Україна поступово почала вкриватися мережею залізниць. Однією з перших була лінія Балта – Жмеринка, яку згодом об'єднали у лінію Київ – Одеса. У 1865 р. під час будування

залізниці на просторах Поділля на відстані восьми кілометрів від містечка Браїлова була започаткована станція між двома селами-хуторами XVI–XVII ст. Мала Жмеринка і Велика Жмеринка, заснованими на межі XVI–XVII ст. Залізничну станцію було названо Жмеринкою [1]. За легендою станцію мали побудувати біля м. Браїлова, але зробили це на незначній від нього відстані, бо не хотіли порушувати спокій біля маєтку подружжя меценатів Карла і Надії фон Мекк [3]. Станція слугувала вантажним пунктом для транспортування вантажів до Одеського порту. Вантаж був різним – від зерна та буряка до щебню та вугілля.

Із 1871 р. після прокладання лінії Жмеринка – Проскурів – Волочиськ, станція стала вузловою через те, що Жмеринка зв'язує три лінії напрямку залізниці. Поступово поселення розросталося. Спочатку, поблизу станції розміщувалося понад 300 будинків. Наприкінці 1880-х рр. Жмеринка вже була значно більшою. Пізніше відкрився ще один напрямок – Жмеринка – Могилів-Подільський у 1892 р.

Оскільки станція не відповідала тогочасним нормам вузлової станції, згодом було ухвалене рішення про розширення та розбудову більш комфортного для пересадок залізничного вузлового вокзалу. Сталося це у 1899 р. за проектом київського інженера Зіновія Журавського та архітекторів Валеріана Рикова та Івана Беляєва. У 1904 р. вокзал увійшов в експлуатацію, а в 1911 р. – будівництво завершилося. Новий вокзал був сконструйований у стилі українського модерну та неоренесансу. У приміщенні вокзалу було розташовано: зал очікування, два ресторани-буфети, два тунелі що ведуть до 4 та 5 платформи та «царська кімната» – VIP-кімната відпочинку. Поза вокзалом були прориті 2 тунелі, що з'єднували дві частини міста, – східну та західну; збудовано Привокзальну площу, стайні для коней, каплицю поруч зі станцією [1].

У 1903 р. Жмеринка отримала статус міста «по высочайшему повелению» імператора [2]. У 1904 р. після завершення будівництва вокзалу прибув імператор Микола II, щоб подивитися на роботу Журавського і оцінити сам вокзал. За спогадами очевидців, він був у захваті від величності будівлі. І справді, унікальна споруда вокзалу була зведена так, що нагадувала корабель (вид згори), що йде у бік Одеси. Будівля схожа на Віденський вокзал, що не дивно, оскільки у проектуванні застосована технологія європейського зразка. Якось, висловлюючи захоплення Жмеринським вокзалом, приїжджі італійські архітектори спитали З. Журавського, де він вчився, що має такі чудові знання в архітектурі. Натомість З. Журавський знизав плечима і відповів, що ніде він не отримувач вищої освіти, а знання з архітектури набув самотужки.

1) Буфет, зал 1 і 2 класів

2) Привокзальна площа

3) Часовня станції (розміщена на місці 1 платформи)

4) Залізничний вокзал

Завдяки праці українського архітектора З. Журавського на українських землях з'явився вокзал європейського зразка, що не лише виконував важливу інфраструктурну функцію, але і вражав естетичною пишністю. Він вистояв дві світові війни і продовжує слугувати людям задля перевезення їх територією України та за її межами. Тисячі українців та іноземців і нині користуються усіма послугами вокзалу, зокрема перебуванням у залі очікування та зручним розташуванням у центрі міста. Жмеринка відіграє значення вузлової станції, вона з'єднує чотири сторони України, дає змогу швидко пересуватися та перевозити вантажі. Жмеринське депо є одним із найбільших в Україні. Воно забезпечує ремонт, зберігання та перевезення локомотивів для зручного та безпечного пересування пасажирів по Українській залізниці.

Наразі залізничний вокзал є об'єктом дискусій та досліджень щодо історичної цінності архітектурної споруди та щодо історії розвитку вузлової станції (найбільш актуальні теми: статистика перевезень товарів та пасажирів, історична роль Жмеринського депо для станції, майбутнє питання прокладання євроколії [4] до станції та історія людей, що творили історію вокзалу).

Джерела та література

1. Еврейская Жмеринка. Ч. 1. Возникновение города и железнодорожный вокзал. *Мой штетл*. URL: <https://myshtetl.org/vinnitskaja/zhmerinka1.html>

2. «По высочайшему повелению» – Жмеринка отримала статус міста. *Жмеринська газета*. URL: <https://zhgazeta.wixsite.com/zhgazeta/blank-go1wg>

3. Антонюк О. Без минулого немає майбутнього: із історії м. Жмеринка. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2013. С. 14–17.

4. Євросоюз представив стратегію переходу України на євроколію – нова магістральна мережа пройде й через Полтаву. *Інтернет-видання Полтавщина*. 17 липня 2023 р. URL: <https://poltava.to/news/72207/>

Ткаченко Валерія

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ Донбаський державний педагогічний університет

УЧАСТЬ ЖІНОК НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В РОБОТІ ПЕРШОГО ВСЕРОСІЙСЬКОГО ЖІНОЧОГО З'ЇЗДУ

Ключові слова: жіночий рух, жіночі права, жіноча політична організація.

Key words: women's movement, women's rights, women's political organization.

На межі другої половини ХІХ – початку ХХ ст. жіночий рух на теренах Наддніпрянської України набув нового звучання – його головною метою стала боротьба за громадянські та політичні права. У цей час сформувалося розуміння того, що без виборчого права участь жінок у суспільному житті залишається обмеженою, а їхній політичний статус – принизливо другорядним.

Оскільки Наддніпрянська Україна залишалася під владою Російської імперії, жіночий рух розвивався у загальному контексті імперських суспільно-політичних процесів. У лютому 1905 р. в політичне життя увійшла нова потужна організація – Всеросійська спілка рівноправності жінок, яку вважають першою політичною жіночою організацією в Російській імперії. Як зазначає історикиня, дослідниця зазначеної проблематики Людмила Смоляр, головною метою «Спілки стала боротьба за повне політичне рівноправ'я жінок, що охоплювало не лише виборчі права, а й доступ до громадської, службової діяльності, соціального забезпечення, реформування аграрних прав селянок, а також скасування принизливих законів, які обмежували гідність жінки» [5, с. 177]. Варто зазначити, що діяльність Спілки була глибоко системною: поєднувалося як прагнення впливати на державні структури, так і участь у страйках та революційній боротьбі.

У 1905 р. відбулося три загальні з'їзди Спілки [3, с. 72–73], а її осередки були створені у 69 містах імперії, з них дев'ять – на території України: Київ, Харків, Катеринослав, Одеса, Полтава, Херсон, Олександрівськ та інші [5, с. 177]. Делегатки виступали за політичну автономію народів Російської імперії та вимагали врахування мовної й культурної самобутності у побудові жіночого руху.

Зокрема, у березні 1905 р. на засіданні Харківського товариства взаємної допомоги було ухвалено резолюції про необхідність рівноправ'я та рівного доступу до освіти представників різних статей. Христина Алчевська запропонувала зборам приєднатися до резолюції про права української мови, однак зазначену пропозицію було відхилено. У квітні 1905 р. відбулося зібрання Київського відділення Російського товариства захисту жінок, яке відхилилось від статутних зобов'язань (через що засідання було закрите) та висловило вимоги зрівняння прав чоловіків та жінок, демократичних свобод, припинення війни, амністії політичних злочинців [3, с. 71–72].

Маніфест Миколи II від 17 жовтня 1905 р., в якому декларувалися громадянські свободи, зокрема свобода слова, друку, зібрань, став певним сигналом для жінок про те, що настав історичний момент, коли можна заявити про себе як про політичну силу. Саме в цей час значного поширення набуває поняття «рівно-

правки» – жінки, які активно відстоювали свою правоздатність у публічному просторі. Жіночий рух у цей час став політично неоднорідним. Оформилися ліберально-демократичний, революційний і консервативний табори [3, с. 72].

Однією з найважливіших подій жіночого руху на Наддніпрянщині в період після революції 1905 р., коли почався наступ реакції, став Перший Всеросійський жіночий з'їзд, що відбувся 10–16 грудня 1908 р. у Санкт-Петербурзі. Українська делегація поряд із питанням жіночих прав порушувала українське питання. Під час спаду революційної активності жіноцтву було поставлене непросте завдання – об'єднати сили для захисту своїх громадянських прав і визначити шляхи подальшого розвитку українського життя. У зверненні зазначалося, що українські жінки повинні виступити як Самостійна Українська Жіноча Спілка на рівних правах із представниками інших народів, щоб їхній голос був почутий і мав вагу [2].

Ідея єдності жінок пролунала в доповіді Ольги Арнольдї – членкині «Харківського товариства взаємодопомоги працюючих жінок». На її думку, координація діяльності жіночих організацій дозволила б об'єднати енергію та зусилля жінок, розширила б ініціативність товариств. Ідея створення Жіночих Клубів як специфічної форми об'єднання жінок була викладена в доповіді Марії Орловської з Харкова. Ця ініціатива особливо відгукнулася серед жінок Наддніпрянської України, оскільки питання захисту прав та інтересів жінки-селянки стали предметом активної уваги. Із цією проблемою виступили з доповідями Юлія Єрмеєва (Київська губернія), Єлизавета Шеверьова (Харків) і Любов Яновська (Київ) [5, с. 191].

Активістка Єлизавета Шеверьова внесла конкретні пропозиції в роботу з'їзду для зміни становища селянки: «Ми повинні добитися законодавчого акту, який би зрівняв селянку економічно в праві на землю з чоловіком; ми повинні йти в село не для благодійної, а для просвітницької та організаційної роботи. Оздоровлення села відбудеться тоді, коли жінка стане повноправним членом родини і суспільства...» [5, с. 191]. Відстоюючи ідею рівноправності української селянки, делегатки прагнули не тільки ознайомити Всеросійський Жіночий з'їзд з умовами життя та праці селянок України, але і ввести пропозиції щодо поліпшення їх становища.

Надзвичайне враження на з'їзді зробила доповідь Софії Русової «Жінки-письменниці в українській літературі». Зупиняючись на особливостях української літератури та на ролі в ній української жінки, вона наголосила, що «українська література має в своєму середовищі талановитих, обдарованих письменниць, які вносять у свою творчість не тільки високе поетичне натхнення, але і великий ідейний зміст...» [4]. У дискусії з питань народної освіти Софія Русова запропонувала введення викладання рідною мовою в початковій школі. І тут, як пише Людмила Смоляр, з'їзд «погодився з аргументами делегаток з України та вимога рідної мови для дітей початкових шкіл була записана в резолюціях форуму» [5, с. 192].

Із ґрунтовною доповіддю про стан жіночої освіти в Києві та Київській губернії виступила Віра Клячкіна, яка була очільницею Київського товариства оборони жінок, лікаркою-практикинею, викладачкою та громадською діячкою. Під час з'їзду вона керувала секціями, виступила з доповідями та внесла низку надзвичайно важ-

ливих ініціатив щодо заходів із викорінення проституції, що були зафіксовані в резолюції з'їзду [1, с. 137–138]. Активність жіноцтва Наддніпрянської України, систематизація та популяризація досвіду їх роботи спостерігалася на засіданні, присвяченому спільному навчанню дівчат і хлопців. Показово, що в той час система спільного навчання здалася дискусійною та викликала серйозну протидію.

Отже, вплив Всеросійського жіночого з'їзду був значним. Він відкрив суспільству існування жіночого руху, його демократичну сутність, та окреслив коло невідкладних жіночих проблем і боротьбу за політичні та громадські права жінок. Українські делегатки розглядали боротьбу за жіночі права крізь призму потреб українського суспільства.

Джерела та література

1. Блохіна Н. Захисниця прав і здоров'я жінок: Віра Клячкіна (1861–?). *Жіночі історії лідерства в Україні: кінець XIX – перша половина XX ст.*: монографія / за наук. ред. О. Кісь. Київ: ФОП Степурина С. В., 2025. С. 137–160.

2. Бондарев А. Трохи про жіночі права у Харкові на початку XX ст. *Харків, що манить*. 9 листопада 2016 р. URL: <https://moniacs.kh.ua/uk/trohi-pro-zhinochi-prava-u-harkovi-na-rochatku-xx-stolittya/> (дата звернення: 29.02.2026).

3. Магась В. О., Корнійчук Ю. Г., Магась-Демидас Ю. І. Діяльність жіночих об'єднань у підросійській Україні у 1905–1914 рр. *Сторінки історії: збірник наукових праць*. 2022. Вип. 54. С. 67–83. URL: https://eprints.zu.edu.ua/34758/1/St_Hist_54_5.pdf (дата звернення: 29.02.2026).

4. Смоляр Л. О. Жіночі студії в Україні. *Жінка в історії та сьогодні*: монографія. Одеса: Астропринт, 1999. 440 с.

5. Смоляр Л. О. Минуле заради майбутнього: Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX – поч. XX ст. *Сторінки історії*: монографія. Одеса: Астропринт, 1998. 408 с.

Смаль Роман

*Аспірант кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини,
Національний університет «Львівська політехніка»*

ЗАХИСТ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ГАЛИЦЬКОГО СЕЛЯНСТВА У ПРОГРАМНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ РУРП

Ключові слова: Русько-українська радикальна партія (РУРП), галицьке селянство, соціально-економічні інтереси, партійна періодика.

Key words: Ruthenian-Ukrainian Radical Party (RURP), Galician peasantry, socio-economic interests, party periodicals.

Кінець XIX – початок XX ст. став для Східної Галичини періодом гострої соціальної напруги, де розв'язання аграрного питання було нерозривно пов'язане з процесом національного самоствердження українців. Попри скасування панщини

у 1848 р., умови аграрної реформи залишили глибокі структурні суперечності: позбуваючись особистої залежності, селянство опинялося в складній економічній ситуації через проблему сервітутів (права користування лісами та пасовищами), хронічне малоземелля та надмірний фіскальний тиск Австро-Угорської адміністрації. Водночас лібералізація політичного устрою імперії Габсбургів після 1867 р., зокрема конституційне закріплення прав на свободу зборів та асоціацій, створила легальні умови для інституціоналізації національного руху. У центрі цих процесів стояла Русько-українська радикальна партія (РУРП) – перша політична організація європейського типу, яка виробила модель поєднання соціальних інтересів селянства з політичною стратегією.

Актуальність теми зумовлена необхідністю переосмислення досвіду перших українських політичних структур у захисті національних інтересів через призму соціально-економічних прав. У сучасній історіографії (зокрема у працях П. Шкраб'юка [7], С. Макарчука [4], Я. Грицака [2], Ю. Яковлева [8]) ґрунтовно висвітлено політичну історію радикалізму, проте питання трансформації програмних засад у конкретні практичні заходи на межі ХІХ–ХХ ст. потребує деталізації через аналіз партійної періодики, зокрема часописів «Народ» (1890–1895) і «Громадський голос» (1895–1939).

Важливим аспектом політичної самоідентифікації партії був вибір назви «радикальна», що дало змогу дистанціюватися від тогочасних соціал-демократичних рухів Австро-Угорської імперії. На сторінках часопису «Громадський голос» пояснювалося, що на момент заснування партії соціал-демократи ставилися до селянства як до «темної та реакційної маси», з якою «не варта роботи зачинати». До того ж соціал-демократи не вважали справжніми соціалістами тих, хто зосереджував свою діяльність саме серед сільського населення. Відтак, обрання назви «радикали» підкреслювало особливу місію партії: роботу з селянством як основою української нації в Галичині, що суперечило тодішнім класичним соціалістичним доктринам, орієнтованим виключно на пролетаріат [5, с. 12].

Теоретичним підґрунтям соціально-економічної платформи РУРП стала концепція «громадівського соціалізму» Михайла Драгоманова. В основі його теорії лежала ідея децентралізації, самоврядування громад та пріоритету прав особистості над державними інтересами. Драгоманов пропонував модель, де економічний розвиток базується на асоціаціях вільних виробників, що мало стати альтернативою як капіталістичному визиску, так і державному централізму. Для молодих галицьких радикалів ці ідеї стали інструментом адаптації загальноєвропейських соціалістичних теорій до специфічних умов аграрної Галичини [2, с. 73].

Ідейна еволюція соціально-економічної програми РУРП пройшла шлях від абстрактних теоретичних постулатів «громадівського соціалізму», що активно дискутувалися на сторінках часопису «Народ», до прагматичних вимог захисту дрібного власника. Якщо в 1890-х рр. інтелектуальне осердя партії фокусувалося на критиці великого землеволодіння, то на початку ХХ ст. акцент змістився на щоденні потреби селян: податкові пільги, розвиток кооперації та правову освіту.

Незважаючи на спільну партійну приналежність, серед лідерів партії не було єдиної думки на впровадження соціалістичних доктрин у реаліях Галичини. Якщо М. Павлик залишався прихильником громадівського соціалізму та етичного феде-

ралізму, то І. Франко поступово зміщував акценти у бік економічного прагматизму, вбачаючи у піднесенні добробуту селянина запоруку національної витривалості. На сторінках часопису «Народ» І. Франко розгортав візію реформування сільського устрою, пропонуючи перехід від індивідуального дрібного господарювання до створення великих сільських спілок на засадах легального контракту. Франко наголошував, що «фольварок» (велике зразкове господарство) має стати народним ідеалом, де спільна праця, використання машин та раціональне управління даватимуть можливість селянам вийти з межі виживання та стати конкурентоспроможними суб'єктами ринку. Така модель «громади-спілки» розглядалася радикалами як ефективна альтернатива капіталістичному визиску та шлях до подолання аграрного перенаселення [6, с. 62]. Однак аналіз програмних дискусій свідчить про поступовий перехід від доктринального соціалізму до економічного прагматизму. Радикали усвідомили, що для галицького селянина-власника ідея «спільної власності» була чужою, тому акцент змістився на захист приватної земельної парцелі, реформу оподаткування та боротьбу з лихварством.

Знаковим моментом в ідейній еволюції партії став 1895 р., пов'язаний із публікацією праці Ю. Бачинського «Ukraina irredenta». Автор вперше застосував марксистський метод для обґрунтування політичної незалежності України не лише як культурної, а насамперед як економічної необхідності. Бачинський доводив, що вихід українських земель з-під імперського визиску є обов'язковою умовою для нормального капіталістичного розвитку краю. Це ідеологічне оновлення сприяло синхронізації соціальних вимог селянства зі стратегічною метою державної суб'єктності [1, с. 95].

Посередником між партією та селянством став часопис «Громадський голос», який, на відміну від інтелектуального «Народу», виконував роль практичного порадики. Видання не лише здійснювало правову просвіту щодо сервітутних справ та виборчого законодавства, а й активно популяризувало кооперативний рух і легальне право на віча для формування спільних вимог до влади [3, с. 159]. Найбільш рельєфно цей інструментарій проявився під час великого селянського страйку 1902 р., де діяльність РУРП вийшла за межі суто агітаційної роботи. Через мережу читалень та партійних осередків селянам надавалася юридична допомога, а часопис «Громадський голос» став центром координації, поширюючи відомості про хід протестів у різних повітах. Це дає підстави стверджувати, що партія фактично виступила модератором соціального конфлікту, переводячи стихійне невдоволення мас у площину організованої «наступальної» боротьби за перегляд аграрних відносин.

Отже, платформа РУРП пройшла складний шлях трансформації від етичного соціалізму М. Драгоманова до національного прагматизму, де ключовим етапом стало переосмислення причин селянської еміграції та закладення фундаменту державницької програми під впливом ідей Ю. Бачинського. У цьому процесі було встановлено чітке функціональне розмежування партійної періодики: якщо часопис «Народ» слугував майданчиком для інтелектуальних дискусій лідерів руху, то газета «Громадський голос» виконувала роль інструменту практичної мобілізації та правової просвіти селянства. Найвищим проявом реалізації цієї стратегії стали селянські страйки 1902 р., під час яких РУРП вдалося перевести стихійне

невдоволення мас, зумовлене сервітутними спорами та малоземеллям, у площину організованої політичної боротьби. Так успішна синхронізація соціальних потреб галицького селянства з національними завданнями не лише сприяла модернізації українського руху, а й довела, що розв'язання соціально-економічних проблем є невід'ємною складовою розбудови стабільності в загальноєвропейському політичному просторі.

Джерела та література

1. Бачинський Ю. *Ukraina irredenta*. Третє виданє з передмовою В. Дорошенка і додатком: Листуванє Ю. Бачинського з М. Драгомановом з приводу «України irredent-и». Берлін: Видавництво української молоді, 1924. 237 с.
2. Грицак Я. «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Праці Історико-філософської секції. Львів, 1990. Т. 222. С. 71–110.
3. Данилович С. Пояснення програми русько-української радикальної партії. *Громадський голос*. 1897. № 20. С. 158–161.
4. Макаруч С. Відносини між Русько-українською радикальною партією і Соціал-демократичною партією Галичини і Сілезії у 90-х рр. XIX ст. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2001. Вип. 9: Ювілейний збірник на пошану Ф. Стебля. С. 437–447.
5. Радикали і соціалні демократи. Допись із Кракова. *Громадський голос*. 1899. № 2. С. 11–14.
6. Франко І. Що таке громада і чим би вона повинна бути? *Народ*. 1890. № 5. С. 61–63.
7. Шкраб'юк П. Ми, українські радикали... (Михайло Павлик і Радикальна партія). Львів, 2012. 192 с.
8. Яковлев Ю. Русько-українська радикальна партія на Перемишльщині (1890-ті рр.): основні напрями діяльності. *Славістична збірка*. 2016. Вип. 2. С. 357–379.

Нісанов Олександр

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЛИСТОПАДОВИЙ ЗРИВ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Ключові слова: повстання, Західноукраїнська Народна Республіка, Українська революція, Українські січові стрільці.

Keywords: uprising, Western Ukrainian People's Republic, Ukrainian Revolution, Ukrainian Sich Riflemen.

Листопадовий зрив є однією із важливих подій в історії України. Вона була ключовим етапом в історії об'єднання українських земель в єдину державу та становлення її суверенітету. Русійною силою Листопадового зриву були парамілі-

тарні фізкультурно-освітні організації – Сокіл, Січ, Пласт, які стали фундаментом створення Українських Січових Стрільців. Під час вивчення Листопадового зриву важливим є дослідження постаті Дмитра Вітовського. Його діяльність визначила державотворчі процеси на українських землях, адже Дмитро Вітовський очолював УСС, брав участь у створенні ЗУНР та формуванні УГА.

Проблема Листопадового зриву досліджувалася в історіографії. Однією із перших ґрунтовних робіт є праця учасника Організації українських націоналістів П. Мірчука, яка була видана діаспорою в Канаді у 1958 р. [5]. Із відновленням незалежності України, Листопадовий зрив вивчали М. Литвин, В. Пархоменко [4; 6]. Постаті Д. Вітовського була присвячена праця Д. Заклинського [2]. У контексті загальних державотворчих процесів на українських землях події Листопадового зриву досліджував Я. Грицак [1]. Попри наявність досліджень з історії Листопадового зриву, дослідження цієї теми потребує узагальнення, визначення більш досліджених та недосліджених її аспектів.

Мета тез полягає у тому, щоб висвітлити події Листопадового зриву та визначити його вплив на історію України.

Історичні передумови до затвердження української влади на західноукраїнських землях сформуvala Перша світова війна та революція в Австро-Угорщині 1918 р., яка стала її наслідком [5].

Український національний рух на теренах Східної Галичини був достатньо активним напередодні Першої світової війни. У регіоні діяли політичні партії, культурно-освітні організації, фізкультурно-спортивні організації – Сокіл, Січ, Пласт. Останні стали основою для створення у 1914 р. Українських Січових Стрільців, які у складі австрійської армії брали участь у Першій світовій війні [3].

Наприкінці жовтня 1918 р. в Австро-Угорщині почалася революція, яка призвела до розпаду імперії та її виходу з війни. Для військових це виглядало як завершення боротьби та можливість повернення до мирного життя. Хоч всі командири та солдати вважали, що буремні часи вже позаду, це було помилковою думкою. Після того як УСС та інші українські діячі повернулись до Галичини, вони мусили протистояти полякам у своїй боротьбі за формування української державності.

У цьому випадку в ролі посередника мала виступити влада Австро-Угорщини, до цісаря було направлене відповідне звернення. Проте воно не отримало належної уваги, і відповіді представники українського руху не отримали. Хоча більшість українських діячів хотіли дочекатися маніфесту від австрійської влади, але рішуче налаштований Д. Вітовський був іншої думки та закликав до негайних і рішучих дій. Він продумав все до дрібниць та очолив повстання, його впевненість надихнула інших і надала віру в успіх власних дій.

Дмитро Вітовський народився у 1888 р. неподалік Галича в незаможній шляхетській родині. Відомостей про дитячі роки Д. Вітовського незначна кількість. Більш відомим є його життя з початку навчання в гімназії в Станіславові. Щоправда через проукраїнські погляди Д. Вітовського, після закінчення 5 класу, його виключили з гімназії. Під час навчання він захоплювався історією, належав до таємних українських організацій. Про студентське життя відомо, що в 1907 р. він вступає до Львівського університету на юридичні студії, і з цього часу він занурюється в студентські зібрання та всілякі активності. Перед початком сту-

дентської активності Д. Вітовському довелося відслужити рік у лавах австрійської армії. Після закінчення служби він отримав звання хорунжого. Д. Вітовський у статусі сотника (командувача) УСС був із початку Першої Світової війни, через надання Австро-Угорською імперією старшин українців для формування Легіону УСС. Після складання присяги та призначення Вітовського на посаду він відразу почав здобувати повагу серед підлеглих та виголошувати мотивуючі промови. Керував Д. Вітовський спочатку I куреном УСС [2, с. 18].

2 вересня 1914 р. Д. Вітовський виголосив свою першу промову. Вона була такою: «Треба нам за всяку ціну вдержати для української справи наш зав'язок українського війська. Ми мусимо поборювати всі перешкоди на нашому шляху, що нас ждуть у майбутньому. Хоч би з нас мала вернутися тільки сотня додому, ми не сміємо зневірюватися, а мусимо виконати свій національний обов'язок у цій війні, який нам доручив наш нарід» [2, с. 20].

Ще одним доказом проукраїнської позиції Д. Вітовського є епізод, коли війська УСС в травні 1915 р. увійшли до м. Галича, тоді він наказав воїнам вивісити український синьо-жовтий прапор поруч зі стягом Австро-Угорської імперії. Це викликало велике обурення і найбільше незадоволення спостерігалось серед угорської сторони. Все закінчилось попередженням від керівництва австрійської армії. У випадку повторення ситуації Д. Вітовському загрожувало позбавлення старшинського звання [2, с. 20].

У 1915 р. за участь у бою на горі Маківці Д. Вітовський був нагороджений медаллю «За хоробрість» [2, с. 24].

Напередодні організації повстання у Львові перед командувачем УСС стояло завдання мобілізувати населення та організувати військо. Зокрема отаман Осип Букшований отримав наказ силами 9-го полку захопити м. Львів та зруйнувати міст через р. Сян, щоб не пропустити «ні одного поляка». Але все було не так легко в організації повстання, адже попри проведення мобілізації українського населення, війська як і старшин було недостатньо, було тільки 1 400 стрільців і 60 старшин. На випадок провалу повстання Д. Вітовський наказав відступати до Красного [1].

І вже 1 листопада 1918 р. о 4 годині ранку почалося повстання. Його успішному розгортанню сприяло те, що німецькі і австро-угорські війська, оголосили, що будуть дотримуватися нейтралітету. За лічені години були взяті під контроль всі ключові будівлі Львова. Польські війська, які знаходились у місті, потрапили в полон або були вбиті. На ранок місто повністю контролювалося українською владою. Після перемоги повстання у Львові, Д. Вітовський доповів К. Левицькому, що операція минула без жодних втрат.

Повстання відбувались не лише у Львові, а й в інших містах і селах Галичини. Так 24 полк УСС підняв повстання і розброїв австрійські війська в Золочеві. Приводом до повстання стало бажання австрійського командування перевести зазначений полк на італійську ділянку фронту. Це факт може свідчити, що австрійська влада недотримувалась обіцяного нейтралітету [4].

Після встановлення у Львові української влади почав діяти Державний секретаріат на чолі Костем Левицьким. 13 листопада 1918 р. було проголошено Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР).

В уряді ЗУНР Д. Вітовський займав посаду секретаря військових справ. 13 листопада він оприлюднив звернення до українського населення із закликом вступати до лав війська, через загрозу з боку Польщі, яка мала намір повернути контроль над м. Львовом. У березні 1919 р. Д. Вітовському було доручено вирушити дипломатом до Парижу, для участі у роботі мирної конференції. Як виявиться, це була остання посада Д. Вітовського в його житті [2, с. 114].

Після завершення переговорів у Парижі Д. Вітовський мав намір вирушити до Кам'янця. Щоб швидше дістатись, він вирішив їхати до Берліна, і потім літаком дістатись Кам'янця. Але цього не сталося, адже на німецько-польському кордоні літак був збитий, ймовірно польськими прикордонниками. Тіло Д. Вітовського перевезли в Берлін, де і поховали разом із його ад'ютантом.

Листопадовий зрив відіграв важливу роль в історії України. Передусім у боротьбі за самостійність і відновлення державності. Ця подія сприяла створенню Української Галицької Армії як самостійної української армії, що продовжила боротьбу за українську державність. Дмитро Вітовський відіграв важливу роль у Листопадовому зриві, адже він очолював повстання, і як наслідок, був долучений до формування спершу ЗУНР, а потім і УГА.

Джерела та література

1. Грицак Я. Й. Нариси з історії України: формування української модерної нації XIX–XX ст. Київ: Генеза, 1996. 360 с.

2. Заклинський М. Дмитро Вітовський. Нью-Йорк: Червона калина, 1991. 128 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/istoriya/1044-zaklinskiy-m-dmitro-vitovskiy/>

3. Кучабський В. Західна Україна у боротьбі з Польщею та більшовизмом у 1918–1923 рр. / Дослідно-видавничий центр Наукового товариства ім. Шевченка. Берлін: Юнкер та Дюннгаупт, 1934. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=2&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&Image_file_name=book/0013265.pdf&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=0

4. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Львів: Олір, 1995. 361 с.

5. Мірчук П. Перший листопад / Ліга визволення України. Торонто: Гомін України, 1958. 196 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/10186/file.pdf>

6. Пархоменко В. А. Листопадове повстання 1918 р. у Галичині в мемуарній літературі. *Український історичний журнал*. 2013. № 2. С. 95–104. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/bitstreams/fd68546e-b485-4c2d-82fb-31a2163fdf3b/download>

ДИСКУСІЇ ЩОДО РЕФОРМИ ЦЕРКОВНОГО КАЛЕНДАРЯ В КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВНОГО ЦЕРКОВНОГО СОБОРУ 1918 Р.

Ключові слова: календарна реформа, церковний календар, Всеукраїнський Православний Церковний Собор 1918 р., старий і новий стиль.

Keywords: calendar reform, Church calendar, All-Ukrainian Orthodox Church Council of 1918, Old and New Style.

Закон Української Центральної Ради від 12 лютого 1918 р. запровадив у цивільному житті григоріанський календар, що поставило перед православною спільнотою питання про доцільність аналогічної реформи церковного календаря. У суспільстві виникла потреба в авторитетному та соборному осмисленні цього питання. Воно стало предметом обговорення на Всеукраїнському Православному Церковному Соборі 1918 р. Цей Собор є однією з малодосліджених подій в історії українського православ'я початку ХХ ст. Оскільки він поставив на порядок денний питання церковного устрою та інші важливі виклики того часу. У складних політичних умовах Собор прагнув поєднати вірність канонічній традиції з відповіддю на суспільні виклики, виробляючи рішення через роботу комісій і пленарні дискусії. Його постанови засвідчили прагнення до соборного, нормативно виваженого врегулювання внутрішньоцерковних проблем в умовах становлення української церковної ідентичності. Метою тез є аналіз перебігу дискусій щодо реформи церковного календаря на Всеукраїнському Соборі 1918 р. та визначення аргументів, які зумовили ухвалення відповідного рішення. Актуальність цього питання зберігається і нині: в Україні досі існують розбіжності щодо використання різних календарних систем, що впливає на святкування релігійних свят, організацію богослужінь та міжконфесійні відносини, а аналіз історичних дискусій 1918 р. дає змогу зрозуміти співвідношення традиції та інновацій в ухваленні церковних рішень.

Під час обговорення питання календаря на сьомому пленарному засіданні 23 червня (6 липня – за новим стилем) на Всеукраїнському Соборі було зазначено, що «проведена Російським урядом реформа календаря, введена на даний час і в Україні для цивільного життя, з перших же днів природно ставила перед церковно-суспільними масами питання про календар у церковному обиході». Авторитетного розв'язання цього питання православні очікували «тільки від Церковного Собору», і тому Собор «не пройшов повз ці очікування церковного суспільства і висловив своє слово за першої наявної можливості, щоб не давати приводу до будь-яких непорозумінь і довільних тлумачень». Причому один із промовців «підкреслив і небезпечну її сторону, наводячи в якості ілюстрації сумні факти сучасної церковної практики в Галичині, спричинені зміною календаря» [5, с. 28]. Промовець, імовірно, звернувся до прикладу ініціативи єпископа Греко-Католицької Церкви Георгія Хомишина щодо календарної реформи, оскільки вона спричинила

не лише літургійні зміни, а й суспільний резонанс та внутрішнє напруження серед його парафіян. Зміна була сприйнята частиною вірян як крок до політичного й культурного переорієнтування, що загостило міжконфесійні та національні суперечності в Галичині. Саме тому цей випадок наводився як застереження щодо можливих негативних наслідків непродуманих церковних рішень.

Далі було висловлено низку аргументів, що свідчили про домінування консервативної позиції. Протоієрей А. Мурін наголошував на принциповому розрізненні «державного» та «церковного» стилів, підкреслюючи, що сама постановка питання про реформу церковного календаря є недопустимою, оскільки Церква з давніх часів неухильно його дотримується. На його думку, Собор мав звернутися до всіх православних християн із роз'ясненням про незмінність церковного календаря «на віки віків», водночас зазначалося, що уніати повинні святкувати за православним календарем. Священник О. Маричев, спираючись на власні спостереження, підтверджував практичну несприйнятливність нового календаря в Галичині, зауважуючи, що навіть у тих храмах, де богослужіння звершувалися за новим стилем, віряни їх не відвідували [3, арк. 37]. У контексті національно-культурного протистояння між католиками-поляками та уніатами-українцями календар виступав не лише літургійним питанням, а й символічним маркером конфесійної та національної ідентичності, що підкреслював лінію суспільного поділу.

Єпископ Чернігівський Пахомій також навів думки проф. Л. Соколова і проф. прот. О. Глаголева, які встановили, що «питання про церковний календар є питанням усієї Східної Православної Церкви, і тому кожна окрема православна церква не може розв'язувати його лише за власним розсудом» [5, с. 28].

У ході соборних дебатів було також зазначено, що на Всеросійському Соборі вже ухвалено рішення звернутися з проханням до Московського патріарха, аби той ініціював перед Константинопольським патріархом порушення календарного питання в масштабі всієї Церкви. До моменту всеправославного розгляду цього питання пропонувалося зберігати чинний церковний календар без змін. У зв'язку з цим, Голова Собору єпископ Пимен (Пегов) поставив на голосування питання: «Чи угодно Собору в питанні про свята залишитися при старому стилі?». Позитивне рішення щодо цього ухвалили одноголосно. Також у питанні святкування Пасхи Собор одноголосно постановив, наслідуючи приклад Всеросійського Собору 1917–1918 рр., «триматися старого стилю» [3, арк. 37 зв.; 4, с. 192].

У матеріалах другої сесії Собору зберігся документ із двома варіантами формулювання рішення щодо церковного календаря. У первісному машинописному тексті, який зберігся, було зафіксовано формулу: «В питанні про свята церковні календаря церковного не змінювати» [2, арк. 14]. Це формулювання було згодом закреслене, а поверх нього олівцем внесена поправка: «церковний календар залишається чинним і свята звершуються за старими числами» [2, арк. 26]. Однак і ця редакція не була затверджена як остаточна, що свідчить про триваючі дискусії навколо календарного питання.

Остаточне рішення з цього приводу було та оформлене окремим актом під назвою «Постанова про Церковний Календар». Із цього приводу Собор постановив: «Календаря церковного не міняти» [1, арк. 47]. Отже, Собор підтвердив збереження чинного календарного устрою без змін.

Враховуючи зазначену вище інформацію, доходимо висновку, що розгляд календарного питання на Всеукраїнському Православному Церковному Соборі 1918 р. показує: воно сприймалося як складна канонічна й церковно-правова проблема, а не як технічне узгодження з державним календарем. Учасники дискусій виходили з позиції, що зміна церковного стилю перевищує компетенцію окремої Церкви та потребує загальноцерковного розгляду.

Аргументація соборян спиралася на апеляцію до традиції, пастирські міркування та врахування практичного досвіду регіонів, де календарні зміни викликали напруження серед вірян. У підсумку Собор ухвалив рішення зберегти чинний календар без змін. Отже, в умовах політичної нестабільності та формування української церковної ідентичності Собор обрав шлях збереження чинного календаря як засіб підтримання богослужбової стабільності та церковного миру.

Джерела та література

1. Звіт про роботу 2 Сесії Всеукраїнського Православного Церковного Собору. Короткий літопис I Всеукраїнського духовного собору та його важливіші постанови. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. Ф. 1071. Оп. 1. Спр. 219.

2. Постанови 2 Сесії Всеукраїнського Православного Собору. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. Ф. 3984. Оп. 3. Спр. 1.

3. Протоколи засідань 2 сесії Собору Всеукраїнської православної церкви під головуванням єпископа Балтського Пимена в будинку Релігійно-просвітницького товариства у м. Києві. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. Ф. 1071. Оп. 1. Спр. 220.

4. Скрынченко Д. Всеукраинский Церковный Собор. *Киевский Православный Вестник*. 1918. № 7.

5. Хроника с Всеукраинского Церковного Собора. *Церковно-общественная мысль*. Киев. 1918. № 15–16.

Ієромонах Павел (Вітрук Володимир Іванович)

Київська духовна академія і семінарія

МІЖЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ ОБНОВЛЕНСЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СИНОДАЛЬНОЇ ЦЕРКВИ З ПОМІСНИМИ ПРАВОСЛАВНИМИ ЦЕРКВАМИ: ФОРМИ, ЗМІСТ І ЗНАЧЕННЯ (1920–1930 РР.)

Ключові слова: Українська Синодальна Церква, міжцерковні відносини.

Keywords: Ukrainian Synodal Church, interchurch relations.

У 1920-х рр. обновленська Українська Синодальна Церква (УСЦ) надавала великого значення зовнішнім церковним контактам, розглядаючи їх як засіб легітимації власного статусу в умовах глибокої внутрішньоцерковної кризи та державного тиску. Встановлення і підтримка зв'язків із Помісними Православ-

ними Церквами розглядалися керівництвом УСЦ як важливий чинник підвищення авторитету як всередині країни, так і на міжнародній арені.

Відносини УСЦ з Помісними Церквами формувалися в умовах активного втручання радянської держави у церковне життя. Політика ВЧК–ДПУ–ОГПУ була спрямована на використання обновленського руху як інструменту дезінтеграції традиційної Православної Церкви. Саме тому зовнішні контакти обновленців, зокрема і українських, толерувалися й частково стимулювалися владою, оскільки створювали ілюзію міжнародного визнання «радянського православ'я» [5, с. 55, 57].

Константинопольський Патріархат у 1920–1930-х рр. дотримувався обережної та неоднозначної позиції щодо обновленців. З одного боку, між Фанаром і керівництвом УСЦ відбувався регулярний обмін вітальними листами, делегаціями та представниками (зокрема архімандритом Василієм Дімопуло). З іншого боку, Константинополь уникав чітких формулювань щодо канонічного статусу УСЦ, обмежуючись дипломатичними жестами та загальними закликами до церковного миру [4, с. 12].

Фактор «церковних партій» у сприйнятті Сходом обновленців також відіграв певну роль. Для Константинополя та інших Східних Патріархатів як православні, так і обновленці розглядалися радше як конкуруючі церковні угруповання («партії»), що боролися за владу в умовах радянської дійсності. Це зумовлювало небажання Помісних Церков займати однозначну позицію та визнавати будь-яку зі сторін як єдину законну репрезентацію православ'я в СРСР.

Найбільш сприятливими для обновленців стали контакти з Єрусалимським Патріархатом. Патріарх Даміан у середині 1920-х рр. визнав обновленський Синод єдиним легальним церковним управлінням на території СРСР. Водночас таке зближення мало прагматичний характер і значною мірою було зумовлене матеріальними очікуваннями Єрусалима щодо фінансової підтримки святинь [1, с. 8].

Серед інших Помісних Православних Церков УСЦ підтримувала листування та обмін привітаннями з Елладською, Болгарською, Фінляндською Церквами, а також із Кіпрською архієпископією. Особливо тісними були контакти з Грузинською Церквою, що ґрунтувалися на принципі взаємного визнання та ідеї рівноправності автокефальних Церков [6, с. 259]. Водночас Антіохійський Патріархат зайняв різко негативну позицію, відкрито піддав анафемі обновленців [2, с. 123–124].

Попри активну зовнішню діяльність і значну кількість контактів, жодна з провідних Помісних Церков так і не надала УСЦ чіткого канонічного визнання. Листування, участь представників Сходу у соборних заходах та дипломатичні жести не переросли у формальне закріплення статусу УСЦ у системі міжправославних відносин.

Представники Патріаршої Православної Російської Церкви, зокрема митрополит Сергій (Страгородський), різко критикували контакти східних Патріархів з обновленцями, наголошуючи, що подібні відносини не можуть надати «розкольникам» канонічності, а лише підривають церковну єдність [3, с. 1–2].

Для УСЦ зв'язки з Помісними Церквами мали насамперед символічне та пропагандистське значення. Вони активно використовувалися в публічному дискурсі як доказ «всеправославної підтримки», що мало зміцнити позиції обновленців у боротьбі з іншими церковними течіями в Україні.

Посилення антирелігійної політики радянської влади наприкінці 1920-х рр. призвело до поступового згортання міжнародної діяльності УСЦ. Навіть лояльні до режиму церковні структури втрачали простір для маневру, а зовнішні контакти дедалі більше втрачали практичне значення [7, арк. 21–22].

Отже, міжцерковні відносини обновленської Української Синодальної Церкви у 1920–1930-х рр. мали переважно символічний і пропагандистський характер та були спрямовані на легітимацію її статусу в умовах внутрішньоцерковної кризи й жорсткого державного контролю. Попри активне листування, обміни делегаціями й окремі прояви підтримки з боку деяких Помісних Православних Церков, жодна з них не надала УСЦ повноцінного канонічного визнання, обмежуючись дипломатичними жєстами або ситуативними, прагматичними контактами. Посилення антирелігійної політики наприкінці 1920-х рр. остаточно звузило можливості зовнішньої діяльності обновленців, засвідчивши залежність їх міжцерковних ініціатив від політичної кон'юнктури та неспроможність забезпечити стабільне місце УСЦ в системі міжправославних відносин.

Джерела та література

1. Іще антисинодальна провокація (Тихонівський лист із Єрусалима). *Український православний благовісник*. 1926. № 14. С. 8.

2. «...На путь совершенно искренней лояльности к нашей Советской Власти»: Протокол учредительного засідання Тимчасового патріаршого священного синоду при митрополиті Сергії (Страгородському) / Публ. свящ. А. Мазиріна. *Исторический архив*. 2014. № 2. С. 123–124.

3. Офіційна відповідь Замісника Російського Патріаршого Місцеблюстителя Високопреосвященного Митрополита Сергія на лист одного з обновленських архієреїв. *Церковные ведомости*. 1927. № 9–10. С. 1–2.

4. Пашков Н. О. Обновленческий раскол в Русской православной церкви и его влияние на межцерковные отношения в 1922–1941 гг. Автореф. дис. ... канд. іст. наук. Мінськ, 2018. 25 с.

5. Пащенко В. О. Дітище ДПУ: до витоків обновленського руху в Україні. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 1994. № 1. С. 51–58.

6. Священному Синоду Української Православної Церкви. *Український православний благовісник*. 1927. № 16. С. 259.

7. Циркулярні і директивні листи ЦК РКП/б/ і ЦК КП/б/У, протоколи засідань антирелігійної комісії ЦК КП/б/У, нарад при Агітпропі ЦК, переписка з питань антирелігійної пропаганди. *ЦДАГО України*. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2006. 1925. 205 арк.

ОБРАЗ ЖІНКИ В РАДЯНСЬКІЙ ЖІНОЧІЙ ПЕРІОДИЦІ ПЕРЕДВОЄННИХ РОКІВ (1930–1941 РР.)

Ключові слова: радянська жіноча періодика, образ жінки, гендерна політика, 1930-ті рр., передвоєнний період, пропаганда.

Key words: soviet women's periodicals, representation of women, gender policy, the 1930s, the pre-war period, propaganda.

Жінка завжди відігравала важливу роль у суспільстві, поєднуючи функції матері, працівниці та активної учасниці громадського життя. Радянська влада усвідомлювала потенціал цього образу й уміло ним маніпулювала. Через жіночу пресу формувався зразок «правильної» радянської жінки – політично свідомої та лояльної до держави. Аналіз такої періодики дає змогу простежити етапи формування потрібних образів, зокрема у ставленні до релігії, сім'ї та суспільних обов'язків.

Метою роботи є дослідження радянської жіночої періодики передвоєнного періоду як історичного джерела, що відображає підходи радянської влади до гендерних питань та формування суспільної ролі жінки. Особливу увагу зосереджено на еволюції цього образу під впливом політичних, економічних і соціальних трансформацій кінця 1930-х рр.

Історіографія проблеми охоплює, по-перше, дослідження, присвячені гендерним питанням радянської доби, зокрема періоду Другої світової війни, по-друге, наукові розвідки, що стосуються історії радянської преси, зокрема жіночої періодики. Окремі аспекти участі жінок у військовій сфері висвітлено у монографії Н. Залеток «Жінки на військовій службі у Великій Британії та СРСР у роки Другої світової війни» [3]. Питання ролі радянських жінок у воєнний період також розглядаються у статті С. М. Білівненко, Р. Л. Молдавського та Н. О. Соляник [1].

Періодичні видання посідають чільне місце у формуванні джерельної бази історичного дослідження, оскільки вони не лише відображають події, а й транслюють панівні ідеологічні тренди та суспільні настрої певного часу. Якщо газети того періоду зазвичай містили оперативні новини та офіційні документи, то журнали характеризувалися ґрунтовнішим підходом до конструювання візуальних та публіцистичних образів, що наочно віддзеркалює журнал «Работница».

У сучасній історіографії підкреслюється, що радянський дискурс щодо «визволення жінки» був специфічним маніпулятивним інструментом. Дослідники зазначають, що радянська влада розглядала жінку не як самостійну особистість, а як державний ресурс. Емансипація розглядалася як засіб зміцнення режиму та поширення комуністичної ідеології (зокрема через агресивну атеїстичну пропаганду та боротьбу з традиційним устроєм життя) [2]. Тому тогочасна періодика, як-от часопис «Работница», виступала не просто джерелом інформації, а потужним механізмом деконструкції старих цінностей та створення нової, лояльної державі ідентичності.

Починаючи ще з 1920-х рр., радянська влада активно просувала свої настанови та погляди серед різних верств суспільства, зокрема жінок, поступово вводячи їх у «правильне» політичне, економічне, культурне життя. Журнал «Работница», що був взятий за основу дослідження, свідчить, що жіноча періодика є не лише джерелом інформації, а й інструментом ідеологічного впливу. Зокрема, перші видання 1930-х рр. наголошують на успіхах колективізації та тому, як важливо закріпити ці успіхи та рухатися далі [5, с. 6].

Також видання послідовно формує у читачок уявлення про релігію як про перешкоду соціалістичному будівництву та особистій емансипації жінки. У матеріалах відкрито порушується питання про несумісність віри з активною радянською позицією: «Чи може релігійна жінка брати участь у соціалістичному будівництві? Звичайно, ні. Ба більше – вона гальмує будівництво нового життя...» [5, с. 8]. Натомість акцентується увага на залучення жінки в культурне життя, влада використовує лозунг – «Проти релігії, за культуру!» Така риторика поступово створює образ нової радянської жінки – світської, політично свідомої та залученої до соціалістичного життя.

Аналіз конкретних випусків журналу «Работница» вже за 1935 р. дає змогу простежити подальшу еволюцію жіночого образу, що так старанно показує радянська влада: від «ударниці виробництва» до багатогранного образу жінки-героїні, громадської діячки та матері. У цей період радянська влада через періодику продовжує активно просувати ідеал «всєбічного розвитку» особистості під гаслом «кадри вирішують все» [6, с. 12].

Велика увага приділяється подоланню неписьменності та залученню жінок до теоретичного навчання. Журнал описує досвід партійних гуртків, де вчорашні неписьменні прядильниці вивчають історію партії, географію та світову політику, перетворюючись на агітаторів із широким кругозором. Образ голови фабкому Люби Бичкової ілюструє висування жінки на керівні посади. Вона постає як чуйна керівниця, що поєднує виробничі завдання з турботою про побут працівниць: влаштування дитячих ясел, гуртожитків та медичну допомогу. Важливим елементом є порівняння становища радянської жінки з жінкою в капіталістичних країнах, зокрема в нацистській Німеччині. Через критику німецької концепції «чотирьох К» (діти, церква, сукня, кухня) радянська преса підкреслює переваги соціалістичного ладу, де жінка нібито має необмежені можливості для самореалізації поза домом [6, с. 17].

Аналіз журналу «Работница» № 12 за квітень 1941 р. дає змогу зробити висновок про те, що радянська пропаганда за два місяці до початку німецько-радянської війни вже активно готувала жіноцтво до воєнного стану, поєднуючи святкову риторіку з мобілізаційними закликами [7, с. 6]. Попри акцент на «мирній сталінській політиці», зміст журналу демонструє чітку психологічну та практичну підготовку жінок до майбутнього конфлікту.

Преса формує готовність жінок до бойових дій: «Ми в битви ходили і знову підемо». Урочистий марш авіації, танків та піхоти подається як сила, готова «у будь-яку хвилину грудьми захищати рідні рубежі». Жінок закликають до самовідданої праці у всіх галузях промисловості та транспорту, що фактично було підготовкою до заміщення чоловіків на виробництві в разі їх мобілізації [7, с. 14].

Отже, аналіз радянської жіночої періодики передвоєнного періоду дає змогу зрозуміти, що вона була не лише джерелом інформації, а й важливим інструментом ідеологічного впливу. Через матеріали журналів, зокрема журналу «Работница», радянська влада формувала образ «нової» жінки – політично свідомої, активної учасниці соціалістичного будівництва, залученої до виробничого та громадського життя.

Починаючи ще з 1920-х рр., цей образ поступово еволюціонував: від жінки-ударниці виробництва до більш загального образу жінки-громадської діячки, матері та активної учасниці суспільних процесів. Водночас періодика поширювала анти-релігійні ідеї, пропагувала освіту й культурний розвиток жінок, а наприкінці передвоєнного періоду виконувала мобілізаційну функцію.

Отже, жіноча періодика виступала важливим засобом реалізації гендерної політики радянської влади та формування потрібного державі стереотипного образу жінки.

Джерела та література

1. Білівненко С. М., Молдавський Р. Л., Соляник Н. О. Радянська жінка в умовах Другої світової війни. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2012. Вип. XXXII. С. 256–262.
2. Залеток Н. Емансипація по-радянськи: місце та роль жінок у суспільстві у публічному дискурсі Й. Сталіна у 1920–1940-х рр. *Літопис Волині*. 2020. № 23. С. 136–141. URL: <https://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/319/263>
3. Залеток Н. В. Жінки на військовій службі у Великій Британії та СРСР у роки Другої світової війни: монографія. Київ: Фоліант, 2022. С. 431.
4. Історичне джерелознавство: підручник / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко та ін.; за ред. С. В. Головка. Київ: Либідь, 2002. С. 304–413.
5. Работница: журнал для женщин и семьи. 1930. № 10.
6. Работница: журнал для женщин и семьи. 1935. № 19.
7. Работница: журнал для женщин и семьи. 1941. № 12.

Пявчук Ілля

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ТАБОРОВА ПЕРІОДИКА ЯК ФОРМА КУЛЬТУРНОГО САМОЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ПОВОЄННІЙ НІМЕЧЧИНІ (НА ПРИКЛАДІ МІСЯЧНИКА «ПОХІД»)

Ключові слова: переміщені особи, періодичні видання, доба Ді-Пі, Гайденау.
Keywords: displaced persons, periodicals, DP era, Heidenau.

Повоєнний період став для українського суспільства часом глибокого екзистенційного зламу, спричиненого Другою світовою війною, масовими депортаціями, примусовими вивезеннями та репресивною політикою тоталітарних режимів.

Значна частина українців опинилася поза межами України – у статусі остарбайтерів, військовополонених або біженців, які після завершення війни не могли чи не бажали повертатися до радянської України. У цих умовах формування українських спільнот у таборах переміщених осіб стало специфічною формою існування українського суспільства в перехідний час між війною і миром.

Табори переміщених осіб (Displaced Persons, далі – Ді-Пі) у зонах окупації Німеччини та Австрії перетворилися не лише на простір виживання, але й на соціальні, культурні та інтелектуальні осередки. Видавнича діяльність, зокрема періодика, була одним із ключових інструментів цього процесу. Вона виконувала не лише інформаційну, а й світоглядну та інтегративну функції, засвідчуючи прагнення українців зберегти власну мову й культуру в умовах вимушеної еміграції.

Українці, які перебували в британській, французькій та американській окупаційних зонах Німеччини й Австрії, вибудовували інфраструктуру таборового життя з метою покращення умов проживання та задоволення базових потреб. Однією з них була потреба в інформації українською мовою. У відповідь на це у таборах, здебільшого в межах діяльності культурно-освітніх відділів, почали з'являтися бюлетені та інформаційні листки.

Із розвитком видавничої справи таборова періодика набула спеціалізованого характеру. Окрім інформаційних видань виникають літературні, мистецькі й науково-популярні видання, що виходили за межі лиш таборових потреб і були зорієнтовані на ширше українське еміграційне коло.

Одним із таких видань був літературно-мистецький і науково-популярний місячник «Похід», що видавався у Гайденаві (Нижня Саксонія, британська окупаційна зона) видавничою кооперативою «Заграва». «Похід» є нетиповим виданням для британської зони, яка загалом була представлена циклостильованими бюлетенями та інформаційними листками, а не спеціалізованими виданнями. Зумовлено це менш сприятливими умовами для видавничої діяльності порівняно з американською окупаційною зоною, яка концентрувала більшість українських діпів, зокрема представників інтелігенції, та мала ліберальнішу політику ліцензування українських видань.

На відміну від більшості таборових часописів, «Похід» друкувався лінотипією, що забезпечувало вищу поліграфічну якість. Друк обкладинки був кольоровим (за винятком третього числа), основний текст – чорною фарбою. Тираж першого числа становив 2 000 примірників [4, с. 2], накладі наступних чисел залишаються невідомими.

Загалом «Похід» мав лише три числа. В. Маруняк зазначає, що друк видання тривав із 31 серпня 1946 р. до 30 квітня 1947 [2, с. 233], однак ці дати викликають сумнів. Зокрема у «Луні» від 9 серпня 1946 р. вже міститься інформація про вихід першого числа «Походу» [1, с. 5]. Це дає змогу стверджувати, що видання мало радше декларативний характер місячника.

Причини значної перерви між другим і третім (першим числом за 1947 р.) числами залишаються невідомими, однак зі сторінок «Нашої пошти» дізнаємося про гострий брак пального, електроенергії та паперу в таборі [3, с. 1]. Саме цими обставинами можна пояснити труднощі з друком у зимовий період, якщо вважати датування В. Маруняка як загалом достовірне. Обсяг чисел коливався від 47 сторінок у перших двох випусках до 77 сторінок у третьому.

Причина припинення друку видання достеменно невідома. Втім, зважаючи на контекст британської окупаційної зони, можемо висловити поліаспектне припущення, що це було пов'язано із нерентабельністю видання, а також виїздом частини діпістів до Великої Британії на роботу.

Редакція декларувала мету поширення української мови й культури в еміграції, не обмежуючись рамками британської окупаційної зони, а в загальному контексті розвитку української культури у вигнанні [4, с. 4]. Водночас видання мало і фінансове значення: для видавничої кооперативи – як джерело прибутку через збут у таборі та поза його межами, для авторів – як можливість отримати винагороду за інтелектуальну працю в умовах повоєнної нестабільності та роботи не за фахом. Зрештою, ціна перших двох чисел становила 4 німецькі марки, останнього – 6 із приміткою «Дорожче продавати ЗАБОРОНЕНО» [6], що засвідчує одну із типових проблем того часу – перепродаж видань за більшу ціну.

На сторінках «Походу» були представлені літературознавчі та історичні студії, зокрема стаття І. Снігура «Шевченко і нація», а також праці Б. Крупницького «Три культурні доби Європи» та «Гетьман Мазепа в оцінці істориків-народників і державників». Значне місце посідала художня творчість – поезія, проза, літературна критика – авторів різних генерацій, що засвідчує прагнення редакції сформувати цілісний інтелектуально-культурний простір української еміграції.

Отже, періодика таборів переміщених осіб була важливим елементом для українського суспільства в умовах повоєнної Німеччини. Вона виконувала функції збереження національної ідентичності, культурної тяглості та соціальної самоорганізації в умовах вимушеного вигнання.

Місячник «Похід» є показовим прикладом того, як українці, перебуваючи в несприятливих матеріальних і політичних умовах британської окупаційної зони, змогли створити якісне спеціалізоване видання. Його поява засвідчує прагнення українського суспільства не лише адаптуватися до післявоєнної реальності, але й зберегти себе як активний культурний і соціальний суб'єкт у ширшому історичному вимірі.

Джерела та література

1. Луна. Часопис табору бездержавних. Гайденав, 1946. Ч. 25. 6 с.
2. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні: у 2 т. Мюнхен, 1985. Т. I: Роки 1945–1951. 434 с.
3. Наша пошта. Український часопис. Гайденав, 1947. № 2(14). 4 с.
4. Похід. Літературно-мистецький і науково-популярний місячник. Гайденав, 1946. Ч. 1. 47 с.
5. Похід. Літературно-мистецький і науково-популярний місячник Гайденав, 1946. Ч. 2. 47 с.
6. Похід. Літературно-мистецький і науково-популярний місячник. Гайденав, 1947. Ч. 1. 77 с.

ОСОБИСТА ТРАВМА ЯК МОТИВАЦІЯ ЖІНОК ДО БОРОТЬБИ В ЛАВАХ ОУН-УПА

Ключові слова: ОУН, УПА, жінки, підпілля, мотивація, травма.

Key words: OUN, UPA, women, the underground, motivation, trauma.

Часто історія розглядає рух опору як масовий ідеологічний процес, а жіночу участь – крізь призму патріархальних стереотипів, де жінка або жертва, або мати-берегиня. Проте за кожним рішенням вступити до лав ОУН та УПА перебувала окрема особистість зі своїми думками, травмами та мотивацією.

Сучасні історики все частіше звертаються до еґо-документів, що дає змогу розглянути кожне явище крізь призму окремої долі. Аналіз життя підпільниць засвідчує їхню високу суб'єктність та автономність в ухваленні рішень, де особиста травма трансформувала психологічний стан і перетворила біль на жагу помсти, народила волю до самозахисту [2, с. 101]. Участь жінок у збройному підпіллі часто була реакцією на окупаційні режими. Особиста трагедія робила для жінки боротьбу актом відновлення справедливості.

Яскравим прикладом слугує постать Анни Карванської-Байляк, яка писала, що жорстокість до її родини знищила у ній усілякі страхи. Визначальним моментом для Анни стала втрата чоловіка Дмитра «Орського» у 1946 р. [1, с. 30–45, 120–143]. Свою незламність Анна Карварська-Байляк продемонструвала, перебуваючи під слідством у польських в'язницях Кракова та Ряшева, яке тривало понад рік. Саме стійкість стала тим інструментом, який допоміг їй захистити свою честь і пам'ять про полеглих чоловіка та побратимів. Анна згадує: «...вирок – 14 років ув'язнення, який тоді звучав ніби вибавлення» [1, с. 2]. Боротьба Карванської-Байляк у катівнях була демонстрацією її суб'єктності, де вона не дала ворогу зламати свою волю, перетворила особисту трагедію на джерело внутрішньої сили.

Рушійною силою ставала не лише особиста трагедія, а й репресії, приниження і тоталітарний режим. До приходу радянського тоталітаризму українці жили в умовах колонізації. Молоде покоління того часу чинило неабиякий супротив, адже численні обшуки, арешти та знущання над свідомою молоддю викликали природну реакцію захисту.

Надзвичайно цінними є спогади Галини Коханської, де вона ділиться своїми враженнями про ситуацію у 1930-ті рр. на Волині. Вона зазначає, що школа ставала місцем першого конфлікту національних поглядів: «...українці могли залишатись і вчити українську мову. Польки йшли додому. На кожному кроці вони нас зневажали, називаючи бидлом, хамом і т. п.». Також Галина згадує про свого брата, який мав значний вплив на її формування. Він був комендантом УВО. Тортури, які довелося йому пережити під час допитів та ув'язнення, знайшли надзвичайний відгук у душі підпільниці [4, с. 11–15].

Після приходу радянської влади у 1939 р. ситуація погіршилася, що стало новим випробуванням, яке підштовхнуло жінок до підпільної боротьби. Особливо

показовим став «Процес 59-ти», де на лаві підсудних опинилися 22 жінки, серед яких 11 було засуджено до смертної кари. Вони обвинувачувались у приналежності до ОУН та антирадянській діяльності. Серед засуджених була і Люба Комар, яка згадувала, що «Ми прийняли вирок спокійно. Не було в нас будь-якого пригноблення, можна сказати, що ми навіть були якось духовно піднесені». Це яскраво демонструє велику мужність дівчат, бажання пройти будь-які складності, захистити свою честь, а також їхню готовність до боротьби, адже без мотивації, навряд чи можливо було так легко прийняти смертну кару [3, с. 7–52].

Дослідження жіночого досвіду в ОУН та УПА крізь призму его-документів доводить, що мотивація була глибоко персоналізованою. Помста за втрату рідних, переживання принижень від тоталітарних машин та бажання зберегти свої честь та гідність ставали тими фундаментальними чинниками, що перетворювали жінку на активного суб'єкта історії. Аналіз спогадів учасниць допомагає побачити, що за загальним обличчям боротьби завжди стояв особистий вибір – бажання захистити себе, рідних чи пам'ять про побратимів, де травма ставала внутрішнім «паливом» незламності. У такому контексті роль жінки виходить далеко за межі лише допомоги. Це доводить, що саме поєднання тисяч індивідуальних виборів, загартованих власним болем та жагою справедливості, сформувало обличчя українського спротиву. Такий погляд на історію дає змогу деконструювати радянські та патріархальні міфи, повертаючи жінці-підпільниці її справжню роль – автономної постаті, яка через приватну трагедію здійснювала свідомий вплив на загальноєвропейський контекст боротьби з тоталітаризмом середини ХХ ст.

Джерела та література

1. Карванська-Байляк А. Во ім'я Твоє / ред. Р. Галан. Варшава: Видавництво «Український архів», 1999. 440 с.
2. Кісь О. Жіночий досвід участі у національно-визвольних змаганнях 1940–50-х рр. на західноукраїнських землях. *Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник*. 2009. Вип. 13–14. С. 101–125.
3. Комар Л. Процес 59-и. 2-ге вид. Нью-Йорк: Видавництво «Пролог». Бібліотека «Прологу» і «Сучасности», 1991. Ч. 191.5. 75 с.
4. Коханська Г. З Україною у серці. Спомини / ред. П. Потічний, М. Посівнич. Торонто–Львів: Видавництво «Літопис УПА», 2008. Т. 9. 400 с.

Сорокіна Вікторія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ФРУКТОВИЙ САД: МІСЦЕ ЗЛОЧИНУ І ПАМ'ЯТІ

Ключові слова: публічний простір, Вінничина, репресії.

Key words: public space, Vinnytsia region, repressions.

Однією з трагічних сторінок історії України є перебування під владою комуністичного режиму. Масштабні злочини, вчинені під час його панування, зокрема

репресії, демонструють сутність радянської влади. Свого апогею вони досягли у 1920–1930-х рр. Найбільш трагічними як для України, так і для Вінниччини стали 1937–1938 рр., які називають роками Великого терору. Місцями пам'яті цих подій на території Вінниччини є поховання жертв репресій: Центральний парк ім. М. Леонтовича, православне кладовище на Хмельницькому шосе тощо. До цього списку також входить Фруктовий сад.

Метою доповіді є дослідження еволюції політики пам'яті щодо репресій радянської влади на Вінниччині на прикладі місця поховання жертв Великого терору Фруктовий сад.

Репресивна політика радянської влади на Поділлі має змістовну історіографію. Передусім варто зазначити серію книг «Реабілітовані історією. Вінницька область» [4]. Цілісну розповідь про Вінницьку трагедію та події, які слідували за нею – розкопки та перепоховання – подає збірка «Вінниця: злочин без кари» [2].

Джерелами для нас послужили журналістські статті, які є висвітлюють сучасний стан цих місць та вшанування пам'яті трагічних подій: В. Бондара, що є представником Вінницької агенції журналістських розслідувань та досліджує питання Фруктового саду, М. Геркалюка – представника Музею Вінниці, О. Рудницької [1; 3; 5].

У 1936–1937 рр. Вінницю, як і багато інших міст радянської України, накрила хвиля репресій. У 1937 р. навіть ті, хто здогадувались, що відбувається за високим парканом будівлі чекістів, мовчали, побоюючись стати наступними. У звіті про роботу УНКВС у Вінницькій області з 1 липня 1937 р. по 10 січня 1938 р. було зазначено, що заарештовано 18 048 осіб з усієї області [4, с. 48]. Вінниця у 1937–1938 рр. була перетворена на місто, залите кров'ю в буквальному сенсі. Під час Великого терору тут було вбито більше половини з вищезазначених арештованих – близько 10 000 осіб (під час розкопок відомих місць трагедій екстумовано 9 436 тіл) [2, с. 34]. Події цих років історики називають Вінницька трагедія. Найбільша кількість жертв була виявлена у Фруктовому саду – 5 644 тіл у 39 могилах [2, с. 39]. Сьогодні це місце відоме жителям як кладовище «Підлісне», або ж Центральний цвинтар, розташований навпроти ліцею № 26, в будівлі якого в 1930-х рр. працювало одне з управлінь НКВС [1; 3].

До 1938 р. Фруктовий сад дійсно був садом із фруктовими деревами. Територія площею в один гектар наприкінці 1938 р. без пояснень була обнесена високим суцільним парканом та обтягнута вгорі кількома рядами колючого дроту [5]. Як зазначали місцеві мешканці, вночі часто було чути гул машин й розмови людей, які заїжджали до саду. За однією з версій машини із вимкненими фарами й тентом на кузові їхали з «Вінницького обласного управління НКВС УРСР» – в народі Будинок НКВС, там де сьогодні розташоване управління СБУ [1]. Подейкують, що із вантажівок стікала кров, яку потім старанно засипали піском. Також існують свідчення, що місцеві жителі здогадувались про те, що відбувається, через сморід, який відчувався з Фруктового саду, особливо після весняних дощів. Із цим твердженням погодитись важко: у процесі розкопок було виявлено, що могили були не поверхневими, а доволі глибокими – лише на глибині півтора–два метри вдавалось доходити до одягу, а трупи лежали ще на метр глибше [2, с. 14]; тіла, що скидались в могили-траншеї пересипались вапном, відповідно запах мінімі-

зувався. Хоча враховуючи кількість жертв в одному місці за максимально короткий термін, виключити можливість появи трупного запаху не можна. Поховання тут відбувались до 1941 р.

Із приходом німецьких військ місцеве населення розповідало про підозри щодо поховань репресованих, але до 1943 р. окупаційній владі це було не цікаво. У травні 1943 р., коли німецька влада почала здавати свої позиції, резонансне відкриття злочинів радянської влади стало актуальним. За допомогою окупаційної влади було виявлено поховання жертв масштабних радянських репресій. Перепоховання тіл було здійснено практично одразу на тому ж місці. Після чину поховання до містян звернувся міський голова професор О. О. Савостьянов із такими словами: «Ми, вінничани, повинні тут, на цьому місці, спорудити у недалекому майбутньому монументальний пам'ятник жертвам, який завжди нагадуватиме нам і нашим поколінням про них...» [2, с. 32].

Ці слова були втілені в життя у 1990-х рр.: на кладовищі було встановлено Меморіал жертвам комуністичного терору на Вінниччині. Тут зображено людину, яка стоїть біля розстрільної стінки, а поруч із нею дві скорботні фігури, нижче напис: «На цьому місці у 1943 р. перепоховано 9 439 жертв масових розстрілів 1937–1938 рр.».

Із цим місцем, однак, пов'язані події, які і до сьогодні викликають питання. Перша – створення звичайного цивільного кладовища на місці колишнього фруктового саду / місця поховання репресованих радянською владою. Це сталося у 1945 р., причини очевидні – приховати злочин. До 1980-х рр. тут відбувались поховання жителів міста. Не можна також виключати, що чекісти могли використовувати це місце для своїх потреб і у цей період. Проблема виникла в часи горбачовської перебудови: було ухвалене рішення на місці поховань жертв репресій побудувати Дім громадських прощань (сьогодні релігійна споруда). Відповідно рештки тіл було прибрано з місця будівництва й вивезено в досі невідомому напрямку [1].

Отже, Фруктовий сад – не просто територія чи кладовище «Підлісне» – це місце, яке стало свідком трагічних подій і дало останній (хоч, як виявилось, тимчасовий) прихисток тисячам душ, життя яких відібрала більшовицька машина смерті. Водночас, як частина публічного простору воно віддзеркалює особливості політики пам'яті за різних епох: використання німецькою владою пам'яті про репресії заради власних цілей, намагання радянської влади приховати злочин, переосмислення подій у 1990-х рр. Саме після здобуття Україною незалежності пам'ять про репресованих радянською владою не просто була заново відкрита чи згадана, а набула гуманного, правильного прочитання. Сьогодні це місце, де щорічно у третю неділю травня (День пам'яті жертв політичних репресій) вшановується пам'ять жертв репресій комуністичного режиму. Проте саме ця сторінка досі не закрита, адже уже понад 40 років залишається невідомим місце перебування решток тіл і це важливо дослідити.

Джерела та література

1. Боднар В. До 1943-го – шість тисяч, після – десять тисяч жертв: історія найжахливішого місця у Вінниці. *Вінницька агенція журналістських розслідувань*.

6 листопада 2025 р. URL: <https://vajr.info/2025/11/06/do-1943-ho-shist-tysiach-pisliadesiat-tysiach-zhertv-istoriia-nayzhakhlyvishoho-mistsia-u-vinnytsi/> (дата звернення: 26.02.2026).

2. Вінниця: злочин без кари: документи, свідчення, матеріали про більшовицькі розстріли у Вінниці в 1937–1938-х рр. / ред. Є. Сверстюк, О. Скоп; передм. Є. Сверстюк. Київ: Воскресіння, 1994. 333 с.

3. Геркалюк М. Від концтабору до школи: де і як у Вінниці «перевиховували антирадянські елементи». *Вежа*. 17 липня 2019 р. URL: <https://vezha.ua/perevyhovannya-antyadyanskyh-elementiv-fizychnoyu-pratseyu-istoriya-vinnytskogo-kontstaboru/> (дата звернення 26.02.2026).

4. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Вінницька область / ред. І. С. Гамрецький (голова), В. П. Лациба, С. С. Нешик та ін.; упоряд: В. П. Лациба (керівник), В. І. Білоконь, К. Д. Бухін, В. Ю. Васильєв, К. В. Завальнюк, С. Л. Калитко, П. М. Кравченко, І. Г. Паламар, Р. Ю. Подкур, О. К. Струкевич. Кн. 1. Вінниця: ДП «ДКФ», 2006. 908 с.

5. Рудницька О. Жертвами репресій 1937–38 рр. на Вінниччині є близько 20 тисяч людей. *VINTIME*. 17 травня 2020 р. URL: <https://vintime.info/posts/zhertvamyrepressii-1937-38-rokiv-na-vinnychchyni-ie-blyzko-20-tysiach-liudei-v-sbu-zrobylydostupnyu-dokumenty-rozstrilianykh-onlain> (дата звернення 26.02.2026).

Кугай Катерина

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ІСТОРІЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ ІСТОРІЇ

Ключові слова: історія України, постсоціалістичні трансформації, глобалізація, міжнародні відносини, європейська інтеграція.

Key words: history of Ukraine, post-socialist transformations, globalization, international relations, European integration.

Проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. стало однією з ключових подій завершення «холодної війни» та розпаду соціалістичної системи у Східній Європі. Цей акт мав значення не лише для українського народу, а й для всієї системи міжнародних відносин, оскільки сприяв докорінній зміні геополітичної карти Європи та остаточному занепаду Радянського Союзу [1, с. 12]. У світовій історії постання незалежної України розглядається як складова загального процесу демонтажу біполярної системи міжнародних відносин, що сформувалася після Другої світової війни.

Після здобуття незалежності Україна постала перед складним завданням формування власної державності, політичної системи та економічної моделі в умовах глобальних трансформацій кінця ХХ ст. [2, с. 521]. Розпад командно-адміністративної системи вимагав переходу до ринкових механізмів господарювання, становлення інститутів демократії та переосмислення ролі держави в суспільстві.

Історія незалежної України розвивалася в руслі загальносвітових тенденцій постсоціалістичного розвитку. Подібно до країн Центрально-Східної Європи, Україна здійснювала перехід від планової економіки до ринкових відносин, формувала багатопартійну систему та засади громадянського суспільства [3, с. 44]. Водночас трансформаційні процеси в Україні відбувалися повільніше та суперечливіше, що було зумовлено глибокою спадщиною радянської системи, економічною кризою та політичною нестабільністю 1990-х рр. [2, с. 533].

Важливе місце в історії незалежної України посідає її інтеграція у світове співтовариство. Набуття членства в ООН, ОБСЄ та Раді Європи стало свідченням міжнародного визнання української державності й включення країни до системи міжнародного права [3, с. 87]. Особливе значення мав крок України щодо відмови від ядерної зброї у 1994 р., який у світовій історії розглядається як унікальний приклад добровільного ядерного роззброєння. Це рішення суттєво вплинуло на систему міжнародної безпеки та визначило імідж України як відповідального учасника міжнародних відносин [1, с. 318].

На початку XXI ст. українська історія дедалі більше пов'язується з глобальними демократичними процесами. Помаранчева революція 2004 р. та Революція Гідності 2013–2014 рр. стали частиною світової хвилі громадянських протестів проти авторитаризму та політичної корупції [3, с. 156; 4, с. 27]. Ці події продемонстрували зростання політичної культури українського суспільства, активізацію громадянського сектору та прагнення українців до європейських демократичних цінностей [2, с. 547; 4, с. 41].

Російська агресія проти України, що розпочалася у 2014 р. та набула повномасштабного характеру у 2022 р., перетворила українське питання на один із ключових викликів сучасного світового порядку. Війна актуалізувала проблеми колективної безпеки, ролі міжнародних організацій та відповідальності світової спільноти за дотримання принципів суверенітету й територіальної цілісності держав [1, с. 401]. Події в Україні стали важливим чинником переосмислення міжнародного права та системи глобальної безпеки [3, с. 212].

Отже, історія незалежної України є невід'ємною складовою світового історичного процесу кінця XX – початку XXI ст. Український досвід державотворення, демократичних трансформацій та протистояння зовнішній агресії має важливе значення для осмислення сучасних глобальних історичних змін.

Джерела та література

1. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. 496 с.
2. Субтельний О. Україна: історія. Київ: Либідь, 2008. 672 с.
3. Кульчицький С. В. Новітня історія України (1991–2011). Київ: Генеза, 2012. 624 с.
4. Яковлев М. Революція Гідності: причини, перебіг, наслідки. Київ: Дух і Літера, 2015. 128 с.

ХАРАКТЕРИСТИКА ВИСВІТЛЕННЯ ФАКТУ ВИЗНАННЯ США НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ В УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ

Ключові слова: незалежність України, США, Джордж Буш-старший, українські ЗМІ, дипломатичне визнання.

Key words: independence of Ukraine, USA, George H.W. Bush, Ukrainian media, diplomatic recognition.

Процес визнання Сполученими Штатами Америки державної незалежності України залишається дискусійною темою у інтелектуальному та медійному просторі. Як зазначають дослідники, позиція США була зумовлена складним балансом між декларованою підтримкою демократичних прагнень народів та реальним страхом перед неконтрольованим розпадом СРСР як ядерної наддержави [1]. Окремої дослідницької праці, присвяченої вивченню наративів українських ЗМІ щодо американської позиції під час проголошення незалежності України, досі не публікувалося. Це відкриває можливості для новацій у цій сфері з погляду порівняння історичного контексту з наративами, які склалися у ЗМІ нашої країни.

Значна частина українських медіаресурсів акцентувала увагу на тому, що адміністрація Джорджа Буша-старшого була радше «вимушеним свідком», аніж активним мотором української незалежності. У публікаціях В. В'ятровича наголошується на пріоритетності безпекового аспекту для США: «Вашингтон боявся, що розпад СРСР призведе до появи кількох непередбачуваних ядерних держав» [2].

Центральним медійним маркером цього наративу є аналіз візиту Дж. Буша-старшого до Києва у серпні 1991 р. Журналісти характеризували його виступ у Верховній Раді як «недоладну котлету по-київськи» [3], акцентуючи на тому, що президент США фактично умовляв Україну не проголошувати незалежність [6]. Заклик «стерегтися самовбивчого націоналізму» в українській медіа-рецепції трактується як історичне нерозуміння Вашингтоном суті українського визвольного руху. Навіть після серпневого путчу США зволікали: період у 25 днів між референдумом 1 грудня та офіційним визнанням 25 грудня описується як час глибоких сумнівів, коли американські аналітики буквально «передбачали війну в Україні ще 1991-го» [5].

Період після референдуму 1 грудня 1991 р. став часом пікової медійної напруги. Історичний контекст свідчить, що США зволікали з визнанням, очікуючи на формальну деструкцію структур СРСР, яка юридично завершилася 25–26 грудня. Проте тогочасні ЗМІ інтерпретували цю паузу крізь наратив «страху та стратегічних вагань» [4]. Водночас преса активно просувала роль української діаспори та прогресивних кіл Конгресу, стверджуючи, що саме лобізм українців у США змушує адміністрацію Буша змінювати свою позицію всупереч її початковим планам збереження «оновленого Союзу» [5]. Важливим аспектом було фінансування ресурсу «Голос Америки», а також його української служби, урядом США.

Аналіз тогочасної преси виявляє суттєві розбіжності між діями США та їх висвітленням:

1. Історично США до грудня 1991 р. розглядали Київ як частину внутрішньо-союзного процесу [1]. Більшість ЗМІ стверджували, що незалежна Україна вже існує де-факто і «всупереч» волі Вашингтона, роблячи американське визнання лише вимушеним наслідком народної волі [3].

2. Дипломатичний контекст був зосереджений на легітимності розпуску СРСР. ЗМІ акцентували на моральному аспекті, висвітлюючи політику США як «зраду демократичних ідеалів» заради збереження «дружби з Горбачовим» [3].

Аналіз тогочасних ЗМІ дає змогу зрозуміти, які наративи існували у цей непростий період. Хоч і зараз США є стратегічним партнером, у 1990 рр. українські ЗМІ неоднозначно оцінювали впливи цієї країни: від вдячності за підтримку до критики за «геополітичний прагматизм» Вашингтону. Українська преса відіграла роль активного політичного суб'єкта, переважно формуючи образ США як «ненадійного партнера», що матиме вплив на сприйняття пересічними українцями цієї країни. Деталізований підрахунок позицій у ЗМІ щодо оцінок українськими журналістами тих подій може стати тематикою ширшого дослідження, такого як курсова та магістерська робота.

Джерела та література

1. Бедь В. Позиція та виступ Джорджа Буша-старшого у Києві 1 серпня 1991 р. щодо України та Союзу РСР. *Срібна Земля*. 2 серпня 2025 р. URL: <https://sz.uzhgorod.ua/pozycziya-ta-vystup-dzhordzha-busha%E2%80%91starshogo-ukyuevi-1-serpnya-1991-roku-shhodo-ukrayiny-ta-soyuzu-rsr/>

2. В'ятрович В. Ядерне роззброєння України. *Збруч*. 7 вересня 2022 р. URL: <https://zbruc.eu/node/113056>

3. Передбачали війну в Україні ще 1991-го. *Галичина*. 1 грудня 2023 р. URL: <https://surl.li/lvkwak>

4. Сорока М. Гаряче літо 1991-го і недоладна «котлета по-київськи». *UKRINFORM*. 13 серпня 2025 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3297196-garace-lito-1991go-i-nedoladna-kotleta-pokiivski.html>

5. Гирич Я. Київський казус Джорджа Буша-старшого: ганьба й користь знаменитої промови. *Новинарня*. 1 серпня 2021 р. URL: <https://novynarnia.com/2021/08/01/chicken-kiev-bush/>

6. Твердохліб Г. Як українці «вербували» очільника Пентагону та хто в діаспорі впливав на Конгрес і президентів США. *Голос Америки*. 19 березня 2024 р. URL: <https://www.holosameryky.com/a/svidchennja-pro-nezalezhnist/7529460.html>

МОЛОДІЖНІ СУБКУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Ключові слова: молодіжна субкультура, стіляги, хіпі, неформали.

Key words: youth subculture, hipsters, hippies, non-conformists.

Друга половина ХХ – початку ХХІ ст. стали періодом глибоких соціально-політичних, культурних і ціннісних трансформацій в Україні. Молодь, як найбільш динамічна та чутлива до змін соціальна група, активно реагувала на ці процеси, створюючи власні способи самовираження, протесту та ідентифікації. Однією з форм такого самовираження стали молодіжні субкультури – специфічні соціокультурні спільноти, які відрізняються від панівної культури суспільства, але водночас залишаються її частиною, надаючи членам відчуття ідентичності та приналежності.

Субкультури радянського періоду досліджували Х. Лозинська [1], М. Марковська [2]. Молодіжні субкультури сучасної України висвітлено в наукових і публіцистичних працях Т. Скоропляс [3], О. Фролової [4]. У пропонованій роботі висвітлені напрями молодіжних субкультур другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

У 1940–1960-х рр. у радянській Україні утворилась субкультура стіляг, спрямована на західний, переважно американський, стиль життя. Вона не була масовою й існувала у великих містах, однак набула значного розголосу через різку реакцію з боку влади. Стіляг розглядали як носіїв «чужої» ідеології та впливу Заходу [1, с. 108].

Влада жорстоко переслідувала стіляг: їх публічно засуджували на комсомольських і студентських зборах, відраховували з вищих навчальних закладів, виключали з лав ВЛКСМ, що в умовах СРСР фактично означало втрату можливостей для подальшої освіти, кар'єри й повноцінного соціального життя. На початку 1960-х рр. рух поступово зійшов нанівець у зв'язку з дорослішанням його учасників і появою нових молодіжних течій [1, с. 110].

Наприкінці 1960-х рр. на теренах колишнього СРСР з'являється субкультура хіпі під самоназвою «Система» (у той час, коли в США рух ішов на спад). Найбільшим хіпі-зібранням в Україні була Львівське, де прийнятним було орієнтуватись на Захід і на демократичні цінності. Перше об'єднання груп хіпуючої молоді, що активно запозичували риси західних хіпі, існувало у 1968–1970 рр. за ініціативи В'ячеслава «Шарніра» Єреська. Учасники «групи Шарніра» збиралися напівтаємно на місці польського Цвинтаря Орлят біля Личаківського кладовища [3, с. 375].

Правоохоронні органи чатували та «виловлювали» львівських хіпі як маргінальних та соціально небезпечних елементів. Один із представників цього молодіжного руху Алік Олісевич згадував в інтерв'ю 2016 р.: «Вважали нас хуліганями, а потім побачили, що молодь масово збирається в якісь угруповання, слухає рок-музику, віддає перевагу заходу, відрощує довге волосся, – одразу почались масові

утиски. Це ж була неабияка загроза тоталітарному устрою. Але нам було найгірше з усіх соціалістичних республік, бо навіть полякам, чехам легко було зробити паспорт і поїхати за кордон. Українцям – ні...» [2].

Субкультура хіпі в СРСР зникла наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. внаслідок переслідувань, появи нових молодіжних течій і змін періоду перебудови. Визнання неформальної активності зробила їхній протест менш актуальним. Також причина спаду руху хіпі – це комбінування субкультури хіпі з іншими схожими субкультурами, наприклад, растафаріанством [3, с. 377].

Період перебудови ознаменувався розвитком молодіжних субкультур, а тема «неформалів» навіть стала популярною в офіційній пресі. Більшість течій кінця ХХ ст. згодом зникли або втратили вплив, однак окремі, зокрема, панки, зберегли свою актуальність.

Субкультура гопників (пік популярності – 1990–2000-і рр.) була притаманна переважно для пострадянського простору. На відміну від інших субкультур, вона мала чіткий криміналізований характер, однак не була пов'язана з ідеологією расової ворожнечі. Фактично йшлося про молодіжні групи з робітничих кварталів і спальних районів, які займалися дрібним хуліганством і криміналом. Їхня концепція формувалась під впливом «блатної романтики» та дворової ієрархії. Розповсюдження руху посилилося наприкінці існування СРСР через соціально-економічну кризу, безробіття й занепад контролю [6].

Масова популярність субкультури Емо, поширеної в Україні та світі у 2004–2010 рр., згуртувала школярів та молодь. Головна ідея емо – відкрите вираження власних емоцій, особливо болючих і депресивних, через теми самотності, нещасливого кохання та соціального відторгнення. Субкультура тісно перепліталася з тематикою самопошкоджень: деякі підлітки робили неглибокі порізи й публікували депресивні фото в соцмережах. Емо часто ставали жертвами насильства з боку інших молодіжних груп – скінхедів, панків, металістів і гопників [6].

Після 2010 р. українські молодіжні субкультури трансформувалися під впливом соцмереж. Однією з помітних груп стали офники – молодь, націлена на «вуличні бої», де сила є головною цінністю; їхній стиль охоплював спортивний одяг та брендові речі. У 2020–2021 рр. виникла молодіжна жіноча субкультура alt-girl, що поєднувала елементи панку та емо. Її прихильниці демонструють ексцентричний стиль і музичні вподобання від інді-року до хіп-хопу. Ще одна сучасна субкультура – так звана халлю або «корейська хвиля», яка об'єднує прихильників корейської культури, К-поп та косплею [5].

Так звану цифрову субкультуру утворили геймери, які спрямовують увагу на відеоігри, кіберспорт та створення контенту. Ці молодіжні групи дають молоді простір для самовираження та пошуку однодумців, але не визначають всю сутність особистості, адже кожен має різні інтереси, цінності та уподобання [4].

Молодіжні субкультури в Україні від другої половини ХХ до початку ХХІ ст. відображали соціально-політичні та культурні трансформації суспільства і були способом самовираження, протесту та пошуку ідентичності. Стиляги та хіпі показали, як молодь намагалася слідувати західним тенденціям і водночас протистояти обмеженням радянської системи. У 1990–2000-х рр. з'явилися більш масові та локально орієнтовані рухи. Зміни в субкультурах відображають еволюцію

суспільства: від радянського тоталітарного контексту до відкритого цифрового середовища ХХІ ст.

Джерела та література

1. Лозинська Х. Основні стильові засади розвитку костюма «стиляг». *Народознавчі зошити*. 2012. № 1. С. 108–111. URL: <https://nz.lviv.ua/archiv/2012-1/17.pdf>
2. Марковська М. 50 років у стилі хіпі. Як усе життя бути вільним. *Українська правда. Життя*. 2016. 3 червня 2016 р. URL: <http://life.pravda.com.ua/society/2016/06/3/213218/>
3. Скоропляс Т. Історія субкультури хіпі в Україні від моменту зародження до сучасності. *Історичні науки*. 2019. № 3(67). С. 374–377. DOI: 10.32839/2304-5809/2019-3-67-79.
4. Фролова Д. Актуальні субкультури: межі ідентичності. *Каштан. News*. 13 жовтня 2024 р. URL: <https://www.kashtan.news/aktualni-subkultury-mezhi-identychnosti/>
5. Чубенко Т. Не такі, як інші: що таке субкультури та чому підлітки їх обирають. *Полтавська хвиля*. 23 березня 2023 р. URL: <https://poltavawave.com.ua/p/ne-taki-iak-inshi-shcho-take-subkulturi-ta-chomu-pidlitki-yikh-obiraiut-786400>
6. Ярмоленко О. Субкультури 90-х і 2000-х: як це було та що з ними зараз. *Цікаво дуже*. 7 липня 2025 р. URL: <https://tsikavo-duzhe.com/subkultury-90-h-i-2000-h-yak-cze-bulo-ta-shho-z-nymy-zaraz/>

СЕКЦІЯ 4 ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ І РОЗБУДОВИ МИРУ

Лендел Михайло

Ужгородський національний університет

ВЗАЄМОВИГІДНИЙ ХАРАКТЕР СПІВПРАЦІ ВАТИКАНУ ТА РЕЖИМУ МУССОЛІНІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (НА ПРИКЛАДІ ЛАТЕРАНСЬКИХ УГОД 1929 Р.)

Ключові слова: Папа Римський, Ватикан, угода, Італія, дуче.

Key words: Pope, Vatican, agreement, Italy, duce.

Період між двома світовими війнами став для Католицької Церкви часом безпрецедентних викликів. На уламках старих монархій постали нові, агресивні тоталітарні рухи, які прагнули повного підпорядкування суспільства, зокрема й духовної сфери. У цій ситуації Ватикан, очолюваний Папою Пієм XI (1922–1939), обрав стратегію «реальної політики», намагаючись захистити інституційну цілісність Церкви та права вірян через систему двосторонніх договорів – конкордатів. У контексті міжнародних відносин міжвоєнного періоду надзвичайно важливим є аналіз передумов укладання та наслідків Латеранських угод 11 лютого 1929 р., які, переслідуючи власні інтереси, затверджували Апостольська Столиця та фашистський режим Беніто Муссоліні.

Для розуміння процесів взаємин Католицької Церкви з фашистським режимом Муссоліні у міжвоєнну добу необхідно зробити короткий історичний екскурс. Період 1860–1929 рр. в історії Ватикану називають «Римським питанням». Його суть полягала у невизначеності юридичного статусу Папи Римського, адже у процесі Рісорджименто, 27 березня 1861 р., Рим був проголошений столицею об'єднаного Королівства Італія. Це обурило Папу Римського Пія IX, і тому Святий Престол протягом 58 років відмовлявся визнати Королівство Італія [2].

Відносини між папством та Італією не покращилися і під час Першої світової війни. Італійці обурювалися через нібито проавстрійську позицію Папи Бенедикта XV і навіть прозвали його «Маледетто XV», що у перекладі з італійської означає «проклятий» [4, с. 83].

Період тривалого протистояння між Святим Престолом та італійським урядом (із 1861 р.) змінився курсом на зближення після приходу до влади Беніто Муссоліні у 1922 р. Вбачаючи у підтримці Церкви інструмент легітимації фашистського режиму, дуче ініціював переговори. Того ж року за посередництва графа Карло Сантуччі відбулася знакова зустріч Муссоліні з держсекретарем Ватикану кардиналом Гаспаррі. Під час розмови лідер фашистів окреслив розв'язання «Римського питання» як пріоритетне завдання, що стало першим реальним кроком до врегулювання відносин [4, с. 85]. Фактично це була перша спроба досягти угоди з Ватиканом.

Зближення відповідало інтересам обох сторін. Прагнучи здобути лояльність вірян, Муссоліні публічно апелював до католицької ідентичності італійців та

активно сприяв відновленню позицій релігії в суспільстві. Зі свого боку, консервативне духовенство розглядало фашизм як бажану альтернативу ворожим для Церкви лібералізму, масонству та соціалізму [4, с. 89].

Секретні перемовини між Католицькою Церквою та Італією розпочалися у 1926 р. Церкву представляв радник держсекретаря Франческо Пачеллі, а Італію – Беніто Муссоліні. Перемовини тривали три роки і завершилися підписанням Латеранських угод 11 лютого 1929 р. [1, с. 24]. Символічна церемонія у Латеранському палаці викликала значний суспільний резонанс: попри відсутність анонсів, велелюдний натовп зустрів цю подію піднесено, вітаючи вигуками як Папу, так і Дуче. Священники та семінаристи хором співали подячні молитви, що чергувалися з вигуками: «Хай живе Пій, наш Папа і Король!», тоді як інші, зібравшись на площі перед історичною церквою, кричали: «Хай живе Муссоліні! Хай живе Італія!» [6, с. 108].

Угода складається з трьох частин: політичного договору, фінансової конвенції та власне конкордату. У преамбулі угоди зазначається, що для забезпечення абсолютної незалежності Святого Престолу, а також для гарантування його беззаперечного суверенітету навіть на міжнародній арені, було визнано необхідним створити особливим чином державу-місто Ватикан, визнаючи повну власність Святого Престолу та його виключну й абсолютну суверенну владу і юрисдикцію над ним. Фактично лише з цього моменту можна говорити про назву теократичної держави Ватикан, адже юридично до 1929 р. такої назви не існувало [5].

Стаття перша угоди підтвердила статтю Статуту 1848 р., проголошуючи католицизм єдиною державною релігією Італії. Також Італія визнала повний суверенітет Святого Престолу на міжнародній арені та створила, як ми вже зазначали, нову державу – Ватикан. Це дало змогу Папі проводити політику, яка б не залежала від волі італійського уряду. Папа став на один рівень із королем Італії, адже будь-який замах на Папу карався так само жорстоко як замах на короля. Також угода визначала майнові питання, наприклад, стаття 13 Політичного договору проголошувала, що «Італія визнає повне право власності Святого Престолу на патріарші базиліки Святого Івана Латеранського, Святої Марії Маджор та Святого Павла з прибудованими будівлями» [5].

Найголовніше, що визначав цей договір, – це розв'язання «Римського питання». «Святий Престол вважає, що підписані сьогодні угоди належним чином забезпечують йому все необхідне для забезпечення належної свободи та незалежності пастирського управління Римською єпархією та Католицькою Церквою в Італії та в усьому світі; він оголошує “Римське питання” остаточно та безповоротно розв'язаним, а отже, ліквідованим, та визнає Королівство Італія під династією Савойського дому зі столицею Італійської держави в Римі. Зі свого боку, Італія визнає державу-місто Ватикан під суверенітетом Верховного Понтифіка» [5].

Щодо фінансової угоди, то вона мала на меті надання Папському престолу матеріальної компенсації за втрату церковних земель та майна, конфіскованих італійською державою у ХІХ ст. Італія зобов'язалася передати Ватикану 750 мільйонів лір готівкою та 1 мільярд лір у вигляді 5 % державних облігацій. Ці суми стали основою економічної системи новоствореної держави [5].

Папський конкордат у межах системи Латеранських домовленостей також відіграв значну роль. Він офіційно регулював роль та функції Святого Престолу

в громадському та релігійному житті Італії. Фактично Святий Престол отримував право релігійного контролю на території Італії. Всі свята, які були встановлені Ватиканом, оголошувалися загальнодержавними [2].

Важливим був факт того, що конкордат визначав нові умови обрання єпископів. Стаття 19 наголошує, що вибір архієпископів та єпископів належить Святому Престолу, але перед призначенням Святий Престол має повідомити ім'я обраної особи італійському уряду, щоб переконатися, що останній не має політичних причин проти цього призначення. Водночас новообраний єпископ або архієпископ повинен скласти присягу вірності Главі держави (формально королю, в реальності – фашистському режиму на чолі з Беніто Муссоліні) [5].

Можна зробити проміжний висновок, що Латеранські угоди 11 лютого 1929 р. стали взаємовигідним компромісом. Для режиму Муссоліні вони дали змогу здобути великий політичний успіх. Він отримав легітимність в очах мільйонів католиків і підтримку з боку Ватикану, що зміцнило його диктатуру. Натомість Папа перестав бути «в'язнем». Католицька Церква отримала свою суверенну територію, величезні кошти та вплив на італійське суспільство (освіту, сімейне право), якого вона не мала з часів об'єднання Італії.

І такий стан речей у взаємовідносинах між урядом та Ватиканом фактично тривав до 1937 р. Але у 1937 р., з огляду на появу в Італії таких ганебних явищ, як теорія расизму і расові закони, наприкінці життя Пія XI виникає конфлікт. Папа вбачав у расистських законах порушення конкордату, а в більш широкому сенсі – і християнської моралі. Расові закони та їх трагічні наслідки розвіяли ілюзію про те, що можлива внутрішня злагода між фашистською державою і католицизмом [3, с. 150].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що Латеранські угоди 1929 р. стали кульмінацією складної еволюції відносин між Святим Престолом та італійською державою – від повного неприйняття та невизначеності часів «Римського питання» до прагматичного співробітництва. Для обох сторін цей акт став тріумфом стратегії «реальної політики»: Папа Пій XI здобув омріяний суверенітет, територіальну незалежність у формі держави Ватикан та фінансову компенсацію, тоді як Беніто Муссоліні успішно використав авторитет Церкви для легітимації свого режиму та зміцнення контролю над суспільством.

Утім, цей історичний компроміс, побудований на взаємній вигоді, виявився нестійким перед лицем ідеологічних розбіжностей. Події 1937 р. та запровадження расових законів засвідчили, що інституційний союз не міг компенсувати прірву між християнською мораллю та людиноненависницькою сутністю фашизму. Отже, Латеранські пакти залишилися в історії як приклад успішного юридичного врегулювання давнього конфлікту, але водночас – як свідчення ілюзорності спроб мирного співіснування Церкви з тоталітарним режимом.

Джерела та література

1. Гутів Б. Латеранські угоди як правове підґрунтя для становлення міста-держави Ватикан. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2017. Вип. 65. С. 22–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2017_65_5 (дата звернення: 26.11.2025).

2. Мельник В. Юридичний статус Ватикану: від Римської проблеми до Латеранської угоди. *Католицький оглядач*. URL: <https://catholicnews.org.ua/acolumn/yuridichniy-status-vatikanu-vid-rimskoyi-problemi-do-lateranskoyi-ugodi-0/> (дата звернення: 26.11.2025).

3. Отрош М. Місце і роль Католицької церкви у міжнародному правопорядку. Одеса: Фенікс, 2017. 596 с.

4. Coppa F. J. *Controversial Concordats: The Vatican's Relations with Napoleon, Mussolini, and Hitler*. Washington, D.C.: Catholic University of America Press, 1999. 248 p.

5. Inter Sanctam Sedem et Italiae Regnum conventiones initae die 11 Februarii 1929. *The Holy See*. URL: https://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/archivio/documents/rc_seg-st_19290211_patti-lateranensi_it.html (дата звернення: 26.11.2025).

6. Kertzer D. I. *The Pope and Mussolini: The Secret History of Pius XI and the Rise of Fascism in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2014. 592 p.

Цимбал Іван

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ФЕНОМЕН «КОНСТРУКТИВНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ» В ТЕКСТІ УГОДИ СТРАСНОЇ П'ЯТНИЦІ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Ключові слова: Конструктивна невизначеність, дипломатія, Угода Страсної П'ятниці (Белфастська Угода), Північна Ірландія.

Keywords: Constructive Ambiguity, diplomacy, Good Friday Agreement (Belfast Agreement), Northern Ireland.

Сучасна архітектура міжнародної безпеки перебуває в стані глибокої кризи, яка була зумовлена руйнуванням основоположних принципів міжнародного права та неефективністю наявних механізмів мирного врегулювання конфліктів. В умовах повномасштабної агресії Російської Федерації проти України українська дипломатія постала перед питанням: як досягти стійкого миру з ворогом, який заперечує саме право Української держави на існування. У цьому контексті особливої актуальності набуває аналіз історичних прецедентів мирного врегулювання, зокрема Угоди Страсної п'ятниці 1998 р., яка поклала край тридцятирічному кровопролиттю в Північній Ірландії. Ключовим елементом цієї угоди, який привертає увагу дослідників конфліктології та міжнародного права, є феномен «конструктивної невизначеності». Попри різну природу конфліктів, партнери намагаються адаптувати модель «дипломатичної гнучкості» з Белфастської Угоди до українських реалій. Досвід «формули Штайнмаєра» та переговорів у Стамбулі 2022 р. свідчить: Києву нав'язують «конструктивну невизначеність», ігноруючи екзистенційну загрозу з боку РФ.

У теорії міжнародних відносин термін «конструктивна невизначеність» визначається як політичний прийом, що використовується для досягнення згоди

щодо суперечливого тексту, коли сторони не можуть дійти консенсусу по суті питання [4, с. 1356]. Сутність методу полягає у винесенні за дужки або розмиванні тих аспектів конфлікту, які є діаметрально протилежними, з метою створення простору для співпраці в менш чутливих сферах. Дослідник Ноель Андерсон пропонує розглядати цей феномен як інструмент, що дає змогу сторонам «погодитися не погоджуватися», зберігаючи водночас можливість інтерпретувати текст угоди як власну перемогу перед внутрішніми аудиторіями [3, с. 58]. Це створює умови, за яких паралельні наративи законності інтересів сторін можуть співіснувати доти, доки не виникне необхідність фактичної імплементації суперечливих положень.

«Мова» мирної угоди ніколи не є нейтральною. У випадку Угоди Страсної п'ятниці кожне слово було результатом виснажливих переговорів. Секретар у справах Північної Ірландії Мо Моулам відверто визнавала, що угода була «навмисно розроблена так, щоб бути відкритою для багатьох інтерпретацій» [5, с. 8]. Яскравим прикладом таких інтерпретацій є розділ про конституційне питання, де сторони визнають «легітимність будь-якого вибору, вільно зробленого більшістю жителів Північної Ірландії», проте сам механізм реалізації цього вибору описаний через складну систему умов, що дає можливість кожній стороні трактувати поняття «згоди» на свою користь [8, с. 6]. Такий підхід сприяв уникненню прямої конфронтації між наративом юніоністів щодо непорушності союзу з Британією та прагненням ірландських націоналістів до об'єднання з Ірландією. Як зазначають дослідники, хід переговорів та рівновага інтересів у тексті угоди дозволили всім політичним акторам «виграти», або принаймні не програти в очах своїх виборців [4, с. 1356].

Найболючішим питанням конфлікту була приналежність Північної Ірландії. Юніоністи наполягали на непорушності Союзу з Великою Британією, націоналісти – на об'єднанні з Ірландією. Угода розв'язує цю дилему через механізм, який Брендан О'Лірі називає «подвійним захистом» [6, с. 1631]. Текст документу, зокрема пункт 6 статті 1, визнає «право за народженням усіх жителів Північної Ірландії ідентифікувати себе вважатися ірландцями, або британцями, або тими й іншими водночас, за їхнім бажанням» [8, с. 6]. Ця конструкція є шедевром конструктивної невизначеності. Вона дала змогу юніоністам стверджувати, що статус регіону як частини Сполученого Королівства закріплений міжнародним договором, тоді як націоналісти отримали юридичне визнання своєї ірландської ідентичності.

Ще одним прикладом стало питання роззброєння. Текст Угоди містить формулювання про те, що сторони будуть «використовувати будь-який вплив, який вони можуть мати», щоб досягти роззброєння воєнізованих формувань впродовж 2 років [8, с. 20]. Це розмите формулювання призвело до відповідної кризи під час його імплементації. Юніоністи, на чолі з Девідом Трімблом, трактували цей пункт як передумову допуску партії Шинн Фейн до уряду («No guns, no government»), тоді як республіканці наполягали, що текст угоди не містить прямих зобов'язань ІРА скласти зброю, а лише декларацію про наміри. Відсутність чітких графіків і механізмів примусу призвела до того, що процес роззброєння затягнувся на 7 років, провокуючи регулярні політичні суперечки та неодноразове призупинення роботи Асамблеї Північної Ірландії Лондоном для порятунку політичного процесу [3, с. 65].

Аналіз мирного врегулювання в Північній Ірландії дає можливість по-новому поглянути на дипломатичні виклики, що стоять перед Україною, однак тут ми потрапляємо в пастку прямого порівняння. Важливою передумовою успіху Белфастської угоди була роль США та особисто сенатора Джорджа Мітчелла як нейтрального посередника («чесного брокера»), який був модератором діалогу. Натомість історія українсько-російських відносин є прикладом спотворення цієї моделі. Мінські угоди часто порівнюють з Угодою Страсної п'ятниці через їх складну структуру, проте у випадку України невизначеність відіграла вирішальну роль [9, с. 270]. Росія, будучи агресором, успішно імітувала роль посередника, висуваючи на передній план свої окупаційні адміністрації – так звані «ДНР» та «ЛНР» – як нібито суб'єктні сторони конфлікту. Термін «особливий статус» давав змогу Росії наполягати на фактичній федералізації України, тоді як Київ трактував це як децентралізацію. Суперечність щодо проведення виборів та відновлення контролю над кордоном створила пастку, яку Кремль використовував для легітимізації своєї присутності на Донбасі [1, с. 43]. Володимир Горбулін у своєму дослідженні підкреслює, що Росія майстерно використовує дипломатичну неоднозначність для розмивання відповідальності та створення «сірих зон» безпеки [1, с. 45].

Більш раннім прецедентом став Будапештський меморандум 1994 р. Використання терміну *assurances* (запевнення) замість *guarantees* (гарантії) створило класичну конструктивну невизначеність, яка надала Заходу документ без зобов'язань військової допомоги, а Україні – тимчасову ілюзію безпеки [7]. Ця лінгвістична пастка спрацювала у 2014 р., коли механізм консультацій виявився безсилим проти прямої агресії ядерної держави.

Головною відмінністю між конфліктом у Північній Ірландії та війною в Україні є природа протистояння. Якщо в Північній Ірландії це був внутрішній конфлікт, де обидві сторони визнавали право одна одної на існування, то Росія веде агресивну війну та заперечує суб'єктність України як суверенної держави. Події після 24 лютого 2022 р. лише підтвердили небезпеку «розмитих формулювань». Переговори в Стамбулі навесні 2022 р., де обговорювалися концепції нейтралітету та міжнародних гарантій, знову зіткнулися із різним тлумаченням понять: Росія намагалася зберегти право вето на застосування гарантій безпеки, що фактично нівелювало б їх суть [5]. Аналогічна ситуація склалася і з «Зерновою угодою», де розмиті формулювання щодо безпеки коридорів сприяли атакуванню портової інфраструктури Одеси Росією менш ніж через добу після підписання, із маніпулюванням щодо трактування «військових цілей» [9]. У конфлікті з екзистенційним ворогом конструктивна невизначеність щодо питань суверенітету чи територіальної цілісності є неприпустимою. Будь-яка нечіткість буде використана агресором як плацдарм для подальшого наступу. Україні потрібна «стратегічна чіткість» [1, с. 47].

Майбутня мирна угода повинна містити чіткі, прив'язані до дат і етапів зобов'язання щодо виведення російських військ. Формулювання на кшталт «сприяти виведенню» або «використовувати вплив», як це було в ірландському кейсі, є категорично неприйнятними для України. Механізми перевірки виконання угоди повинні бути незалежними і мати мандат на примусові дії [8, с. 285]. Гарантії безпеки мають бути оформлені як юридично зобов'язуючі міжнародні договори,

ратифіковані парламентами країн-гарантів, а не як політичні декларації. Окрім того, в умовах масових воєнних злочинів, скоєних армією РФ, «сліпа амністія» за зразком Угоди Страсної п'ятниці є неможливою. Чітке розмежування відповідальності комбатантів та воєнних злочинців є необхідною умовою для майбутнього правосуддя [2, с. 120].

Отже, феномен «конструктивної невизначеності» в Угоді Страсної п'ятниці є унікальним прикладом дипломатичної майстерності, що дав змогу зупинити насильство в конкретних історичних та етно-географічних умовах. Але для України цей досвід є передусім застереженням. Те, що в Белфасті стало мостом до миру, в Києві може стати дорогою до втрати державності. Українська дипломатія повинна прагнути до юридичної точності та безальтернативності державного суверенітету, залишаючи дипломатичну гнучкість лише для тактичних питань. Тільки перехід від «мистецтва розмитих формулювань» до стратегії ясності може забезпечити Україні справедливий і тривалий мир.

Джерела та література

1. Горбулін В. П. Світова гібридна війна: український фронт: монографія. Київ: НІСД, 2017. 496 с.
2. Шелест Г. The Minsk Process: Societal Perceptions and Narratives. *OSCE Insights 2020*. Baden-Baden: Nomos, 2020. P. 113–128.
3. Anderson N. The «Art of the Fudge»: Merits of Constructive Ambiguity in the Good Friday Agreement. *Attaché Journal of International Affairs*. 2009. P. 57–72.
4. Bell C., Cavanaugh K. «Constructive Ambiguity» or Internal Self-Determination? Self-Determination, Group Rights, and the Northern Ireland Peace Agreement. *Fordham International Law Journal*. 1998. Vol. 22, Is. 4. P. 1345–1371.
5. Dixon P. Negotiating the Good Friday Agreement and Ending the Ukraine War. *Peace Review*. 2023. Vol. 35, Iss. 3. P. 448–459.
6. O'Leary B. The Nature of the Agreement. *Fordham International Law Journal*. 1998. Vol. 22, Iss. 4. URL: <https://scispace.com/pdf/the-nature-of-the-agreement-3c44du82ba.pdf>
7. Soldatenko M. Constructive Ambiguity of the Budapest Memorandum at 28: Making Sense of the Controversial Agreement. *Lawfare*. 2023. URL: <https://www.lawfaremedia.org/article/constructive-ambiguity-of-the-budapest-memorandum-at-28-making-sense-of-the-controversial-agreement>
8. The Belfast Agreement: An Agreement Reached at the Multi-Party Talks on Northern Ireland. *United Kingdom Government*. 1998. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/the-belfast-agreement>
9. Wittke C. The Minsk Agreements – more than «scraps of paper»? *East European Politics*. 2019. Vol. 35, № 3. P. 264–290.

НОРДИЧНО-БАЛТІЙСЬКА БЕЗПЕКОВА СПІВПРАЦЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: ЗАГРОЗИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Ключові слова: гібридна війна, НАТО, Балтійське море, критична інфраструктура, Сувальський коридор.

Key words: hybrid warfare, NATO, Baltic Sea, critical infrastructure, Suwalki Gap.

Вступ Фінляндії та Швеції до НАТО став прямим результатом подій російсько-української війни. Раніше ці держави тривалий час дотримувалися політики позаблоковості як статусу зовнішньої політики, що забезпечувало їм певний рівень безпеки. Тепер вступ до Альянсу став активним інструментом забезпечення власних національних безпекових інтересів. Фінляндія принесла понад 1 300 км спільного кордону з Росією та досвідчену армію. У Швеції – це острів Готланд, що фактично контролює центральну частину Балтії.

Водночас інтеграція Гельсінкі та Стокгольма до структур Альянсу надає нової стратегічної ваги формату нордично-балтійської співпраці. У сучасних умовах ця взаємодія переростає рамки дипломатичних консультацій і стає критично важливим механізмом для синхронізації оборонного планування в басейні Балтійського моря.

Метою дослідження є проаналізувати особливості нордично-балтійської безпекової співпраці на сучасному етапі після вступу Фінляндії та Швеції до НАТО. У роботі також розглянуто трансформацію регіональних механізмів на кшталт NB8, NORDEFSCO та JEF, інструменти протидії гібридним загрозам, захисту критичної інфраструктури та стримування в Балтійському регіоні.

Військове нарощування РФ у регіоні та амбіції КНР збільшити свої інвестиції та присутність на Півночі Європи змусило посилити наявність Альянсу в Балтійському морі, і на цьому відверто наголошував тогочасний генеральний секретар НАТО Столтенберг («NATO must increase its presence in the Arctic») [6, р. 1]. У зв'язку з цим, нордично-балтійські держави (NB8) активно застосовують моделі NORDEFSCO та керовану Великою Британією JEF. Присутність Китаю була істотно відчутною на Півночі Європи, насамперед в економічній і науковій сферах, також проводилися військові навчання з Росією, хоч і незначною мірою. Китайські інвестиції в ресурси подвійного призначення (спутники, датчики, криголами) насторожили НАТО та дали привід активно стежити за розвитком подій у регіоні, проте де-факто це не призвело до жодних військових планів та стратегій [6, р. 3].

Поки значна частина російського військового потенціалу поглинута війною проти України, Кремль обрав іншу тактику тиску на Європу – паралельного використання інструментів гібридної війни. Північна Європа та держави Балтії стали для цього зручним простором реалізації: реакція НАТО тут повільніша, а суспільна тривога – вища, через безпосередню близькість кордону з РФ. Розглянемо, як практично відбувався процес ведення гібридної агресії.

Інциденти, пов'язані із саботажем розгалуженої підводної інфраструктури в Північній Атлантиці та Балтійському морі, свідчили про її вразливість. Понад

95 % глобального інтернет-трафіку, значна частина енергетичних поставок та військові комунікації проходять саме через підводні кабелі та трубопроводи – а отже, одна вдала диверсія здатна поставити під загрозу функціонування не окремих об'єктів, а цілий вузол зв'язності між ЄС і НАТО.

Варто розглянути серію інцидентів у Балтійському морі з 2023 по 2025 рр. Протягом цього часу в регіоні Балтійського моря спостерігалася хвиля підозрілих пошкоджень, які часто пов'язують із практикою «перетягування якорів» [3, р. 17] суднами «тіньового флоту» (з Островів Кука, Гонконгу, Мальти), або суднами, що асоціюються з РФ або Китаєм. Москва і Пекін незмінно кваліфікували ці випадки як технічні аварії – проте це версія, яка з кожним новим інцидентом ставала дедалі менш переконливою.

У жовтні 2023 р. були виведені з ладу газопровід Balticconnector та телекомунікаційний кабель EE-S1, що з'єднують Фінляндію та Естонію. Рік потому, у листопаді 2024 р., аналогічна доля спіткала кабель BCS East-West Interlink між Швецією та Литвою, а також фінсько-німецький кабель C-Lion 1 – слідство зосередилось на китайському судні Yi Peng 3. У грудні того ж року пошкодження отримав Estlink 2 разом із кількома телекомунікаційними лініями, в центрі уваги опинилось судно Eagle S, номінально зареєстроване на Островах Кука, яке пов'язане з російськими структурами. У січні 2025 р. постраждав кабель між Латвією та шведським островом Готланд, де до інциденту причетні судна Vezhen та Silver Dania. Логіка подібної кампанії очевидна: кожен інцидент змушував НАТО витрачати ресурси на моніторинг і патрулювання, сіяв тривогу серед союзників і перевіряв межі колективної реакції Альянсу. Найголовніше, що все це відбувалось нижче порогу відкритого конфлікту, який міг би активувати статтю 5, тобто саме там, де Кремлю найзручніше діяти.

Окремої уваги заслуговує підриг газопроводів «Північний потік» у вересні 2022 р. Інцидент вважається першим гучним прикладом вразливості підводної критичної інфраструктури в Балтії після початку повномасштабної війни РФ проти України. Потужні вибухи поблизу Борнхольма пошкодили три нитки трубопроводів та спричинили масовий викид метану, хоча газопроводи на той момент вже не функціонували через російський шантаж та відсутність сертифікації. Німеччина, Данія та Швеція, посідаючи провідні позиції в розслідуванні, підтвердили акт диверсії з використанням вибухівки. Розслідування Данії та Швеції закрили у 2024 р. без встановлення винних через недостатню юрисдикцію, а німецьке розслідування, що досі триває станом на 2026 р., так і не знайшло прямих доказів замовника чи повного ланцюжка відповідальності [4].

Сувальський коридор сьогодні є «ахіллесовою п'ятою» східного флангу НАТО. Ця вузька смуга протяжністю близько 100 км між Польщею та Литвою є єдиним сухопутним сполученням держав Балтії з рештою Альянсу і водночас знаходиться між Білоруссю та мілітаризованим Калінінградським ексклавом Росії. Контроль над ним дає Кремлю можливість за лічені дні ізолювати весь регіон Балтії, перерізаючи сухопутні комунікації та залишаючи союзників лише з морським і повітряним шляхами.

НАТО та держави-члени давно ідентифікували цю вразливість як пріоритетну. Упродовж кількох років Альянс системно посилює оборону: проводяться масштабні навчання під керівництвом США на кшталт Defender Europe та Saber Strike,

створено багатонаціональні батальйонні бойові групи та удосконалюється планування швидкого розгортання підкріплень [7, с. 110]. Попри системні зусилля Альянсу, загроза досі постає подібною «мечу Дамокла», є постійним, навислим ризиком, який не усувається повністю, а лише стримується. Ефективною відповіддю може бути подальше суттєве посилення інтегрованої оборони, насамперед Польщі та держав Балтії через збільшення постійної присутності важких сил, розвиток протиповітряної і протиракетної оборони, створення потужних резервів і надійних альтернативних маршрутів постачання.

Повномасштабна війна Росії проти України в 2022 та перекидання ПВК «Вагнер» до Білорусі у 2023 р. підтвердили стратегічну актуальність проблеми коридору та показали, що Москва готова використовувати будь-яку вразливість для досягнення стратегічних цілей [7, с. 109], домінування в регіоні та подальшому прояві неоімперіалістичних амбіцій. Сувальський коридор залишається ключовим тестом на ефективність колективної оборони НАТО на східному фланзі.

Отже, нордично-балтійська безпекова співпраця на сучасному етапі характеризується високим рівнем інтеграції в межах Альянсу, активним використанням регіональних механізмів та переходом від позаблоковості до колективної оборони.

Вступ Фінляндії та Швеції до Альянсу усунув стратегічний розрив, який десятиліттями ускладнював захист держав Балтії, перетворив Балтійське море на внутрішнє море Альянсу (NATO lake) та поставив Калінінград в оперативне оточення. Водночас виникли й нові гібридні загрози та вразливості: Сувальський коридор лишається найслабшим місцем східного флангу, а серія пошкоджень підводних кабелів у 2023–2025 рр. показала, що Росія активно використовує гібридні методи саме там, де активація 5 статті найменш імовірна.

Реакція Альянсу, зокрема місія Baltic Sentry та посилене патрулювання, свідчить про здатність адаптуватися, проте подальша ефективність нордично-балтійської співпраці залежатиме від швидкості спільного реагування на гібридні загрози, посилення постійної військової присутності та розвитку інтегрованої оборони на східному фланзі.

Джерела та література

1. Gozzi L. Nato launches «Baltic Sentry» mission to protect undersea cables. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/articles/c4gx74d06ywo>
2. Himka S. Baltic Sea Undersea Cable Security – The Henry M. Jackson School of International Studies. *The Henry M. Jackson School of International Studies*. URL: <https://jsis.washington.edu/news/baltic-sea-undersea-cable-security/>
3. Insikt Group. Submarine Cables Face Increasing Threats Amid Geopolitical Tensions and Limited Repair Capacity. *Recorded Future*. 2025. 28 p. URL: <https://assets.recordedfuture.com/insikt-report-pdfs/2025/ta-2025-0717.pdf>
4. Khomenko V. SPIEGEL: CIA Informed of Plans to Sabotage Nord Stream Pipelines. *Militarnyi*. URL: <https://militarnyi.com/en/news/spiegel-cia-informed-sabotage-nord-stream/>
5. Praks H. Russia's hybrid threat tactics against the Baltic Sea region: From disinformation to sabotage. *Hybrid CoE*. 2024. 27 p. URL: <https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2024/05/20240530-Hybrid-CoE-Working-Paper-32-Russias-hybrid-threat-tactics-WEB.pdf>

6. Wieslander A. How Sweden and Finland's membership in NATO affects the High North. *Atlantic Council*. 2024. 9 p. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2024/10/How-does-Swedens-and-Finlands-membership-in-NATO-affect-the-High-North-V2-1.pdf>

7. Туряниця І. Сувальський коридор як безпекова проблема Литви та східного флангу зони відповідальності НАТО. *Європейські історичні студії*. 2023. № 26. С. 104–118. DOI: 10.17721/2524-048X.2023.26.7.

Грушко Анна

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ФРАНЦІЇ ЩОДО УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Ключові слова: Україна, Франція, підтримка, дипломатія, Рада Безпеки ООН.
Keywords: Ukraine, France, support, diplomacy, UN Security Council.

Із початку вторгнення РФ в Україну, 24 лютого 2022 р., зовнішня політика Франції зазнала змін. Спочатку у Парижі переважав акцент на дипломатії і «стратегічній автономії» Європи, але потім відбулася трансформація до більш сильної військової та економічної допомоги Києву. Франція твердо відстоює суверенітет і територіальну цілісність України, опираючись на принципи Статуту ООН. Такий висновок можна зробити із дипломатичних, військових, економічних і гуманітарних аспектів. Ця європейська держава активно допомагає Україні оборонятися, і водночас намагається створити умови для справедливого миру.

За даними Міністерства закордонних справ Франції, країна надала значну допомогу Україні, зокрема військову підтримку на 8,6 млрд євро за період 2022–2024 рр. [6]. Аналітики Французького інституту міжнародних відносин (Institut français des relations internationales, IFRI) зазначають, що російська агресія змусила Францію переглянути свій підхід до східного флангу Європи, посилюючи присутність у регіоні [9]. На думку Елі Тененбаума, директора Центру безпекових досліджень IFRI, Франція робить акцент на європейських гарантіях безпеки для України, щоб запобігти новій агресії Росії [10].

Позиція Франції проявляється в різних вимірах. Франція є активним учасником «Нормандського формату» та послідовно підтримує ключові ініціативи ЄС і НАТО щодо України. Зокрема, 6 січня 2026 р. у Парижі відбулася зустріч 35 держав «Коаліції охочих» (Coalition of the Willing), присвячена гарантуванню безпеки України після припинення вогню [1]. Під час цієї зустрічі, яку очолювали Президент Емманюель Макрон та прем'єр-міністр Великої Британії Кір Стармер, Франція та Британія підписали спільну декларацію про розгортання європейських багатонаціональних сил для стримування агресії, моніторингу режиму припинення вогню та відновлення ЗСУ [8].

У лютому 2024 р. була підписана французько-українська угода про безпекову співпрацю, яка передбачає довгострокову підтримку в разі нової агресії Росії,

включаючи до 3 мільярдів євро військової допомоги на 2024 р., модернізацію ЗСУ, спільні проекти в оборонній промисловості та консультації протягом 24 годин у разі загрози [4].

08 лютого 2026 р. Володимир Зеленський зустрівся з французьким міністром збройних сил Катрін Вотрін для обговорення посилення постачань систем ППО, винищувачів, а також запуску спільного виробництва озброєння в рамках європейських ініціатив [2].

Водночас Франція відновила технічні переговори з Росією в 2025–2026 рр., із метою обговорення безпеки, але без поступок щодо територіальної цілісності України. Макрон наголошує на європейському підході до діалогу з Путіним, щоб уникнути залежності від третіх сторін, наприклад, США.

Не забуваймо й те, що ця країна є ключовим постачальником військової допомоги Україні. Ця політика спрямована на стримування російської агресії та посилення обороноздатності України, з акцентом на сучасне озброєння.

З 2022 р. Франція надала CAESAR гаубиці, SCALP крилаті ракети, Mirage 2 000 винищувачі, системи ППО (Mistral, Crotale, Aster) та бронетехніку. Також оголошено про постачання SAMP-T та Rafale літаків. Ще одною невіддільною складовою є те, що Франція тренує українських військових [6; 7].

Також варто зазначити, що 09 лютого 2026 р. сторони підписали Лист про наміри виробництва зброї, що передбачає створення спільних проєктів, зокрема у сфері РЕБ та авіаційних систем, на території обох країн [2].

Таблиця 1

Перелік обладнання поставленого в Україну за даними Міністерства збройних сил Франції [7]

Категорія	Тип	Кількість
Інженерні війська	Петарди	38 200
	Детонатори	18 300
	Піротехнічні матеріали	444 400
	Протитанкові міни	4 600
Озброєння малого калібру	Кулемет 7.62 мм	210
	Кулемет 12.7 мм	710
	FAMAS	1 000
	Снайперська гвинтівка	30
Протиповітряна оборона	CROATALE NG	2
	Ракети CROATALE	Конфіденційна інформація
	Радар CM200	1
	MISTRAL	6
	Ракети MISTRAL	Конфіденційна інформація
	SAMP/T	1
	Ракети ASTER	Конфіденційна інформація

Якщо говорити про економічну політику Франції, то вона фокусується на санкціях проти Росії та підтримці відновлення України. Париж підтримує ЄС у впровадженні пакетів санкцій, включаючи ембарго на нафту, що привело до скорочення торгівлі з Росією. Ще Франція надала Україні мільярди євро на реконст-

рукцію, зокрема на енергетичну інфраструктуру, та прийняла українських біженців, надала їм соціальну та медичну допомогу.

На майданчику Ради Безпеки ООН Франція також послідовно підтримує Україну [8]. Париж засуджує збройну агресію Росії та закликає до досягнення миру на основі Статуту ООН. Ключовими елементами французької позиції є підтримка права України на самооборону відповідно до статті 51 Статуту ООН, а також заклик до припинення вогню та виведення російських військ [3]. Так, наприклад, у січні 2026 р. постійний представник Франції в Організації Об'єднаних Націй, Жером Боннафон вкотре заявив про підтримку суверенітету України та необхідність припинення вогню, Франція засуджує анексію територій як порушення міжнародного права [5]. На міжнародній арені, зокрема на засіданнях Ради Безпеки ООН і Генеральної Асамблеї ООН, Франція послідовно голосує за резолюції, що засуджують агресію Росії, та активно підтримує зусилля Генерального секретаря ООН з врегулювання російсько-української війни.

Отже, зовнішня політика Франції щодо України в умовах російської повномасштабної агресії демонструє баланс між підтримкою опору агресії та пошуком дипломатичного розв'язання конфлікту. Через дипломатію та військову й економічну допомогу Україні, Франція водночас сприяє відновленню європейської безпеки. У 2026 р., з урахуванням «Коаліції охочих» та відновлення контактів з Росією, Франція залишається одним із ключових гравців у врегулюванні російсько-української війни. За даними аналітичних оглядів Французького інституту міжнародних відносин (Institut français des relations internationales, IFRI) цей зсув також посилює роль Франції на східному фланзі Європи, але вимагає подальшого збільшення оборонних витрат.

Джерела та література

1. Михайлов Д. Держави-члени Коаліції охочих уклали Паризьку декларацію щодо гарантій безпеки для стабільного миру в Україні. *Суспільне новини*. 2026. URL: <https://suspilne.media/1207204-derzavi-cleni-koalicii-ohocih-uklali-parizku-deklaraciju-sodo-garantij-bezpeki-dla-stabilnogo-miru-v-ukraini/>
2. Президент України зустрівся з міністеркою Збройних сил Франції. *Посольство України у Французькій Республіці*. 8 лютого 2026 р. URL: <https://france.mfa.gov.ua/news/prezident-ukrayini-zustrivsyia-z-ministerkoyu-zbrojnih-sil-franciyi>
3. Статут Організації Об'єднаних Націй (із поправками). Статут Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. 16 червня 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
4. Agreement on security cooperation between France and Ukraine. *The President Emmanuel Macron official website*. 16 лютого 2024 р. URL: <https://www.elysee.fr/en/emmanuel-macron/2024/02/16/agreement-on-security-cooperation-between-france-and-ukraine>
5. France will continue to work tirelessly in favor of a just and lasting peace. *Permanent mission of France to the United Nations in New York*. 12 січня 2026 р. URL: <https://onu.delegfrance.org/france-will-continue-to-work-tirelessly-alongside-all-of-its-partners-in-favor>

6. Jonah A. From weapons to military training: Tracking French support for Ukraine. *France24*. 19 вересня 2025 р. URL: <https://www.france24.com/en/europe/20250919-from-weapons-to-military-training-the-true-scale-of-french-aid-to-ukraine-russia-war>
7. Liste des équipements livrés à l'Ukraine – Mise à jour mai 2024. *Ministère des Armées et des Anciens combattants*. 2024. 2 p. URL: <https://surl.li/ddcueo>
8. Paris Declaration – Robust Security Guarantees for a Solid and Lasting Peace in Ukraine. *The President Emmanuel Macron official website*. 6 січня 2026 р. URL: <https://www.elysee.fr/en/emmanuel-macron/2026/01/06/robust-security-guarantees-for-a-solid-and-lasting-peace-in-ukraine>
9. Tenenbaum É., Zima A. Return to the East: the Russian Threat and the French Pivot to Europe's Eastern Flank. *The French Institute of International Relations*. 13 червня 2024 р. URL: <https://www.ifri.org/en/studies/return-east-russian-threat-and-french-pivot-europes-eastern-flank>
10. Tenenbaum É. European safety guarantees for Ukraine: The torch burns between Paris and Rome. *The French Institute of International Relations*. 26 серпня 2025 р. URL: <https://www.ifri.org/en/media-external-article/european-safety-guarantees-ukraine-torch-burns-between-paris-and-rome>

Дідук Юлія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

МІСЦЕ УКРАЇНИ У КОНЦЕПЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ БРИТАНІЇ

Ключові слова: Україна, Велика Британія, Глобальна Британія, безпека.

Key words: Ukraine, Great Britain, Global Britain, security.

Ще з 2016 р. у вищих політичних колах Великої Британії за прем'єрства Терези Мей згадувалась ідея «Глобальної Британії» у контексті переосмислення державою своєї ролі на міжнародній арені. В умовах Brexit та після офіційного виходу Сполученого Королівства зі складу Європейського Союзу у 2020 р. політичний наратив поступово трансформувався у зовнішньополітичну концепцію, зокрема завдяки зусиллям тодішнього прем'єр-міністра Бориса Джонсона. Україна та Велика Британія ще з 2020 р. є стратегічними партнерами, а наразі Сполучене Королівство виступає однією з найбільших країн-донорів допомоги у зв'язку з російсько-українською війною.

Метою цього дослідження є визначити місце України у безпековому вимірі зовнішньополітичної концепції «Глобальна Британія» та можливостей, які виникають для подальшого розвитку українсько-британського співробітництва.

Концепція «Глобальної Британії», що стала своєрідною моделлю адаптації Великої Британії до міжнародних відносин після закінчення холодної війни, передбачає здійснення державою далекосяжної зовнішньої політики. Вперше ідеї «Глобальної Британії» були відображені і конкретизовані в офіційному документі британського уряду за 2021 р. «Global Britain in a Competitive Age: the Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy» [4]. Акцентуючи

увагу на сфері оборони та безпеки, британський уряд визначив для «Глобальної Британії» чотири ключові цілі, що охоплюють підтримку стратегічної переваги завдяки науці та технологіям, формування відкритого міжнародного порядку, зміцнення безпеки вдома та закордоном, а також підвищення стійкості до безпекових загроз [4, с. 18–19]. Концепція «Глобальної Британії» формує образ Великої Британії, що займає лідерські позиції у розв'язанні безпекових викликів сьогодення та реалізує амбітні ідеї у своєму зовнішньополітичному курсі.

У документі 2021 р. є згадки про Україну, зокрема щодо дипломатичної підтримки нашої держави та надання допомоги у посиленні спроможностей Збройних Сил України у боротьбі проти РФ [4, с. 61, 75]. Варто зазначити, що до повномасштабного вторгнення в умовах російсько-української війни Україна та Велика Британія мали окремі двосторонні формати співпраці у військовій сфері. Зокрема, значну роль у підготовці українських військових відіграв проєкт «ORBITAL», навчально-тренувальна місія започаткована після незаконної анексії Криму РФ [3]. Вже у контексті ідей «Глобальної Британії» у 2020 р. Київ та Лондон підписали Угоду про політичне співробітництво, вільну торгівлю і стратегічне партнерство, чим заклали основи для поглибленої співпраці. Водночас на початку 2022 р. Україна долучилася до тристоронньої ініціативи за участі Великої Британії та Польщі, однак наразі у публічному просторі відсутня інформація про активний розвиток цього формату.

Більше уваги Україні приділено вже в оновленому документі британського уряду 2023 р. під назвою: «Integrated Review Refresh 2023: Responding to a more contested and volatile world», що був представлений за прем'єрства Ріші Сунака [5]. Оновлена концепція британської зовнішньої політики стала відповіддю на нові виклики для міжнародної безпеки і одним із ключових є повномасштабне московське вторгнення в Україну. Зокрема у документі зазначено, що «наша колективна безпека тепер нерозривно пов'язана з результатом конфлікту в Україні» [5, с. 8].

Зважаючи на велику кількість фінансової, військової, гуманітарної допомоги і дипломатичну підтримку, яку Україна отримала за останні роки від британських партнерів, Сполученому Королівству вдалося на тлі російсько-української війни підтвердити статус надійного союзника, що є частиною реалізації «Глобальної Британії». Попри зміни чотирьох прем'єр-міністрів протягом 2021–2026 рр. чітка позиція Британії щодо війни в Україні продовжує залишатись непохитною.

Наразі Сполучене Королівство демонструє реалізацію ідей концепції «Глобальної Британії» через тісне співробітництво з Україною. Лейбористський уряд Кіра Стармера активно залучений до розв'язання безпекових питань у євроатлантичному регіоні, який продовжує бути ключовим у концепції зовнішньої політики Сполученого Королівства. Перший візит К. Стармера на посаді прем'єр-міністра до Києва був відзначений укладенням Угоди про сторічне партнерство між країнами, яка знову затвердила наміри про поглиблене співробітництво у різних сферах, включаючи оборонне співробітництво, морську безпеку та підтримку євроатлантичних інтеграційних зусиль України [2].

Частиною концепції «Глобальної Британії» є і ініціатива щодо об'єднання країн-партнерів для підтримки України у боротьбі проти РФ під назвою «Коаліція охочих», у якій Велика Британія займає лідерські позиції. У ширшому сенсі

сам концепт «Coalitions of the Willing» стосується тимчасового об'єднання країн для досягнення певної військової або політичної цілі. Прикладами таких коаліцій в історії є операції «Свобода Іраку» (2003 р.) та «Нескорена свобода» (2001 р.), що проводились в Іраку та Афганістані під проводом США [6, с. 2].

Новий формат співробітництва був запропонований британським прем'єр-міністром у березні 2025 р. на тлі напружених українсько-американських відносин, що мали місце навесні 2025 р. Першочергово планувалось, що діяльність «Коаліції охочих» на чолі з Великою Британією та Францією стосуватиметься захисту можливої мирної угоди та гарантування безпеки для України [8].

Станом на 2026 р. до ініціативи приєдналися 35 країн, після проведених зустрічей на міністерському та військовому рівні у січні було підписано Паризьку декларацію, яка містить в собі низку компонентів, які країни-партнери зобов'язуються реалізувати лише з набранням чинності режиму припинення вогню в Україні. Зокрема, це стосується створення системи моніторингу припинення вогню (за участі США), підтримки ЗСУ та формування багатонаціональних сил, що займатимуться впровадженням заходів щодо посилення оборони України на суші, на морі та в повітрі, а також відновлення ЗСУ [1].

Однак, у дослідницькому брифінгу Палати громад Сполученого Королівства вказано, що британський уряд ще не висвітлив питання щодо чисельності та можливого складу таких багатонаціональних сил, а також характеру внесків інших учасників (у Декларації передбачається, що багатонаціональні сили будуть утворені з внесків країн-партнерів) [6, с. 5]. Водночас проблематичними є питання щодо правил можливого застосування сил із боку іноземного контингенту (наприклад, у разі повторного нападу РФ), формату залучення США на чолі з Д. Трампом, а також спроможності британських військових сил виконувати зобов'язання за умови невизначеної тривалості розгортання сил. Негативним фактором для Великої Британії є і низькі рейтинги самого прем'єр-міністра К. Стармера [7]. Однак діяльність неформального утворення продовжує розвиватись через зустрічі країн-учасниць коаліції за участі політичних лідерів. Із запровадженням більш конкретизованих механізмів діяльності цей формат співробітництва може стати корисним як для післявоєнної України, так і для зміцнення міжнародного статусу Сполученого Королівства.

Отже, безпека у Європі залишається важливою в контексті переосмислених британських інтересів, представлених концепцією «Глобальної Британії». Активна риторика і залученість Лейбористського уряду Кіра Стармера до розв'язання безпекових викликів у регіоні є прикладом реалізації ідей, запропонованих ще у 2021 р. Консервативною партією на чолі з Б. Джонсоном. Україна і надалі займатиме значуще місце у подальшому зовнішньополітичному курсі Великої Британії, оскільки російсько-українська війна залишається ключовою загрозою для всієї Європи. Наразі Лондон продовжує підтримувати Київ і створює нові можливості для розвитку українсько-британських відносин, зокрема через поступову реалізацію ініціативи «Коаліції охочих».

Джерела та література

1. Паризька декларація: Надійні гарантії безпеки для міцного й тривалого миру в Україні. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. 6 січня 2026 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/parizka-deklaraciya-nadijni-garantiyi-bezpeki-dlya-micnogo-j-102313>
2. Угода про сторічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. 16 січня 2025 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-storichne-partnerstvo-mizh-ukrayinoyu-ta-spoluchen-95461>
3. Defence Secretary announces extension of UK training mission to Ukraine. Ministry of Defence. *GOV.UK*. 4 November 2019. URL: <https://www.gov.uk/government/news/defence-secretary-announces-extension-of-uk-training-mission-to-ukraine>
4. Global Britain in a competitive age. The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy. Command of Her Majesty. *HM Government*. March 2021. 114 p. URL: <https://surl.li/addpcb>
5. Integrated Review Refresh 2023. Responding to a more contested and volatile world. Command of His Majesty. *HM Government*. March 2023. 63 p. URL: <https://surl.li/ztnfix>
6. Mills C. Proposals for a Coalition of the Willing in Ukraine. Research Briefing. *House of Commons Library*. 8 January 2026. URL: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-10412/CBP-10412.pdf>
7. Walker P. «Jellyfish» and «doormat»: why is Keir Starmer so deeply unpopular? *The Guardian*. 12 February 2026. URL: <https://www.theguardian.com/politics/2026/feb/12/why-is-keir-starmer-so-deeply-unpopular>
8. Wong V. Starmer announces «coalition of the willing» to guarantee Ukraine peace. *BBC*. 3 March 2025. URL: <https://www.bbc.com/news/articles/c9vygkzkkrv0>

Затоковенко Максим

Донецький національний університет імені Василя Стуса

УКРАЇНА ТА ЄС У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ СТРАТЕГІЇ США ЗА АДМІНІСТРАЦІЇ ДОНАЛЬДА ТРАМПА

Ключові слова: зовнішня політика, США, Європа, Україна

Keywords: foreign policy, United States, Europe, Ukraine

Європейський континент у післявоєнний період посідав центральне місце в системі зовнішньополітичних пріоритетів США. Саме в Європі зосереджено найбільший контингент американських збройних сил за межами національної території, а інституційною основою гарантування її безпеки стало створення НАТО. Трансатлантичні відносини сформувалися як ключовий елемент архітектури глобального протистояння другої половини ХХ ст. та залишалися системоутворювальним чинником міжнародної безпеки.

Водночас із приходом до влади другої адміністрації Дональда Трампа спостерігається помітна трансформація підходів Вашингтона до союзницьких зобов'язань і характеру взаємодії з європейськими партнерами, що актуалізує питання перегляду ролі Європи та України в сучасній американській зовнішньополітичній стратегії.

Метою цього дослідження є зрозуміти місце України та ЄС в зовнішньополітичній стратегії США за нинішньої адміністрації та її плани в цьому напрямі.

Як і перед першою своєю каденцією, Трамп перед виборами знову зробив обіцянку вийти з НАТО та сконцентруватись на американських національних інтересах. Хоч і ця обіцянка виявилась нереалізованою донині, однак це сигналізує про цінність американсько-європейських відносин для американського президента. З іншого боку, ще перед інаугурацією, американський президент почав висловлювати територіальні претензії до Гренландії та Канади, що також сприяє погіршенню відносин між двома континентами.

Також перед виборами Дональд Трамп заявив про намір відійти від політики Джо Байдена щодо підтримки України «стільки скільки потрібно» та зробив обіцянку «закінчити війну» за 24 години. Він постійно критикував політику Джо Байдена за допомогу Україні і запропонував натомість, щоб США стали головним медіатором у конфлікті [1].

Союзники США не посіли й особливе місце в тарифній війні Дональда Трампа проти всього світу. Ще 26 лютого 2025 р. він заявив, що планує накласти 25 % мита на імпортовані товари з Європейського Союзу: сталь, алюміній, автомобілі, аграрні продукти. Він заявив, що блок створений для того, щоб ставити американський бізнес у не вигідне становище [2].

Коли Дональд Трамп оголосив світу тарифну війну, на Євросоюз було накладено 20 %, а на Україну 10 % митного тарифу. Отже, винятків не було навіть для найближчих союзників [3]. За результатами переговорів, Брюссель погодився на митний тариф 15 % [4].

За адміністрації Д. Трампа США суттєво посилили свій тиск на європейських союзників щодо підвищення витрат на оборону. Зокрема, саме через тиск, на саміті НАТО в Гаазі держави-члени зобов'язались, що до 2032 р. 3,5 % ВВП країн мають спрямовуватися на оборонні видатки, ще 1,5 % – на захист критичної інфраструктури Альянсу. Щороку члени НАТО повинні подавати плани щодо наближення до цієї мети. А на 2029 р. запланували перевірку, як саме витрачаються гроші [5]. До того ж країни стимулює більше витратити на оборону й те, що вони невпевнені в тому, що США Д. Трампа будуть їх захищати. Це також пов'язано з бажанням Дональда Трампа вийти з альянсу і загальною риторикою президента. Зокрема в одній із заяв, Дональд сказав: «Якщо вони не платитимуть, я не буду їх захищати. Ні, я не буду їх захищати» [6].

Ми спостерігаємо помітну трансформацію стратегічного мислення, що відображена у документі з національної безпеки 2025 р. У ньому стверджується, що попередній зовнішньополітичний курс базувався на хибному припущенні про безмежну готовність США нести глобальні зобов'язання, навіть тоді, коли американське суспільство не вбачало їх прямого зв'язку з національними інтересами.

Наголошується, що були переоцінені ресурсні можливості держави. Документ також критикує практику, за якої союзники фактично перекладали частину оборонних витрат на США або залучали їх до конфліктів, що не мали безпосередньої ваги для американських інтересів [8, с. 5].

Водночас йдеться про надмірну інституціоналізацію зовнішньої політики через міжнародні організації, частина з яких, за оцінкою авторів, демонструє упереджене ставлення до США або просуває транснаціональні підходи, що підривають державний суверенітет. У підсумку маємо висновок, що реалізація такої стратегії не лише була сумнівною з точки зору досяжності, а й послабила внутрішні засади американської сили – політичну культуру, економічний потенціал і суспільну згуртованість [8, с. 5].

Відповідно до цієї стратегії, Європа є континентом, який переживає занепад демократії та цензури. На цьому й акцентував Джеймс Девід Венс на Мюнхенській конференції безпеки 2025 р. У документі наголошується, що відсоток Європи в світовій економіці впав від 25 у 1990 р. до 14 сьогодні. І якщо така тенденція продовжуватиметься, через 20 років або й менше ми її не впізнаємо. Тобто з цього ми можемо зробити висновок, що на думку американських високопосадовців, європейські країни рухаються у неправильному напрямі. Закінчення ж українсько-російської війни бачиться як ключова умова для стабілізації європейських економік. Хоча й американські високопосадовці визнають, що трансатлантична торгівля залишається одним із стовпів стабільності глобальної економіки [8, с. 25].

Щодо України американська політика припинила бути скоординованою з європейською. Із приходом другої адміністрації Дональда Трампа основною ціллю стало саме замороження або завершення конфлікту незалежно від принципів України. За словами Д. Трампа, президент України Володимир Зеленський, який наполягав на отриманні західних гарантій безпеки, перш ніж погодитися на припинення вогню з Росією, ризикує втратити будь-яку підтримку США. «Я не бачу, що вони хочуть врегулювання. Якщо вони не хочуть врегулювання, ми підемо звідти, тому що ми хочемо, щоб вони врегулювали. Я роблю це, щоб зупинити смерть», – запевнив Д. Трамп [7].

Підтримка України почала розглядатись більше як тягар, аніж екзистенційна необхідність для США. Натомість адміністрація прагне повернути вкладення в підтримку України за часів Джо Байдена шляхом видобутку рідкоземельних металів та намагалась нав'язати боргові зобов'язання. До того ж як ми бачимо з документу, адміністрація критикує Європу за її підтримку України та нереалістичні очікування [8, с. 26].

Можемо помітити, що американська політика щодо Європейського Союзу, України та континенту загалом продовжує значно змінюватись внаслідок зміни адміністрації в 2025 р. Спостерігається значний відхід від політики попередників та формуються нові взаємовідносини, в межах яких США та союзники стають менш скоординованими в діях та цілях. Натомість ми спостерігаємо територіальні та економічні конфлікти між союзниками замість поглиблення співпраці. Із цього всього ми можемо виділити три риси підходу нинішньої адміністрації до старого континенту: 1) ставка на односторонні дії замість багатосторонніх; 2) безпека Європи та війна в Україні припиняють бути екзистенційними загрозами для США;

3) основний тягар за безпеку європейського континенту має лягти на європейських союзників та Україну.

Цілком імовірно, що ми будемо бачити цю тенденцію протягом наступних трьох років.

Джерела та література

1. Як Трамп може закінчити війну Росії проти України: WSJ публікує можливі сценарії. *BBC News Україна*. 7 листопада 2024 р. URL: <https://surl.lt/rxiaqo>
2. Bhardwaj A. The EU-US Tariff Conflict: Escalation, Responses, and Strategic Outcomes. *Foreign Affairs Forum*. 27 лютого 2025 р. URL: <https://www.faf.ae/home/2025/2/27/the-eu-us-tariff-conflict-escalation-responses-and-strategic-outcomes?>
3. Калмиков О. Трамп оголосив усьому світу торгівельну війну, але не Росії. Чому і які будуть наслідки. *BBC News Україна*. 3 квітня 2025 р. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c3r8x17y1yno>
4. Осмонд Чіа. Масштабні тарифи Трампа – як вони вплинуть на світ. *BBC News Україна*. 7 серпня 2025 р. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cvgvq84q98no>
5. Країни НАТО зобов'язалися спрямовувати 5 % ВВП на оборону. Частина витрат запланована для України. *TU H3Л*. URL: <https://theukrainians.org/news/krayiny-nato-zobovuzalysya-spryamovuvaty-5-vvp-na-oboronu-chastyna-vytrat-zaplanovana-dlya-ukrayiny/>
6. Trump casts doubt on willingness to defend Nato allies «if they don't pay». *The Guardian*. 7 березня 2025 р. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2025/mar/07/donald-trump-nato-alliance-us-security-support>
7. Сааков В. Трамп каже, що йому «легше» мати справу з РФ, ніж з Україною. *DW*. 7 березня 2025 р. URL: <https://www.dw.com/uk/tramp-kaze-so-jomu-legse-mati-spravu-z-rf-niz-z-ukrainou/a-71864580>
8. National Security Strategy of the United States of America. *The White House*. November 2025. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf>

Хаустов Ярослав

Національний університет оборони України

УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКИ ЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ

Ключові слова: українсько-румунські відносини, регіональна безпека, Чорноморський регіон, публічна дипломатія, гібридна загроза.

Key words: Ukraine-Romania relations, regional security, Black Sea region, public diplomacy, hybrid warfare.

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, розпочата у лютому 2022 р., стала визначальним чинником трансформації системи

міжнародної безпеки в Європі. Руйнування попередніх механізмів стримування та гарантування стабільності актуалізувало необхідність зміцнення двосторонніх відносин України з сусідніми державами. У цьому контексті Румунія – держава-член НАТО та Європейського Союзу (далі – ЄС), що має спільний кордон з Україною протяжністю 649 км, зокрема вздовж Дунаю, – стала одним із ключових партнерів України у військово-політичному, логістичному, енергетичному та гуманітарному вимірах [3; 5].

Трансформацію двосторонніх відносин можна поділити на декілька етапів. Так перший етап у 2022–2023 рр. можна охарактеризувати формуванням нової парадигми взаємодії: від стриманих відносин, обтяжених суперечками щодо прав меншин і судноплавства, до реального партнерства перед реаліями спільної загрози. Другий етап (2024–2025 рр.) ознаменувався інституційним оформленням партнерства: 11 липня 2024 р. на полях Вашингтонського саміту НАТО обидві держави уклали десятирічну Угоду про безпекове співробітництво, що зобов'язала Румунію передати Україні ЗРК «Patriot» [5]. Третій етап – підписання 12 березня 2026 р. у Бухаресті Декларації про стратегічне партнерство – засвідчив досягнення якісно нового рівня відносин, що охоплює оборону, енергетику, економіку, освіту та захист прав меншин [1; 4].

Безпекова складова є дуже вагомою частиною двосторонньої взаємодії. Румунія послідовно зміцнює свої позиції на східному фланзі НАТО: у березні 2026 р. парламент країни схвалив розгортання додаткових американських повітряних заправників та супутникових комунікаційних систем. Із 2023 р. на румунській базі діє Центр підготовки льотчиків F-16, де проходять навчання українські пілоти. У межах підписаних у березні 2026 р. двосторонніх угод сторони домовилися про спільне виробництво на румунській території українських оборонних систем, передусім безпілотників, за програмою ЄС SAFE із виділенням близько 200 млн євро [1]. Цей проєкт реалізує нову модель кооперації: Україна надає бойові технології, напрацьовані в умовах реальних бойових дій, тоді як Румунія забезпечує виробничу базу, потужності та доступ до механізмів фінансування ЄС [4].

Важливим виміром співпраці є забезпечення логістики та енергетичної безпеки. Блокада росією українських чорноморських портів у 2022 р. змусила переорієнтувати судноплавство до створення альтернативних логістичних маршрутів на дунайські порти – Ізмаїл, Рені та румунську Констанцу, які стали ключовими ланками «шляхів солідарності» ЄС [6]. В енергетичній сфері Румунія підтримує збільшення обсягів енергоімпорту до України в рамках ENTSO-E та надає компоненти для відновлення пошкодженої мережі. Так, підписані двосторонні угоди у березні 2026 р. передбачають будівництво двох нових ліній електропередачі (зокрема Сучава – Чернівці), диверсифікацію газопостачання через Трансбалканський маршрут та розвиток «Вертикального коридору» для постачання американського ЗПГ [1; 4].

Потужним інституційним форматом регіональної безпеки є так званий «Одеський трикутник» – механізм тристоронньої співпраці між Україною, Молдовою та Румунією, офіційно закріплений на саміті у Чернівцях 8 серпня 2025 р. У серпні 2025 р. сторони домовилися про створення Трестороннього кіберальянсу та Спільного центру протидії гібридним загрозам в Одесі [9; 10]. 11 червня 2025 р. відбувся

перший тристоронній президентський саміт в Одесі, на якому В. Зеленський застеріг, що воєнні плани росії передбачають захоплення Одеси та подальший удар по Молдові і Румунії [8].

Публічна дипломатія як інструмент управління наративами та мобілізації міжнародної підтримки в умовах гібридної війни набуває стратегічного виміру. В україно-румунських відносинах публічна дипломатія реалізується через офіційний діалог у форматі «2 + 2» (міністри закордонних справ та оборони), міжурядові комісії, академічні обміни та інформаційні ініціативи ЄС [1; 6].

Транскордонне співробітництво залишається важливим інструментом довгострокової стабілізації. Програми ЄС на 2021–2027 рр. підтримують розвиток транспортної та прикордонної інфраструктури, екологічних та енергетичних ініціатив [13]. Символом регіональної інтеграції стало відновлення у вересні 2025 р. прямого залізничного сполучення Київ – Кишинів – Бухарест через Унгени – «поїзд дружби» (Prietenia) [9]. Заснування спільної Торгово-промислової палати у Яссах (січень 2026 р.) відкрило нові можливості для тристоронньої економічної кооперації [9].

Отже, україно-румунські відносини проходять трансформаційний шлях від стриманого сусідства до стратегічного партнерства, що охоплює оборону, безпеку, логістику, енергетику та публічну дипломатію. Підписана у березні 2026 р. Декларація про стратегічне партнерство фіксує цей перехід на інституційному рівні та закладає підґрунтя для нової архітектури безпеки в Чорноморському регіоні. Румунія перетворюється зі стриманого сусіда на стратегічного партнера-інтегратора, а «Одеський трикутник» формується як ефективний механізм протидії російській агресії в регіоні. Приклад україно-румунських відносин свідчить: ефективна публічна дипломатія у поєднанні з реальними безпековими та економічними зобов'язаннями здатна змінити характер двосторонньої взаємодії в умовах збройного конфлікту.

Джерела та література

1. Serban A., Pyatt G. Romania's drone and energy plans with Ukraine make Europe stronger and more secure. *Atlantic Council*. 2026. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/dispatches/romania-drone-and-energy-plans-with-ukraine-make-europe-stronger-and-more-secure/>
2. Cull N. J. *Public Diplomacy: Lessons from the Past*. Los Angeles: Figueroa Press, 2009. 140 p.
3. Results of pro-Russian information manipulation and disinformation monitoring targeting Ukraine–EU relations. *European External Action Service*. 2025. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/results-pro-russian-information-manipulation_en
4. Visan J. Romania and Ukraine Sign Strategic Partnership. *Jamestown Foundation*. 2026. URL: <https://jamestown.org/romania-and-ukraine-sign-strategic-partnership/>
5. Zavadzka Y. Ukraine, Romania Sign Agreements, Drone Production Deal. *Kyiv Post*. 2026. URL: <https://www.kyivpost.com/post/71823>
6. Relations with Ukraine. *NATO*. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm

7. Pamment J. *New Public Diplomacy in the 21st Century*. London: Routledge, 2013. 208 p.
8. Agreement on Security Cooperation between Romania and Ukraine. *Presidency of Romania*. 2024. URL: <https://www.presidency.ro/en/media/press-releases/agreement-on-security-cooperation-between-romania-andukraine1720707048>
9. Brezar A. Russia aims to capture Odesa and threaten Moldova and Romania, Zelenskyu warns. *Euronews*. 2025. URL: <https://www.euronews.com/my-europe/2025/06/12/russia-aims-to-capture-odesa-and-threaten-moldova-and-romania-zelenskyu-warns>
10. Cross-border cooperation programmes 2021–2027. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/funding/ipa/cross-border_en
11. EU Solidarity Lanes for Ukraine. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_2283
12. Joint Statement of the Ministers of Foreign Affairs of Ukraine, Moldova and Romania. Chernivtsi, 2025. URL: <https://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/ukraine/2025/08/ukraine-250808-ukraine-mfa02.htm>
13. Андрій Сибіга зустрівся з колегами з Молдови та Румунії у форматі Одеського трикутника. *Міністерство закордонних справ України*. 14 лютого 2026 р. URL: <https://mfa.gov.ua/en/news/andrij-sibiga-zustrivsvya-z-kolegami-z-moldovi-ta-rumuniyi-u-formati-odeskogo-trikutnika>
14. Угода про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Румунією. *Офіційний вебсайт Президента України*. 11 липня 2024 р. URL: <https://president.gov.ua/en/news/ugoda-pro-spivrobotnictvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoyu-ta-92117>

Золотарьов Богдан

Хмельницький національний університет

СВІТОВІ ПРАКТИКИ У ВРЕГУЛЮВАННІ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ І ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Ключові слова: міжнародні організації, міжнародна система безпеки, право вето, колективна безпека, дипломатичний тиск.

Key words: international organizations, international security system, veto power, collective security, diplomatic pressure.

Існує поширене уявлення, що міжнародні організації забезпечують мир під час військових конфліктів, мають великий вплив та стримувальну силу, проте їх можливості часто обмежені різними чинниками. У контексті російсько-української війни постає питання, чи можуть міжнародні організації сприяти врегулюванню військового конфлікту.

ООН займає ключову роль у міжнародній системі безпеки. Ефективність роботи ООН обмежується правом вето постійних членів. Наприклад, блокування Російською Федерацією створення міжнародного трибуналу у справі збиття рейсу

МН17, що демонструє інституційні обмеження ООН, коли держава-агресор є постійним членом Ради Безпеки [2; 4, с. 355; 11; 12].

Основою діяльності НАТО є Північноатлантичний договір, у якому країни-учасниці беруть на себе відповідальність за дотримання і збереження миру, у разі потреби зобов'язані надати допомогу союзникам у розв'язанні військового конфлікту, форму допомоги країна визначає самостійно. Втручання НАТО поза межами території членів можливе лише за спільним рішенням. Якщо у конфлікті кожен член не задіяний прямо і конфлікт відбувається поза кордонами його членів, то НАТО не має юридичного права або зобов'язань втручатись [4, с. 355–356; 6].

ОБСЄ є правонаступницею НБСЄ (Нарада з безпеки та співробітництва в Європі), яка була заснована під час «холодної війни», як платформа для діалогу та співпраці між Сходом та Заходом. Основні напрями діяльності – це питання, що стосуються правової та гуманітарної сфер. Разом із цим ефективність ОБСЄ обмежується невійськовим статусом, залежністю від добровільної співпраці сторін конфлікту і прогалинами в організації, зокрема обмеження роботи у нічний час [4, с. 356–357; 8].

Отже, жодна з існуючих міжнародних організацій не може бути гарантом безпеки для країни у разі масштабного вторгнення ворога. Роль міжнародних організацій переважно полягає у дипломатичному тиску, моніторингу та політичному засудженні агресії, що не завжди має стримувальний ефект.

Виходячи з вищенаведеного, маємо на меті обґрунтувати тезу про те, що держава, яка прагне протистояти військовим загрозам і мати важелі впливу на міжнародній арені, повинна регулярно розвивати власну обороноздатність та вибудовувати стратегічні партнерські міжнародні відносини. Прикладом може бути арабо-ізраїльська війна «Судного дня». Розпочалася 6 жовтня 1973 р. і тривала 18 діб. Єгипетські війська провели несподівану військову атаку, що призвело до прориву оборони та просування вглиб Ізраїлю. Ізраїль знаходився на межі капітуляції. Він провів мобілізацію, що дала змогу стабілізувати фронт і зупинити просування ворога. Важливу роль у подальшому перебігу війни відіграла військова допомога США, які розпочали масштабні поставки озброєння з метою недопущення поразки Ізраїлю та запобігання втягуванню у конфлікт СРСР [3; 9; 10]. Вторгнення Іраку в Кувейт розпочалося 2 серпня 1990 р. Протягом кількох годин іракські війська взяли під контроль Ель-Кувейт. Спочатку Ірак оголосив про створення «Республіки Кувейт», яка 28 серпня офіційно проголошена 19 республікою Іраку. Світ відреагував миттєво, оскільки Ірак відмовився виходити з Кувейту, коаліція з 35 країн на чолі зі США розпочала військову операцію з метою звільнення Кувейту та відновлення його суверенітету, що вдалось досягнути 28 лютого 1991 р. [1; 5; 7].

Ці приклади демонструють: допомога союзників ефективна лише тоді, коли держава здатна самостійно витримати початковий удар. Відсутність належної оборонної спроможності та готовності до опору може призвести до швидкої втрати суверенітету навіть за наявності міжнародних гарантій безпеки. Ключовим чинником досягнення ефективного захисту та впливу на міжнародній арені є системний розвиток обороноздатності держави. Стратегія України не повинна зводитися виключно до вступу в НАТО або ЄС, водночас повна відмова від євроатлантичного та європейського курсу є недоцільною. Першочерговим пріоритетом для

України має залишатися власна спроможність захищати суверенітет без критичної залежності від зовнішньої допомоги, бо вступ до НАТО чи Європейського Союзу – це тривалий процес, який залежить не тільки від внутрішніх реформ, а й від рішення інших держав, які ухвалюються з огляду на політичні, безпекові та стратегічні фактори.

Джерела та література

1. Агресія Іраку проти Кувейту, наслідки. *КІМО*. URL: <http://www.kimo.univ.kiev.ua/MVZP/55.htm>
2. Верховна Рада України. Статут Організації Об'єднаних Націй (з поправками). Статут Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#n148
3. The 1973 Arab-Israeli War. *Office of the Historian*. URL: <https://history.state.gov/milestones/1969-1976/arab-israeli-war-1973>
4. Іваніщак О. М. Попередження та врегулювання політичних конфліктів як теоретична проблема. *Львівський національний університет імені Івана Франка*. URL: https://rusnauka.com/ONG/Politologia/2_ivanischak.doc.htm
5. Історія без міфів. «Буря в пустелі»: як Саддама Хусейна покарали за вторгнення в Кувейт. *YouTube*. 9 листопада 2022 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ljGwvKmKXhQ>
6. Клапс С. Війна Росії проти України: відповідь НАТО. *Європейський Парламент*. URL: <https://surl.li/azwqjr>
7. Кляйн Д. Механізми Західного домінування: коротка історія Іраку та Кувейту. *Universe*. 22 грудня 2016 р. URL: <https://eustudiesweb.com/mechanism-s-of-western-domination-a-short-history-of-iraq-and-kuwait/>
8. Міністерство закордонних справ України. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). *МЗС України*. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-z-bezpeki-i-spivrobitnictva-v-yevropi>
9. Пивоваров С., Коберник К. 50 років тому Ізраїль виграв війну Судного дня проти Єгипту і Сирії. *Бабель*. 18 жовтня 2023 р. URL: <https://surl.li/intyth>
10. Реальна історія. Нам потрібна нова архітектура світової безпеки. *YouTube*. 4 квітня 2025 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=AZMXYIU6XZc>
11. Шамшура О. МН17: рідні загиблих вимагають справедливості. *Le Monde*. 12 серпня 2015 р. URL: <https://france.mfa.gov.ua/news/3944-mh17-ridni-zagiblih-vimagajuty-spravedlivosti-posol-oleg-shamshur-dlya-le-monde>

Маруховський Олег

науковий співробітник відділу проблем світового політичного розвитку, кандидат політичних наук, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

ВПЛИВ «М'ЯКОЇ СИЛИ» ЄС НА ПОЛІТИЧНІ СТРАТЕГІЇ АВТОРИТАРНИХ РЕЖИМІВ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: м'яка сила ЄС, Центральна Азія, російсько-українська війна, авторитарні режими.

Keywords: EU soft power, Central Asia, Russian-Ukrainian war, authoritarian regimes.

Актуальність теми впливу «м'якої сили» («Soft Power») Європейського Союзу на політичні стратегії авторитарних режимів країн Центральної Азії (ЦА) в умовах російсько-української війни зумовлена радикальною зміною геополітичного ландшафту, що стало критичним викликом для світової безпеки та змусило країни Центральної Азії переглянути свої політичні стратегії виживання. У ситуації, коли традиційний «старший брат» у формі Російської Федерації став токсичним і непередбачуваним партнером, для авторитарних режимів регіону Центральної Азії – Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Туркменістану та Узбекистану – відкрилося нове вікно можливостей у відносинах з Європейським Союзом.

Європейська «м'яка сила», яка раніше сприймалася цими режимами з певною підозрою через вимоги демократизації, сьогодні трансформувалася в інструмент стратегічного балансування та економічної диверсифікації. Автор концепції «м'якої сили» американський дослідник Дж. Най-молодший розумів це поняття як пропаганду необхідних цінностей: «М'яка сила країни спирається насамперед на три ресурси: її культуру, її політичні цінності та її зовнішню політику» [1, с. 11].

Фактор повномасштабного російського вторгнення в Україну зруйнував старий пострадянський статус-кво для країн Центральної Азії. Якщо до 2022 р. їх стратегії були реактивними (відповідь на ініціативи Москви), то тепер вони стали превентивними та автономними. Відбулася криза традиційних безпекових моделей, тому що російська повномасштабна агресія проти України продемонструвала неспроможність Російської Федерації виступати надійним і єдиним гарантом безпеки для країн Центральної Азії. Це створило вакуум впливу, який авторитарні режими країн ЦА намагаються заповнити через диверсифікацію зовнішніх зв'язків, де «м'яка сила» ЄС стає ключовою альтернативою російському «жорсткому тиску».

Традиційно «м'яка сила» ЄС у Центральній Азії базувалася на просуванні нормативних цінностей: прав людини, верховенства права та демократичних інститутів. Проте в умовах російсько-української війни Європейський Союз перейшов до більш прагматичної моделі, яку можна назвати «нормативною геополітикою». Основний акцент змістився з прямої критики авторитарних методів управління на пропозицію стійкої альтернативи російському та китайському впливам. Для лідерів авторитарних режимів країн Центральної Азії європейська модель стала привабливою не як ідеологія, а як джерело технологій, інвестицій та міжнарод-

ної легітимності. Нижче представлена систематизована таблиця, яка демонструє, як конкретні європейські ініціативи трансформуються у політичні кроки авторитарних лідерів країн Центральної Азії.

Таблиця 1

Інструментарій «м'якої сили» ЄС та адаптаційні відповіді авторитарних режимів країн Центральної Азії

Категорія «м'якої сили»	Конкретний інструмент ЄС (2024–2025)	Адаптаційна стратегія авторитарних режимів країн ЦА	Геополітичні наслідки
Інфраструктурна незалежність	Стратегія Global Gateway (фінансування Середнього коридору)	Пріоритет транзиту в обхід РФ через Каспійське море	Руйнація російської монополії на транзит товарів між Сходом та Заходом
Нормативна сила ЄС та технологічне лідерство	Угоди про критичну сировину та «зелений» водень	Переорієнтація видобувної галузі на європейські екологічні стандарти (ESG)	Формування технологічної залежності від ЄС замість індустріальної залежності від РФ
Освітньо-культурна сила	Програми Erasmus+ та наукові гранти Horizon Europe	Підтримка латинізації алфавітів та стимулювання вивчення англійської мови	Поступовий вихід із культурного та інформаційного простору «русского мира»

Джерело: складено автором

Вплив європейської «м'якої сили» на політичні стратегії авторитарних режимів Центральної Азії в умовах російсько-української війни набув характеру «тихої трансформації» регіональної суб'єктності. На відміну від попередніх десятиліть, коли європейські цінності сприймалися лідерами регіону як загроза внутрішній стабільності, сучасна геополітична реальність перетворила європейські стандарти на інструмент захисту суверенітету. Авторитарні режими ЦА демонструють високу адаптивність: вони не змінюють свою внутрішню природу (залишаючись недемократичними), проте активно інтегрують європейські правові та технічні норми у свою зовнішню політику.

Особливе значення має роль Європи у розбудові *інфраструктурної незалежності* регіону. Фінансування *проєкту «Середній коридор»* відомого як Транскаспійський міжнародний транспортний маршрут (TITR) у межах ініціативи *Global Gateway* створило умови, за яких авторитарні лідери змогли відмовитися від ролі «транзитного придатку» РФ [4]. Використовуючи європейські технології та інвестиції, авторитарні режими країн ЦА будують нову ідентичність «середніх держав» для «створення сучасного аналога Великого шовкового шляху в обхід Росії» [3], що є частиною глобального ланцюга постачань, а не периферією колишньої імперії. Отже, європейська «м'яка сила» виступає каталізатором деколонізації регіону, створюючи простір для стабільного миру, де вплив агресора зведений до мінімуму.

Ключовим чинником впливу європейської «м'якої сили» є *нормативна сила ЄС*. Підписання стратегічних угод у 2024–2025 рр. щодо критичної сировини та цифрової взаємодії змушує режими ЦА погоджуватися з європейськими правилами гри – прозорістю державних закупівель, екологічним моніторингом та антикорупційними процедурами. Отже, «м'яка сила» ЄС діє через економічний

прагматизм, так режими стають «проєвропейськими» не через ідеологічне переконання, а через розуміння того, що лише західні стандарти забезпечать їм безпеку та економічне виживання.

Повномасштабна російська війна в Україні прискорила процеси культурного дистанціювання регіону від РФ, а саме *процесу деколонізації свідомості в освіті та мовній політиці*. Європейська «м'яка сила» активно працює в освітньому секторі через програми Erasmus+ та розвиток філій європейських університетів у Ташкенті та Астані [2]. Формування нової технократичної еліти, яка володіє англійською мовою та знайома з європейськими управлінськими практиками, створює довгострокову загрозу російському ідеологічному домінуванню.

Підсумовуючи, можна зробити висновки, що вплив «м'якої сили» ЄС в умовах російсько-української війни виявився значно ефективнішим, ніж у попередні десятиліття. Вона перестала бути лише інструментом «повчання» і стала інструментом «визволення» регіону Центральної Азії від монопольного впливу Росії. Хоча політичні режими ЦА залишаються авторитарними, їх орієнтація на європейські стандарти, технології та інвестиції створює незворотні зміни в їх політичних стратегіях. Дрейф від Москви у бік Європейського Союзу стає запобіжником проти втягування Центральної Азії у військові авантюри Кремля, що є критично важливим для стабілізації Євразійського континенту та завершення російсько-української війни.

Джерела та література

1. Nye J., Jr. Soft power. The means of success in world politics. New York: PublicAffairs, 2004. 192 p.

2. Жанбулатова Р. «М'яка» дипломатія країн Європейського Союзу в Центральній Азії в сучасних геополітичних реаліях. *Геополітика України: історія та сучасність*. 2024. № 1(32). С. 162–173. DOI: 10.24144/2078-1431.2024.1(32).162-173.

3. Польська К. Зближення ЄС і Центральної Азії: вирішальний крок в обхід РФ. 1 лютого 2024 р. URL: <https://www.dw.com/uk/zblizenna-es-i-centralnoi-azii-virisalnij-krok-v-obhid-rf/a-68146631>

4. Середній коридор: шлях, що виник у новій євразійській геополітиці. *Міжнародний кур'єр*. 5 лютого 2025 р. URL: <https://intercourier.news/2025/02/05/serednij-korydor-shlyah-shho-vynuk-u-novij-jevrazijskij-geopolitycz/>

Маковей Данило

Донецький національний університет імені Василя Стуса

МЕДІАЦІЯ ТА САНКЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ВРЕГУЛЮВАННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ

Ключові слова: посередництво, санкційний тиск, примус до миру, міжнародне партнерство.

Keywords: mediation, sanctions pressure, coercion to peace, international partnership.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну викликало безпрецедентну реакцію міжнародної спільноти: були введені суворі санкції проти РФ та активізовані спроби дипломатичного врегулювання. Санкції мали на меті ослабити російську економіку й змусити Кремль переглянути агресивну політику, тоді як мирні переговори покликані були зупинити бойові дії. Однак, попри значні зусилля, вже через кілька років війни жоден із цих інструментів не привів до бажаного її завершення.

З одного боку, аналітики зазначають, що санкції «заподіяли Росії певний біль» – зокрема суттєво скоротилися доходи від експорту нафти й газу та імпорт високотехнологічної продукції, але водночас вони не спричинили «широкомасштабного економічного колапсу і не змусили агресора припинити воєнні дії [5]. З іншого боку, медіація та мирні ініціативи також не дали сталого результату, оскільки Росія не відмовилася від своїх імперіалістичних цілей, що «радикально змінило ландшафт медіації» в цьому регіоні та призвело до патової ситуації – військового тупика, за якого жодна зі сторін не може швидко здобути вирішальну перемогу. У цих умовах санкційна політика Заходу набула характеру довгострокового інструменту стримування: лише з лютого 2022 р. проти Росії було ухвалено понад десять пакетів обмежувальних заходів, покликаних поетапно створювати умови, за яких імперські амбіції стають економічно та політично не вигідними [8].

Медіація означає мирні переговори за участю нейтральної третьої сторони, яка дає змогу сторонам конфлікту знайти взаємоприйнятне рішення. Як зазначає О. Горещкий, коли одна сторона є беззастережним агресором, а інша – жертвою безпричинної агресії, «медіація стає інструментом легітимізації захоплення чужих територій під виглядом компромісу». Головна характеристика неефективності медіації – суттєвий дисбаланс сил. Якщо одна сторона здатна досягти своїх цілей примусом і не має стимулу йти на компроміс, переговори перетворюються на фарс. У такому разі «медіація стає інструментом примушення слабшої сторони схвалити умови під виглядом добровільної угоди» [2].

У випадку України наявність такого дисбалансу не викликає сумнівів. Збройні Сили України воюють із регіональним гігантом, котрий має переважаючі ресурси. Наприклад, у Мінську-1 (вересень 2014 р.) Україна погодилася на перемир'я не тому, що добровільно обрала переговори, а тому, що «не мала військової спроможності зупинити російську агресію». Це є прикладом порушення принципу добровільності: рішення України було вимушеним під загрозою ескалації. Фактична рівність сторін також була відсутня – одну сторону представляли регулярні російські війська, що фактично займали частину української території. У таких умовах говорити про хоч якусь «рівність сторін» просто неможливо. Якщо одна сторона «тримає іншу під дулом автомата», продовження переговорів може лише легітимізувати насильство і примус [2].

У різні періоди війни роль медіаторів виконували численні держави та міжнародні формати: Тристороння контактна група за участі ОБСЄ (2014–2022), «нормандський формат» (Німеччина, Франція, Україна, Росія), ініціативи Туреччини та Ізраїлю у 2022 р., а також переговори за участі Китаю, Бразилії та країн «Глобального Півдня» у 2023–2024 рр. Новий етап переговорів розпочався у січні–лютому 2026 р. за посередництва США і нині вважається найуспішнішим за регулярністю та конструктивністю контактів. Попри це, жоден механізм не

забезпечив сталого врегулювання війни, що свідчить про обмеження медіації в умовах глибокої асиметрії сил і ультимативної позиції Росії [10].

У війні між Росією та Україною міжнародна медіація досі не завершила конфлікту. Угода про «припинення вогню» у Стамбулі 2022 р. була відкинута, а пропозиції щодо запровадження безпольотної зони провалени. Загалом спроби медіації «досі не змогли принести тривалий мир» [10], і необхідні нові рамки переговорів, які враховують сучасні реалії війни, а не покладаються на формати, що себе вичерпали. Медіація сама по собі не є хибною, проте за значної асиметрії сил вона ризикує перетворитися на інструмент тиску на слабшу сторону і поки що не вплинула суттєво на хід бойових дій або ситуацію на фронті [2].

Якщо переходити до більш конкретного інструменту впливу, то варто розглянути санкції як форму економічного та політичного тиску. Санкції – це обмеження, що накладаються одними державами або міжнародними об'єднаннями на інші з метою примусу до зміни поведінки [4]. Після анексії Криму та початку війни на Донбасі західні країни запровадили перші пакети санкцій проти Російської Федерації. З 2022 р., після повномасштабного вторгнення, санкційний режим суттєво посилюється і охопив банківський сектор, торгівлю технологіями, енергетику та експорт нафти. Метою цих заходів було обмеження здатності Росії фінансувати війну та створення економічних стимулів для перегляду її зовнішньополітичного курсу.

Економічні індикатори свідчать про реальний вплив санкцій. За оцінками Міжнародного валютного фонду, російська економіка скоротилася на 3,4 % у 2022 р.; на 2023 р. прогнозують подальше скорочення на 2,3 %. Водночас санкції, зокрема нафтове ембарго, призвели до істотного зменшення доходів: у січні 2023 р. прибутки від експорту нафти впали більш ніж на 25 %, а у лютому – майже на 42 % порівняно з аналогічним періодом попереднього року [3, с. 110]. Політичні оцінки підтверджують цей тренд. Високий представник Європейського Союзу Жозеп Боррель наголосив, що за рік санкції «значно обмежили можливості Москви та спричинили фінансову скруту, відрізаючи країну від ключових ринків та суттєво погіршуючи її промисловий і технологічний потенціал» [1]. Отже, санкції стали не лише символічним жестом, а реальним інструментом довгострокового економічного виснаження агресора.

З іншого боку, ефективність санкцій обмежена факторами адаптації та обхідними механізмами. Як зазначає О. Шпільнер та інші, «передусім Росія створила й використовує кілька паралельних каналів, щоб обходити високотехнологічні санкції, зокрема завдяки імпорту через треті країни, які не долучилися до західних санкцій, як-от Китай, Туреччина та Казахстан. Тобто РФ досі може купувати і високотехнологічні компоненти – хоч і не в довоєнних обсягах і не в такому різноманітті, – але не без значних додаткових витрат і затримок» [3, с. 115]. Однак треба зауважити, що під час усіх спроб обходу санкцій створюються певні логістичні й фінансові бар'єри. Відповідно до оцінок, за умови збереження санкційного режиму російська економіка потроху стагне: наприклад, обсяги імпорту в 2022 р. впали на понад 15 %, а експорту – на 9–10 %. Санкції також продемонстрували спільність Заходу: замороження активів на суму понад €300 млрд і обмеження банківської діяльності стримують здатність Кремля вільно розпоряджатися фінансами, які йдуть на війну [6].

За іншими критеріями ефективності санкцій картина доволі суперечлива. Скажімо, мета санкцій змусити Росію сісти за стіл переговорів – була досягнута, але позиція російської сторони щодо умов мирного врегулювання лишається вимогливою [7]. РФ продовжує стверджувати, що її цілями є повне підкорення України і вимагає скасування санкцій лише в обмін на «перемир'я». «Антиросійські санкції мають бути скасовані, усі юридичні претензії проти Росії зняті, а активи, вилучені на Заході, повернені», – сказав Лавров в інтерв'ю угорській газеті *Magyar Nemzet* [9].

Поки що економічний тиск «лише спонукав Росію загострити війну й підвищити ставки»: Москва збільшила мобілізацію, активізувала ракетні удари по інфраструктурі та готується до довгострокового конфлікту. Санкції переважно діють на середньо- та довгострокову перспективу, виснажуючи економіку агресора та демонструючи єдність коаліції, але не гарантують негайного завершення бойових дій. Наявні показники свідчать про поступове скорочення ресурсної бази РФ – зниження ВВП, зовнішньої торгівлі та доходів від експорту енергоносіїв, що обмежує її військову спроможність.

Підсумовуючи, можна констатувати, що жоден із розглянутих інструментів самостійно не здатен завершити цю війну. Санкції значно ускладнили економічну та військову спроможність РФ, проте не змусили Москву припинити агресію. Медіація теоретично могла б врегулювати конфлікт дипломатичним шляхом, однак у реальності асиметрія сил між сторонами не дає змоги досягти справедливого компромісу без ризику капітуляції України. Обидва підходи мають сенс лише у взаємодії між собою та з іншими засобами тиску.

Джерела та література

1. Боррель розповів, як санкції вплинули на економіку РФ. *Європейська правда*. 27 серпня 2023 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/08/27/7168276/>
2. Горецький О. Міжнародна медіація для України: уроки капітуляції. *Femida*. 2026. URL: <https://femida.ua/news/mizhnarodna-mediaczija-dlya-ukrayiny-uroku-kapitulyaciyi/>
3. Рац А., Шпільнер О., Вольф Г. Санкції та російська військова економіка. *Європа та війна в Україні від російської агресії до нової Східної політики*. Т. 1. 157 с. URL: <https://feps-europe.eu/wp-content/uploads/2025/03/Europe-and-the-war-in-Ukraine-UKR.pdf>
4. Що таке санкції – поняття, визначення, види, форми, суть. *Matriks Press*. 2025. URL: <https://www.matriks-pres.com.ua/shcho-take-sanktsii-poniattia-vyznachennia-vydy-formy-sut/>
5. CFR Editors. Three Years of War in Ukraine: Are Sanctions Against Russia Making a Difference? *Council on Foreign Relations*. 2025. URL: <https://www.cfr.org/articles/three-years-war-ukraine-are-sanctions-against-russia-making-difference>
6. EU sanctions against Russia: questions and answers. *European Council*. 2025. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia-explained/>
7. Harmash O., Hunder M. Ukraine, Russia end second round of peace talks with agreement on prisoner swap, new meeting. *Reuters*. 5 December 2026. URL: <https://www.reuters.com/world/ukraine-russia-start-second-day-peace-talks-abu-dhabi-2026-02-05/>

8. Impact of sanctions on the Russian economy. *Consilium*. 2023. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/impact-sanctions-russian-economy/>

9. Lavrov Names Sanctions Relief and Return of Frozen Assets as Preconditions for Ukraine Ceasefire. *The Moscow Times*. 2025. URL: <https://www.themoscowtimes.com/2025/07/07/lavrov-names-sanctions-relief-and-return-of-frozen-assets-as-preconditions-for-ukraine-ceasefire-a89710>

10. Susini C. Diplomatic and Mediation Efforts in Russia-Ukraine Conflict. *Trends Research & Advisory*. 2025. URL: https://trendsresearch.org/insight/diplomatic-and-mediation-efforts-in-russia-ukraine-conflict/#_ftnref6

Михайлик Ілля

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ ОБСЄ ЯК МЕДІАТОРА У КОНФЛІКТАХ (НА ПРИКЛАДІ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ)

Ключові слова: ОБСЄ, медіація, російсько-українська війна, Тристороння контактна група, Спеціальна моніторингова місія, Україна, РФ.

Keywords: OSCE, mediation, Russian-Ukrainian war, Trilateral Contact Group, Special Monitoring Mission, Ukraine, Russian Federation.

Оцінка потенціалу Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) як медіатора у врегулюванні російсько-української війни потребує комплексного аналізу її інституційної природи, що базується на унікальному «гельсінському проєкті» 1975 р. [2]. Створена як продукт епохи «розрядки», ОБСЄ заклала фундамент інклюзивної безпеки через діалог та повагу до суверенітету, проте конфлікт між двома державами-членами став екзистенційним викликом для цієї моделі [12]. На відміну від держав чи недержавних акторів, потенціал ОБСЄ як медіатора визначається специфічними критеріями: легітимністю, нейтральністю, рівнем політичного впливу та здатністю формувати спільну платформу інтересів [10].

Першим критерієм оцінки є легітимність медіатора та визнання його нейтральності сторонами конфлікту. Для України членство в ОБСЄ з 1992 р. стало актом легітимації її суверенного статусу після розпаду СРСР [13]. Україна розглядала організацію як ключову європейську структуру, що визнала її незалежність. Натомість Російська Федерація протягом понад десятиліття розглядала її радше як інструмент західного впливу, що заздальгідь обмежувало маневреність медіатора [14]. Це різне цілепокладання сторін заважало ОБСЄ бути нейтральним арбітром: одна сторона апелювала до норм організації, а інша намагалася ці норми ігнорувати [5].

Другим критерієм оцінки є здатність ОБСЄ слугувати платформою для узгодження протилежних інтересів через формування нормативної рамки врегулювання. Такою рамкою стали Мінські домовленості, що стали результатом переговорів лідерів країн «Нормандської четвірки» [1], у той час як Тристороння контактна група (ТКГ) за участі України, РФ та ОБСЄ працювала безпосередньо

над їх імплементацією [13]. Процес медіації пройшов шлях від Мінського протоколу та Меморандуму (вересень 2014 р.) до «Комплексу заходів з виконання Мінських угод» (лютий 2015 р.) [3; 4; 6]. Мінськ-2 містив 13 критичних пунктів, включаючи припинення вогню та відведення озброєнь під моніторингом ОБСЄ [3]. Важливим аспектом стало те, що завдяки Резолюції РБ ООН № 2202 (2015) ці домовленості стали частиною міжнародного права [7]. Спробою розв'язати суперечності щодо послідовності безпекових та політичних кроків стала «формула Штайнмаєра», проте відсутність засобів примусу виявила обмеженість медіатора [5].

Третім критерієм оцінки є статус та вразливість інструментів підтримки медіації. Потенціал Спеціальної моніторингової місії (СММ) був обмежений її неозброєним, поліцейським статусом [11; 14]. Це робило спостерігачів об'єктами провокацій, а необхідність вести переговори для звільнення викрадених співробітників призводила до фактичної легітимізації представників самопроголошених республік у переговорному процесі [14]. Водночас прагнення до «нейтральності» у звітах СММ часто заважало чіткій ідентифікації агресора, що девальвувало роль ОБСЄ як гаранта міжнародного права [14].

Досвід ОБСЄ та реалізація Мінських угод доводять, що під час вибору медіатора ключовим є не лише його формальна нейтральність, а й наявність механізмів впливу (power) та верифікації [12]. Унікальність цієї медіації полягала у спробі поєднати широку політичну рамку із постійним технічним моніторингом в умовах паралічу глобальної системи безпеки [8]. Хоча ОБСЄ не змогла запобігти вторгненню 2022 р., невдача Мінського процесу вчить, що медіатор без засобів примусу стає заручником консенсусу [5; 12]. Для майбутніх конфліктів критерієм вибору має бути здатність медіатора не лише фасилітувати діалог, а й захищати міжнародне право, навіть якщо це вимагає відходу від абсолютної нейтральності на користь справедливості [9].

Джерела та література

1. Декларація лідерів країн «Нормандської четвірки». *Міністерство закордонних справ України*. 12 лютого 2015 р. URL: https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/imported_content/5df27cf6062d5.doc
2. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі: Акт Орг. Об'єдн. Націй від 01.08.1975. *Рада: офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text
3. Комплекс заходів з виконання Мінських угод. *OSCE*. 12 лютого 2015 р. URL: <https://www.osce.org/cio/140156>
4. Меморандум про виконання положень Протоколу за результатами консультацій Тресторонньої контактної групи стосовно кроків, спрямованих на імплементацію Мирного плану Президента України П. Порошенка та ініціатив Президента Росії В. Путіна. *OSCE*. 19 вересня 2014 р. URL: <https://www.osce.org/home/123806>
5. Повернення до дипломатії: Заключна доповідь і рекомендації Групи Мудреців з питань європейської безпеки як спільного проєкту. *OSCE*. 2015 р. URL: <https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/e/6/265421.pdf>

6. Протокол за результатами консультацій Тристоронньої контактної групи щодо спільних кроків, спрямованих на імплементацію Мирного плану Президента України П. Порошенка та ініціатив Президента Росії В. Путіна. *Міністерство закордонних справ України*. 5 вересня 2014 р. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/en/news/27596-protocol-on-the-results-of-consultations-of-the-trilateral-contact-group-minsk-05092014>
7. Резолюція Ради Безпеки ООН № 2202. 17 лютого 2015 р. *Digital Library*. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/787968>
8. Diva-portal: Research on OSCE role in conflict. *Diva-Portal*. URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1679940/FULLTEXT01.pdf>
9. In Vienna, OSCE parliamentarians demand end to Russia's war on Ukraine as invasion anniversary nears. *OSCE PA Home*. 2026. URL: <https://www.oscepa.org/en/news-a-media/press-releases/2026/in-vienna-osce-parliamentarians-demand-end-to-russias-war-on-ukraine-as-invasion-anniversary-nears>.
10. Mediation and Dialogue Facilitation in the OSCE: Operational Guide. *OSCE*. URL: <https://cdn.osce.org/sites/default/files/f/documents/b/0/126646.pdf>
11. OSCE Permanent Council Decision № 1117: Deployment of an OSCE SMM to Ukraine. *OSCE*. 21 March 2014. URL: <https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/a/3/125575.pdf>
12. Preserving the OSCE in a Time of War: International Crisis Group. URL: <https://www.crisisgroup.org/cmt/europe-central-asia/ukraine/preserving-osce-time-war>
13. Role of the OSCE in the settlement of the Russian-Ukrainian conflict: MFA of Ukraine. *Міністерство закордонних справ України*. URL: <https://vienna.mfa.gov.ua/en/osce/5043-osce-role>
14. Tanner F. Between Diplomacy and War: The Limits of OSCE Mediation in Ukraine in the Run-up 2022. Geneva, 2022. URL: <https://repository.graduateinstitute.ch/record/320875?v=pdf>

Мельник Ольга

Донецький національний університет імені Василя Стуса

UKRAINE FACILITY В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: СПАДКОЄМНІСТЬ ТА ІННОВАЦІЇ ПЛАНУ МАРШАЛЛА

Ключові слова: План Маршалла, Ukraine Facility, європейська інтеграція, повоєнна реконструкція, кондиційність, модернізація.

Keywords: Marshall Plan, Ukraine Facility, European integration, post-war reconstruction, conditionality, modernization.

Проблема повоєнної реконструкції держав традиційно посідає центральне місце в економічній науці та міжнародних відносинах. План Маршалла, викладений Джорджем Маршаллом у промові в Гарвардському університеті 5 червня 1947 р., після закінчення Другої світової війни, став символом допомоги США Європі для запобігання економічному колапсу та поширенню комунізму [5; 6].

У плані наголошувалося на необхідності відновлення економічної стабільності заради миру та проголошувалося, що політика США спрямована проти голоду, бідності та хаосу, а не проти якоїсь конкретної країни чи ідеології. Так само, Ukraine Facility, запущена ЄС у 2024 р., є відповіддю на руйнування, спричинені війною, із зосередженням на мікроекономічній стабільності та реформах [4]. У глобальному контексті обидві ці програми слугують захистом від зовнішніх загроз, є своєрідними бар'єрами. План Маршалла був бар'єром проти радянського впливу, а Ukraine Facility – проти російської агресії, задля стабільності та інтеграції. Дослідження спадкоємності та інновацій цих двох стратегій дає змогу зрозуміти вектор розвитку сучасної України як майбутнього члена європейської спільноти.

План Маршалла або Європейська програма відновлення (ЄПВ) став можливим у 1948–1952 рр. та передбачав надання понад 13,3 мільярдів доларів фінансової допомоги на відновлення економіки Західної Європи [8]. США забезпечили як фінансову підтримку, так і керівництво проектом, що привело до створення Організації європейського економічного співробітництва. ОЕСР заохочувала розвиток інтеграції в регіоні та модернізацію промисловості.

Бенн Стейл у книзі «The Marshall Plan: Dawn of the Cold War» дослідив, як цей план став стартовою точкою Холодної війни, оскільки він мав на меті реіндустриалізацію капіталістичної Західної Німеччини в інтегрованих європейських рамках, що суперечило амбіціям Радянського Союзу [10]. Ці фактори та внутрішні реформи привели до так званого «економічного дива» в Німеччині. У 1950-х рр. ВВП Західної Німеччини зростав загалом на 8,2 % щорічно, тоді як Франції – на 4,5–5,5 %, завдяки масштабним інвестиціям в інфраструктуру та промисловість [7; 3, с. 16–17]. Баррі Ейхенгрін у своїй праці «The European Economy since 1945» підкреслює, що протягом періоду з 1945 по 1973 р. середньорічне зростання ВВП у Європі становило близько 4,5 %, а ВВП на душу населення зріс утричі [3, с. 16–17]. Це було пов'язано з тим, що тоді діяла модель скоординованого капіталізму, а також відбувалося всебічне коригування інституції переважно, щоб забезпечити майже негайне економічне піднесення. Відносини, що існували між урядом, бізнесом та працівниками, дали можливість зібрати та ефективно використовувати виробничі ресурси.

Ukraine Facility – це програма, яка надає допомогу Україні з боку ЄС. Вона охоплює 50 млрд євро та триває з 2024 по 2027 р. Програма складається з трьох компонентів: прямої бюджетної підтримки (кредити до 33 млрд євро), інвестиційної рамки (інвестиційні гранти до 12 млрд євро) та технічної допомоги (підтримка реформ до 5 млрд євро) [9]. Кошти розподіляються на 66 % у формі позик та на 34 % у формі грантів. Частина позик підтримує макрофінансову стабільність, а частина грантів – інвестиції у пріоритетні галузі. Метою програми є відновлення, реконструкція та модернізація України, що передбачає сукупне фінансування позик та грантів на суму до 50 млрд євро. Офіційний дашборд Міністерства економіки України відстежує виконання «Плану України» та показує прогрес у реформах. Станом на 2024 р. впроваджено понад 40 заходів, спрямованих на макрофінансову стабільність та інтеграцію з ЄС. Упродовж 2024–2025 рр. вже було виплачено 26,8 млрд євро, що становить близько 53,6 % усього фінансування [4].

План Маршалла був відповіддю на кризу системного колапсу в Західній Європі, що підживлювалася інфляцією, дефіцитом продовольства та загрозою тоталітаризму. Фундаментальна подібність між Ukraine Facility та планом Маршалла полягає у визнанні того, що безпека неможлива без економічної стабільності. Обидві програми мали на меті забезпечити демократичний лад шляхом використання промисловості та інфраструктури.

Грег Берман у «The Most Noble Adventure» підкреслює роль приватного капіталу в Плані Маршалла, де допомога модернізувала економіку, відновлюючи віру в демократію та капіталізм, з інтеграцією в західні асоціації [2]. У звіті Світового банку RDNA4 здійснено порівняння масштабів: прямі збитки в Україні – 176 млрд дол., із потребами в реконструкції 524 млрд дол. на 10 років, подібно до післявоєнної Європи, де фокус на житлі, транспорті та енергетиці [11, с. 37, 41]. У 2025 р. пріоритети – 17,32 млрд дол., з акцентом на житло, транспорт, енергетику та торгівлю / промисловість.

Ключовим чинником спадкоємності є інституційна координація. Хоча Організація європейського економічного співробітництва була створена в 1948 р. для розподілу допомоги, Україна сьогодні працює в рамках Мультисторонньої донорської координаційної платформи, яка об'єднує країни G7, МВФ та Світовий банк. Це свідчить про збереження принципу спільної відповідальності за регіональну стабільність.

Хоча цілі схожі, використані інструменти – суттєво відрізняються. План Маршалла базувався переважно на грантах через гостру нестачу валютних резервів у повоєнній Європі. Натомість Ukraine Facility є комбінованим інструментом, грантова допомога якого становить лише 17 млрд євро, а решта – пільгові кредити та бюджетні гарантії.

Ключовою інновацією є механізм «кондиційності». План Маршалла був за своєю суттю ліберальним, вимагав від європейських країн насамперед скорочення торговельних бар'єрів. Ukraine Facility вимагає реалізації «Плану України» – детального переліку з 69 реформ у 15 сферах, починаючи від судової реформи та антикорупційних заходів і закінчуючи децентралізацією та реформами ринку праці [1, с. 45]. Тому отримання кожного наступного гранту безпосередньо залежить від прогресу у приведенні українського законодавства до стандартів ЄС. Це робить Програму відновлення інтенсивним підготовчим процесом до вступу до ЄС.

Історично, План Маршалла мав на меті відновити Європу до довоєнного рівня виробництва вугілля та сталі. Ukraine Facility ж базується на принципі «Build Back Better», що означає перехід від промислової економіки XX ст. до цифрової та низьковуглецевої економіки XXI ст. Згідно з правилами ЄС, щонайменше 20 % фінансування має бути спрямовано на цифрову трансформацію, причому значна частина інвестицій має відповідати цілям «Зеленого переходу» [9]. У той час як план Маршалла зосереджувався на будівництві заводів, Ukraine Facility має на меті побудувати цифрову державу, інтегровану в європейський ринок через чисту енергетику та декарбонізовані галузі промисловості.

Підсумовуючи, Ukraine Facility є еволюційним розвитком ідей Плану Маршалла, адаптованим до глобалізованого світу та стандартів ЄС. Її спадкоємність полягає у стратегічній меті побудови демократичної та процвітаючої зони. Інно-

вація простежується у перетворенні допомоги на інструмент глибокої інституційної інтеграції. Якщо Україна успішно впровадить цю програму, вона продемонструє свою готовність вийти за межі простого відновлення та повністю інтегруватися в європейський політичний та економічний простір.

Джерела та література

1. План України: Порядок денний для відновлення та реформ на 2024–2027 рр. Міністерство економіки України. Київ, 2024. 380 с. URL: <https://surl.lu/ploexy>
2. Behrman G. *The Most Noble Adventure: The Marshall Plan and the Time When America Helped Save Europe*. New York: Free Press, 2007. 464 p. URL: <https://surl.lt/xthtsl>
3. Eichengreen B. *The European Economy since 1945: Coordinated Capitalism and Beyond*. Princeton: Princeton University Press, 2007. 520 p. URL: <https://surl.li/kvdgif>
4. The Ukraine Facility. *European Commission*. URL: <https://surl.li/agnspv>
5. Foreign Assistance Act of 1948 Economic Cooperation Act of 1948 80th Congress, 20 Session, Chapter 169. 1948. URL: <https://surl.li/ntnufz>
6. George C. Marshall Foundation. *The Marshall Plan Speech*. URL: <https://surl.li/djbhbd>
7. German Federal Statistical Office. URL: <https://surl.li/suolsc>
8. National Archives USA. *Marshall Plan (1948)*. URL: <https://surl.li/pcheyv>
9. Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility. *Official Journal of the European Union*. 2024. Vol. 67. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj/eng>
10. Steil B. *The Marshall Plan: Dawn of the Cold War*. Oxford: Oxford University Press, 2018. 608 p. URL: <https://surli.cc/tpcqlo>
11. Ukraine: Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4). February 2022 – December 2024. *World Bank Group*. Washington, 2024. 200 p. URL: <https://surl.li/hgfdrg>

Фролова Мар'яна

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЕКОНОМІЧНА ТА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Ключові слова: Україна, Європейський Союз, економічна підтримка, фінансова допомога.

Key words: Ukraine, European Union, economic support, financial assistance.

Економічна та фінансова підтримка України Європейським Союзом в умовах повномасштабного російського воєнного вторгнення є одним з ключових чинників збереження стабільності держави. У лютому 2022 р. Україна зіткнулася з безпрецедентними викликами, які зокрема торкнулися економіки країни: руйну-

вання інфраструктури, скорочення інвестицій, зростання бюджетного дефіциту тощо. У цих умовах зовнішня допомога стала необхідною для забезпечення базових соціальних витрат та функціонування економіки в цілому.

Водночас важливо зазначити, що Європейський Союз надає допомогу Україні не лише з гуманітарних чи економічних міркувань, але й з огляду на власні стратегічні інтереси. Збереження суверенітету та територіальної цілісності України є ключовим чинником стабільності на східному кордоні Європейського Союзу. Перемога Росії означала б пряме посилення загроз для європейської безпеки, тому підтримка України стала способом захисту самого ЄС. До того ж майбутній вступ України до ЄС відкриває перспективи для розширення європейського ринку та посилення економічної співпраці. Отже, допомога Україні є взаємовигідною. Вона сприяє перемозі над агресією та водночас забезпечує довгострокові інтереси Європейського Союзу.

Метою цього дослідження є аналіз обсягів економічної та фінансової допомоги Європейського Союзу Україні та окреслення її значення для стійкості української економіки.

Однією з головних проблем для України стало різке падіння ВВП у 2022 р. За інформацією Міністерства економіки, довілля та сільського господарства України, падіння ВВП становило 29,2 %, що складало майже третину довоєнного рівня [2]. Також Україна зазнала значних руйнувань інфраструктури (виробничої, соціальної, ринкової). Відбулося скорочення інвестицій та експорту: за даними Державної служби статистики України, у 2022 р. експорт товарів становив 44,1 млрд доларів, що дорівнює лише 64,9 % від рівня 2021 р., а імпорт – 55,3 млрд доларів, тобто 75,9 % від рівня 2021 р. Негативне сальдо зовнішньої торгівлі зросло більш ніж удвічі – до 11,1 млрд доларів [4]. Все це призвело до дефіциту державного бюджету. Тому зовнішнє фінансування стало життєво необхідним для України.

Європейський Союз став найбільшим актором за розмірами наданої економічної та фінансової допомоги Україні. З початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. станом на лютий 2026 р. загальна сума допомоги, наданої ЄС Україні, становить 193,3 млрд євро [6] (табл. 1).

Таблиця 1

**Види та обсяги допомоги, наданої Європейським Союзом Україні
(за період 24.02.2022–02.2026) [6]**

Вид допомоги ЄС Україні	Обсяг допомоги
Макрофінансова допомога	43,3 млрд євро
Фінансова, економічна та гуманітарна підтримка	15 млрд євро
Позики та гарантії від Європейського інвестиційного банку та Європейського банку реконструкції та розвитку	2,8 млрд євро
Гуманітарна допомога	1,2 млрд євро
Інші види підтримки	4,3 млрд євро
У межах механізму допомоги ЄС	36,7 млрд євро

Важливо зазначити, що ця підтримка охоплює як короткострокові витрати України, так і довгострокові інвестиції у відновлення держави. Допомога не лише

компенсує втрати, а й створює основу для інтеграції України до ЄС, адже фінансова підтримка супроводжується й вимогами щодо проведення реформ та наближенням до стандартів ЄС, зокрема у сферах верховенства права, боротьби з корупцією та енергетичної політики [5]. Це означає, що допомога має не лише економічний, а й інституційний вимір.

Фінансова та економічна підтримка ЄС також має політичне значення. Допомога стала частиною процесу євроінтеграції, адже Україна в червні 2022 р. отримала статус кандидата на членство в організації [1]. Окрім цього, Україна поступово адаптує свою економічну політику під європейські стандарти. Підтримка також сприяє зміцненню міжнародного іміджу України, як держави, що бореться за демократичні цінності.

Перспективи співпраці між Україною та Європейським Союзом залишаються надзвичайно важливими. Європарламент у лютому 2026 р. підтримав новий пакет фінансової допомоги Україні обсягом 90 млрд євро на 2026–2027 рр. [3]. Це рішення підтверджує готовність ЄС і надалі залишатися найбільшим донором України та забезпечувати її відновлення й інтеграцію до європейського економічного простору.

Отже, економічна та фінансова допомога Європейського Союзу Україні стала ключовим чинником для підтримки економіки в умовах війни. Вона компенсує величезні втрати й створює основу для майбутньої інтеграції України в ЄС. Подальша підтримка відіграватиме ключову роль у відновленні України після закінчення війни та у створенні сучасної європейської моделі ринкової економіки. Від допомоги Європейського Союзу виграє не лише Україна, але й сама організація, адже така підтримка водночас зміцнює безпеку, стабільність та економічні перспективи всього регіону, водночас сприяючи утвердженню демократичних цінностей та європейської єдності.

Джерела та література

1. 28 лютого 2022 р.: день, коли Україна офіційно подала заявку на вступ до ЄС. *Комітет Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу*. 28 лютого 2025 р. URL: https://comeuroint.rada.gov.ua/news/main_news/75117.html

2. ВВП за підсумком 2022 р. впав на 29,2 %. *Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України*. 13 березня 2023 р. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=b30e854d-b47d-4806-82ac-bb6daa87fa51&title=Minekonomiki>

3. Європарламент підтримав фінансову допомогу Україні обсягом 90 млрд євро на 2026–2027 рр. *Кабінет Міністрів України*. 11 лютого 2026 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yevroparlament-pidtrymav-finansovu-dopomohu-ukraini-obsiahom-90-mlrd-ievro-na-2026-2027-roky>

4. Зовнішня торгівля України товарами у 2022 р. *Державна служба статистики України*. 2023. URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-tovaramy-u-2022-rotsi>

5. Україна отримала транш від Європейського Союзу на 5,9 млрд євро, з них 1,8 млрд – у межах інструменту Ukraine Facility. *Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України*. 13 листопада 2025 р. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/e0fdcc7a-c29f-4ebe-9d28-1ae1cdd7d3c4?lang=uk-UA&title=UkrainaOtrimalaTranshVidvropeiskogoSoiuzuNa5-9-Mlrdvro-ZNikh1-8-MlrdUMezhakhInstrumentuUkraineFacility>

6. EU financial assistance to Ukraine. *Council of the EU and the European Council*. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/ukraine-solidarity-financial-support/>

Кулій Олександр

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ТРАНСФОРМАЦІЯ АРХІТЕКТУРИ БЕЗПЕКИ СХІДНОГО ФЛАНГУ НАТО ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ

Ключові слова: стратегічна концепція, східний фланг, координація, партнерство.
Key words: strategic conception, eastern flank, coordination, partnership.

Сучасна трансформація архітектури безпеки на Східному фланзі НАТО є детермінованим наслідком повномасштабної збройної агресії РФ проти України, розпочатої 24 лютого 2022 р. Цей процес реконфігурації регіональної безпекової системи триває в умовах динамічної ескалації та базується на офіційному дискурсі лідерів держав-членів Альянсу.

Актуальність зазначених трансформацій зумовлена зростанням екзистенційних ризиків для країн Балто-Чорноморського регіону, які розглядаються як потенційні об'єкти наступної фази російської експансії. Ця гіпотеза знаходить офіційне підтвердження у стратегічних прогнозах вищого керівництва Альянсу, зокрема у заяві Генерального секретаря НАТО Марка Рютте від 9 червня 2025 р., де констатується висока ймовірність рецидиву агресії з боку Кремля упродовж наступного п'ятирічного циклу [3].

Метою дослідження є аналіз трансформаційних процесів в Альянсі в контексті Східного флангу безпеки після 24 лютого 2022 р.

Східний фланг НАТО – це сукупність держав-членів Північноатлантичного альянсу, розташованих уздовж східного кордону Організації, що безпосередньо межують із Російською Федерацією, Білоруссю, а також Україною (зоною активного ведення бойових дій). До складу Східного флангу традиційно зараховують країни «Бухарестської дев'ятки» (Естонія, Латвія, Литва, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Румунія, Болгарія), а з 2023–2024 рр. також Фінляндію та Швецію [2].

У контексті Стратегічної концепції НАТО 2022 р. Східний фланг визначається як зона пріоритетного стримування (deterrence). Його головна функція запобігання будь-якій спробі силової зміни кордонів у Європі через реалізацію стратегії «Deterrence by Denial». Виходячи з нової стратегічної концепції від 29 червня

2022 р. як всередині альянсу, так і ззовні існує ряд напрямів, щодо яких активно працюють усі члени НАТО і особливу роль відіграють країни східного флангу [6].

Першим таким напрямом є підготовка Східного флангу НАТО до можливого погіршення ситуації в регіоні, ініційовано це може бути стратегічним суперництвом та можливою ескалацією конфлікту з Москвою, що і зазначено в документі NATO 2022 Strategic Concept, який був ухвалений 29 червня 2022 р. У документі стверджується, що НАТО не бажає прямої конфронтації з РФ, але НАТО істотно зміцнить стримування і оборону усіх членів Альянсу, підвищить стійкість перед обличчям силового тиску з боку Росії; також держави-члени альянсу визнають, що РФ є найбільш значною і прямою загрозою безпеці держав-членів Альянсу та миру і стабільності в євроатлантичному регіоні. Москва намагається встановити свої сфери впливу та нарощує військову міць саме на східному фланзі НАТО, у Чорному та Балтійському морі, а її військово-політичний союз з Білоруссю є прямим викликом євроатлантичній безпеці [6].

На саміті у Гельсінкі, який відбувся 16 грудня 2025 р., прем'єр-міністр Фінляндії Петтері Орпо виступив із закликом до посилення східного флангу альянсу, зокрема до посилення ППО у згаданих країнах, а також Орпо запропонував створення «Eastern Flank Watch», яка передбачає тісну координацію між штабами, посилення сухопутних військ (модернізацію ППО та посилення БПЛА) [1].

Варто звернути увагу на позицію Альянсу щодо України, враховуючи Стратегічну концепцію НАТО від 29 червня 2022 р. Документ зазначає, що загарбницька війна РФ проти України похитнула мир у світі й значно погіршила середовище безпеки, але водночас утверджується думка про те, що сильна і незалежна Україна є вкрай важливою для стабільності у євроатлантичному просторі, відповідно НАТО підтримує Україну в її прагненні незалежності та розглядає її як суб'єкта безпеки в регіоні [6].

Зі свого боку Україна теж наголошує на важливості інтеграції до НАТО. Про це свідчать пропозиції президента України до НАТО щодо заміни контингенту американських військових в Європі на українських. Також варто згадати новини зі спільних навчань військ НАТО та України, де рівень ЗСУ був значно вищим, аніж у західних колег, що неодмінно підігриває інтерес до вищезгаданої пропозиції [5].

Окрім безпосередніх досягнень на полі бою, Україна спроможна стати стратегічним партнером НАТО у ВПК, адже сьогодні держава виробляє тисячі дронів на день та десятки ракет на рік, про це говорить статистика ударів по тилах росії, в якій, окрім сотень БПЛА, фіксуються і ракетні удари по дальнім нафтовим портам РФ. Отже, Україна демонструє, як навіть в початкових умовах війни без власного виробництва снарядів, змогла пройти шлях до розгалуженого ВПК із виробництвом власних ракет, дронів та гаубиць. Також дуже важливу роль грає досвід застосування усіх вищеперерахованих засобів, яким Міністерство оборони України також готове поділитися [4].

Ще одним чинником вартим уваги є підсилення Польщі, зокрема запущена генсеком НАТО Марком Рютте місія «Eastern Sentry» або ж Східний вартовий від 12 вересня 2025 р. Місія охоплює комплекс заходів із посилення ППО, розгортання американського V корпусу на території Польщі та розміщення їх штабу у Познані [3].

Особливої уваги потребують і країни «Бухарестської дев'ятки», які координують свої дії в безпековій сфері на східному фланзі НАТО ще з 2015 р. у відповідь на російську агресію на Донбасі та анексію Криму. Нині країни об'єднані тісною співпрацею і вже запросили своїх колег із Північної Європи для подальшої спільної діяльності на тлі загрози зі сходу [2].

Отже, можна констатувати, що повномасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р. стало каталізатором остаточної відмови НАТО від політики партнерства з Москвою. Альянс офіційно визнав Росію «найбільш значною і прямою загрозою», що призвело до переходу від концепції «стримування через відплату» до «стримування через недопущення» (deterrence by denial).

Східний фланг (від Балтійського до Чорного моря) став центром тяжіння оборонних зусиль Альянсу. Ініціативи, наприклад, «Eastern Flank Watch» (запропонована Фінляндією) та місія «Eastern Sentry» у Польщі, свідчать про милітаризацію регіону, розгортання постійних штабів (зокрема V корпусу США в Познані) та критичне посилення систем ППО і безпілотних технологій [3].

Формат «Бухарестської дев'ятки» трансформується у ширшу платформу взаємодії, залучаючи країни Північної Європи (зокрема нових членів – Фінляндію та Швецію). Це створює єдиний оборонний пояс від Арктики до Чорного моря, що дає змогу більш ефективно протидіяти військово-політичному союзу Росії та Білорусі [2].

Офіційні прогнози (зокрема заява Марка Рютте від червня 2025 р.) вказують на критичне ситуацію у подальші п'ять років [3]. Це змушує членів Альянсу діяти максимально оперативно, перетворюючи теоретичні плани Стратегічної концепції 2022 р. на конкретні військові потужності в реальному часі.

Тим не менш, успіх трансформацій залежить не лише від підписаних концепцій, а від здатності Альянсу випередити Росію у «гонці логістики та виробництва». Без радикального прискорення роботи ВПК та подолання внутрішньої політичної інертності, концепції щодо трансформацій на Східному фланзі НАТО ризикують бути не реалізованими.

Успіх нової архітектури безпеки залежить від подолання розриву між політичними деклараціями та реальними темпами виробництва зброї. Східний фланг НАТО зможе стати дієвим бар'єром лише за умови повної інтеграції військово-технологічного потенціалу України та здатності західного ВПК випередити російську «воєнну економіку» в гонці логістики та інновацій. Без цієї практичної реалізації концепція трансформації ризикує залишитися лише декларативним документом перед обличчям реальної загрози масштабної агресії.

Джерела та література

1. Milne R. Russia will shift forces to NATO border if Ukraine deal struck, Finland warns. *Financial Times*. 2025. URL: <https://surl.li/zppwwl>
2. Ministry of National Defence Information and Public Relations Directorate. Bucharest 9 in the Defence Ministers Format. *Ministry of National Defence of Romania*. 2024. URL: https://english.mapn.ro/cpresa/6334_Bucharest-9-in-the-Defence-Ministers-Format

3. Wallace J. NATO chief Mark Rutte warns Russia could use military force against alliance in five years. *Chatham House*. 2025. URL: <https://www.chathamhouse.org/2025/06/nato-chief-mark-rutte-warns-russia-could-use-military-force-against-alliance-five-years>

4. Why Ukraine Just Locked In 10-Year Gulf Defense Deals. *Professor Gerdes Explains*. 2026. URL: <https://podcasts.apple.com/nz/podcast/why-ukraine-just-locked-in-10-year-gulf-defense-deals/id1826343994?i=1000757925365>

5. WSJ: Ukrainian military «defeated» NATO troops with drones during exercises with allies. *Бабель*. 2026. URL: <https://babel.ua/en/news/124941-wsj-ukrainian-military-defeated-nato-troops-with-drones-during-exercises-with-allies>

6. Стратегічна концепція НАТО – 2022 ухвалена главами держав і урядів на Мадридському саміті НАТО 29 червня 2022 р. *NATO*. URL: <https://surl.li/sqrcbu>

Федорчук Вадим

Донецький національний університет імені Василя Стуса

НЕЛІБЕРАЛЬНА ДЕМОКРАТІЯ В УГОРЩИНІ: РОЛЬ ВІКТОРА ОРБАНА У ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Ключові слова: Угорщина, Віктор Орбан, неліберальна демократія.

Keywords: Hungary, Viktor Orban, illiberal democracy.

Із приходом до влади партії Фідес на чолі з Віктором Орбаном вдруге в травні 2010 р. політична система Угорщини зазнала значних трансформацій. Цим змінам сприяла сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, зокрема наслідки економічної кризи, втрата довіри до попередніх урядів, особливості партійно-політичної системи, а також ширші тенденції демократичної ерозії в Центрально-Східній Європі. Водночас важливим каталізатором цих перетворень стала політична стратегія та особисте лідерство Віктора Орбана.

Після цього дедалі частіше дослідники, зокрема Д. Закканьїно та С. Сулейман, почали застосовувати щодо політичного режиму цієї держави такий термін як неліберальна демократія [8; 10]. Вперше в 1997 р. його запропонував Ф. Закарія стверджуючи, що це форма правління, де демократично обрані режими (часто переобрані або підтверджені через референдуми) регулярно ігнорують конституційні обмеження на свою владу та позбавляють громадян основних прав і свобод [11, с. 23]. Мета дослідження полягає у виявленні ролі Віктора Орбана у трансформації угорської політичної системи після 2010 р.

Цікавим є факт, сам очільник партії Фідес та прем'єр-міністр Угорщини відкрито артикулював цю ідею у промові в літньому таборі для угорців в 2014 р.: «нова держава, яку ми будуємо, є неліберальною державою. Вона не заперечує фундаментальних цінностей лібералізму, як-от свобода тощо. Але вона не робить цю ідеологію центральним елементом організації держави, а застосовує специфічний, національний, особливий підхід натомість» [7].

В. Орбан послідовно обґрунтовує своє бачення через реалістичну призму пріоритизації національних інтересів над ліберальними догмами. Він вважає, що сучасний світ це такі собі «перегони» за винаходом найбільш конкурентоспроможної форми держави, яка робить націю успішною. Ліберальні ж демократії, на його думку, втрачають конкурентоспроможність, тоді як неліберальні системи демонструють успіх. Це бачення не виникло раптово, а стало результатом тривалої еволюції політичних поглядів В. Орбана, що простежується протягом усієї його кар'єри. На початку 1990-х рр. В. Орбан позиціонував себе як представник ліберальної, проєвропейської політичної генерації. Заснована ним партія Фідес спочатку була молодіжним ліберальним рухом, який виступав за демократизацію, європейську інтеграцію та розрив із комуністичним минулим. У цей період В. Орбан був активним прихильником західної моделі демократії та відкрито критикував авторитарні практики, що залишилися у спадок від соціалістичного режиму. Однак уже наприкінці 1990-х рр., зокрема після першого перебування на посаді прем'єр-міністра (1998–2002), у його риторичі поступово з'являються елементи націонал-консервативного дискурсу, акцент на суверенитеті та критиці зовнішнього впливу [1; 5].

Поразка Фідес на виборах 2002 р. та подальше перебування в опозиції стали важливим переломним моментом у зміні поглядів В. Орбана. Саме в цей період відбувається остаточний ідеологічний зсув від лібералізму до концепції «національної держави», яка протиставляється космополітичному та ліберальному проєкту Європи. В. Орбан дедалі частіше почав апелювати до ідей культурної унікальності, історичної місії угорської нації та необхідності сильної виконавчої влади.

Повернення до влади у 2010 р. із конституційною більшістю стало переломним моментом для політичної системи Угорщини, оскільки саме воно відкрило можливість для глибоких інституційних змін, ініційованих і контрольованих безпосередньо Віктором Орбаном. Скориставшись двома третинами місць у парламенті, уряд Фідес розпочав масштабне переписування правових і конституційних засад держави, що відбувалося поступово, але системно. Цей процес часто описують як «повільний правовий переворот», оскільки формально всі зміни здійснювалися в межах законодавчих процедур, однак їх зміст був спрямований на концентрацію влади та послаблення механізмів стримувань і противаг.

Одним із перших і найбільш показових кроків стало ухвалення нової Конституції у 2011 р., яка замінила Основний закон перехідного періоду. Конституційні зміни не лише закріпили ідеологічні орієнтири правлячої партії, але й суттєво трансформували баланс між гілками влади. Зокрема, були обмежені повноваження Конституційного суду, зменшено можливості втручання у питання бюджету та податкової політики, а також змінено процедури призначення суддів, що фактично посилює контроль виконавчої влади над судовою системою [2]. Ці зміни ініціювалися та публічно захищалися самим В. Орбаном як необхідні для забезпечення «ефективного управління» та стабільності держави [9].

Паралельно з конституційною реформою відбулася трансформація правового поля через ухвалення так званих «кардинальних законів», які вимагали кваліфікованої більшості для подальших змін [2]. Це дало змогу закріпити ключові політичні рішення Фідес на тривалий період, навіть у разі можливої зміни влади. Отже, персональний політичний проєкт В. Орбана набував інституційної стійкості, перетворюючись із партійної програми на структурну характеристику держави.

Окрему роль у формуванні неліберальної моделі держави відіграли зміни у сфері діяльності медіа та публічної комунікації. За ініціативи уряду була створена централізована система регулювання засобів масової інформації, що суттєво посилила вплив держави на медіапростір. Через механізми регуляторних органів, перерозподіл рекламних ресурсів і зміну власності медіа поступово формувався лояльний до уряду інформаційний ландшафт, який у публічній риторичі В. Орбан подавав як захист національного інформаційного суверенітету від «зовнішніх посягань» [6].

Не менш показовими були зміни у виборчому законодавстві, які також проводилися під прямим керівництвом В. Орбана. Перекроювання виборчих округів, зміна правил фінансування кампаній і виборчої агітації створили умови, за яких правляча партія отримувала структурну перевагу [4]. Формально зберігаючи демократичну процедуру виборів, система дедалі більше працювала на підтримку гегемонії чинної влади.

У підсумку здійснених інституційних змін Віктор Орбан постає як ключовий архітектор сучасної політичної системи Угорщини, у межах якої внутрішня та зовнішня політика функціонують як взаємопов'язані елементи єдиної стратегії. Сутність його впливу полягає у персоналізованому інституційному перепроєктуванні держави, поєднаному з ідеологічною мобілізацією на основі протиставлення «національного суверенітету» зовнішньому тиску. Важливою складовою цієї моделі стала конфронтаційна політика щодо зовнішніх акторів, насамперед Європейський Союз та Україна, яка використовується для внутрішньополітичної легітимації неліберальних перетворень, концентрації влади та послаблення ліберально-демократичних механізмів. Отже, поєднання інституційного контролю, ідеологічного дискурсу та апеляції до зовнішніх загроз сформувало стійку неліберальну модель функціонування угорської політичної системи.

Джерела та література

1. By Paul Kirby & Budapest correspondent Nick Thorpe. Who is Viktor Orban, Hungarian PM with 14-year grip on power? *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-67832416>
2. European e-Justice Portal. *National legislation Hungary*. URL: https://e-justice.europa.eu/topics/legislation-and-case-law/national-legislation/hu_en
3. Hungary 2011 Constitution. *Constitute*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2011
4. Ishikava Y. Hungary's Electoral System: Constructing a System Favorable to the Governing Party and Its Future Prospects. *Institute of Geoeconomics (IOG) by Asia Pacific Initiative, International House of Japan*. URL: <https://instituteofgeoeconomics.org/en/research/hungarys-electoral-system-constructing-a-system-favorable-to-the-governing-party-and-its-future-prospects/>
5. Kenes B. Viktor Orbán: Past to Present. European Center for Populism Studies (ECPS), 2020. DOI: 10.55271/lp0001.
6. New report: Hungary dismantles media freedom and pluralism. *European Federation of Journalists*. 2019. URL: <https://europeanjournalists.org/blog/2019/12/03/new-report-hungary-dismantles-media-freedom-and-pluralism/>

7. Prime Minister Viktor Orbán's Speech at the 25th Bálványos Summer Free University and Student Camp. *Government of Hungary*. URL: <https://2015-2019.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-25th-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp>

8. Susan Rubin Suleiman. Anti-Democratic Politics in Hungary: Viktor Orbán and «Illiberal Democracy». College Station: The Bush School of Government and Public Service, Texas A&M University, 2021. (Scowcroft Paper № 20). 12 p.

9. Viktor Orbán's State of the Nation address. *Government of Hungary*. URL: <https://2010-2014.kormany.hu/en/prime-minister-s-office/the-prime-ministers-speeches/viktor-orban-s-state-of-the-nation-address>

10. Zaccagnino J. M. The Tragedy of Central European University: Theorizing Hungarian Illiberal Democracy and Its Threat to Academic Freedom. *Connecticut Law Review*. 2021. Vol. 52, № 3. P. 1187–1240.

11. Zakaria F. The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*. 1997. Vol. 76, № 6. P. 22. DOI: 10.2307/20048274.

Іжаківський Валерій

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ДИСКУСІЯ ПРО ТРАНСФОРМАЦІЮ СВІТОВОГО ПОРЯДКУ: ВІД ЛІБЕРАЛІЗМУ ДО ПОСТЛІБЕРАЛІЗМУ

Ключові слова: світовий порядок, постліберальний, легітимність, лібералізм, миробудівництво, безлад.

Keywords: world order, post-liberal, legitimacy, liberalism, peacebuilding, disorder.

Сучасний міжнародний дискурс дедалі частіше акцентує увагу на твердженнях про «руйнування світового порядку» та втрату ефективності традиційних інституцій. Однак перш ніж аналізувати наслідки цих змін, варто поставити фундаментальне запитання: чи існував узагалі універсальний світовий порядок у тому вигляді, в якому його зазвичай описують?

Метою цієї статті є окреслити теоретичну рамку дискусії про світовий порядок або безлад з огляду на сучасний стан міжнародної безпеки.

Ретроспективний аналіз показує, що значну частину ХХ та початку ХХІ ст. міжнародна система функціонувала не як нейтральний глобальний порядок, а як західний ліберальний проєкт, який існував у межах умовного колективного Заходу, заснований на певній антропології – автономному індивіді, раціональності, ринку, демократичній процедурності, яка однак не розповсюджувалася на інших континентах [7]. Така конструкція була підсилена ідеєю про можливість експорту ліберальних інституцій, що стало фундаментом парадигми «ліберального миру» [8].

У миробудівництві це проявлялося в концепції, де стабільність створюється через демократизацію, інституційний дизайн та ринкові реформи. О. Річмонд у низці праць показав, що цей «ліберальний мир» був структурно пов'язаний із геге-

монією Заходу й мав вбудовану напругу між глобальними нормами та локальною агентністю, що згодом призвело до появи «гібридних» форм миру [7; 8; 10]. Паралельно О. Річмонд і С. Погодда підкреслюють, що у нових умовах мир дедалі більше стає функцією світового порядку, підпорядкованого або гегемонії, або мультиполярній конкуренції [11].

Своєю чергою Р. Джексон звертає увагу на постліберальні моделі миробудівництва, де держава й суспільство виходять за межі інструменталізму ліберальної парадигми [5]. Що зі свого боку супроводжувалося внутрішньою ерозією ліберальних демократій. Як зазначають П. Шміттер і А. Шпаді, криза лібералізму є не лише інституційною, але й антропологічною: ліберальний суб'єкт – автономний і раціональний – перестає відповідати реальній соціальній динаміці сучасних суспільств [14; 15]. О. Річмонд додає, що антропологічна та інституційна криза зумовила стагнацію процесів миробудівництва в рамках ліберального міжнародного порядку й показала межі старих моделей [9].

Так сформувалися умови для того, що О. Річмонд характеризує як конфлікт між ліберальним і авторитарним міжнародними порядками, де обидва пропонують різні варіанти миру, легітимності та безпеки [12]. Глобальний контекст лише посилився завдяки зростанню багатополарності та конкуренції моделей розвитку – процес, який детально аналізує М. Голм, вказуючи, що відбувається не відмова від правил як таких, а децентралізація нормативного авторитету [4]. М. О'Ніл підкреслює, що ліберальний Захід втрачає епістемологічну й моральну гегемонію, а нові сили не приймають його претензію на універсальність [6]. Д. Калп і С. Соєр показують, що глобальна демократична теорія після завершення «холодної війни» вимагає перегляду поняття *demos* і *kratos* у поліцентричному світі [1].

Паралельно розвивається політична теорія постлібералізму, що прагне вийти за межі ліберального нормативного шаблону. Д. Волфф показує це на прикладі Латинської Америки, де демократичні експерименти не відкидають демократичні інститути, але трансформують їх, підкреслюючи нові моделі участі та колективних прав [17]. Ідеї постліберального консерватизму, які аналізують Пітт і Блонд, демонструють, що навіть у межах Заходу з'являються нові політичні проєкти, які відмовляються від ліберального індивідуалізму та ринкової ортодоксії [16].

До цих трансформацій додається значна зміна економічної логіки глобального порядку. Х. Гассан і Х. Рахахлех показують, що економічний націоналізм – один із ключових індикаторів постліберального повороту – стає новим нормативним режимом: торгівля політизується, глобальні ланцюги постачання стискаються, а держави відновлюють контроль над стратегічними секторами [3]. Подібна динаміка фактично згортає попередні процеси глобалізації, повертаючи світ до протекціоністських стратегій захисту національних інтересів та інструменталізації економічних позицій задля розширення впливу на слабших гравців.

Вони характеризують те, що Т. Ру називає рефлексивною переінтерпретацією конституціоналізму: відбувається не заперечення ліберальних інститутів, а перегляд їх функцій під тиском постколоніальних та поліцентричних реалій [13]. У ширшому інтелектуальному плані сфокусований огляд «A Post-Liberal Future?» вказує на системну появу альтернативних моделей міжнародного порядку, які відходять від ліберальної уніфікації та шукають способи впорядкувати різноманітність [15].

Узагальнюючи все вищеперераховане, можна стверджувати, що ми перебуваємо в перехідному стані постліберального безладу, у якому множинність моделей розвитку, політичних форм та економічних стратегій замінює колишні універсалістські претензії. М. Голм переконливо доводить, що майбутнє міжнародного середовища визначатиметься не відмовою від норм, а боротьбою за їх джерело легітимності: правила більше не можуть бути односторонньо визначені, а легітимність має бути завжди обґрунтованою [4]. Ця ситуація корелює з баченням Р. Хааса, який наголошує, що сучасний безлад є результатом природної деградації старого порядку, який неможливо відновити у попередньому вигляді. У такому контексті глобальний безлад постає не як тимчасова відсутність правил, а як тривалий стан десинхронізації, де зростання амбіцій нових гравців за відсутності ефективних інститутів створює постійну загрозу системної кризи [2].

Саме тому ключові виклики архітектури майбутньої міжнародної безпеки охоплюють такі аспекти: потребу в послідовному застосуванні міжнародного права; формування механізмів керованої багатополлярності; відновлення внутрішньої соціальної підтримки зовнішньої політики; розробку нової нормативної тактики для прав людини та миробудівництва. За умови формування постліберального порядку легітимність перестає бути даністю – її потрібно щоразу вибудовувати інтелектуально, на правовому рівні та політично.

Джерела та література

1. Culp J., Sawyer S. Post Post-Cold War Democratic Theory. *Democratic Theory*. 2024. Vol. 11, № 1–2. P. 1–17.
2. Haass R. How a World Order Ends: And What Comes in Its Wake. *Foreign Affairs*. 2019. Vol. 98, № 1. P. 22–30.
3. Hassan H., Rahahleh H. Post-Liberalism: Trumpism and the Rise of Economic Nationalism. *Economic Papers. The Economic Studies Unit at Arab Center for Research and Policy Studies*. 24 лютого 2025 р. URL: <https://surl.lu/xknetm>
4. Holm M. A Postliberal Global Order? Challenge(r)s to the Liberal West. *NUPI. Report 1/2025*. Oslo: Norwegian Institute of International Affairs, 2025. 36 p. URL: <https://surl.li/iddqz>
5. Jackson R. Post-liberal peacebuilding and the pacifist state. *Peacebuilding*. 2018. Vol. 6, № 1. P. 1–16.
6. O'Neill M. Challenges to the Western Liberal Order: the End of the «West»? *Journal of European Integration History*. 2024. Vol. 24(2). P. 293–316.
7. Richmond O. P. A Post-Liberal Peace. London: Routledge, 2011. 240 p.
8. Richmond O. P. A Post-Liberal Peace: Eirenism and the Everyday. *Review of International Studies*. 2009. Vol. 35, № 3. P. 557–580.
9. Richmond O. P. Stalemated Peacemaking in the Liberal International Order and the Problem of Peacemaking Under Multipolarity. 2025. URL: <https://surl.lt/itxzbq>
10. Richmond O. P. The Use and Misuse of the «Local Turn». *Millennium*. 2024. Vol. 52, № 3. P. 540–565.
11. Richmond O. P., Pogodda S. Peacemaking and the Maintenance of International Order: Alignment under hegemony versus multipolar misalignment. *Global Studies Quarterly*. 2024. Vol. 5, № 1. P. 1–13.

12. Richmond O. P. Peace in an authoritarian international order versus peace in the liberal international order. *International Affairs*. 2025. Vol. 101, № 4. P. 1381–1401.
13. Roux T. Liberal Constitutionalism in the Post-Colony. *Verfassungsblog*. 15 лютого 2026 р. URL: <https://surl.li/vqdqcg>
14. Schmitter P. C. Post-liberal Democracy: a Sketch of the Possible Future. February 2018. *European University Institute*. 43 p. URL: <https://surl.li/ohleat>
15. Shpadi A. Post-Liberalism: A New Ideology? A morphological analysis of postliberalism. Uppsala: Uppsala University, 2024. 38 p. URL: <https://surl.li/tmndxt>
16. The Post-Liberal Turn and the Future of Conservatism. Budapest: Ludovika University Press, 2024. 287 p.
17. Wolff J. Postliberal Democracy Emerging? *A conceptual proposal and the case of Bolivia. Postliberal democracy emerging?* (PRIF Working Papers, 11. Frankfurt am Main: Hessische Stiftung Friedens- und Konfliktforschung, 2012. URL: <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-455107>

Оніщук Олександр

Донецький національний університет імені Василя Стуса

КОНЦЕПЦІЯ ТРЕТЬОГО СВІТУ В ПЕРІОД ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: третій світ, Альфред Сові, Рух неприєднання, холодна війна, деколонізація.

Key words: Third World, Alfred Sauvy, Non-Aligned Movement, Cold War, decolonization.

Дослідження концептуальних засад «третього світу» в історії міжнародних відносин періоду холодної війни потребує критичного перегляду застарілих євроцентричних підходів, які тривалий час домінували в академічному дискурсі. У традиційній історіографії країни Азії, Африки та Латинської Америки зображувалися переважно як пасивне поле суперництва між США та СРСР.

У цьому дослідженні під концепцією «третього світу» розуміється інтелектуально-політичний проєкт держав Азії, Африки та Латинської Америки, спрямований на утвердження їх колективної суб'єктності в міжнародних відносинах поза двома антагоністичними блоками. Це була форма «світотворення», що поєднувала антиколоніальну боротьбу, принцип суверенної рівності націй, активний нейтралітет і солідарність країн, які розвиваються. Концепція виникла як відповідь на біполярний світовий порядок і еволюціонувала від семантичної метафори до реального політичного руху.

Сучасні роботи 2020–2025 рр. доводять, що цей феномен був самостійним політичним і інтелектуальним проєктом подолання колоніальної ієрархії [1, с. 18]. Актуальність теми зумовлена необхідністю осмислення історичного внеску деколонізованих держав у формування принципів сучасної багатополярності, яка почала зароджуватися вже в середині ХХ ст. Водночас сучасна наука підкреслює проблематичність терміна «третій світ». Він ієрархічний за природою, несе в собі

відтінок приниження («третій» = нижчий) і штучно гомогенізує надзвичайно різномірні суспільства. Часто цей концепт слугував риторичним прикриттям для авторитарних режимів, які виправдовували порушення прав людини боротьбою з «імперіалізмом». Тому в сучасній літературі іноді віддають перевагу більш нейтральним термінам, зокрема «країни, що розвиваються» або «постколоніальні держави», а «третій світ» вживають лише в історизованому, лапковому значенні як артефакт епохи.

Це дослідження має на меті покращити розуміння того, як інтелектуальна самоідентифікація молодих держав трансформувалася в дієвий нормативний інструмент впливу на порядок денний ООН. У роботі використано порівняльно-історичний метод і дискурс-аналіз програмних документів Бандунгської (1955) та Белградської (1961) конференцій. Це дає змогу реконструювати еволюцію концепції «третього світу» від її семантичного виникнення до інституціоналізації Руху неприєднання [8, с. 14; 11, с. 102].

Інтелектуальний генезис концепції пов'язаний із 1952 р., коли французький демограф Альфред Сові запровадив термін «*tiers monde*» як алюзію на «третій стан» часів Великої французької революції. Він наголосив на прагненні країн, які не мали реального голосу в біполярній системі, стати повноцінним суб'єктом світової політики [4, с. 1]. Автор доводить, що ця концептуалізація стала формою інтелектуального звільнення від колоніальної спадщини: вона заперечувала американську теорію «слаборозвиненості» і відстоювала право націй самостійно визначати свій історичний шлях.

Першим масштабним практичним втіленням ідеї стала Бандунзька конференція 1955 р. Представники 29 держав Азії та Африки проголосили Десять принципів мирного співіснування і висунули вимоги щодо демократизації ООН та розширення її порядку денного за межі європейських питань безпеки [3, с. 175–177]. Паралельно Китай, хоча й не виступав повною мірою ініціатором під час Бандунзької конференції, розробляв власну візію: у 1974 р. Мао Цзедун сформулював «теорію трьох світів», де США і СРСР утворювали «перший світ», розвинені країни – «другий», а країни Азії, Африки та Латинської Америки (включно з Китаєм) – «третій». Ця концепція давала змогу Пекіну претендувати на лідерство в антигегемоністській боротьбі [2].

Водночас «дух Бандунга» не був позбавлений суперечностей. Радикальна позиція Сукарно часто вступала в конфлікт із прагматичним підходом Неру, а індо-китайський прикордонний конфлікт 1962 р. яскраво продемонстрував, як регіональні суперечки могли зруйнувати афро-азійську солідарність [7]. Межі автономії «третього світу» особливо виразно проявилися під час Конголезької кризи та Суецького конфлікту. Фінансова й військова залежність від великих акторів змушувала лідерів неприєднання йти на компроміси, а внутрішня нестабільність робила країни вразливими до зовнішнього тиску [6, с. 101; 10, с. 520]. Багато держав фактично отримували допомогу одночасно від обох блоків, перетворюючи «неприєднання» на інструмент прагматичної «подвійної гри».

Додатковий аспект до еволюції концепції додав латиноамериканський вектор, який змістив акцент із суто політичної деколонізації на проблему економічної емансипації. Держави регіону, що вже мали тривалий досвід формальної незалеж-

ності, запропонували інтелектуальну рамку «теорії залежності», яка пояснювала недорозвиненість країн, що розвиваються, як наслідок структурної експлуатації периферії центром. Саме латиноамериканські інтелектуали та дипломати стали ініціаторами перетворення Руху неприєднання на інструмент боротьби за Новий міжнародний економічний порядок. Це сприяло розширенню розуміння «третього світу» від антиколоніального блоку до глобального фронту, що вимагав докорінної перебудови міжнародної фінансової архітектури [9, с. 14].

Формальна інституціоналізація Руху неприєднання відбулася на Белградській конференції 1961 р. За активної участі Йосипа Броз Тіто Югославія надала руху організаційну стійкість і перетворила його на глобальну платформу «активного неприєднання» – постійного дипломатичного втручання у кризи з метою деескалації напруженості між блоками [10, с. 504]. Поступово рух перейшов від емоційного антиколоніалізму до системних вимог економічної перебудови, що зрештою привело до створення Групи 77 у 1964 р.

Проте за фасадом солідарності приховувалися глибокі внутрішні суперечності. Рух об'єднував демократичні держави з авторитарними режимами, що призводило до постійних ідеологічних розколів. Еліти «третього світу» часто відтворювали колоніальні ієрархії всередині власних суспільств: патріархальні гендерні режими маргіналізували жінок-активісток антиколоніальних рухів, а класова нерівність і етнічні конфлікти підривали проголошену єдність. Екологічні наслідки форсованого «розвитку» також залишалися поза увагою більшості лідерів.

Сучасна багатополярність є частковим продовженням стратегій гнучкого маневрування, розроблених лідерами «третього світу» у 1952–1964 рр. Дослідження підтвердило, що інтелектуальна самоідентифікація держав Азії, Африки та Латинської Америки, започаткована терміном Альфреда Сові і втілена в «дусі Бандунга», трансформувалася в дієвий нормативний інструмент впливу на порядок денний ООН. Завдяки Руху неприєднання, Групі 77 та вимогам Нового міжнародного економічного порядку країнам, які розвиваються, вдалося перевести антиколоніальну риторичку в конкретні резолюції та принципи суверенної рівності.

Водночас досвід 1960–1970-х рр. виявив суттєві межі цього інструменту: внутрішні розколи, економічна залежність і регіональні конфлікти обмежили його потенціал, а спроба запровадити Новий міжнародний економічний порядок (1974) зазнала поразки.

Отже, концепція «третього світу» стала самостійним інтелектуально-політичним проєктом, що радикально розширив суб'єктність держав Азії, Африки та Латинської Америки і заклав підвалини сучасної коаліційної дипломатії. Перспективи подальших досліджень автор вбачає в аналізі ролі інтелектуальних мереж і культурної дипломатії як чинників деколонізації знання в другій половині ХХ ст. [8, с. 22; 5, с. 131].

Джерела та література

1. Adelman J., Prakash G. *Inventing the Third World: In Search of Freedom for the Postwar Global South*. London: Bloomsbury Academic, 2023. 256 p.

2. Chairman Mao Zedong's Theory on the Division of the Three World. *Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China*. 2024. URL: https://www.mfa.gov.cn/mfa_eng/zy/wjls/3604_665547/202405/t20240531_11367535.htm
3. Getachew A. *Worldmaking after Empire: The Rise and Fall of Self-Determination*. Princeton: Princeton University Press, 2019. 288 p.
4. Palieraki E. The Origins of the «Third World»: Alfred Sauvy and the Birth of a Key Global Post-War Concept. *Global Intellectual History*. 2023. Vol. 10. № 4. P. 1–30.
5. Park A. S. Beyond Great Powers: Middle Power Paths to Resilient Multilateralism. *Asian Journal of Peacebuilding*. 2022. Vol. 10. № 1. P. 131–157. URL: https://ipus.snu.ac.kr/eng/wp-content/uploads/sites/2/2022/05/07_Albert-Sanghoon-Park.pdf
6. Prashad V. *The Darker Nations: A People's History of the Third World*. New York: The New Press, 2022. 400 p.
7. President Sukarno of Indonesia, Speech at the Opening of the Bandung Conference, April 18, 1955. *Modern History Sourcebook*. URL: <https://sourcebooks.fordham.edu/mod/1955sukarno-bandong.asp>
8. Symons W. The «Third World's» Anticolonial Worldmaking Project. *Flux: International Relations Review*. 2023. Vol. 13. № 1. P. 14–28.
9. Thornton C. *Revolution in Development: Mexico and the Governance of the Global Economy*. Berkeley: University of California Press, 2021. 320 p.
10. Videkanić B. Nonaligned Modernism: Yugoslav Culture, Nonaligned Cultural Diplomacy, and Transnational Solidarity. *Nationalities Papers*. 2021. Vol. 49. № 3. P. 504–522.
11. Westad O. A. *The Cold War: A World History*. London: Penguin Books, 2018. 720 p.

Мельник Максим

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЗАГРОЗИ КОНВЕНЦІЙНОЇ ВІЙНИ МІЖ КНР ТА ТАЙВАНЕМ

Ключові слова: Тайвань, КНР, Тайванська протока, світова безпека.

Key words: Taiwan, PRC, Taiwan Strait, world security.

Тайванська протока залишається одним із найбільш вибухонебезпечних вогнищ напруженості у сучасному світі. Стратегічне значення острова визначається поєднанням геополітичних, економічних та технологічних чинників: Тайвань виробляє понад 60 % світових напівпровідників та близько 90 % найбільш передових чіпів, що робить його ключовим елементом глобальних ланцюжків постачання [5, с. 1]. Водночас КНР розглядає острів як невід'ємну частину своєї суверенної території і відкрито не заперечує застосування сили для його «возз'єднання». Метою цього дослідження є аналіз основних загроз конвенційної війни між Китайською Народною Республікою та Тайванем та оцінка їх наслідків для регіональної й глобальної безпеки.

Спочатку необхідно з'ясувати, як КНР може спробувати виправдати агресію проти Тайбея. У ролі правової основи для вторгнення Пекін може використати резолюцію ООН 1971 р. – Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН № 2758 (XXVI), яка визнала Китайську Народну Республіку єдиним законним урядом Китаю [10, с. 1]. Це може легітимізувати дії КНР в очах частини міжнародної спільноти, оскільки комуністичний уряд позиціонуватиме їх як «повернення» бунтівної провінції. Такий наратив створює додаткові ризики для держав, зацікавлених у збереженні фактичної незалежності острова, зокрема США, Японії, Південної Кореї та держав ЄС. Громадськість може не підтримати ініціативи щодо підтримки острова, що, зі свого боку, перетвориться в проблеми з постачання фінансової та військової допомоги, які будуть життєво необхідні Тайваню.

Проте центральним питанням є військовий баланс у Тайванській протоці. Народно-визвольна армія Китаю (НВАК) упродовж останніх двох десятиліть переживає масштабну модернізацію. За даними Міністерства оборони США, станом на 2023 р. НВАК налічує понад 2 мільйони військовослужбовців, а її військово-морські сили є найбільшими у світі за кількістю бойових кораблів [8, с. 11]. КНР розгорнула сотні балістичних та крилатих ракет, спрямованих на Тайвань і американські бази в регіоні, зокрема ракети DF-21D та DF-26, призначені для ураження авіаносців. Тайвань також реалізує стратегію «асиметричної оборони»: здійснює закупівлю протикорабельних ракет Harpoon, мобільних ракетних систем та протитанкових комплексів, прагнучи зробити будь-яку десантну операцію надзвичайно витратною для КНР [1, с. 3].

Варто виокремити кілька основних сценаріїв конвенційного збройного конфлікту. Перший – повномасштабна десантна операція. Тайванська протока завширшки близько 180 км є серйозною природною перешкодою: для переправлення достатньої кількості військ і техніки НВАК знадобляться сотні десантних суден, які стануть уразливими цілями [3, с. 12]. RAND Corporation оцінює, що навіть за сприятливих умов операція виявиться надзвичайно складною через потребу в завоюванні повітряного і морського простору, нейтралізацію розвиненої системи берегової оборони Тайваню та забезпечення логістики. Другий сценарій – блокада острова: КНР оголошує морську і повітряну блокаду з метою економічного виснаження Тайваню, уникаючи прямого штурму. Проте такий варіант неминуче зіткнеться з реакцією США та союзників. Третій сценарій передбачає обмежені удари по критичній інфраструктурі – аеродромах, командних центрах, радарних станціях – із метою примусити Тайбей до переговорів.

Визначальну роль у стримуванні відіграє позиція Сполучених Штатів. Попри відсутність офіційного договору про взаємну оборону, Закон про відносини з Тайванем 1979 р. зобов'язує США постачати острову засоби самозахисту та підтримувати потенціал протистояння [6, с. 2]. Вашингтон дотримується політики «стратегічної двозначності», навмисно не уточнюючи, чи буде він безпосередньо залучений до військового захисту Тайваню. Проте протягом 2021–2024 рр. президент США Байден неодноразово публічно заявляв про готовність захистити острів військовими засобами. США підтримують регулярну присутність авіаносних ударних груп у Південнокитайському та Філіппінському морях і здійснюють польоти кораблів і літаків через Тайванську протоку. Водночас союзники – Японія

і Австралія – де-факто втягнуті у потенційний конфлікт: американські бази на Окінаві та в Австралії є критично важливими для будь-якої відповіді на агресію [4, с. 9].

Не можна ігнорувати ядерний вимір потенційного конфлікту. КНР офіційно дотримується доктрини «невикористання першою» ядерної зброї, однак її ядерний арсенал стрімко зростає: за оцінками Стокгольмського інституту дослідження проблем миру (SIPRI), у 2024 р. Китай мав приблизно 500 ядерних боєголовок і продовжує нарощувати їх кількість [9, с. 2]. Ризик ескалації конвенційного конфлікту до ядерного рівня, хоча й невисокий, залишається реальним – особливо якщо Пекін зазнає значних втрат у традиційному зіткненні. Це суттєво ускладнює стратегічне планування США, оскільки будь-яке втручання потенційно межує з ядерним зіткненням двох держав, що мають такий потенціал. Саме тому стратегія стримування набуває першочергового значення, а дипломатичні механізми зниження ризиків між Вашингтоном і Пекіном зберігають свою актуальність.

Економічні наслідки конвенційної війни між КНР та Тайванем були б величезними для глобальної економіки. Через Тайванську протоку щорічно проходить товарів приблизно на 2,45 трильйона доларів – понад п'яту частину всієї світової морської торгівлі [5, с. 1]. Блокада або бойові дії неминуче призведуть до перебоїв у постачанні напівпровідників, що паралізує виробництво електроніки, автомобілів і телекомунікаційного обладнання по всьому світу. Bloomberg Economics оцінює, що повномасштабний конфлікт може коштувати глобальній економіці понад 10 трильйонів доларів лише за перший рік [2, с. 1]. Санкції проти КНР у разі агресії матимуть наслідки і для Китаю, враховуючи глибоку взаємозалежність його економіки зі США та ЄС: у 2023 р. торгівля КНР зі США сягала 575 млрд доларів [7, с. 12]. Тому висока економічна взаємозалежність є чинником стримування, хоч і не абсолютним.

Отже, загрози конвенційної війни між КНР та Тайванем є багатовимірними і реальними. Вони охоплюють стрімке нарощування військового потенціалу НВАК, суперечливий правовий статус острова, колосальні економічні ставки та складне переплетення союзницьких зобов'язань. Втрати не лише для регіональної, а й для світової економіки можуть бути катастрофічними. Криза, що виникне у разі війни між Пекіном і Тайбеєм, призведе до зростання цін на широкий спектр товарів – від електроніки до енергоносіїв, руйнування торговельних шляхів та перетворення відносно стабільного Східноазійського регіону на зону масштабних бойових дій. Такий розвиток подій може істотно змінити траєкторію світового розвитку та відкинути глобальну економіку на десятиліття назад. Імовірність того, що конфлікт у Тайванській протоці переросте у Третю світову війну, є надзвичайно високою. Вирішальними факторами стримування залишаються воєнні та дипломатичні зусилля США і союзників, асиметрична оборонна стратегія Тайваню, а також усвідомлення КНР надзвичайно високої ціни будь-якої силової операції. Водночас збереження «стратегічної двозначності» і зміцнення обороноздатності Тайваню є ключовими умовами підтримання миру у Тайванській протоці.

Джерела та література

1. Beckley M., Brands H. *Danger Zone: The Coming Conflict with China*. New York: W. W. Norton & Company, 2022. 304 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=H_ZhEAAAQBAJ&pg=PT3&hl=uk&source=gbs_selected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false
2. Cousin M., Welch J. The \$10 Trillion Fight: Modeling a US-China War Over Taiwan. *Bloomberg Economics*. February 10 2026. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2026-02-10/the-10-trillion-fight-modeling-a-us-china-war-over-taiwan>
3. China's Incomplete Military Transformation: Assessing the Weaknesses of the People's Liberation Army (PLA) / M. S. Chase, J. Engstrom, T. M. Cheung et al. *RAND Corporation*. 2015. 201 p. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR893.html
4. Davidson Ph. S. Statement of Admiral Philip S. Davidson, U.S. Indo-Pacific Command, Before the Senate Armed Services Committee. *U.S. Senate Armed Services Committee*. March 9 2021. 41 p. URL: https://www.armed-services.senate.gov/imo/media/doc/Davidson_03-09-21.pdf
5. Crossroads of Commerce: How the Taiwan Strait Propels the Global Economy / M. P. Funaiole, B. Hart, D. Peng, B. Lin, J. Verschuur. *Center for Strategic & International Studies*. October 10 2024. 1 p. URL: <https://features.csis.org/chinapower/china-taiwan-strait-trade/>
6. Kan S. A. Taiwan: Major U.S. Arms Sales Since 1990. *Congressional Research Service*. August 29 2014. 62 p. URL: <https://sgp.fas.org/crs/weapons/RL30957.pdf>
7. Karen M. U.S.-China Trade Relations. *Library of Congress*. September 9 2025. URL: <https://www.congress.gov/crs-product/IF11284>
8. Office of the Secretary of Defense. Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2023. Annual Report to Congress. *U.S. Department of Defense*. October 19 2023. 212 p. URL: <https://media.defense.gov/2023/Oct/19/2003323409/-1/-1/1/2023-MILITARY-AND-SECURITY-DEVELOPMENTS-INVOLVING-THE-PEOPLES-REPUBLIC-OF-CHINA.PDF>
9. Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI). *SIPRI Yearbook 2024: Armaments, Disarmament and International Security*. SIPRI. Oxford: Oxford University Press, 2024. 97 p. URL: <https://www.sipri.org/sites/default/files/YB24%2007%20WNF.pdf>
10. UN. General Assembly (26th sess.). Restoration of the lawful rights of the People's Republic of China in the United Nations. *United Nations Digital Library*. 1971. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/192054?ln=en&v=pdf>

ОФІЦІЙНИЙ ДИСКУРС УКРАЇНСЬКО-КИТАЙСЬКИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ (2022–2026 РР.)

Ключові слова: Україна, КНР, офіційний дискурс, дипломатичні комунікації, ООН, російсько-українська війна, риторика нейтралітету, політичне врегулювання, саміти миру, стратегічна двозначність.

Keywords: Ukraine, China, official discourse, diplomatic communication, UN, Russian-Ukrainian war, neutrality rhetoric, political settlement, peace summits, strategic ambiguity.

Позиція КНР щодо російсько-української війни часто формулюється через узагальнені дипломатичні конструкції на кшталт «підтримки діалогу» та «політичного врегулювання», тоді як реальна поведінка може проявлятися інакше – зокрема у голосуваннях Китаю на майданчиках ООН або в економічній взаємодії з РФ. У цьому контексті аналіз офіційного дискурсу українсько-китайських відносин дає змогу уточнити логіку аргументації сторін і простежити, як КНР конструює власну роль у врегулюванні.

У фокусі дослідження – офіційний дискурс українсько-китайських відносин, який розуміється як корпус публічних текстів і висловлювань, авторами яких є українські та китайські державні актори (президенти, урядовці, МЗС, постійні представництва в ООН): заяви, виступи, брифінги, офіційні комюніке та програмні матеріали, що містять оцінки стану двосторонніх відносин і позиції щодо врегулювання російсько-української війни.

У 2022–2026 рр. китайський офіційний дискурс щодо війни в Україні переважно вибудовується як процедурний. Події описуються через поняття «кризи», а пріоритетом проголошуються «діалог і переговори» як шлях до миру. У виступі представника КНР на засіданні ГА ООН (березень 2022 р.) підкреслюється необхідність дипломатичного врегулювання та занепокоєння гуманітарними наслідками, але відсутнє пряме визначення сторони-агресора [2]. Така оптика поєднує апеляцію до загальних принципів суверенітету зі стратегією дистанціювання від юридичної кваліфікації війни.

Найбільш кодифікованим виразом цієї позиції став документ МЗС КНР «China's Position on the Political Settlement of the Ukraine Crisis» (12 пунктів), де центральними елементами є припинення бойових дій, переговори, гуманітарний вимір та критика односторонніх санкцій як інструменту «розв'язання конфлікту» [5]. Важливо, що у разі посилання на принципи Статуту ООН відповідальність Росії прямо не артикулюється, що підтримує стратегічну двозначність КНР: Китай одночасно зберігає рамку «поза конфліктом» і залишає простір для претензії на «конструктивну роль».

Дискурс КНР характеризується високою стандартизованістю: у різні роки повторюються формули про «послідовну та чітку позицію», підтримку «всіх зусиль,

спрямованих на мир» і готовність «відігравати конструктивну роль». Це проявляється як у заявах у рамках ООН (зокрема 2022 р.), так і у щоденних брифінгах МЗС КНР (2024, 2026) [4; 7; 12]. Водночас у межах сталого каркасу помітні обережні зсуви акцентів: у 2024 р. КНР уточнює умови підтримки міжнародної мирної конференції (визнання з боку обох сторін і «рівна участь») [7], а в 2026 р. риторика доповнюється наголосом на «всеосяжній, довготривалій і обов'язковій мирній угоді» та необхідності зберігати «динаміку діалогу», що формально конкретизує форму результату без конкретизації змісту домовленостей [12].

Важливим індикатором «меж нейтралітету» є порівняння риторики КНР із її голосуванням в ООН. У березні 2022 р. Китай утримався під час ухвалення резолюції ГА ООН ES-11/1 «Aggression against Ukraine», що засвідчило небажання підтримувати формулу засудження агресії [1]. Натомість у квітні 2022 р. КНР проголосувала проти резолюції ES-11/3 про призупинення членства РФ у Раді ООН із прав людини; у власному поясненні голосування китайська сторона аргументує неприйнятність «політизації» правозахисних механізмів і закликає уникати кроків, що «поглиблюють розкол» [3]. Тому дипломатична практика підтверджує дискурсивний баланс КНР між декларативною підтримкою принципів Статуту і спротивом рішенням, які прямо підвищують політичну ціну для РФ.

Український офіційний дискурс у відносинах із КНР у цей період поєднує принципову нормативність із прагматикою збереження каналів комунікації. Нормативне ядро артикулюється через концепт «справедливого миру», який корелює зі Статутом ООН і територіальною цілісністю. Паралельно Україна пропонує Китаю прагматичний аргумент: у заяві МЗС України підкреслено, що справедливий мир в Україні відповідає стратегічним інтересам КНР [10]. На рівні практики це доповнюється інституційними форматами діалогу – зокрема, політичними консультаціями Україна – Китай у 2025 р. [11].

Окремим вузлом дискурсивної конкуренції стала «Формула миру» Президента України (10 пунктів), презентована у 2022 р. як рамка відновлення безпеки та територіальної цілісності [6]. У 2024 р., у відповідь на Формулу миру та Саміти миру як спробу закріпити її як базову рамку, КНР заявила, що підтримає міжнародну конференцію лише за умови визнання формату обома сторонами та «обговорення всіх мирних планів» [7]. Це зумовило відмову Пекіна від участі у Саміті миру у Швейцарії 2024 р. і демонструє зсув китайського дискурсу від змістовних параметрів миру до процедурної легітимності переговорів.

У 2024 р. Китай посилив «альтернативну» рамку врегулювання через спільну з Бразилією ініціативу (шість пунктів), що акцентує деескалацію, гуманітарний вимір і мирну конференцію за участі обох сторін [8]. Паралельно європейський трек демонструє, що питання України залишається предметом прямого обговорення КНР із провідними європейськими лідерами: у Парижі (травень 2024 р.) тема України була серед ключових у тристоронньому форматі Китай – Франція – ЄС [9]. Це підтверджує, що «конструктивна роль» КНР у дискурсі функціонує як дипломатичний ресурс у діалозі з різними аудиторіями – від «Глобального Півдня» до Європи.

Узагальнюючи, аналіз офіційного дискурсу українсько-китайських відносин у 2022–2026 рр. засвідчує, що позиційний каркас КНР залишається стабільним

і процедурним (фрейм «кризи», пріоритет переговорів, критика санкцій, уникання означення агресора), дискурсивна стандартизація поєднується з «акуратними» зсувами акцентів (умови легітимності мирних форматів, формалізація бажаного результату як «мирної угоди»). Також український офіційний дискурс поєднує нормативне наповнення («справедливий мир», Формула миру) з прагматичною дипломатією підтримання контактів. Разом це дає змогу точніше визначити роль КНР у врегулюванні. Китай позиціонує себе як потенційно значущий дипломатичний актор, однак утримує простір для маневру між різними зовнішньополітичними пріоритетами, уникаючи прямих зобов'язань посередника.

Джерела та література

1. UNGA. A/RES/ES-11/1 «Aggression against Ukraine». *United Nations*. 2 March 2022. URL: <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/ES-11/1&Lang=E>
2. UNGA. A/ES-11/PV.9 (11th Emergency Special Session, official records). *United Nations*. 24 March 2022. URL: <https://docs.un.org/en/A/ES-11/PV.9>
3. PRC Mission to the UN. Explanation of Vote (ES-11/3, HRC suspension). *United Nations*. 7 April 2022. URL: https://un.china-mission.gov.cn/eng/hyyfy/202204/t20220407_10665592.htm
4. PRC Mission to the UN. Remarks by Ambassador Geng Shuang (UNGA ESS on Ukraine). *United Nations*. 14 November 2022. URL: https://un.china-mission.gov.cn/eng/chinaandun/20191112/202211/t20221116_10976049.htm
5. FMPRC. China's Position on the Political Settlement of the Ukraine Crisis (12 points). *Government of China*. 24 February 2023. URL: https://www.fmprc.gov.cn/eng/xw/zyxw/202405/t20240530_11331711.html
6. President of Ukraine. Ukraine's Peace Formula Philosophy. *Office of the President of Ukraine*. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/19/53/32af8d644e6cae41791548fc82ae2d8e_1691483767.pdf
7. FMPRC. Spokesperson Wang Wenbin's regular press conference. *Government of China*. 24 May 2024. URL: https://www.fmprc.gov.cn/eng/xw/fyrbt/lxjzh/202405/t20240530_11347763.html
8. Presidency of Brazil. Brazil-China joint proposal for peace negotiations. *Government of Brazil*. 23 May 2024. URL: <https://www.gov.br/planalto/en/latest-news/2024/05/brazil-and-china-present-joint-proposal-for-peace-negotiations-with-the-participation-of-russia-and-ukraine>
9. European Commission. Press statement after trilateral meeting (Xi–Macron–von der Leyen). *European Commission*. 5 May 2024. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_24_2464
10. Кулеба Д. Справедливий мир в Україні відповідає стратегічним інтересам Китаю. *МЗС України*. 2024. URL: <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-spravedlivij-mir-v-ukrayini-vidpovidaye-strategichnim-interesam-kitayu>
11. Україна та Китай провели політичні консультації. *МЗС України*. 2025. URL: <https://mfa.gov.ua/news/ukrayina-ta-kitaj-proveli-politichni-konsultacij>
12. Пресконференція Мао Нін. *Government of China*. 24 лютого 2026 р. URL: https://www.fmprc.gov.cn/rus/mtfw/ce_cegw_chn/202602/t20260225_11863440.html

ПОТЕНЦІАЛ БРІКС ЯК «ЦЕНТРУ СИЛИ» АЗІЇ

Ключові слова: БРІКС, Азія, Китай, Захід, центр сили.

Keywords: BRICS, Asia, China, West, center of power.

Міжурядове об'єднання БРІКС, ініційоване чотирма економіками, що розвиваються (Бразилією, Росією, Індією та КНР), зазнало суттєвої трансформації після приєднання Південно-Африканської Республіки у 2010 р. Розширення 2024–2025 рр., у межах якого до групи приєдналися Єгипет, Ефіопія, Іран, Саудівська Аравія, ОАЕ та Індонезія, зумовило формування формату БРІКС+. Додатковим індикатором зростання впливу об'єднання стала інституціоналізація статусу десяти держав-партнерів (зокрема Казахстану, Малайзії, В'єтнаму та інших), що свідчить про високий рівень зацікавленості у багатосторонньому співробітництві [1].

У поточних умовах можна констатувати розширення територіального, демографічного й ресурсного потенціалу. Згідно з даними МВФ, держави БРІКС+ станом на 2025 р. разом становлять 43,93 % світової економіки, а сукупне населення 4,45 мільярда осіб (55,61 % від світового) [7].

Однак ключовим є не лише загальний масштаб БРІКС, а його внутрішня структура. Основна вага групи припадає саме на держави Азії: Китай та Індія формують найбільшу частку сукупного ВВП і населення групи.

Інтеграція Індонезії до складу БРІКС остаточно закріпила домінування азійського компонента. Отже, відбувається закономірне зміщення фактичного геополітичного та гео економічного «центру тяжіння» групи в бік Азії, що визначає майбутні вектори її стратегічного розвитку. Метою дослідження є аналіз потенціалу БРІКС як нового «центру сили» в Азії.

БРІКС позиціонує себе не як «групу конфронтації», а як платформу координації інтересів держав Глобального Півдня. Об'єднання прагне посилити економічну, політичну та соціальну співпрацю, розширити участь держав Півдня в глобальному управлінні та впливати на реформування ООН, МВФ, СОТ і Світового банку.

Водночас БРІКС пропонує альтернативний підхід до міжнародної взаємодії через власну модель багатосторонності, що поєднує співпрацю держав Глобального Півдня та Півночі [1]. Ці позиціонування мають характер структурного перегляду та нормативного коригування, піддають сумніву ефективність універсалістських принципів, асиметричність інституцій глобального врядування та селективність їх застосування.

Провідна роль у реалізації цієї концепції належить азійським державам. У 2023 р. Китай найбільше інвестував у розвиток групи – 151,439 млн доларів. Бразилія та Індія посідали друге місце за показниками внутрішніх прямих іноземних інвестицій [2]. У 2022 р. лідируючими секторами були автомобільна та електронна промисловість. Китай та Індія мали найбільше проєктів на суми 8 млрд та

7,5 млрд доларів відповідно [2, 4]. Посилення ролі Індонезії, Малайзії та В'єтнаму зміцнює азійський вимір співпраці.

Водночас група формує власні інституції та механізми, що націлені на розширення. Вони є перспективними альтернативами традиційним глобальним інституціям. Банк Нового Розвитку забезпечує гнучкіші умови фінансування, підтримку національних валют та відкриту модель членства. Найбільша частка фінансування припадає на Південну та Південно-Східну Азію [4]. Другим механізмом є Угода про умовні резерви, що позиціонується як альтернатива механізмам МВФ.

БРІКС є привабливим майданчиком для співпраці держав Азії в умовах економічних і політичних потрясінь. Приєднання Індонезії стало можливим завдяки ролі Китаю як провідного партнера, що забезпечує економічну та політичну підтримку.

Водночас посилення азійської складової не означає автоматичного формування єдиного центру сили. Держави БРІКС мають різні стратегічні інтереси, продовжують співпрацювати із західними державами та не створили механізмів жорсткої координації політики.

В'єтнам у партнерстві з BRICS підтверджує політику багатовекторності та стратегічної автономії [6]. Індонезія під час приєднання окреслила себе як «місток між Півднем та Північчю» та наголосила на розвитку співпраці з Африкою і Латинською Америкою [5].

Також в групі існують різні стратегічні інтереси, пов'язані із політикою забезпечення національних інтересів, а також внутрішніми конфронтаціями. Особливо критичним фактором є суперечності у Південно-Китайському морі щодо питання територіальних вод і безпеки. Це змушує держави балансувати між співпрацею з Китаєм та підтримкою від Заходу в аспектах безпеки, що зменшує політичну синхронізацію в межах БРІКС.

За своєю природою БРІКС є гетерогенною структурою, що явно ілюструє неоднорідність, яка ускладнює інтеграційні процеси. Навіть в межах Азійського регіону відсутня єдина політична та економічна лінія, що створює бар'єри для узгодженого політичного курсу, та зменшує здатність групи діяти як єдиний центр сили.

Фактичний економічний вплив БРІКС залишається слабшим, ніж у регіональних економічних об'єднань Азії [7]. На відміну від БРІКС, АСЕАН має вищий ступінь інституційної зрілості через наявність наднаціональних органів управління та здатність до формування спільних торговельних режимів. У межах ВРЕП держави АСЕАН і Китай сформували масштабні внутрішні ланцюги вартості: у 2023 р. торгівля між Китаєм та АСЕАН перевищила \$428 млрд, що становило понад 15 % торговельного портфеля Китаю [4]. Угоду про вільну торгівлю між КНР та АСЕАН було розширено на цифрову економіку та «зелену» промисловість. Це свідчить, що інституційна цілісність і регулятивні механізми є важливішими для життєздатності міжнародних об'єднань, ніж декларативні формати співпраці.

Отже, хоча БРІКС й посилює економічний вплив азійських держав і створює платформу для багатосторонньої співпраці, вона не може автоматично консолідуватися в єдиний центр сили. Дії держав-членів та партнерів забезпечують регіональний вплив у межах Глобального Півдня, проте водночас висвітлюють різноманітність і внутрішню складність структури.

БРІКС функціонує в міжнародній системі, де панує не ідеологічне протистояння, а складне поєднання регіональної конкуренції та стратегічного балансування між державами. Без наявності єдиного стратегічного бачення або спільного виклику, група навряд чи здатна відігравати роль трансформаційного чинника в міжнародній політиці.

Отже, можна зазначити, що розширення формату до БРІКС+ у 2024–2025 рр. призвело до критичного зміщення «центру тяжіння» організації в бік Азійського регіону. Азійський компонент наразі є домінантним як за демографічними показниками, так і за економічним внеском, що робить регіон фундаментом життєздатності об'єднання.

БРІКС успішно формує паралельну архітектуру глобального врядування через такі інституції, як Банк Нового Розвитку та Угоду про умовні резерви. Ці механізми пропонують державам Глобального Півдня гнучкіші альтернативи МВФ та Світовому банку, фокусуючись на фінансуванні в національних валютах та підтримці інфраструктурних проєктів, переважно в Південній та Південно-Східній Азії [3].

Попри зростання впливу, БРІКС не став повноцінним «центром сили» через внутрішні суперечності, зокрема територіальні конфлікти та відсутність єдиного політичного курсу. Через різні інтереси учасників економічна кооперація переважає над політичною єдністю.

На відміну від формалізованих структур (АСЕАН чи ВРЕП), БРІКС залишається мережевим об'єднанням без наднаціональних органів і спільних торговельних режимів, що обмежує його роль як єдиного актора міжнародної політики.

Джерела та література

1. BRICS. URL: <https://infobrics.org/en/news/bank-brics/?page=2>
2. BRICS Investment Report. United Nations Conference on Trade and Development. 2023. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/diae2023d1_en.pdf
3. BRICS New Development Bank and Contingent Reserve Arrangement: Presentation to Parliamentary Committees. National Treasury. URL: https://static.pmg.org.za/150428BRICS_Bank.pdf
4. Projects. New Development Bank. *NDB*. URL: <https://www.ndb.int/projects/>
5. RI to bridge Indo-Pacific, developing nations' interests. *ANTARA*. 2025. URL: <https://en.antaranews.com/news/340918/ri-to-bridge-indo-pacific-developing-nations-interests>
6. The Ministry of Foreign Affairs provides information on Vietnam becoming a BRICS Partner Country. *Vietnam.vn*. 2025. URL: <https://www.vietnam.vn/en/bo-ngoai-giao-thong-tin-ve-viec-viet-nam-tro-thanh-nuoc-doi-tac-brics>
7. World economic outlook. Global Economy in Flux, Prospects Remain Dim. *International Monetary Fund*. 2025. URL: <https://www.imf.org/-/media/files/publications/weo/2025/october/english/text.pdf>

СЕКЦІЯ 5 ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ ПРОТИСТОЯННЯ

Зябченко Олексій

Донецький національний університет імені Василя Стуса

РОЛЬ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ДИПЛОМАТИЧНОГО ЧИННИКА В ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН В ЄВРОПІ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – НА ПОЧАТКУ ХІХ СТ.: ДІЯЛЬНІСТЬ ШАРЛЯ-МОРІСА ДЕ ТАЛЕЙРАН-ПЕРІГОРА

Ключові слова: дипломатія, трансформація політичного порядку, легітимізм, Віденський конгрес, Європейський концерт, талейранство.

Keywords: diplomacy, transformation of political order, legitimism, Congress of Vienna, Concert of Europe, talerianism.

Трансформація системи міжнародних відносин на зламі ХVІІІ–ХІХ ст. стала одним із найскладніших періодів у європейській історії. Руйнація Вестфальського порядку під ударами Великої французької революції та подальша наполеонівська експансія поставили під загрозу існування самої концепції балансу сил. У цей «перехідний період» особливого значення набув суб'єктивний чинник – роль окремих дипломатів, чия інтелектуальна стратегія та особистий вплив визначали контури майбутнього політичного устрою [1, с. 370]. Серед них постать Шарля-Моріса де Талейран-Перігора займає виняткове місце. Його діяльність у 1797–1815 рр. демонструє унікальний приклад того, як індивідуальний політичний хист здатний не лише захистити національні інтереси переможеної держави, а й запропонувати архітектуру стабільності для всього континенту [4].

Об'єктом дослідження є політичний порядок Європи, що перебував у стані глибокої дестабілізації через крах монархічних легітимацій та воєнну гегемонію Франції. Предмет дослідження зосереджений на дипломатичних механізмах, які Талейран використовував для трансформації цього порядку: від «революційного експансіонізму» до системи колективної безпеки, відомої як «Віденський концерт» [5, с. 14].

Початок активної діяльності Талейрана на посаді міністра закордонних справ у 1797 р. збігся з моментом, коли Франція почала перетворюватися з республіки, що захищається, на імперію-агресора. Вже в цей період Талейран почав формулювати власну концепцію «помірного миру». На відміну від Наполеона Бонапарта, який вбачав у дипломатії лише додаток до воєнних перемог, Талейран розумів, що стабільність держави залежить від її інтегрованості в європейську систему міжнародних відносин [6, с. 158]. У період Консульства та ранньої Імперії Талейран виступав за збереження Австрії як необхідної противаги в Центральній Європі. У своїх мемуарах він зазначав, що надмірне приниження великих держав лише закладає підвалини для майбутніх воєн [8, с. 112]. Його зусилля під час підписання Люневільського та Ам'єнського мирних договорів 1801–1802 рр. були спрямовані

на те, щоб закріпити за Францією її «природні кордони», не створюючи водночас нестерпних умов для сусідів. Проте амбіції Наполеона поступово входили в гострий конфлікт із дипломатичною логікою Талейрана. Ключовим моментом трансформації його поглядів став 1805 р. Після битви під Аустерліцом Талейран намагався переконати імператора укласти м'який мир з Австрією, щоб зробити її союзником Франції проти Росії. Він писав Наполеону, що існує дві системи політики: одна – заснована на силі та постійному завоюванні, інша – на праві та рівновазі [9, с. 322]. Відмова Наполеона від стратегії рівноваги та підписання жорсткого Пресбурзького миру стали початком внутрішнього розриву між міністром та монархом. Талейран усвідомив, що наполеонівський шлях веде до катастрофи, оскільки він ігнорує реальність європейської солідарності [2, с. 145].

Після Тільзйтського миру 1807 р. Талейран остаточно переконався, що зовнішня політика Наполеона втратила раціональні орієнтири. Його відставка з посади міністра була не лише особистим жестом, а й стратегічним кроком. Перебуваючи у статусі приватного радника, він почав вести власну гру, яку багато сучасників вважали зрадою, проте в контексті трансформації міжнародних відносин вона була спробою зберегти суб'єктність Франції в постнаполеонівському світі [7, с. 312]. Особливе значення має зустріч в Ерфурті в 1808 р., де Талейран таємно переконував російського імператора Олександра I чинити опір амбіціям Наполеона. Його знаменита фраза про те, що «французький народ – цивілізований, а його володар – ні», відображала глибинний розрив між, на думку Талейрана, національними інтересами Франції та імперською мегаломанією Бонапарта [9, с. 367]. Дипломатичний геній Талейрана проявився у здатності мислити категоріями довгострокової перспективи: він розумів, що майбутній порядок потребуватиме балансу, де Росія та Австрія будуть стримувати одна одну, не знищуючи Францію як політичну одиницю. Період з 1808 по 1814 р. став часом «дипломатії очікування». Талейран підтримував контакти з лідерами Шостої коаліції, готуючи ґрунт для мирного переходу влади. Його роль у 1814 р. була вирішальною: саме він переконав союзників, що єдиним шляхом до стабільності в Європі є реставрація династії Бурбонів за умови збереження конституційних засад. Це дало змогу уникнути розчленування країни та громадянської війни [2, с. 210].

Вершиною дипломатичної кар'єри Талейрана та його найважливішим внеском у трансформацію міжнародної системи став Віденський конгрес. Коли він прибув до Відня як представник переможеної держави, то зіткнувся з наміром «четвірки» (Великої Британії, Росії, Австрії та Пруссії) самостійно вирішувати долю Європи. Проте, використовуючи гострий розум та глибоке розуміння протиріч між союзниками, Талейран зумів змінити формат переговорів [3, с. 45]. Головним інструментом його стратегії став принцип легітимізму. Талейран перетворив абстрактне поняття «законного права» на реальний політичний щит. Він стверджував, що територіальні зміни мають ґрунтуватися на праві, а не на силі завоювання. Це дало можливість Франції не лише зберегти кордони 1792 р., а й виступити захисником малих і середніх держав Європи проти експансіоністських планів Пруссії та Росії щодо Саксонії та Польщі [5, с. 143]. У січні 1815 р. Талейран досяг неймовірного: підписання таємного оборонного союзу між Францією, Австрією та Великою Британією. Це фактично розвалило антифранцузьку коа-

ліцію та повернуло Франції статус великої держави, без якої неможливе функціонування європейського концерту. Навіть повернення Наполеона («Сто днів») не змогло повністю зруйнувати ці здобутки, оскільки Талейран на той час уже вмонтував Францію в нову легітимістську систему координат [6, с. 331].

Розуміючи нежиттєздатність наполеонівської гегемонії, Талейран послідовно відстоював інтеграцію Франції в європейську систему як стабільного партнера, а не агресора. Його перехід в опозицію став спробою запобігти колапсу континентальної рівноваги. На Віденському конгресі Талейран перетворив ідею «законного права» на дипломатичний щит. Це дало змогу переможеній Франції уникнути розчленування, зберегти кордони 1792 р. та повернути статус великої держави-арбітра. Дипломат забезпечив перехід від двосторонніх конфліктів до моделі колективної безпеки. Вміло граючи на суперечностях переможців, він заклав основи багатосторонньої дипломатії, що гарантувала мир у Європі на майже ціле століття.

Підсумовуючи, Талейран виступив інтелектуальним «мостом» між революційним хаосом та стабільністю Віденської системи. Його здатність ставити принципи рівноваги та суверенітету вище за воєнну експансію сприяла трансформації міжнародних відносин на засадах тривалої стабільності.

Джерела та література

1. Ціватий В. Г. Зовнішньополітичний концепт і модель дипломатії Шарля Моріса де Талейрана-Перігора (1754–1838): історико-інституціональний контекст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. Вип. 46. С. 370–378. URL: <https://history.znu.edu.ua/index.php/journal/article/view/509/481>
2. Cooper D. Talleyrand. London: Penguin Books, 2010. 336 p.
3. Ferrero G. The Reconstruction of Europe: Talleyrand and the Congress of Vienna, 1814–1815 / trans. by T. R. Jaeckel. New York: G. P. Putnam's Sons, 1941. 351 p.
4. Godechot J. Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/biography/Charles-Maurice-de-Talleyrand-Prince-de-Benevent>
5. Kissinger H. A World Restored: Metternich, Castlereagh and the Problems of Peace, 1812–1822. Boston: Houghton Mifflin, 1957. 354 p.
6. McCabe J. Talleyrand: A Biographical Study. London: Hutchinson & Co., 1906. 373 p. URL: <https://www.gutenberg.org/files/46660/46660-h/46660-h.htm>
7. Orioux J. Talleyrand: Ou le sphinx incompris. Paris: Flammarion, 1970. 658 p.
8. Talleyrand-Périgord C.-M. de. Memoirs of the Prince de Talleyrand / ed. by Duc de Broglie. New York, London: G. P. Putnam's Sons, 1891. Vol. 1. 342 p.
9. Waresquiel E. de. Talleyrand: Le prince immobile. Paris: Fayard, 2003. 796 p.

ОСОБЛИВОСТІ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ

Ключові слова: Перська затока, нішева дипломатія, Саудівська Аравія, ОАЕ, Катар.

Keywords: Persian Gulf, niche diplomacy, Saudi Arabia, UAE, Qatar.

Руйнація міжнародного порядку та послаблення глобальних механізмів спонукають держави шукати нові моделі зовнішньополітичного позиціонування. У цьому контексті зростає роль нішевої дипломатії – концентрації ресурсів дипломатії на стратегічно важливих напрямках, що дає змогу малим і середнім державам компенсувати власну обмеженість у ресурсах і можливостях [5; 8]. Держави Перської затоки, зокрема Саудівська Аравія, Бахрейн, Катар, Кувейт, ОАЕ та Оман, активно застосовують нішеву дипломатію. Їх «нішами» стало поєднання енергетичного лідерства, гуманітарної діяльності, культурних і спортивних проєктів і міжнародного посередництва, що стало дуже помітно після початку повномасштабної війни росії проти України [6].

Метою роботи є виявлення особливостей дипломатичної спеціалізації держав Перської затоки, визначення інструментів і механізмів реалізації ними нішевої дипломатії, а також з'ясування її ролі у формуванні регіонального лідерства та глобального позиціонування цих держав в умовах трансформації міжнародного порядку.

Особливу увагу питанням нішевої дипломатії держав Перської затоки та її специфіці приділили науковці Хайфського університету та Академічного коледжу Ашкелона. Так, М. Чазіза та К. Лутмар зазначають, що країни регіону як авторитарні середні держави, використовують нішеву дипломатію для розширення глобального впливу [5]. Левова частка держав розглядає таку дипломатію не як аполітичний інструмент, а як стратегічний засіб формування ідентичності та легітимації режиму [6; 8].

Аналіз зовнішньополітичних стратегій держав Перської затоки свідчить про наявність спільних «ніш», що зумовлено структурною та ресурсною подібністю. Регіон акумулює одні з найбільших у світі запасів нафти й газу, забезпечуючи близько 30 % світового видобутку нафти та 17 % природного газу станом на 2024 р. [7], що робить енергетичний компонент базовим елементом їх дипломатичної спеціалізації. Крім ресурсного чинника, країни регіону мають подібні моделі державного управління та безпекового середовища, що формує схожі підходи до зовнішньої політики. Вони поєднують інструменти традиційної сили з активним використанням «м'якої сили», створюючи комплексні моделі дипломатичної спеціалізації.

Саудівська Аравія спрямовує зовнішню політику на збереження монархії, суверенітету та регіональної стабільності. Її дипломатична спеціалізація охоплює релігійне лідерство, енергетику, посередництво, гуманітарну та спортивну діяль-

ність [5]. У сфері посередництва Саудівська Аравія є майданчиком або активним учасником переговорів щодо конфліктів у Ємені, Лівані та Україні [5]. Якщо в регіональних кейсах вона діє як лідер Близького Сходу, то в українському – як глобальний посередник, що підтверджується проведенням міжнародних самітів та сприянням обміну військовополоненими.

Релігійна складова залишається ключовою: Саудівська Аравія позиціонує себе центром ісламського світу, зміцнюючи вплив через міжнародні мусульманські організації та гуманітарні структури [5]. Це підсилює її імідж лідера мусульманської спільноти через Мусульманську світову лігу (МСЛ), Організацію ісламського співробітництва (ОІС) та Центр порятунку і гуманітарної допомоги імені Короля Салмана.

Королівство активно інвестує в гуманітарні проєкти та великі спортивні події, включно з престижними чемпіонатами та їх трансляціями за кордоном, що зміцнює її міжнародний імідж. Спорт використовується як геополітичний інструмент розширення впливу та диверсифікації міжнародного позиціонування поза межами нафтової економіки [5].

Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) створили в Дубаї великий гуманітарний хаб «Міжнародне гуманітарне місто» і є провідним донором регіону, спрямовуючи допомогу до сусідніх країн: Єгипту, Ємену, Сирії та Гази [6]. Емірати проводять глобальні спортивні та культурні заходи, включно з Формулою-1, чемпіонатами з гольфу та кінними перегонами, що сприяє розвитку бренду, туризму та міжнародного партнерства в цих сферах. Водночас, у наукових колах, поширена думка про політизацію гуманітарної діяльності ОАЕ, адже значні обсяги допомоги Ємену поєднувалися з військовою участю держави в коаліції під проводом Саудівської Аравії [6].

ОАЕ стали першою арабською державою, що ратифікувала Паризьку кліматичну угоду, і оголосили стратегію Net Zero до 2050 р. [6]. Країна також інвестує в сонячну та ядерну енергетику, позиціонуючи себе як організатор глобальних кліматичних форумів, що є елементом економічної безпеки та міжнародного позиціонування.

За оцінками дослідників, Катар реалізує авторитарний варіант держави середньої сили, що концентрує зусилля на медіації, спорті, енергетиці та гуманітарній допомозі, утворюючи особливу зовнішню ідентичність [4]. Катар обрав роль політичного посередника на міжнародній арені. Доха слугувала майданчиком для переговорів США з Талібаном, арабо-ізраїльських консультацій та діалогу з іракською владою. Країна використовує відносну незалежність, перетворюючи невелику територію та сусідство з потужними державами на дипломатичні переваги [4].

Катар також реалізує масштабні культурно-спортивні проєкти (наприклад, Чемпіонат світу з футболу 2022 р.) і активно розвиває медіаресурс – міжнародний телеканал «Аль-Джазіра», який є найбільшим арабомовним медіа у світі з більше ніж 430 мільйонами читачів у 150 країнах світу, що посилює вплив Дохи на міжнародній арені [1; 4].

Кувейт також вирізняється вузькою дипломатичною спеціалізацією на медіації та гуманітарній допомозі. Завдяки цьому крихітна держава позиціонується як конструктор злагоди в регіоні: виступає посередником у перемовинах між воро-

гуючими сторонами, зокрема між Іраком та Іраном, чи в палестинсько-ізраїльському конфлікті, а також активно фінансує гуманітарні програми ООН та інші міжнародні організації [2].

Унікальність Оману полягає у збереженні офіційного нейтралітету серед арабських держав. Маскат веде паралельні переговори з усіма сторонами конфліктів і зберігає дружні стосунки з усіма великими гравцями. Такий підхід дає змогу Оману виступати довіреним посередником.

Бахрейн – найменша держава Перської затоки – вибудовує зовнішню політику на балансі між великими державами. Усвідомлюючи вразливість свого положення між Іраном і Саудівською Аравією, Бахрейн орієнтується на багатосторонню підтримку та підтримання спокою, а також інвестує в регіональні ініціативи заради гарантування власного суверенітету.

Традиційно він міцно пов'язаний із США, адже там розташовано штаб-квартиру П'ятого флоту США. Проте останніми роками держава поглиблює співпрацю з Китаєм, зокрема після підписання з ним угоди про стратегічне партнерство [5]. Так Бахрейн демонструє класичну стратегію балансування, координуючи військову захищеність з Вашингтоном та економічне співробітництво з Пекіном.

Отже, аналіз особливостей дипломатичної спеціалізації держав Перської затоки свідчить, що кожна країна зосереджується на вузькоспеціалізованих сферах впливу, що дає можливість посилювати їх роль навіть за обмежених ресурсів. У їх зовнішньополітичній практиці домінує ресурсно-посередницька модель нішевої дипломатії, що поєднує економічний вплив із прагненням виступати регіональними модераторами та платформами для переговорів. Спільним для усіх держав регіону є опора на фінансово-економічні ресурси, активне використання енергетичного фактору, інструментів публічної дипломатії, медіа, гуманітарних ініціатив і посередницьких зусиль у конфліктах.

Такий підхід є стратегічним кроком для зміцнення лідерства в арабському світі та водночас адаптації до змін у міжнародних структурах. Цілеспрямована спеціалізація за окремими напрямками дає державам Перської затоки змогу, використовуючи власні унікальні сильні сторони, підвищувати міжнародний вплив і зміцнювати позиції у глобальній політиці.

Джерела та література

1. About Us. *Al Jazeera*. URL: <https://www.aljazeera.com/about-us>
2. Chaziza M., Lutmar C. Kuwait's Humanitarian and Mediation Efforts: A Model for Middle Power Niche Diplomacy. *The International Spectator*. 2025. Vol. 60, № 4. P. 1–19. URL: <https://surl.li/oxuslb>
3. Chaziza M., Lutmar C. Oman's Niche Diplomacy: Middle Power Strategies in a Shifting Middle East. *Social Sciences (Basel)*. 2025. Vol. 14, № 9, Article 511. URL: <https://www.mdpi.com/2076-0760/14/9/511>
4. Chaziza M., Lutmar C. Qatar emerges as an authoritarian middle power through strategic specialization and defensive activism in the global system. *Discover Global Society*. 2025. Vol. 3, № 1, Article 157. URL: <https://surl.li/tjbsan>

5. Chaziza M., Lutmar C. Saudi Arabia's Niche Diplomacy: A Middle Power's Strategy for Global Influence. *World*. 2025. Vol. 6, № 2, Article 65. URL: <https://www.mdpi.com/2673-4060/6/2/65>

6. Chaziza M., Lutmar C. The UAE's niche diplomacy in the Middle East: authoritarian strategies of a middle power. *Global Security – Health, Science and Policy*. 2025. Vol. 10, № 1, Article 2577421. URL: <https://surl.lt/ruqnnh>

7. Middle East: The Middle East is rich in a wide range of energy resources. *International Energy Agency (IEA)*. 2025. URL: <https://www.iea.org/reports/world-energy-investment-2025/middle-east>

8. Priya L., Quamar Md. M. «Niche Diplomacy» by Middle Powers in the Middle East: Cases of Saudi Arabia, Iran, Türkiye and Egypt. *India Quarterly: A Journal of International Affairs*. 2025. Vol. 81, Issue 1. URL: <https://surl.lt/egoacb>

Михалюк Назар

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ У СУЧАСНІЙ ВІЙНІ

Ключові слова: публічна дипломатія, стратегічні комунікації, гібридна війна, дезінформація, міжнародна легітимність.

Key words: public diplomacy, strategic communications, hybrid warfare, disinformation, international legitimacy.

Сучасні війни дедалі рідше обмежуються класичним збройним протистоянням. У глобалізованому інформаційному просторі боротьба точиться не лише за території чи ресурси, а й за довіру, легітимність і підтримку міжнародної спільноти. У цих умовах особливого значення набуває публічна дипломатія як інструмент впливу на зовнішню аудиторію, формування міжнародного іміджу держави та протидії ворожим інформаційним кампаніям. Публічна дипломатія у сучасній війні виходить за межі традиційних дипломатичних каналів і перетворюється на важливу складову стратегічних комунікацій, інформаційної безпеки та когнітивної стійкості. Її роль особливо зросла в умовах гібридних конфліктів, де інформація, наративи й символи стають не менш потужною зброєю, ніж військова сила.

Класично публічна дипломатія розуміється як сукупність заходів, спрямованих на взаємодію держави з іноземними суспільствами, а не лише з урядами. Вона охоплює культурну дипломатію, міжнародні медіакомунікації, освітні програми, роботу з діаспорою, міжнародні форуми та цифрові платформи.

У воєнний час публічна дипломатія набуває чітко вираженого безпекового виміру. Її завданням стає не тільки формування позитивного іміджу держави, а й: пояснення причин і цілей війни; легітимація дій держави на міжнародній арені; протидія дезінформації та ворожій пропаганді; мобілізація міжнародної підтримки – політичної, військової, економічної та гуманітарної. Отже, публічна дипломатія трансформується з інструменту «м'якої сили» на елемент комплексної оборонної стратегії [4].

Сучасна війна дедалі частіше має гібридний характер, поєднуючи військові дії з інформаційними, кібернетичними та когнітивними операціями. У цьому контексті публічна дипломатія стає полем протистояння нарративів.

Агресор прагне нав'язати міжнародній аудиторії власне бачення подій, використовуючи маніпулятивні інтерпретації, історичний ревізіонізм і псевдодискурс «альтернативних думок». Відповіддю на це має бути активна публічна дипломатія, здатна до наступного: формувати чіткий і послідовний нарратив; апелювати до універсальних цінностей – демократії, прав людини, міжнародного права; працювати з емоційною складовою сприйняття війни, не вдаючись до маніпуляцій [1].

У когнітивному вимірі публічна дипломатія спрямована на збереження довіри та запобігання інформаційній втомі міжнародної спільноти. Саме довіра є ключовим ресурсом у тривалих конфліктах. У сучасних умовах публічна дипломатія використовує широкий спектр інструментів.

По-перше, міжнародні медіа та цифрові платформи. Оперативне донесення позиції держави через глобальні ЗМІ, соціальні мережі, офіційні сайти та мультимедійні формати.

По-друге, культурна та гуманітарна дипломатія. Мистецтво, культура, історична пам'ять і гуманітарні ініціативи стають мовою, зрозумілою широкій міжнародній аудиторії [2].

По-третє, дипломатія фактів і свідчень. Поширення задокументованих доказів воєнних злочинів, порушень прав людини та гуманітарних наслідків війни.

По-четверте, робота з діаспорою та громадянським суспільством. Діаспора відіграє роль «послів суспільства», впливаючи на громадську думку в державах перебування.

По-п'яте, публічні виступи лідерів та інституцій. Символічна комунікація, що формує моральні орієнтири та підтримує міжнародну солідарність.

Ці інструменти дієві лише за умови узгодженості та стратегічної послідовності, інакше вони втрачають переконливість.

Однією з ключових функцій публічної дипломатії у війні є забезпечення міжнародної легітимності. У сучасному світі підтримка міжнародної спільноти залежить не лише від правових аргументів, а й від того, наскільки переконливо держава здатна пояснити свою позицію. Публічна дипломатія дає змогу: транслиувати власний нарратив поза рамками ворожої пропаганди; зберігати увагу міжнародної аудиторії у довготривалих конфліктах; протидіяти спробам моральної релятивізації війни. Водночас надмірна емоціалізація або маніпулятивність у публічній дипломатії може призвести до зворотного ефекту – втрати довіри та зниження підтримки [3].

Отже, публічна дипломатія у сучасній війні є не допоміжним, а стратегічно важливим інструментом, який безпосередньо впливає на перебіг і наслідки конфлікту. Вона функціонує на перетині міжнародних відносин, інформаційної безпеки та когнітивної стійкості суспільств. Умовою її ефективності є поєднання правдивості, ціннісної послідовності та професійних стратегічних комунікацій. У світі, де війна ведеться не лише на полі бою, а й у свідомості людей, саме публічна дипломатія стає ключовим механізмом захисту міжнародної легітимності, солідарності та демократичних принципів.

Джерела та література

1. Балабанов К., Трофименко М. Публічна дипломатія міжнародних інститутів (ЄС, АСЕАН, НАТО). *Україна дипломатична. науковий щорічник*. 2015. № 16. С. 836–859.
2. Шостак В. М. Культурна політика України та Європейського Союзу: відповідність змісту і перспективи реалізації. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал*. 2023. № 1. С. 81–86. URL: <https://journals.uran.ua/visnyknakkkim/article/view/277638>
3. Шуляк А., Михалюк Н. Публічна, культурна й освітня дипломатія як складові зовнішньополітичної стратегії ЄС. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2025. № 23. С. 377–390. Луцьк: Вежа-Друк. DOI: 10.29038/2524-2679-2025-03-377-390.
4. New vectors of the development of cultural and sports diplomacy caused by the 2022 Russian-Ukrainian war / S. Shuliak, L. Melnychuk, S. Kulyk, N. Mykhaliuk, V. Panas, N. Palokha. *Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research*. 2022. Vol. 12(2). P. 66–72.

Екатомматі Фотіні

Донецький національний університет імені Василя Стуса

КРИЗОВІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК СКЛАДОВА СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ У СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Ключові слова: кризові комунікації, стратегічні комунікації, міжнародні відносини, інформаційна безпека, гібридна війна.

Keywords: crisis communication, strategic communications, international relations, information security, hybrid warfare.

У сучасних міжнародних відносинах інформація стала одним із ключових ресурсів впливу, а комунікації – важливим інструментом реалізації зовнішньої політики. Стратегічна роль комунікацій зумовлена тим, що вони формують смисли, впливають на ухвалення рішень та визначають межі сприйняття подій цільовими аудиторіями. Згідно з визначенням у дослідженні Почепцова, стратегічні комунікації є «управлінською функцією, що забезпечує інтеграцію комунікаційної діяльності державних інститутів із зовнішніми та внутрішніми комунікаційними процесами» [6, с. 27–29].

У контексті функціонування колективної безпеки стратегічні комунікації НАТО розглядаються як скоординоване використання ресурсів для побудови узгоджених меседжів і забезпечення довіри союзників [5, с. 12–15]. Саме узгодженість інтерпретацій подій дає змогу формувати послідовний стратегічний наратив, який витримує тиск інформаційних атак.

Кризові комунікації є частиною StratCom і активуються тоді, коли виникає ризик втрати контролю над інформаційним середовищем. Це можуть бути військові

конфлікти, теракти, політичні скандали чи природні катастрофи. Як наголошують дослідники, у кризовій ситуації комунікація перестає бути лише передачею даних, а стає «інструментом управління невизначеністю» та «елементом побудови соціального порядку» серед аудиторій [4, с. 74–76].

Теоретична рамка сек'юритизації вказує, що через акт комунікації певне явище може бути конструйоване як загроза, що виправдовує надзвичайні заходи безпеки. У цьому зв'язку комунікації відіграють роль активного конструктора безпекових наративів, а не лише інформатора подій [1, с. 45–47].

Гібридні конфлікти ХХІ ст., зокрема російсько-українська війна, демонструють, як криза ставить державу перед необхідністю одночасного реагування на військові, інформаційні, економічні та гуманітарні виклики. Українські комунікаційні кампанії, що спираються на цифрову дипломатію та міжнародні публічні звернення, показали ефективність проактивної стратегії комунікації в умовах війни [2, с. 88–92]. Формування образів агресора та жертви, мобілізація міжнародної підтримки – все це стає частиною стратегічного наративу, що транслюється як у традиційних медіа, так і в цифровому середовищі.

На наднаціональному рівні питання кризових комунікацій інтегровані в політики European Union. Європейський Союз здійснює моніторинг дезінформації, аналізує загрози інформаційній стійкості та розробляє інструменти протидії, які лягли в основу спільної політики інформаційної безпеки [3, с. 20–24].

Ефективні кризові комунікації мають кілька ключових ознак. По-перше, це оперативність, що сприяє швидкому реагуванню на виклики та зниженню ризиків дезінформування [6, с. 120–123]. По-друге, узгодженість меседжів забезпечує єдину позицію держави як серед зовнішньої аудиторії, так і всередині суспільства [5, с. 18–19]. По-третє, прозорість і достовірність – вони формують основу довіри, без якої стратегічний наратив втрачає легітимність [4, с. 82–84].

Криза – це не лише виклик, а й можливість. Якщо відповідь держави на кризу відповідає її стратегічному наративу, це може сприяти зміцненню міжнародного іміджу. Водночас неузгоджена або маніпулятивна комунікація підриває довіру й може мати негативні наслідки для національного авторитету.

Отже, кризові комунікації є невід'ємною частиною стратегічних комунікацій і мають бути інтегровані в загальнодержавну політику міжнародних відносин. Вони не лише є інструментом реагування на виклики, а й формують майбутні траєкторії розвитку безпекових наративів. Подальші дослідження вимагають міждисциплінарного підходу, що поєднує теоретичні основи міжнародних відносин, комунікаційні студії та практичні кейси сучасних конфліктів.

Джерела та література

1. Buzan B., Wæver O., de Wilde J. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998. 272 с.
2. Дубов Д. В. *Інформаційна безпека України: сучасні виклики та загрози*. Київ: НІСД, 2021. 256 с.
3. European Commission. *Tackling Disinformation*. Brussels, 2022. 48 с.
4. Miskimmon A., O'Loughlin B., Roselle L. *Strategic Narratives: Communication Power and the New World Order*. New York: Routledge, 2013. 256 с.

5. NATO Strategic Communications Centre of Excellence. What is Strategic Communications? Riga, 2020. 36 с.

6. Почепцов Г. Г. Стратегічні комунікації: теорія та практика. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 312 с.

Клименко Ангеліна

Донецький національний університет імені Василя Стуса

НАРОДНИЙ ТАНЕЦЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОГО ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Ключові слова: народний танець, культурна дипломатія, Україна, російсько-українська війна.

Key words: folk dance, cultural diplomacy, Ukraine, Russian-Ukrainian war.

Мистецтво в Україні з давніх часів відіграє важливу суспільну роль, а в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну набуває особливого значення. У складні часи танець був символом опору й своєрідним інструментом об'єднання для поколінь, але, з іншого боку, став елементом коду нації й невід'ємною частиною нашої культури. А. Підлипська вважає український народний танець інструментом опору й комунікації як всередині держави, так і за кордоном [3]. К. Хсу [7] та А. Дж. Одунзе [8] у своїх дослідженнях акцентують увагу на невербальних аспектах танцю і його потенціалу для широкої комунікації про культуру й державу загалом і, відповідно, потенціал для культурної дипломатії.

Метою цього повідомлення є визначення ролі народного танцю в культурній дипломатії України після 24 лютого 2022 р. і виявлення його потенціалу як інструмента міжнародної комунікації України під час війни.

На думку В. Клименко, тандем мистецтва і політики створює можливість розвитку міжнародної співпраці [2], і з цим варто погодитися. В українських реаліях культурна дипломатія розвивається доволі хаотично і несистемно. Директор Українського Інституту В. Шейко ще в 2023 р. акцентував увагу на необхідності розвитку Українського національного інституту культури задля формування позитивного іміджу країни та просування мистецтва на міжнародній арені. Така установка, вважає В. Шейко, мала би поєднати вдалі практики своїх іноземних аналогів із питомо українським функціоналом, пристосованим як до потреб сфери культури, так і пріоритетів зовнішньої політики [5].

Хореографічне мистецтво в умовах повномасштабного вторгнення, на думку авторки, стало найдієвішим способом боротьби та формою творчого самовираження. Танець, а особливо народний, формує довгострокові відносини між суспільством та державою. Він демонструє всю історію та глибину культури, поширюючи її вплив на міжнародному рівні. Завдяки динамічним рухам та образу, який створюють українські костюми, можна передати спадщину та традиції українського народу.

Особливе значення танець має у сфері культурної дипломатії, адже він постає як форма невербальної комунікації, яка може долати мовні бар'єри та демонструвати складні соціокультурні значення. Як зазначає А. Дж. Одунзе, хореографія є потужним інструментом адвокації держави на міжнародній арені, яка дає змогу покращити емоційний зв'язок із іноземною аудиторією [8]. У той час А. Підлипська наголошує на історичній ретроспективі українського народного танцю, розглядаючи його як боротьбу за національний інтерес за кордоном [3]. Отже, танець стає інструментом м'якої сили, який демонструє суб'єктивність України у світовому просторі.

Варто наголосити, що з перших днів російської агресії танцювальне мистецтво в Україні зазнало таких серйозних викликів, як руйнування культурних центрів, вимушене переселення митців культури й танцю, а також нескінченні втрати фахівців у сфері хореографії. У таких умовах необхідно зберегти національну ідентичність і перетворити танцювальне мистецтво на зручний інструмент для культурної діяльності, популяризуючи українську спадщину через міжнародні мистецькі організації, танцювальні асоціації та фестивалі.

Найкращим прикладом популяризації України через народний танець є Національний заслужений академічний ансамбль танцю України імені Павла Вірського. Дослідник Д. Вернигор визначає цей колектив, як один із найкращих танцювальних колективів України, що демонструє високий рівень професіоналізму, популяризуючи український народний танець по всьому світі. Завдяки енергійним композиціям, а також козацьким постановкам, формується образ сильної та незламної нації. В умовах повномасштабного вторгнення ансамбль не припинив свою діяльність, а продовжує гастролювати у країни Європи та Північної Америки, посилюючи так міжнародну підтримку України та зміцнюючи її культуру у світі [1].

Ефективність хореографічного мистецтва як інструменту культурної дипломатії залежить від державної підтримки, фінансування міжнародних проєктів та координації між культурними інституціями і дипломатичними представництвами. Без стратегічного підходу культурна активність може мати епізодичний характер, тоді як у воєнний період вона повинна стати складовою довгострокової зовнішньополітичної стратегії України.

Не менш важливу роль відіграють українські діаспори, які організують благодійні концерти й культурні заходи, допомагаючи популяризувати народний танець за кордоном. Вони розширюють впізнаваність української культури та сприяють її міжнародному впливу, демонструючи творчість і традиції нашого народу на міжнародній арені. Важливими заходами стали міжнародний благодійний тур «Dance for Ukraine», під час якого українські танцювальні колективи виступали в містах Європи задля підтримки України [6], а також щорічний фестиваль української культури «Ukraine Festival» у Канаді, де народні ансамблі демонструють свої виступи та знайомлять іноземну аудиторію з українською культурою [4]. До того ж танець стає не лише культурним, а й соціальним інструментом, який об'єднує людей та підтримує боротьбу за незалежність і цілісність України.

Зазначимо, що не лише діаспори поширюють українську культуру у світі. Сучасні українські ансамблі та колективи створюють нові постановки, поєднуючи народні традиції з сучасними хореографічними рухами, і активно беруть участь

у міжнародних фестивалях, наприклад, Академічний ансамбль пісні і танцю «Козаки Поділля» та Київський академічний театр українського фольклору «Берегиня». Їхні виступи стають ефективним інструментом культурної дипломатії: через танець Україна демонструє багатство своєї спадщини, силу та незламність нації, формуючи позитивний імідж держави на світовій арені. Чудовим прикладом такого позиціонування є участь школи танцю Yavir School of Ukraine Dance на Міжнародному фестивалі фольклору FIFAS 2025 в Аргентині [9] та виступи Національного заслуженого академічного ансамблю танцю України імені Павла Вірського на різних міжнародних сценах та гастролях [1], де вони поєднують традиційні народні традиції та сучасну хореографію, відповідаючи на запит міжнародної аудиторії на живе мистецтво, яке передає культурну ідентичність України та силу нації. Через танець артисти демонструють глибину історії та творчість українців, роблячи народну хореографію цікавим і сучасним видом мистецтва.

Отже, хореографічне мистецтво в Україні сьогодні – це не лише сцена та рухи. Це голос нації, який не мовчить навіть у найскладніші часи. Кожен танець, кожна постановка передає світу нашу історію, культуру та силу духу. Народний танець об'єднує, надихає і показує, що Україна незламна, творча і сильна. Через хореографію наша країна комунікує зі світом, залишаючи слід у серцях людей, які бачать у рухах не просто мистецтво, а справжню душу нації.

Джерела та література

1. Вернигор Д. Український танок – світова візитівка (до ювілею Національного заслуженого ансамблю танцю імені Павла Вірського). *Україна дипломатична*. 2018. Вип. XIX. С. 756–766. URL: <https://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/1-2018-80.pdf>
2. Клименко В. Культурна дипломатія: елегантний тандем мистецтва і політики. *Культура і креативність*. URL: <https://www.culturepartnership.eu/ua/article/cultural-diplomacy>
3. Підлипська А. Танець як символ опору. *Український Дім*. 17 листопада 2023 р. URL: <https://www.uadim.in.ua/post/tanets-yak-symvol-oporu>
4. У Канаді провели масштабний Національний український фестиваль. *Укрінформ*. 7 серпня 2024 р. URL: <https://surli.cc/ccafm>
5. Шейко В. Зберегти розвиток в стратегії виживання: можливості культурної дипломатії. *Життя*. 4 жовтня 2024 р. URL: <https://surli.li/uzvele>
6. Dance for ukraine – in aid of the arts in Ukraine. *LW Theatre*. URL: <https://lwtheatres.co.uk/whats-on/dance-for-ukraine-in-aid-of-the-arts-in-ukraine/>
7. Hsu K. From Art to Cultural Diplomacy: Martha Graham Uses Dance as a Communication Vehicle. *Gilder Lehrman Institute of American History*. 2023. URL: <https://www.gilderlehrman.org/sites/default/files/2023-09/Hsu.pdf>
8. Odunze A. J. Dance as cultural diplomacy. *Abraka Humanities Review*. 2020. Vol. 10(1). P. 79–93. URL: <https://surli.li/xqvucu>
9. Yavir School of Ukrainian Dance shines at international folklore festival in Argentina. *Ukrainian World Congress*. 29 жовтня 2025 р. URL: <https://surli.li/ptthhj>

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ УКРАЇНИ В ДЕРЖАВАХ ЄВРОПИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОГО ВОЄННОГО ВТОРГНЕННЯ

*Ключові слова: культурна дипломатія, російсько-українська війна, культура.
Key words: cultural diplomacy, Russian-Ukrainian war, culture.*

Культурна дипломатія є основним елементом міжнародних відносин, спрямованим на просування позитивного іміджу держави, використовуючи концепцію «м'якої сили». Вона переконує через мистецтво, освіту, ідеї [3, с. 9]. Із початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну культурна дипломатія набула особливого значення, оскільки дала змогу показати нашій державі власну культуру усьому світу і довести, що наш народ має окрему від Росії історію та ідентичність.

Метою цього дослідження є висвітлення форм та інструментів культурної дипломатії України в державах Європи в умовах російського воєнного вторгнення.

Сучасна російсько-українська війна має значний вплив не лише на економічну чи політичну сфери, а й на культурну, зокрема на культурну дипломатію України в державах Європи. У відповідь на агресію з боку Росії, Україна застосувала різні форми культурної дипломатії в державах Європи. До них належать: різноманітні конференції, фестивалі, виставки, освітні обміни, змагання, конгреси та інші культурні заходи [3, с. 15]. Такі заходи сприяють поширенню знань про українську культуру та формують стійкий, позитивний образ України в Європі [1; 2; 3].

Одним із прикладів активної культурної дипломатії України є участь України у Leipzig Book Fair. Представлення української літератури на міжнародному рівні демонструє, що Україна має власну, самостійну літературну традицію, сформовану історичним досвідом, мовою та культурою, а не є «частиною російського культурного поля», як це роками нав'язувалося імперськими нарративами. Через національний стенд, презентації авторів і публічні дискусії Україна показує Європі, що українська культура існувала й розвивалася попри колоніальний тиск Росії, а сучасна війна лише загострила потребу чітко відмежувати українську ідентичність від російської [4]. Отже, книжкові форуми стають не просто культурними подіями, а інструментом боротьби за правду, про те, що Україна є окремою нацією з власним голосом, пам'яттю та літературою, а не «молодшим братом» чи культурним додатком Росії.

Ще одним прикладом культурної дипломатії України в європейському просторі є мандрівна виставка «Tales of the Brave», яка проходила у Страсбурзі (Франція) та Будапешті (Угорщина) на базі інституцій Ради Європи. Виставка презентувала мистецькі та соціокультурні ініціативи української молоді, що виникли в умовах повномасштабної війни Росії проти України. Через візуальне мистецтво, особисті історії та культурні проекти «Tales of the Brave» демонструвала європейській аудиторії українську культуру як самостійну, живу та стійку, а не похідну від російської. Особливе значення виставки полягало в тому, що вона поєднує культурний вимір із ціннісним: свободу, гідність, опір насильству та право на власну ідентич-

ність [5]. Українська культура постає не лише як елемент мистецького самовираження, а як інструмент міжнародної комунікації та протидії російським дезінформаційним наративам, які заперечують існування окремої української нації. Проведення виставки в європейських інституційних просторах підсилює міжнародну легітимність українського культурного голосу та сприяє формуванню позитивного образу України як європейської держави з власною історією, культурою та цінностями.

Отже, культурна дипломатія України в державах Європи є потужним інструментом утвердження національної ідентичності та формування позитивного міжнародного образу держави. Через участь у форумах, книжкових ярмарках, виставках і культурних програмах Україна демонструє свою окремість від Росії, презентує власну літературу, мистецтво та цінності. Ці заходи сприяють поширенню знань про українську культуру, зміцненню міжнародної підтримки та протидії спробам дезінформації, а також підкреслюють важливість культури як складника зовнішньої політики та засобу «м'якої сили». Тому можна зробити висновок, що культурна дипломатія в умовах війни є ефективним засобом захисту української суб'єктності і зміцнення присутності України у європейському та світовому культурному просторі.

Джерела та література

1. Драч В. В. Культурна дипломатія в умовах глобального розвитку суспільств. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал*. 2024. № 2. С. 33–38.
2. Європейська виставка про молодь України «The Tales of the Brave» продовжує маршрут від Страсбурга до Львова. *Міністерство молоді та спорту України*. 13 листопада 2025 р. URL: <https://surl.lu/mrkyxp>
3. Культурна дипломатія: навч. посіб. / за заг. ред. І. Матяш та В. Матвієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин, Наук. т-во історії дипломатії та міжнар. відносин. Київ: ГДП, 2021. 248 с.
4. Leipzig Book Fair 2025. *Український інститут книги*. 31 березня 2025 р. URL: <https://ubi.org.ua/en/news/kategoriya-2/pidsumki-leypcizkogo-knizhkovogo-yarmarku-2025>
5. Tales of the Brave. *Council of Europe Office in Ukraine*. URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/exhibition-special-call-ukraine>

ЦИФРОВІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОГО ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Ключові слова: цифрова дипломатія, культурна дипломатія, повномасштабне вторгнення, соціальні мережі, інформаційна безпека.

Keywords: digital diplomacy, cultural diplomacy, full-scale invasion, social networks, information security.

В умовах повномасштабної війни цифровізація культурної дипломатії стала для України не просто сучасним трендом, а питанням інформаційного виживання держави. Сьогодні, коли світ отримує новини переважно через телефони та соціальні мережі, класичні інструменти дипломатії вже не здатні самотійно впоратися з викликами. Україні життєво необхідно використовувати цифрові платформи, щоб пробиватися крізь російську пропаганду, оперативно інформувати світ про правду та демонструвати свою культуру, адже саме це сприяє утримуванню уваги та формуванню підтримки іноземних суспільств.

Різні аспекти цієї теми вже розглядаються в наукових працях. Трансформацію міжнародних відносин під впливом технологій досліджує С. Палій [4], специфіку публічної дипломатії вивчають І. Климчук та І. Сухорольська [7], а запит на новий культурний контент аналізує О. Розумна [5]. Потребує уточнення питання адаптації культурної дипломатії до реалій російсько-української війни.

Метою цього повідомлення є виявити, як саме Україна використовує цифрові інструменти в культурній дипломатії для захисту своїх інтересів та створення позитивного іміджу у світі під час повномасштабної війни.

Технології завжди були основою міжнародних відносин, але зараз вони змінюються надзвичайно швидко. У цифровому світі ідентичність держави формується тим, як вона сама себе сприймає та як бачать її інші. Саме тому для України стало необхідним налагодити ефективну комунікацію із закордонною аудиторією через цифрові платформи.

Варто зазначити, що Україна почала цифровізацію дипломатії ще до повномасштабної війни. Усі високопосадовці, надзвичайні й повноважні послы, а також закордонні дипломатичні представництва тривалий час мають офіційні акаунти в соціальних мережах X, Facebook, Instagram. Досвід онлайн-роботи під час пандемії також дав змогу нашим дипломатам підготуватися до кризових умов. У Стратегії публічної дипломатії МЗС України на 2021–2025 рр. цифрова дипломатія вже була одним із пріоритетів [6]. Так, із листопада 2023 р. було запущено програму «е-Консул» [2], яка стала важливим кроком до створення повноцінних віртуальних посольств. Ця система автоматизує більшість процедур, що значно полегшує життя українцям за кордоном та зменшує навантаження на дипломатичні установи. Розвиток таких сервісів демонструє Україну як сучасну технологічну державу, яка навіть під час війни впроваджує цифрові інновації для захисту своїх громадян за кордоном.

Із початком повномасштабної війни традиційні методи культурної дипломатії, зокрема звичайні закордонні виставки, виявилися занадто повільними. Як зазначає колишній міністр закордонних справ Д. Кулеба, Україна була змушена «перевинайти» свою дипломатію [3]. Це відбулося завдяки переходу в цифровий простір. Головним інструментом стала взаємодія офіційних установ та звичайних громадян у соціальних мережах, що сприяло миттєвому поширенню українського культурного продукту на весь світ.

Основним майданчиком для цього стала офіційна цифрова система Ukraine.ua. Через канали в соціальних мережах держава публікує факти для іноземної аудиторії, наприклад, відео зруйнованих українських міст, спалених пам'яток та знищених лікарень, закладів освіти. Так держава показує світу, як Росія нищить нашу культуру та інфраструктуру. Окрім офіційних платформ, величезну роль відіграла цифрова мобілізація самого суспільства. Яскравим прикладом стала кампанія з хештегом #RussiaIsTerroristState у мережах X (Twitter) та Instagram. Цей тег об'єднав мільйони дописів у всьому світі, зокрема фотографії знищеного Драмтеатру в Маріуполі з написом «ДТИ». Інформаційна підтримка цієї теми офіційними ресурсами та масові репости звичайних громадян дали можливість охопити аудиторію у понад 15 мільйонів користувачів лише через платформу WAR.UKRAINE.UA та через дописи лідерів думок [11]. Такі цифрові кампанії змусили світову спільноту та зірок звернути увагу на трагедію в Маріуполі [10].

Ще одним проявом того, як цифровізація масштабує культурну дипломатію, став інформаційний вибух навколо перемоги фільму «20 днів у Маріуполі» на премії «Оскар» навесні 2024 р. Сама нагорода в номінації «Найкращий повнометражний документальний фільм» є класичним культурним досягненням, проте саме завдяки соцмережам вона стала глобальною подією. Промова режисера Мстислава Чернова була миттєво поширена у форматі коротких відео, які за кілька годин подивилися мільйони людей. Це доводить, що сьогодні один вірусний меседж у мережі здатний привернути увагу світу значно ефективніше, ніж десятки традиційних політичних заяв.

Важливим напрямом також стала діяльність Українського інституту [8], зокрема реалізація проекту «Листівки з України» (Postcards from Ukraine). Завдяки цій цифровій кампанії світ побачив контраст між виглядом українських історичних будівель до та після російських бомбардувань, що викликало глибокий емоційний відгук у міжнародній аудиторії. Водночас інституції, наприклад, Український культурний фонд [9], активно використовують онлайн-платформи для залучення іноземних донорів і партнерів, що дає змогу підтримувати мистецькі ініціативи й транслювати наративи про Україну за кордоном і зміцнювати нашу ідентичність.

Отже, в умовах повномасштабної війни цифровізація стала головним інструментом культурної дипломатії України. Адаптація культурної дипломатії до реалій російсько-української війни полягає у докорінній зміні підходів: від простої демонстрації традиційної культури до активного інформаційного спротиву, оперативного документування руйнувань та мобілізації міжнародної спільноти через цифрові канали.

Соціальні мережі дали змогу державі відмовитися від довгих бюрократичних процедур. Завдяки роботі офіційних платформ, масовим онлайн-кампаніям та

швидкому поширенню вірусних відео наша країна успішно «пробиває стіну» російської пропаганди. Цей досвід підтверджує, що сучасна інтернет-комунікація це не лише інформування про руйнування культури, а й перетворення уваги мільйонів людей на реальну політичну підтримку.

Джерела та література

1. Булега К. І. Цифрова дипломатія як елемент зовнішньополітичної діяльності держав. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Том 1 / ред. кол. І. В. Хаджинов та ін. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. Т. 1. С. 9–12. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/5447/5474>

2. Завдяки системі е-Консул сервіси МЗС для громадян України за кордоном стануть набагато доступнішими. *Міністерство закордонних справ України*. 22.08.2024. URL: <https://surl.li/svnthx>

3. Кулеба Д. Сила Росії – нафтодолари. України – правда та хист. Як Україна перевиайшла дипломатію. *Forbes*. 24 серпня 2023 р. URL: <https://forbes.ua/authors/dmitro-kuleba>

4. Палій С. А. Цифровізація у теоріях міжнародних відносин. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 1. С. 3–76. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/5410>

5. Розумна О. П. Культурна дипломатія України: аналітична доповідь. *НІСД*. 2016. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-09/kultu_dypl-26841.pdf

6. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України 2021–2025. *Міністерство закордонних справ України*. 2021. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/public-diplomacy-strategy.pdf>

7. Сухорольська І., Климчук І. Громадська дипломатія в умовах агресивної війни Росії проти України. *Вісник Львівського університету*. Серія: Філософсько-політологічні студії. 2022. Вип. 43. С. 322–331. URL: https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/43_2022/39.pdf

8. Український Інститут: офіційний сайт. URL: <https://ui.org.ua/>

9. Український культурний фонд: офіційний сайт. URL: <https://ucf.in.ua/>

10. Володимир Зеленський. *Volodymyr Zelenskyu: офіційний акаунт Президента України Володимира Зеленського у соціальній мережі X*. URL: <https://x.com/ZelenskyUa>

11. WAR.UKRAINE.UA: офіційна сторінка. URL: <https://war.ukraine.ua/>

ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Ключові слова: дипломатія, Україна, гендерний вимір, жінки в дипломатії, російсько-українська війна, європейська інтеграція.

Key words: diplomacy, Ukraine, gender dimension, women in diplomacy, Russian-Ukrainian war, European integration.

Сьогодні гендерний вимір у дипломатії став одним із ключових елементів сучасної міжнародної політики. У ХХІ ст. країни все частіше застосовують гендерно чутливий підхід, щоб зміцнити свій імідж, підвищити ефективність зовнішньої політики та відповідати міжнародним стандартам. Це дуже актуально в умовах глобальних викликів, коли жінки часто стають головними жертвами конфліктів, але водночас відіграють важливу роль у розбудові миру.

UN Women, інші міжнародні організації, наукові установи аналізують залученість жінок у дипломатію. Цікавим є статистичне дослідження С. Чехаб [6], яке демонструє поступове збільшення кількості жінок в дипломатичній діяльності. Публікація «Жіноче обличчя української дипломатії. Нариси, спогади, інтерв'ю» за редакцією І. Матяш містить спогади дипломатів, історичні сюжети про жінок на дипломатичній службі та аналітичні матеріали [1], а публікація В. Малиги та В. Репецького присвячена юридичним аспектам проблеми [2].

На наш погляд, український кейс поступової зміни гендерного дисбалансу в дипломатії є особливо актуальним, бо наша держава саме зараз проходить складний шлях європейської інтеграції та виборює свою незалежність у жорстокій війні. У таких умовах гендерна рівність у дипломатії не лише демонструє нашу прихильність до демократичних цінностей, а й сприяє залученню міжнародної підтримки. Мета повідомлення – визначити, як гендерний підхід стає частиною зовнішньої політики України та як змінилася роль і представництво жінок у дипломатії.

Гендерний вимір у міжнародних відносинах – це інтеграція гендерної перспективи в усі аспекти зовнішньої політики: від переговорів до гуманітарної допомоги. Він передбачає не просто рівну кількість чоловіків і жінок на посадах, а врахування потреб і ролі обох статей в ухваленні рішень. Основою цього підходу є Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир і безпека» (2000 р.), яка закликає залучати жінок до процесів миру та захисту від гендерного насильства [5].

У ХХІ ст. питання гендерної рівності стало важливим через кілька причин. По-перше, країни почали впроваджувати «феміністичну зовнішню політику» (наприклад, Швеція з 2014 р., Канада, Франція), яка полягає в просуванні гендерної рівності як пріоритету зовнішньої політики та інклюзивному ухваленні рішень. По-друге, глобальні цілі сталого розвитку ООН (Ціль 5 «Гендерна рівність») зробили цю тему обов'язковою для міжнародної співпраці [9]. По-третє, у конфліктах жінки зазнають особливих ризиків (сексуальне насильство, втрата економічної незалежності), тому ігнорувати їхню роль неможливо. Цей підхід тісно пов'язаний із демократичними цінностями. Демократія передбачає інклюзивність і рівність,

а міжнародні стандарти вимагають від держав реальних кроків. Країни, які ігнорують гендерний вимір, виглядають менш сучасними та менш надійними партнерами.

Гендерна рівність у дипломатії безпосередньо впливає на імідж держави. Коли Україна призначає жінок на високі посади та впроваджує гендерні політики, вона виглядає сучасною, демократичною та європейською країною. Це особливо важливо для європейської інтеграції, тому що ЄС вимагає відповідності стандартам гендерної рівності. В українській дипломатичній службі роль жінок поступово зростає. Якщо у 1998 р. жінок-послів було лише 2 %, то у 2024–2025 рр. їхня частка сягнула 19 % (приблизно 14 жінок з 76 послів) [4; 7]. У центральному апараті МЗС майже ідеальна рівність: 49 % жінок станом на 2025 р. [10]. Це результат гендерного аудиту 2019 р., навчання та політики рівних можливостей.

Жінки активно представляють Україну за кордоном. Вони очолюють місії в ключових країнах, беруть участь у переговорах в ООН, ЄС та НАТО. Це не просто «квоти», а реальний внесок у зовнішню політику. Традиційні стереотипи, зокрема «дипломатія – це чоловіча справа», поступово зникають завдяки професійності українських представниць. Російсько-українська війна також прискорила зміни, оскільки жінки стали видимими в публічній дипломатії, медіа та гуманітарних проектах.

Яскравим прикладом є посольство України в США. У 2021–2025 рр. його очолювала Оксана Маркарова – перша жінка на цій посаді [3]. Під час повномасштабного вторгнення вона стала ключовим голосом України в Конгресі та Білому домі, активно лобіювала зброю, санкції та фінансову допомогу. Із серпня 2025 р. посаду обіймає Ольга Стефанішина (колишня віцепрем'єрка з питань європейської інтеграції) [8]. Дві жінки поспіль на такій стратегічній посаді може бути свідченням того, що Україна призначає досвідчених державних службовців незалежно від статі. Це не лише подолання стереотипів, а й реальний внесок у міжнародну підтримку.

З іншого боку, доволі складно визначити, який критерій є ключовим у відборі дипломатів на посади. Так, наприклад, жінки-дипломати часто призначаються на напрями, пов'язані з гуманітарною допомогою та європейською інтеграцією, де потрібні сильні адвокаційні та комунікаційні навички. Однак, не завжди кандидатури жінок-послів мають належний рівень освіти або відповідний досвід. Незалежно від статі поширеною практикою в Україні є «почесна посада» як винагорода за лояльність до певних владних кіл, що стає предметом журналістських розслідувань і критики в ЗМІ (наприклад, кейси Посольства України в Республіці Болгарії, Посольства України в Швейцарській Конфедерації та в Князівстві Ліхтенштейн, Посольства України в Султанаті Оман). Це негативно впливає на відносини України з партнерами, особливо в країнах із давньою дипломатичною традицією, де є запит на професійних дипломатів.

В умовах війни гендерно чутлива дипломатія набуває особливого значення. Вона допомагає привертати увагу до злочинів проти жінок (наприклад, сексуальне насильство як зброя війни), залучати гуманітарну допомогу та планувати відновлення з урахуванням потреб жінок. На думку авторки, після війни це стане основою для інклюзивної реконструкції.

Зазначимо, що Україна стала першою країною, яка ухвалила Національний план дій щодо Резолюції 1325 під час конфлікту (2016 р., 2020–2025 рр., готується план до 2030 р.) [5]. Цей документ інтегрує гендерний підхід у дипломатію: жінки беруть участь у мирних переговорах, моніторингу порушень прав і плануванні відновлення. МЗС активно просуває цю тему на міжнародних майданчиках, що зміцнює наш імідж як країни, яка не просто говорить про права жінок, а діє. Водночас співпраця з UN Women у 2025 р. дала змогу запровадити спеціальні тренінги для дипломатів, що ще більше посилює гендерну чутливість української зовнішньої політики та робить її більш ефективною в умовах війни [10].

Підсумовуючи, наголосимо, що гендерний вимір є важливою складовою сучасної української дипломатії. Він поєднує теоретичні міжнародні стандарти з практичними кроками в українському контексті. Поступове зростання участі жінок, подолання стереотипів і використання гендерного підходу для зміцнення іміджу сприяють посиленню позицій України на міжнародній арені. Під час війни та майбутнього відновлення це не просто «модна» тема, а стратегічна необхідність. Подальше просування гендерної рівності в дипломатії сприятиме наближенню Перемоги й згодом матиме позитивну динаміку щодо побудови кращої версії України в Європі.

Джерела та література

1. Жіноче обличчя української дипломатії. Нариси, спогади, інтерв'ю / Автор-упоряд. І. Матяш; Національний університет «Острозька академія», Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин. Частина перша. Житомир: ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”», 2024. 288 с.
2. Малига В. А., Репецький В. М. Правовий статус жінок в дипломатичній діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2024. № 69. С. 160–165.
3. Маркарова О. Радниця президента з питань розбудови України та залучення інвестицій: досє. *LIGA.net*. 7 січня 2026 р. URL: <https://file.liga.net/ua/persons/markarova-oksana>
4. Портрет сучасної української дипломатії. *UKRCY: Новини українців на Kinpi*. 19 серпня 2025 р. URL: <https://ukrcy.news/2025/08/19/portret-suchasnoyi-ukrayinskoji-dyplomatiyi/>
5. Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир і безпека» (2000 р.). *Національна соціальна сервісна служба України*. URL: <https://nssu.gov.ua/genderna-rivnist/rezolyuciya-radi-bezpeki-oon-1325>
6. Chehab S. Women in Diplomacy Index: ADGA Insight. Anwar Gargash *Diplomatic Academy*. 2024. 17 p. URL: <https://www.agda.ac.ae/docs/default-source/2023/2024-women-in-diplomacy-index-2.pdf>
7. Kolodiazna D. Gender Distribution in Ukrainian Diplomacy: The Path to Equality. *Vox Ukraine*. 5 грудня 2024 р. URL: <https://voxukraine.org/en/gender-distribution-in-ukrainian-diplomacy-the-path-to-equality>
8. Olga Stefanishyna, Ukraine's New Ambassador to the United States. *United Help Ukraine*. 2026. URL: <https://surl.li/xuommi>

9. Sustainable Development Goals: 5. Gender Equality. *United Nations Ukraine*. URL: <https://ukraine.un.org/en/sdgs/5>

10. The Ministry of Foreign Affairs of Ukraine and UN Women deepen cooperation to build a gender-responsive diplomatic service. *UN Women*. 2025. URL: <https://surl.li/sztiks>

Шпортун Дарія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ КИТАЮ КРІЗЬ ПРИЗМУ ІНІЦІАТИВИ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ»

Ключові слова: публічна дипломатія Китаю, м'яка сила, ініціатива «Один пояс, один шлях», зовнішня політика КНР, геополітичний вплив.

Keywords: China's public diplomacy, soft power, Belt and Road Initiative, foreign policy of the PRC, geopolitical influence.

Актуальність дослідження публічної дипломатії Китаю крізь призму ініціативи «Один пояс, один шлях» (англ. Belt and Road Initiative, або BRI) зумовлена зростанням геополітичного впливу КНР на глобальній арені та активним переформатуванням міжнародного порядку, що відбувається в умовах загострення китайсько-американського суперництва. Китайська ініціатива, яка охопила понад 140 країн і перетворилася на найбільший інвестиційний проєкт сучасності, становить феномен, у якому економічна експансія нерозривно поєднується з культурно-дипломатичним впливом.

Ініціатива «Один пояс, один шлях» вже досліджувалася в контексті стратегічних цілей, інструментів формування іміджу та механізмів реалізації м'якої сили, що простежується у працях Нуреттін Акчай, Вана Ївея та Девіда Шембау, які розглядають BRI як елемент ширшої зовнішньополітичної стратегії КНР. Окремий напрям становлять дослідження медійного та цифрового виміру публічної дипломатії, зокрема ролі нових медіа, стратегічних комунікацій і міжнародного інформаційного середовища, що аналізують Лі Хонгсю та Анвітаман Датта.

Метою статті є визначити роль ініціативи «Один пояс, один шлях» в реалізації публічної дипломатії КНР, розкриваючи її ключові механізми, цільові аудиторії та ідеологічне підґрунтя.

Публічна дипломатія може бути описана як залучення країни до комунікації з іноземною громадськістю з метою просування певних наративів для зміцнення м'якого впливу держави і просування національних інтересів. Інструменти досягнення цих цілей охоплюють міжнародне мовлення та міжнародний обмін, культурну дипломатію, а також інші аспекти стратегічної комунікації через медіа- і навіть психологічний тиск. Оскільки громадська думка відіграє вирішальну роль у сучасних міжнародних відносинах, комунікація стає ключовим інструментом впливу та дедалі вагомішим чинником у веденні зовнішньої політики.

Після формулювання концепції м'якої сили Джозефом Наєм КНР активно адаптував її у власному політичному дискурсі. Китайський відповідник м'якої

сили – 软实力 (піньїнь – Ruǎn shí lì) офіційно закріпився в політичній риторичі за керівництва Ху Цзіньтао [1]. Водночас китайська м'яка сила є значно більш державоцентричною, ніж у західній інтерпретації: вона реалізується через культурну політику, медійну експансію, освітні програми та економічну присутність. Серед ключових інструментів китайської публічної дипломатії виділимо Інститут Конфуція, державні медіа, широку систему освітніх і культурних обмінів.

Ідеологічним фундаментом цієї зовнішньополітичної стратегії є «Концепція спільноти зі спільним майбутнім для людства» (кит. 人类命运共同体). За ініціативи Генерального секретаря ЦК КПК Сі Цзіньпіна вона була додана до Статуту Комуністичної партії Китаю на XIX з'їзді КПК у жовтні 2017 р. і до преамбули Конституції КНР під час конституційних змін 2018 р. [8]. Китайський уряд описує цю концепцію як цінність, що є проявом мудрості КНР у розумінні світових тенденцій та напрямі людської долі, наголошуючи водночас на відмові від прагнення до глобальної гегемонії [2].

Головним мотивом залучення Китаю до публічної дипломатії є її потенціал у досягненні національних інтересів (кит. 国家利益). Відповідно до позиції колишнього міністра закордонних справ Ян Цзечі, публічна дипломатія має насамперед «захистити та просувати національні інтереси Китаю» [4]. Таке розуміння суттєво відрізняється від західних концептуалізацій, у яких акцент робиться на взаємному порозумінні та пошуку спільних підстав для співпраці.

Китайська публічна дипломатія орієнтована на іноземну аудиторію, однак тривають дискусії щодо конкретних адресатів: одні дослідники додають до цільової аудиторії як іноземні уряди, так і іноземну громадськість, тоді як інші – зокрема Чжао Кецзін – наполягають на тому, що публічна дипломатія адресована виключно іноземній громадськості, а не урядам [1]. До того ж зарубіжні китайці (кит. 华侨, піньїнь – huáqíáo) також розглядаються як потенційна цільова аудиторія і водночас як активні актори китайської публічної дипломатії.

Одним із ключових інструментів китайської публічної дипломатії та економічної експансії є Ініціатива «Один пояс, один шлях» (кит. 一带一路). Натхненна у 2013 р. президентом Сі Цзіньпіном, вона спрямована на з'єднання Азії з Європою та Африкою через численні морські та сухопутні коридори. В економічному вимірі її мета полягає у просуванні координації політик, розвитку інфраструктури, безперешкодної торгівлі та фінансової інтеграції. Ініціатива отримала широке визнання як інструмент нарощування китайської м'якої сили та формування позитивного міжнародного іміджу через країни і регіони, що беруть участь у проєкті. Китайські інвестиції в рамках BRI сприяли суттєвому зміцненню м'якої сили Китаю, а сам проєкт називають «найвизначнішим кроком у сфері публічної дипломатії, який Китай зробив у цьому столітті» [5].

У 2017 р. BRI була навіть додана до Статуту Комуністичної партії Китаю, що засвідчує її центральне місце у зовнішньополітичному курсі країни [3]. Ініціатива активно підтримується публічно-дипломатичними кампаніями: президент Сі Цзіньпін неодноразово закликав хуацяо – китайських емігрантів – посилювати дії з просування китайського нарративу серед іноземної аудиторії. Ця тенденція особливо посилювалась із початком торговельної війни зі США, коли китайські

дипломати й посольства почали створювати акаунти в західних соціальних мережах, щоб протистояти зростаючій критиці на адресу КНР.

Публічна дипломатія відіграє інструментальну роль у зміцненні економічного співробітництва в рамках BRI. Офіційні візити на високому рівні, ділові переговори та інвестиційні форуми дають змогу Китаю залучати ширше коло міжнародних інвестицій і можливостей для економічної співпраці. Це забезпечує зручність торгівлі та інвестування між країнами вздовж маршруту, стимулюючи економічне зростання та спільний добробут. Показовим прикладом є Греція, де активна залученість Китаю через публічну дипломатію виявилась тісно пов'язаною з масштабними економічними інвестиціями, зокрема, у порт Пірей [5]. Після численних офіційних візитів та організації спільних економічних форумів китайська державна компанія COSCO придбала контрольний пакет акцій порту.

Водночас BRI не зводиться лише до економічних цілей. Усвідомлюючи необхідність ідеологічного та культурного зближення, Китай паралельно здійснює масштабні зусилля у сфері публічної дипломатії задля формування глобального розуміння і прийняття ініціативи. Дослідники, зокрема Ін Чжан, стверджують, що ці зусилля спрямовані не лише на роз'яснення цілей BRI, а й на нейтралізацію геополітичного скептицизму серед країн-партнерів [6]. Центральним наративом, що просувається через BRI, є концепція «Добре розповідати історію Китаю» (кит. 讲好中国的故事), а саме, свідоме формування іміджу КНР як відповідального глобального гравця, носія цивілізаційних цінностей та рушійної сили спільного процвітання [9].

На багатосторонніх майданчиках Пекін позиціонує ініціативу як модель взаємовигідного співробітництва та інструмент побудови «спільноти єдиної долі людства», яка йде до добробуту й кращого життя людей, але водночас у двосторонньому форматі адаптує наратив під очікування конкретної аудиторії, пропонуючи кожній країні власну версію історії Шовкового шляху. Китай використовує різні засоби для поширення цих наративів: придбання іноземних ЗМІ та співпрацю з ними, просування через онлайн-платформи та китайські соціальні мережі, а також реалізує стратегію «Великої зовнішньої пропаганди» (кит. 大外宣) [7], спрямовану на створення сприятливого іміджу країни в країнах, що беруть участь в ініціативі.

Отже, ініціатива «Один пояс, один шлях» виходить за межі суто економічного проекту, втілюючи комплексну стратегію Китаю з розширення свого геополітичного впливу через розвиток інфраструктури, торгівлі та культурно-освітніх обмінів. Публічна дипломатія відіграє ключову роль у просуванні ініціативи, даючи можливість Китаю формувати позитивний міжнародний імідж та підвищувати рівень довіри серед країн-учасниць під риторикою взаємної вигоди та духу Шовкового шляху. Зміцнення міжурядових зв'язків і розвиток логістичної інфраструктури сприяють регіональній інтеграції, однак водночас створюють економічну залежність країн-партнерів від Китаю, що посилює його переговорні позиції на міжнародній арені.

Джерела та література

1. Hartig F. How China Understands Public Diplomacy: The Importance of National Image for National Interests. *International Studies Review*. 2016. Vol. 18(4). P. 655–680. URL: <https://www.jstor.org/stable/26407898>
2. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. A Global Community of Shared Future: China's Proposals and Actions. 2023. URL: <https://surl.lu/znsqwh>
3. Vila Seoane M. F. China's Digital Diplomacy on Twitter: The Multiple Reactions to the Belt and Road Initiative. *Global Media and Communication*. 2023. Vol. 19(2). URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/17427665231185697>
4. Yang J. Promoting Public Diplomacy: Opinion. *China Daily USA*. 2011. URL: <https://surl.li/xnyfun>
5. Zacharias G. China's Public Diplomacy: Evolution, Challenges, and the Greek Case. *Journal of Liberty and International Affairs*. 2021. Vol. 6(3). P. 79–89. URL: <https://e-jlia.com/index.php/jlia/article/view/237>
6. Zhang Z. The Belt and Road Initiative: China's New Geopolitical Strategy? Working Paper. Research Division Asia / BCAS 2018. Session 2, October 2018. URL: <https://surl.li/riwndi>
7. 中华人民共和国政治宣传–对外宣传. Wikipedia. URL: <https://surl.li/duumkq>
8. 人类命运共同体. Wikipedia. URL: <https://surl.li/ismpsz>
9. 講好中國故事. Wikipedia. URL: <https://surl.li/ywntpy>

СЕКЦІЯ 6 ІСТОРІЯ У ВИРІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ ТА ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Стемблівська Богдана

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ОБРАЗ МАВКИ В ІСТОРИЧНИХ НАРОДНИХ ВІРУВАННЯХ ТА ОБРЯДАХ УКРАЇНЦІВ ТА ДОСВІД ТВОРЕННЯ ДОСТОВІРНОГО МЕДІЙНОГО НАРАТИВУ

Ключові слова: українська міфологія, мавка, потойбічний світ.

Key words: Ukrainian mythology, Mavka, the underworld.

Актуальним для дослідження як сучасної, так і середньовічної історії культури України є аналіз образу мавки як яскравого прикладу потойбічного світу в українських народних віруваннях. Вслід за середньовічним мітом, сучасні митці визначили, що такий образ може стати потужним інструментом для сучасних медіа: художнім та просвітницьким, зокрема для розвінчання пропагандистських наративів.

Українська мавка – не просто лісова примара з давніх переказів, а глибокий символ трагічної жіночої долі, моральної небезпеки та захисту, який сьогодні живе в анімаційному кіно й короткометражних фільмах, сприяючи осмисленню українцями власної ідентичності і протистоянню культурній агресії. Відповідно до української міфології, Мавка (навка, нявка, лісова русалка) – це істота, яка уособлює душу дівчини, що загинула насильницькою смертю, найчастіше утоплениця. Вона блукає лісами, приваблює чоловіків своєю неземною красою і мстить за зраду чи наругу [3, с. 285].

Етнографи В. Гнатюк і В. Войтович у своїх дослідженнях описували її образ так: гарна дівчина з відкритою спиною, з видимими органами, що втілює небезпеку природи та водночас несе в собі певний моральний урок [4, с. 312–315; 2, с. 178–180].

Дослідники вказують, що в традиційній культурі з мавкою пов'язані обряди проводів русалок на Зелені свята: громада плете вінки, співає особливі пісні й виконує ритуали, щоб від поселень людських відігнати нечисту силу й захистити себе та рід [4, с. 456–462; 9, с. 1440–1442]. Найбільш ґрунтовно ці уявлення зафіксовані в численних записах ХІХ–ХХІ ст., архівах Інституту народознавства НАН України та колекціях Музею Івана Гончара [10; 11; 12].

У сучасному медіапросторі образ мавки набуває нових сенсів і стає важливим елементом культурного опору. Найвідоміший приклад – повнометражний анімаційний фільм режисерського дуету Олександри Рубан та Олега Маламужа «Мавка: Лісова пісня» (2023). Сюжет фільму базується на однойменній драмі Лесі Українки та автентичних народних міфах [3, с. 318; 14]. Тут мавка постає не як зла істота, а як захисниця природи, кохання та справедливості. Фільм зібрав мільйони переглядів та став одним із найуспішніших українських анімаційних проєктів [14]. У контексті війни цей наратив сприймається як символ боротьби за власну землю та культуру.

Короткометражні формати також активно працюють з образом мавки. У короткометражці «Мавка» 2020 р. режисера Марії Кондратюк мавка постає метафорою небезпеки та внутрішнього конфлікту під час дорослішання. Фільм режисера Джека Лоренсона «The Mavka» (2023) – це готичний хорор, що досліджує тему горя й одержимості духом. У короткометражному фільмі «Sviato» (2022) мотив русалок і мавок сприяє осмисленню втрати, пам'яті і болю у сучасних умовах війни.

Логічно, що такі приклади показують різні можливості медіа: повнометражне кіно звертається до масової аудиторії й викликає сильний емоційний відгук, короткометражки ідеально підходять для фестивалів, YouTube, TikTok та швидкого поширення, а анімація дає змогу візуально відтворити обряди – зокрема плетіння вінків – без ризику сенсаційності. Так само цінним є використання образу мавки для розвінчання російських пропагандистських наративів. Російська пропаганда постійно просуває ідею єдиної слов'янської міфології та спільної спадщини, стверджуючи, що українські вірування – це лише регіональний варіант російських казок чи давньоруських міфів. Образ мавки ефективно спростовує ці твердження. Українська мавка – це трагічна істота, що карає за порушення етичних норм: зраду, наругу над природою, насильство [3, с. 314–316; 8, с. 1470]. Ці якості відображають окремий моральний кодекс української традиції, зафіксований у фольклорі Полісся, Карпат і Центральної України.

У фільмі «Мавка: Лісова пісня» та вищезазначених короткометражках мавка постає як автономна, сильна жіноча постать, що захищає свою територію й ідентичність, а це відкрито суперечить російським наративам про Україну як «молодшу сестру», яка нібито не має власної суб'єктності. Через реконструкцію обрядів проводів русалок або візуалізацію мавки як захисниці лісу медіа чітко показують: українська міфологія – не периферійна частина слов'янського світу, а самостійна система, що розвивалася століттями окремо від російської традиції [13; 14].

Отже, наведений матеріал доводить, що образ мавки в медіа – це не просто про міфологію і літературу, а про спосіб зачепити аудиторію емоційно та інтелектуально, водночас розвінчуючи пропагандистські міфи. Від фольклорних записів ХІХ ст. до сучасних фільмів і короткометражок, образ Мавки перетворився на інструмент збереження ідентичності, культурного опору та просвіти. Саме тому тема потойбічного світу в українських віруваннях має величезний потенціал для створення достовірних, впливових і патріотичних медійних наративів.

Джерела та література

1. Буйських Ю. Смерть і потойбічний світ в уявленнях українців. *Народознавчі зошити*. 2017. № 6. С. 1465–1476.
2. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу. Т. 1–2. Київ: Обереги, 1993. 589 с.
4. Гнатюк В. М. Вибрані статті про народну творчість. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2000. 416 с.
5. Грушевський М. С. Історія української літератури. Т. 1. Київ: Либідь, 1993. 392 с.
6. Знойко О. П. Міфи Київської землі та події стародавні. Київ: Молодь, 1989. 304 с.

7. Качмар М. Уявлення про смерть і потойбічний світ у традиційній культурі українців. *Народознавчі зошити*. 2017. № 6. С. 1438–1447.
8. Лозко Г. С. Українське язичництво. Київ: Український центр духовної культури, 1994. 328 с.
9. Огієнко І. Дохристиянські вірування українського народу. Київ: Обереги, 1991. 424 с.
10. Світоглядні уявлення та народна демонологія українців. *Музей Івана Гончара*. URL: <https://honchar.org.ua/blog/svitoglyadni-uyavlennya-ta-narodna-demonologiya-ukrayintsiv-i148>
11. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія / упоряд. А. П. Пономарьов та ін. Київ: Либідь, 1991. 640 с.
12. Філософські аспекти потойбічного світу в українській міфології / за ред. Ю. С. Сабадаш. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Філософія, соціологія, культурологія. 2024. Вип. 29.
13. Сучасне українське кіно за мотивами української міфології. *Чарівний світ UA*. 19 березня 2021. URL: <https://magicworld.com.ua/news/ukrainske-kino-za-motyvmu-mifolohii/>
14. Мавка: Лісова пісня – офіційний сайт фільму. URL: <https://mavka.ua>

Бралан Яна

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЛЕСЯ УКРАЇНКА В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Ключові слова: Леся Українка, інформаційний простір, стріт-арт, мурали, пам'ятники, культурна пам'ять, міфологізація.

Key words: Lesia Ukrainka, information space, street art, murals, monuments, cultural memory, mythologization.

В умовах боротьби українського народу за збереження своєї державності відбувається процес переосмислення власного минулого, пантеону його героїв. Показовим є трансформація образу Лесі Українки, яка в публічному просторі від літературної ікони набула рис мультимедійного символу національної стійкості, феміністичної сили та культурної ідентичності. Оновлений образ української поетеси активно продукується у роботах стріт-арту, анімаційних творах, підлягає літературному переосмисленню та використанню у публічних заходах. Водночас у пошуках нового, нестандартного прочитання Лесі Українки автори проєктів іноді аж занадто сильно викривлюють історичну постать, вдаючись до надмірної героїзації, що призводить до неправильної інтерпретації її постаті в майбутньому.

Публічний образ Лесі Українки та його трансформацію в сучасних умовах в українській історіографії не досліджували. З огляду на це, мета дослідження полягає у систематизації форм присутності образу Лесі Українки в сучасному публічному просторі, аналіз механізмів її міфологізації в цифрову еру та визначенні ролі історичної постаті у формуванні національної ідентичності.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від 2014 р. до сучасності. Оскільки Революція Гідності визначила процеси переосмислення культурної спадщини, стала поштовхом до запровадження процесу декомунізації та переосмислення історичних постатей.

Після Революції Гідності 2014 р. стріт-арт стає одним із важливих каналів суспільної комунікації, шляхом візуалізації. Мурали перетворюють міський ландшафт на простір опору, де образ поетеси символізує революційний дух і стимулює туризм завдяки привабливій естетиці теплих тонів. Гарним прикладом можна назвати «Ікони революції», що з'явилися на будівлі Національної академії наук 10 лютого 2014 р. Автором цієї трилогії є художник, відомий під псевдонімом Соціопат. Серед цих трьох «ікон» була і Леся Українка, так митець хотів увиразнити те, що в людській свідомості поетеса займає місце на рівні Т. Г. Шевченка та І. Я. Франка, тому теж стала символом боротьби та сили. Того ж року Міністерство культури України визнало графіті пам'яткою культури місцевого значення. Знищення їх у 2017 р. викликало суспільний резонанс, розголос та негативну реакцію, яка тільки ще більше затвердила цих трьох митців як так званих «стовпів» української літератури.

Паралельно з вищезазначеними процесами декомунізація теж замінює радянські монументи національними символами, закріплюючи їх в публічному просторі. У літературі з'являються постмодерністські есеї та метамодерністські драми, що реконструюють біографію Лесі Українки як феміністичний міф [1]. Після початку війни на сході України інформаційний простір загалом зазнав масштабних змін: зросла роль соціальних мереж, блогерів, мистецьких ініціатив. Твори Лесі Українки почали активно цитуватися онлайн, створювалися проекти з візуалізацією поетичних рядків.

Водночас Леся Українка стала героїнею мемів і креативного мистецтва. Її портрет із квітами, в сучасному вбранні, з'являвся у стріт-арті, на вишиванках і навіть на кавових упаковках. У цей період можна згадати щонайменше про два мурали, відкриті 2015 р. та 2017 р. Цікаво також те, що обидва мурали створили іноземні митці. Перший було створено у Києві, неподалік від Золотих воріт, на вулиці Стрілецькій, австрійським художником Гвідо Ван Хелтенем. Митець надихнувся меланхолійним віршем «Конвалія». Саме ці квіти він і зобразив на малюнку. Другий мурал було створено також в Києві, на Великій Васильківській, художником із Коста-Ріки, Мата Рудою. Він присвятив його віршу «Без надії сподіваюсь». Окрім вказаних, мурали присвячені Лесі Українці є також у Луцьку, Коломиї, Бородянці, Іршанську на Житомирщині, і кожен із них несе власний зміст та передає різні сторони багатогранної постаті Лесі Українки [3; 4, с. 62].

Найважливішим та наймасштабнішим роком вшанування творчості Лесі Українки став 2021 р. До 150-річчя від дня народження поетеси Україна побачила справжній культурний ренесанс. Вийшов масштабний спецпроект «Леся Українка: 150 імен», який цілком переосмислив її образ як жінки, феміністки, інтелектуалки та політичної мислительки. З'явилися документальні фільми, віртуальні виставки, цифрові архіви її листів і рукописів. У соцмережах користувачі створювали короткі відео, цитуючи її або показуючи, як сучасна молодь бачить поетесу. Цей рік утвердив Лесю Українку як важливу постать української культури – не лише літературного класика, а й важливої фігури культурної політики та національної комунікації.

Повномасштабне вторгнення Росії у 2022 р. знову зробило постать Лесі Українки символом спротиву. Цитати з її віршів стали частиною інформаційного фронту: плакати, мистецькі інсталяції, створення пісень на основі віршів. Її слова про боротьбу, свободу, незламність використовуються для підтримки бойового духу українців. Портрети Лесі Українки з екіпіруванням або у військовій формі – стали популярним елементом візуальної культури в соцмережах. Також українські медіа та митці активно розвивають образ Лесі як «інтелектуального бренду» сучасної України – символу культурної сили й стійкості.

У 2023 р. Україну та весь світ приголомшив вихід анімаційного фільму «Мавка. Лісова пісня». Ідея його створення виникла ще у 2014 р. Проект створений за мотивами драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» та за образами зі слов'янської міфології. Анімаційний фільм зрозумілий для усіх глядачів, але водночас йому властива чарівність української автентики, що принесе глядачам дещо нове і досі нерозкрите у світовій анімації. Метою проекту було привернення уваги до екологічних проблем України та поширення української культури в усіх її проявах, збереження традицій та обрядів через медіапростір [2].

Отже, Леся Українка в інформаційному просторі – це динамічний символ, що балансує між автентичністю та міфологізацією, сприяючи культурній дипломатії. Її образ еволюціонує від літературної класики до мультимедійного символу національного спротиву, фемінізму та культурної стійкості, що яскраво проявляється в стріт-арті, анімації, ювілейних проєктах та візуальній культурі війни. Ця міфологізація, зумовлена Революцією Гідності, декомунізацією та повномасштабним вторгненням, сприяє деколонізації пам'яті та глобалізації української культури, однак ризикує викривленням історичної суті поетеси задля героїчного наративу.

Джерела та література

1. Графіті на Грушевського. Хроніка скандалу. *Українська правда*. 2017. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/59adcd80386c4/>
2. Про проєкт. «Мавка. Лісова пісня». URL: <https://mavka.ua/uk/about>
3. Мурал «Леся Українка». *Місто Кия*. URL: <https://mistokyia.ua/interesting-places/murals/mural-lesya-ukrayinka>
4. Оспіщева-Павлишин М. Образ України в роботах західних художників (на прикладі кийївських муралів). *Художня культура. Актуальні проблеми*. 2021. № 17(1). С. 59–64. URL: <http://hudkult.mari.kyiv.ua/article/view/235128>

Миргородська Софія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

МУЗЕЇ МЕМОРІАЛУ ПЕРЛ ГАРБОР, ХІРОСІМИ ТА НАГАСАКІ: ПРОТИСТОЯННЯ ІСТОРИЧНИХ ПАМ'ЯТЕЙ

Ключові слова: музей пам'яті, історичний наратив, Перл Гарбор, Хіросіма, Нагасаки, меморіали, військова пам'ять.

Keywords: memory museum, historical narrative, Pearl Harbor, Hiroshima, Nagasaki, memorials, military memory.

Події Другої світової війни й сьогодні залишаються важливим елементом формування історичної пам'яті суспільства. У цьому процесі особливу роль відіграють музеї, які є не лише інституціями збереження культурної спадщини, а й простором інтерпретації минулого та формування колективних уявлень про історичні події. Через музейні експозиції, меморіали та виставки суспільству пропонуються певні історичні наративи, що впливають на сприйняття війни та її наслідків.

Показовими у цьому контексті є музеї, присвячені подіям Тихоокеанського театру Другої світової війни, зокрема Національний меморіал Перл Гарбора, Меморіальний музей миру в Хіросімі та Музей атомного бомбардування в Нагасакі. Їх експозиції відображають різні підходи до осмислення таких подій, як атака на Перл Гарбор та атомне бомбардування Хіросімі та Нагасакі. Отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю аналізу ролі музеїв як місць історичної пам'яті та простору репрезентації різних національних наративів про події Другої світової війни.

Метою дослідження є аналіз музейних зібрань Національного меморіалу Перл Гарбор, Меморіального музею миру в Хіросімі та Музею атомного бомбардування в Нагасакі як прикладів відображення ставлення суспільства до подій Другої світової війни, а також виявлення особливостей формування і протистояння історичної пам'яті у музейному просторі.

Теоретичні засади дослідження музею як соціокультурного інституту висвітлюються у навчальних працях із музеєзнавства. Зокрема, у посібнику В. Лавренко розглядається сутність музею, його структура та основні напрями діяльності. Авторка підкреслює, що музей є інституцією, діяльність якої пов'язана зі збереженням, охороною та популяризацією культурної й природної спадщини, а також із науковою та просвітницькою роботою з відвідувачами [2, с. 8–9]. Важливим для розуміння ролі музею в суспільстві також є дослідження А. Киридон. Авторка визначила музей як багатофункціональний інститут соціальної пам'яті, через який реалізується потреба суспільства у відборі, збереженні та презентації культурних і природних об'єктів, що мають історичну цінність, що робить їх важливими просторами формування колективної пам'яті [1, с. 193–194].

Джерелами для нас слугували музейні колекції Національного меморіалу Перл Гарбора, музею авіації Перл Гарбора, Музею миру Хіросімі та Музею атомної бомби Нагасакі, представлені на їх сайтах [6; 7; 9; 10].

Музей – це некомерційна організація, яка збирає, зберігає, досліджує, інтерпретує та експонує матеріальну та нематеріальну спадщину. Відкриті для громадськості, доступні та інклюзивні, музеї сприяють різноманітності та сталості світу. Їх робота й комунікація ґрунтуються на засадах етики і професійності, вони передбачають залученість громад і пропонують різноманітний досвід для освіти, розваг, роздумів й обміну знаннями [2, с. 10]. Окрім реалізації визначених суспільством функцій (комплектування, облік, збереження фондів, експозиційна, наукова тощо), музей є ключовим «сховищем» соціальної пам'яті та специфічним «місцем пам'яті». Він матеріалізує минуле в автентичних предметах, транслюючи через них культурні коди, символи та образи, забезпечуючи так емоційний зв'язок між поколіннями [1, с. 196–197]. Музей також є активним інструментом історичної політики. Через відбір експонатів, побудову експозицій та наративи

він конструює бажані уявлення про минуле, що робить його ареною для формування або конфлікту різних історичних пам'ятей [1, с. 198–199; 2, с. 12].

Аналіз вебсайтів музеїв Перл Гарбора та Хіросіми й Нагасакі демонструє принципово різні підходи до презентації історичної пам'яті в онлайн-просторі, що відображає різні цілі та наративи цих інституцій.

Меморіальний комплекс у Перл Гарборі представлений розгалуженою мережею окремих сайтів, кожен з яких обслуговує конкретний об'єкт. Центральним інформаційним хабом є сайт Національного меморіалу Перл Гарбора. Його структура насамперед виконує функцію координації відвідувачів: він детально описує історію атаки на Перл Гарбор через текстові розділи, присвячені подіям і людям, пропонує освітні програми, зокрема для дітей, і є головним джерелом інформації про відвідування меморіалу USS «Арізона». Сайт Музею авіації Перл Гарбора, зі свого боку, зосереджується на унікальності свого розташування – в історичних ангарах, які стали свідками атаки. Головна експозиція, яку він просуває, – це диспетчерська вежа на острові Форд. Підйом на неї позиціонується як ключовий елемент відвідування, що дає змогу побачити поле бою з висоти пташиного польоту. Для занурення в історію сайт пропонує 360-градусні віртуальні тури ангарами та аудіогіди сімома мовами. Окрім постійної експозиції, музей активно проводить публічні заходи, як-от щорічний гала-вечір, та залучає відвідувачів до волонтерської участі в реставрації історичних літаків. Сайт музею-підводного човна «Боуфін» пропонує знайомство з однойменним історичним човном через текстові матеріали та інтерактивні галереї. На сайті багато освітніх програм для шкіл, а також унікальна послуга – «Капітанський тур», який проводять колишні командири підводних човнів, що дає змогу почути оригінальні свідчення про службу [8; 9; 10; 11].

Натомість сайти японських музеїв у Хіросімі та Нагасакі мають більш стриману та класичну структуру, зосереджену на самій експозиції та освітній місії миру. Сайт Музею миру в Хіросімі одразу визначає свою головну мету – передати нелюдяність ядерної зброї через особисті речі жертв, їхні свідчення та фотографії. Він надає вичерпну інформацію про постійну експозицію та пропонує доступ до великої бази даних миру, де зібрано оцифровані матеріали, пов'язані з бомбардуванням. Серед заходів, які можна забронювати онлайн, розповіді свідків події, що є надзвичайно важливим елементом живого передавання пам'яті. Сайт Музею атомної бомби в Нагасакі має схожу філософію. Він описує свою основну експозицію, яка висвітлює історію створення атомної бомби, наслідки вибуху та повоєнний шлях до миру. На сайті пропонуються освітні заходи, регулярно демонструються документальні фільми, тимчасові виставки, як-от: дитячі виставки малюнків на тему миру. Окрема увага приділяється правилам поведінки в музеї, що підкреслює його роль як місця тиші, поваги та роздумів. Обидва сайти також пропонують онлайн-інструменти для планування групових візитів, що є важливим для регулювання потоку відвідувачів [6; 7].

Тому, якщо американські сайти є більш технологічними та орієнтованими на координацію фізичного візиту до різних об'єктів, то японські – виконують роль глибинних освітніх платформ, сфокусованих на самому історичному досвіді та його осмисленні.

Отже, музеї Перл Гарбора та Хіросіми і Нагасакі репрезентують два протилежні підходи до історичної пам'яті. Американські меморіали транслюють наратив військової слави, патріотизму та національної єдності, де в центрі уваги – армія та історична перемога. Натомість японські музеї демонструють гуманітарний вимір трагедії, зосереджуючись на стражданнях цивільних жертв ядерного бомбардування. Перл Гарбор вшановує пам'ять військових та їхню мужність, а Хіросіма й Нагасакі застерігають людство від повторення катастрофи. Ця різниця підкреслює, що музей сьогодні є не просто сховищем артефактів, а потужним інструментом, який формує наше розуміння минулого, обираючи між мовою сили та мовою співчуття.

Джерела та література

1. Киридон А. Музеї як інституції пам'яті. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць*. 2015. Вип. 16(1). С. 193–200.
2. Лавренко В. Практичне музеєзнавство. Дніпро: ЛІРА, 2023. 116 с.
3. Меморіали бухти Перл Гарбор (о. Оаху). *RSB Travel*. URL: <https://rsbtravel.com/sights/memorialy-buhty-perl-harbor-o-oahu> (дата звернення: 07.03.2026).
4. Рутинський М. Й., Стецюк О. В. Музеєзнавство. Київ: Знання, 2008. 428 с.
5. Battleship Missouri Memorial: офіційний сайт. URL: <https://ussmissouri.org/#> (дата звернення: 07.03.2026).
6. Hiroshima Peace Memorial Museum: офіційний сайт. URL: <https://hpmuseum.jp/> (дата звернення: 07.03.2026).
7. Nagasaki Atomic Bomb Museum: офіційний сайт. URL: <https://nabmuseum.jp/> (дата звернення: 07.03.2026).
8. Pacific Fleet Submarine Museum: офіційний сайт. URL: <https://www.bowfin.org/> (дата звернення: 07.03.2026).
9. Pearl Harbor Aviation Museum: офіційний сайт. URL: https://www.pearlharboraviationmuseum.org/?utm_source=google&utm_medium=gbp (дата звернення: 07.03.2026).
10. Pearl Harbor National Memorial: офіційний сайт. URL: <https://www.nps.gov/perl/index.htm> (дата звернення: 07.03.2026).
11. USS Arizona Memorial Programs. URL: <https://www.nps.gov/perl/uss-arizona-memorial-programs.htm> (дата звернення: 07.03.2026).

Короневська Любов

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

УКРАЇНА У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ: ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ІСТОРИЧНОГО НАРАТИВУ ТА ДЕКОНСТРУКЦІЯ РАДЯНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ МІФІВ

Ключові слова: Друга світова війна, Україна, історичний наратив.

Key words: World War II, Ukraine, historical narrative.

У травні 2026 р. світ відзначатиме 81 річницю перемоги над нацизмом. Для всього цивілізованого світу – це привід для вшанування пам'яті полеглих борців і невинних жертв нацистських окупантів, для країни-агресора – щорічний привід для пропагандистських заяв і погроз країнам Європи «повторити» події війни. Для України ж ця дата – не лише про пам'ять і скорботу, але й про переосмислення тих історичних наративів, які тривалий час нав'язувала московська пропаганда, керуючись прагненням зберігати Україну в зоні свого контролю. Україні потрібне чітко окреслене, самостійне бачення, консенсус суспільства і органів влади щодо найважливіших моментів в історії Української держави. Серед таких є внесок України у перемогу над нацизмом.

Які візії участі України у Другій світовій війні наразі існують? Як зазначають експерти групи «Глобальна Україна», одна з них – це «... традиційний радянсько-комуністичний наратив, підтримуваний і посилений нині росією, зображує головним переможцем над нацизмом російський народ. Його втрати ... нібито є найбільшими, тож він заслуговує на найбільшу шану як єдиний спадкоємець Великої Перемоги ... український народ зображується другорядним ... а на перший план висувуються гіперболізовані колаборантські стосунки з нацистами» [1]. Цей міф у суспільній свідомості на роки позбавив Україну суб'єктності в контексті сприйняття Другої світової війни. У пропаганді московського агресора можна окреслити 3 ключові напрями: по-перше, це зняття з радянського керівництва відповідальності за розв'язання агресії в Європі та змову з нацистським урядом. По-друге, це монополізація перемоги над нацизмом як виключного здобутку російського народу. І зрештою, москвинська пропаганда відверто маніпулює фактами, відволікаючи весь світ від своїх злочинів в Україні, звинувачуючи Україну в «неонацизмі», а себе позиціонуючи як борців проти нього.

Є і інше, менш неправдиве, але теж не до кінця повне бачення Другої світової війни. Його вищезгадані експерти групи «Глобальна Україна» описують так: «... Україна розглядається у ХХ ст. як територія, окупована Радянським Союзом. Тож український народ є жертвою двох тоталітаризмів, а єдиним важливим фактором у Другій світовій війні є український національно-визвольний рух, що вів боротьбу на два фронти з комуністичним та нацистським режимами» [1]. Такий наратив не є вичерпним, адже недооцінює героїзм тих українців, які дійсно боролись проти нацизму, але в складі Червоної армії. Тож Україні потрібно виокремити такий концепт, який охоплює всі ключові контексти внеску нашого народу у перемогу над нацизмом, і показує Другу світову війну як важливу віху становлення української державності. Розглянемо ключові позиції, які може охоплювати така візія.

Для початку, вихідна позиція: перемога над нацизмом не належить одному лише російському народу, це спільні зусилля всієї антигітлерівської коаліції, і тих народів, що перебували в складі СРСР. У Другій світовій війні взяла участь 61 держава світу, 80 % людства, понад 110 мільйонів солдатів. Як зазначає В. Гриневич: «У 1944-му у Червоній армії, тій, яка вела наступ на Німеччину і звільняла територію України, було вже 33 % українців, тобто кожен третій боєць Червоної армії був українцем». Не лише в ЧА воювали українці: історики наголошують, що у складі армії Польщі воювали 112 тис. українців, США – до 80 тис., на боці Великої Британії та Канади – близько 45 тис., Франції – 6 тис. [3].

По-друге, найбільші та найважчі втрати в тій війні понесли країни та народи, які опинилися між Берліном і Москвою, зокрема Україна та її мешканці. Складником актуального історичного нарративу повинна бути чітка теза про те, що початок війни – це змова двох тоталітарних режимів, за яку, зокрема, несе відповідальність радянське керівництво. У серпні 1939 р. відбулося підписання пакту Молотова–Рібентроппа – угоди, яка під виглядом мирного договору фактично розділила сфери впливу між нацистською Німеччиною та Радянським Союзом. СРСР, діючи як окупант, не просто розширював свою територіальну сферу впливу, але й впроваджував політику, спрямовану на руйнування національної самобутності. Україна опинилась «між молотом і ковадлом». Д. Гайнетдінов зазначає, що сукупні демографічні втрати українців упродовж 1939–1945 рр. оцінюються у понад 8 млн осіб, і за підрахунками, Центральна, Південна та Східна Україна втратила 30 % населення, Галичина – 22 %, Волинь і Полісся – 12 % [5]. Було зруйновано майже 700 українських міст і 28 тисяч сіл, вивезено 550 промислових підприємств, незліченну кількість історичних цінностей. Не можна забувати і про Голокост: у всьому світі жертвами Голокосту стали близько 6 млн євреїв, а в Україні нараховують приблизно 1,5 млн, вбитих різними способами. Україна посідає 4-те місце серед країн світу за кількістю тих, хто удостоєний звання «Праведник народів світу», тобто це люди, які переховували у себе євреїв від нацистів, під страхом смертної кари. За роки війни нацистами було взято в полон до 6 млн радянських бранців і понад мільйон із них – українці [5]. Ці цифри мають бути чітко донесені до світової спільноти, адже за таких умов звинувачувати українське суспільство чи владу у схильності до неонацизму, як мінімум несправедливо.

По-третє, в українському нарративі Другої світової війни має бути дійсно висвітлено боротьбу за українську державність. Як зазначає Я. Грицак, національно-визвольна боротьба ОУН-УПА досі до кінця не відрефлексована українським суспільством, адже існують 2 візії: радянська та національна, і вони взаємовиключні. Радянська трактує бійців ОУН-УПА як «зрадників, колаборантів і бандитів», національна героїзує УПА як борців проти радянських окупантів. Така візія набула в Україні офіційного визнання лише після Помаранчевої революції та за президентства Віктора Ющенка, а в радянські часи участь в ОУН-УПА суворо каралась, у 1989 р. відбувся останній розстріл за цим обвинуваченням [4].

Історикиня Олеся Ісаюк зазначає, що московські пропагандисти поширюють такий міф: «УПА воювала проти Червоної армії, яка боролася з Третім Райхом, і це доказ того, що УПА виступала на боці нацистів». Утім, це не зовсім так. Далі науковиця пояснює: «УПА воювала проти Радянського союзу так, як і з Третім Райхом ... але ворогом була не Червона армія ... у лютому-березні 1944 р. Червона армія здійснила наступ на територію заходу України ... у той час на Волині та Галичині активно діяла Українська повстанська армія ... 24 грудня 1943 р. командування УПА видає тактичні інструкції ... згідно з ними, відділам УПА заборонялося вступати в бій з Червоною армією ... основною ціллю і противником антирадянського підпілля була комуністична партія та НКВД» [2, с. 198]. І головне, українське підпілля так само боролось проти німецької окупації. Тільки за жовтень-листопад 1943 р. між УПА-УНС і німецькими окупантами відбулося

47 боїв, а сільська самооборона УПА провела 125 сутичок. Гітлерівці втратили понад 1,5 тисяч солдатів. [2, с. 199]. І хоча окремі діяння українських повстанців дійсно можуть оцінюватися суперечливо, ОУН-УПА боролися за українську державність і право на національну ідентичність, якого у період Другої світової війни Україну позбавили два тоталітарні режими, радянський та нацистський.

Отже, який історичний наратив Україна має чітко сформулювати та доносити світовій спільноті? По-перше, внесок українського народу у перемогу над нацизмом значний, і він був зроблений українцями як в лавах Червоної армії, так і в повстанських формуваннях і арміях інших країн. По-друге, саме Україна та інші народи, що опинилися між Москвою та Берліном, найбільше постраждали від війни, яка сталася за змовою двох тоталітарних режимів, що вперто приховує московська міфологія. По-третє, ми маємо відрефлексувати важливість періоду Другої світової війни як одного з етапів становлення української національної та політичної суб'єктності у боротьбі за власну державність одразу з двома окупантами: німецьким і радянським. Перемога над нацизмом – спільне досягнення всієї антигітлерівської коаліції, в якій Україна відіграла зовсім не останню роль. Тільки всебічна популяризація цього наративу через публічні дискусії, різноманітні заходи, меморіальні комплекси, дослідження, публікації, дають нам шанс перемогти російську пропаганду з її міфом про велику перемогу російського народу, адже без справедливості щодо подій минулого ми ніколи не досягнемо справедливості щодо подій сьогодення, в яких багато спільного з історичним минулим.

Джерела та література

1. До 80-ї річниці перемоги над нацизмом. *Українська правда*. 27 лютого 2025 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2025/02/27/7500478/> (дата звернення: 02.03.2025).
2. Ісаюк О. Міф 39. УПА стріляла в спину Червоній армії, яка визволяла її від фашистів. *Війна і міф: невідома Друга Світова*. Харків, 2022. С. 197–201.
3. Коли Червона армія звільняла Україну від гітлерівців, кожен третій її боєць був українцем – історик. *Радіо Культура*. 9 травня 2023 р. URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=101395> (дата звернення: 02.03.2025).
4. Навігатор з історії України: світові війни: навч. вид. / Я. Грицак та ін. Київ: Вид. дім «Портал», 2022. 300 с.
5. Україна втратила в Другій світовій майже 9 мільйонів людей та 40 відсотків свого економічного потенціалу. *АрміяInform*. 9 травня 2021 р. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/05/09/ukrayina-vtratyla-v-drugij-svitovij-majzhe-9-miljoniv-lyudej-ta-40-vidsotkiv-svogo-ekonomichnogo-potenczialu/> (дата звернення: 02.03.2025).

МЕДІАЦІЯ І КОГНІТИВНА ВІЙНА: МІЖ КОМУНІКАЦІЄЮ, МАНІПУЛЯЦІЄЮ ТА СТІЙКІСТЮ СУСПІЛЬСТВ

Ключові слова: когнітивна війна; стратегічні комунікації; медіація.

Keywords: cognitive warfare; strategic communications; mediation.

У ХХІ ст. війна дедалі рідше обмежується класичним збройним протистоянням. Поряд із військовими, економічними та кібератаками ключовим полем конфлікту стає свідомість людини. Саме у цій площині формується феномен когнітивної війни – цілеспрямованого впливу на сприйняття реальності, емоції, цінності та поведінкові установки індивідів і суспільств. У таких умовах особливого значення набуває медіація як інструмент комунікації, посередництва та зниження конфліктності. Водночас медіація може бути не лише засобом миру, а й полем маніпуляцій, якщо її принципи використовуються у викривленому вигляді в інформаційних та когнітивних операціях. Метою дослідження є аналіз співвідношення медіації та когнітивної війни, а також визначення потенціалу медіації як інструменту підвищення суспільної стійкості в умовах гібридних загроз.

Когнітивна війна є логічним продовженням інформаційної війни, але має значно глибший характер. Якщо інформаційна війна спрямована на поширення фейків, пропаганди чи маніпулятивних повідомлень, то когнітивна війна націлена на зміну способу мислення, формування викривлених інтерпретацій подій та руйнування здатності до критичного аналізу. Її метою є не переконати, а перепрограмувати. Основними інструментами когнітивної війни є: фрагментація інформаційного простору; когнітивне перенавантаження; емоційна поляризація; підміна понять і смислів; створення альтернативних «реальностей» [2].

У підсумку суспільство втрачає спільне поле значень, що унеможлиблює раціональний діалог і сприяє радикалізації. Саме тут когнітивна війна безпосередньо перетинається з проблематикою медіації, адже будь-яке посередництво ґрунтується на спільному розумінні проблеми та мінімальному рівні довіри між сторонами.

Класично медіація розглядається як альтернативний спосіб врегулювання конфліктів, що базується на принципах добровільності, нейтральності, конфіденційності та рівності сторін. У міжнародних відносинах і політичній сфері медіація виконує функцію зниження напруги, створення каналів діалогу та пошуку компромісних рішень. Однак у сучасному інформаційному середовищі сама ідея медіації зазнає трансформації. У когнітивній війні агресор часто імітує медіаційні підходи, пропонуючи «діалог», «альтернативні точки зору» або «баланс думок», які насправді слугують легітимації маніпулятивних наративів. Так виникає феномен псевдомедіації, коли комунікація використовується не для врегулювання конфлікту, а для його поглиблення [1].

У межах когнітивної війни медіація може виконувати подвійну роль. З одного боку, вона стає об'єктом атак, коли руйнується довіра до інститутів посередництва,

міжнародних організацій або незалежних медіаторів. З іншого боку, медіаційні практики можуть використовуватися як інструмент маніпуляції, зокрема через: нав'язування фальшивої симетрії між агресором і жертвою; підміну понять «мир» і «капітуляція»; використання риторики примирення для зняття відповідальності з агресора; тиск на суспільство через заклики до «втоми від конфлікту [6]».

Такі практики особливо небезпечні у демократичних суспільствах, де свобода слова і плюралізм думок є базовими цінностями. У цьому контексті когнітивна війна використовує саме ті механізми відкритості, які покликані захищати демократію.

Попри ризики, медіація має значний потенціал як засіб підвищення когнітивної та соціальної стійкості. Йдеться не лише про класичну конфліктну медіацію, а й про ширше розуміння медіації як культури комунікації. По-перше, медіація сприяє розвитку критичного мислення, адже передбачає усвідомлення інтересів, позицій і мотивів сторін. По-друге, вона формує навички слухання, аналізу аргументів і відокремлення фактів від інтерпретацій. По-третє, медіаційні підходи дають змогу відновлювати довіру в умовах фрагментованого інформаційного простору [3]. На рівні суспільства медіація може стати елементом стратегічних комунікацій, спрямованих на: відновлення спільного поля значень; зниження рівня поляризації; протидію радикалізації; підтримку демократичного діалогу. Отже, медіація у поєднанні з медіаграмотністю та інформаційною безпекою формує основу для когнітивного захисту суспільств [4; 7].

Тож когнітивна війна є одним із ключових викликів сучасної міжнародної безпеки, оскільки спрямована на порушення базових механізмів соціальної взаємодії та демократичного діалогу. У цьому контексті медіація постає водночас уразливою сферою і потужним інструментом протидії. З одного боку, принципи медіації можуть бути викривлені та використані у маніпулятивних цілях. З іншого – саме медіаційна культура, заснована на відповідальній комунікації, критичному мисленні та усвідомленні цінностей, здатна стати ефективною відповіддю на когнітивні атаки. У перспективі поєднання медіації, стратегічних комунікацій та освіти є ключем до формування стійких суспільств, здатних протистояти не лише збройним, а й когнітивним загрозам.

Джерела та література

1. Cognitive Warfare. First NATO scientific meeting on Cognitive Warfare / B. Claverie, B. Prébot, N. Buchler & du Cluzel F. Bordeaux, 2021. URL: <https://innovationhub-act.org/wp-content/uploads/2023/12/Cognitive-Warfare-Symposium-ENSC-March-2022-Publication.pdf>
2. Pomerantsev P. How to Win an Information War: The Propagandist Who Outwitted Hitler. London: Faber & Faber, 2023. 320 p.
3. Report on EEAS Activities to Counter FIMI 2022 – The EU's approach to countering information manipulation and interference (FIMI). *European External Action Service (EEAS)*. 07 February 2023. Brussels, 2023. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/2022-report-eeas-activities-counter-fimi_en
4. Гібридна війна: in verbo et in praxi: монографія / за заг. ред. проф. Р. О. Донова. Вінниця: ТОВ «НіланЛТД», 2017. 412 с.

5. Іваньо С. Гібридна війна в історичному вимірі: трансформація інформаційних практик у контексті російської агресії проти України (2014–2022 рр.). *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 12(42). DOI: 10.52058/2786-6300-2025-12(42)-776-789.

6. Почепцов Г. Сенси і війни: Україна і Росія в інформаційній і смисловій війнах. Київ, 2016. 312 с.

7. Світова гібридна війна: Український фронт / під гол. ред. В. П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 496 с.

Мелентьєва Вероніка

Донецький національний університет імені Василя Стуса

НАРАТИВ ЗАХИСТУ РОСІЙСЬКОМОВНОГО НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: російсько-українська війна, російська пропаганда, інформаційна війна, русский мир, українофобія.

Keywords: Russian-Ukrainian war, Russian propagation, information war, Russian world, Ukrainophobia.

Війна Російської Федерації проти України супроводжується не лише бойовими діями, але й низкою масштабних інформаційних кампаній, які мають на меті виправдання агресії як в російському та українському інформаційному просторі, так і на міжнародній арені. Одним із ключових інструментів російської пропаганди є поширення легітимаційних політичних наративів, зокрема тези про «захист російськомовного населення», яка використовується для обґрунтування дій Росії щодо України. Цей наратив використовувався з початку російської агресії проти України у 2014 р. як під час окупації та анексії Криму, так і в процесі ескалації конфлікту на сході України. Вже в 2022 р. він знову став елементом пропаганди. Водночас Росія також поширювала тези про «демілітаризацію та денацифікацію України» для маніпулювання громадською думкою.

Ще у 2014 р. Володимир Путін заявив: «Ми завжди будемо захищати етнічних росіян в Україні і ту частину українського населення, українського народу, яка відчуває свій нерозривний не тільки етнічний, а й культурний, мовний зв'язок із Росією, відчуває себе частиною широкого російського світу» [4]. Ці слова яскраво показують те, як він маніпулює ідеєю захисту росіян, аби виправдати напади та посилити свій вплив у світі. У своїй промові він не говорить тільки про тих, хто має російське походження, а й навмисно зараховує до «своїх» усіх українців, які просто розмовляють російською мовою чи мають спільне минуле з Росією. Тобто виходить, що будь-який культурний зв'язок він перетворює на офіційний привід втручатися у внутрішні справи іншої незалежної держави. Усе це дуже схоже на просування ідеології так званого «русского мира», де людей об'єднують за мовою чи історією, не звертаючи уваги на те, громадянами якої країни вони є насправді. Таким хитрим способом Путін створює величезну групу людей, яких

він у будь-який момент може назвати своїми, щоб виправдати черговий політичний тиск чи навіть відкриту військову агресію.

Однією такою заявою Путін не обмежився. Вже у 2025 р. він згадував про так звану «спеціальну воєнну операцію», яка, за його словами, мала на меті «забезпечення інтересів наших людей на тих територіях, про які ми завжди говоримо, і там, де проживають люди, які вважають російську мову рідною мовою, і вважають Росію своєю батьківщиною» [5]. У цій заяві мова використовується як елемент ідентичності і, отже, влада РФ намагається легітимізувати збройну агресію через слова про «своїх» громадян або тих, котрих вважають своїми за мовно-культурними ознаками. Це і є характерною рисою сучасної пропаганди, яку Москва активно використовує.

Не можна не згадати те, що наратив щодо «захисту російськомовних» вони підкріплюють тезою про «визволення від нацизму», хоча й дії російської сторони нерідко суперечать цим заявам. Коли президент РФ почав «спеціальну воєнну операцію», він заявив, що її мета – «денацифікація» України. До того ж Міністерство закордонних справ Російської Федерації у 2023 р. опублікувало на власному вебсайті статтю Е. Попова на тему «Український нацизм у наші дні: джерела походження та ідейно-політична типологія», в якій стверджується, що сучасна українська держава нібито будується на «нацистській ідеології», а національно-патріотичні організації та різні гуртки для молоді подаються як прояв «пацифікації» молодого українського суспільства [3]. Водночас автори подібних статей ігнорують власні практики пропаганди. У країні часто залучають дітей до заходів із військовою символікою, одягають їх в військову форму, а також часто це вбрання з характерним воєнним символом – літерою «Z» [2].

Але чи впевнені вони, що це дійсно захист російськомовних, адже дії росіян призводять до абсолютно протилежних наслідків і руйнування життя тих самих людей, про яких і було піклування? Насправді риторика про захист мови чи культури є зручним прикриттям для виправдання збройної агресії. Така політика зовсім не має нічого спільного з реальним захистом прав людини, а є частиною стратегії гібридної війни. Замість обіцяного визволення ми бачимо маніпуляції етнічними питаннями та намагання силою нав'язати концепцію «русского мира», яка повністю ігнорує право народу на власну ідентичність і територіальну цілісність.

Підсумовуючи, наратив про «захист російськомовних» використовується не як механізм захисту прав людини, а як частина російської пропаганди, яку Росія нав'язує своїм громадянам і не тільки, аби виправдати свої аморальні дії [1]. Реальні наслідки цієї політики показують: саме російська агресія призвела до руйнування міст, загибелі мирного населення та суттєвого погіршення становища українців незалежно від мови, якою вони спілкуються. Агресор нищить саме ту соціокультурну інфраструктуру, яку обіцяв оберігати, а це повністю нівелює будь-яку ідею про духовний чи ідеологічний зв'язок із ним. І не варто забувати, що багато військових, які боронять Україну, розмовляють саме російською.

Аналіз заяв Президента Росії Володимира Путіна та інших російських політичних діячів дає можливість зрозуміти, що вони суперечать самим собі. Їм байдуже на будь-які культурні цінності, і єдина їх мета – це розширити власні кордони та відновити імперський вплив, використовуючи долі звичайних людей лише як витратний матеріал. У цій війні мова для агресора стала не засобом спілкування,

а маркером території, яку вони прагнуть загарбати. Однак такий тиск дав зворотний результат: замість підкорення він лише сильніше зміцнив українське суспільство. Зрештою, це протистояння доводить, що територіальні амбіції, які будувались з позиції насильства, не мають майбутнього в сучасному світі, де право народу на самовизначення є сильнішим за будь-яку пропаганду. Така політика остаточно викриває справжнє обличчя агресора, для якого гуманітарні гасла є лише інструментом терору. Це змушує кожного з нас усвідомити, що єдиною гарантією нашого виживання та свободи є повний розрив із нав'язаними імперськими міфами. Ми будемо своє майбутнє не на основі маніпуляцій минулим, а на засадах реальної поваги до людської гідності та права жити на своїй землі за власними правилами.

Джерела та література

1. Бондар Г. Зеленський: Росія не захищає російськомовних, а нав'язує свої наративи військовим шляхом. *УНІАН*. 2022. URL: <https://www.unian.ua/war/zelenskiy-rosiya-ne-zahishchaye-rosiyskomovnih-a-nav-yazuye-svoji-narativi-viyskovim-shlyahom-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11866260.html?utm>
2. Жукова Л. Від майданчиків до парадів. Як у Росії маленьких дітей готують до війни (фото). *РБК Україна*. 2023. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/styler/vid-maydanchikiv-paradiv-k-rosiyi-malenkih-1695546974.html>
3. Попов Е. Український нацизм у наші дні: джерела походження та ідейно-політична типологія. *МЗС РФ*. URL: https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/istoricheskie_materialy/1920326/
4. Росія захищатиме права російськомовного населення в Україні, – Путін. *LB.ua*. 2014. URL: https://lb.ua/world/2014/06/24/270907_rossiya_zashchishchat_prava.html
5. Сердюк К. Росія має достатньо засобів, щоб закінчити війну з потрібним результатом – Путін. *ТСН*. 2025. URL: <https://tsn.ua/politika/rosiia-maye-dostatnyo-zasobiv-shchob-zakinchyty-viynu-z-potribnym-rezultatom-putin-2830763.html>

Слова Тетяна

Волинський національний університет імені Лесі Українки

КОГНІТИВНА ВІЙНА РОСІЇ: ІНФОРМАЦІЙНІ НАРАТИВИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СТІЙКОСТІ

*Ключові слова: інформаційні маніпуляції, дезінформація, гібридна війна.
Key words: information manipulation, disinformation, hybrid warfare.*

У сучасному глобалізованому світі інформація перетворилася на один із ключових стратегічних ресурсів. Якщо у ХХ ст. ключову роль у міжнародних конфліктах відігравала військова сила, то у ХХІ ст. дедалі більшого значення набувають комунікаційні технології та інформаційний вплив. Вони здатні не лише поширювати знання, а й дискредитувати демократичні інститути, руйнувати соціальну згуртованість і змінювати сприйняття реальності цілих суспільств.

У цьому контексті інформаційні маніпуляції та ревізійні наративи Російської Федерації постають як системний виклик для європейської безпеки. Йдеться не лише про дезінформацію у вузькому розумінні, а про комплексну гібридну стратегію, спрямовану на трансформацію політичних смислів, історичної пам'яті та суспільних настроїв у державах Європейського Союзу.

Різні прояви маніпулятивних практик у масмедіа як дієвий інструмент інформаційної війни неодноразово ставали об'єктом наукового аналізу з боку медіа-експертів, дослідників і практикуючих журналістів. Специфіку сучасних інформаційних протистоянь, а також проблематику дотримання професійних стандартів у цих умовах досліджують Г. Почепцов, Н. Горбань, І. Куляс, які визначають російсько-український конфлікт до 2022 р. як «гібридний» або «неоголошений». Маніпулятивний вплив російських медіа на масову свідомість у контексті війни проти України, що триває з 2014 р., аналізують О. Гойман, Н. Ніколаєнко, Ю. Василевич, О. Комарчук, С. Пархоменко. Проблеми використання фейків як інструменту інформаційних маніпуляцій, їх типологію, а також механізми виявлення й спростування розглядають С. Зозуля, М. Кіц, І. Мудра, М. Прокопенко, І. Пуцята, О. Саприкін.

Російська Федерація послідовно вибудувала багаторівневу систему інформаційного впливу, у межах якої класична пропаганда є лише поверхневим елементом. Основу цієї системи становлять когнітивні операції, спрямовані на зміну способів мислення, емоційних реакцій і поведінкових моделей аудиторії. Замість відвертої брехні дедалі частіше застосовується напівправа – використання реальних фактів із навмисно спотвореними причинно-наслідковими зв'язками. Такий підхід дає змогу створювати альтернативні інтерпретації подій, порушувати солідарність між державами ЄС та формувати сумнів щодо необхідності підтримки України.

Після 2014 р., а особливо з початком повномасштабного вторгнення у 2022 р., інформаційно-психологічні операції РФ набули системного характеру. Їх метою стало формування в європейських суспільствах втоми від війни, недовіри до національних урядів і скепсису щодо трансатлантичної єдності. Так інформаційна війна перетворилася на інструмент стратегічного впливу, покликаний змінити політичні рішення без застосування прямої сили [4].

Особливу роль у сучасних інформаційних кампаніях відіграють цифрові платформи та соціальні мережі. Саме вони стали головним середовищем поширення дезінформації, фейків і маніпулятивних меседжів. Російські бот-мережі, так звані «фабрики тролів» і анонімні Telegram-канали продукують емоційно заряджений контент, спрямований на поляризацію суспільств.

Ключовою технологією є когнітивне перенавантаження: у потоці суперечливої інформації громадяни втрачають здатність критично оцінювати джерела. Наслідком стає інформаційна апатія, коли навіть очевидна неправда сприймається як «альтернативний погляд».

Маніпулятивні практики охоплюють використання псевдоекспертів, постановочних комунікацій, інсценованих «соціальних реакцій», сенсаційності та психологічного шоку. У такий спосіб формується віртуальна реальність, у якій міфи й стереотипи поступово витісняють об'єктивне бачення подій [1].

Окрему загрозу становлять ревізійні історичні наративи, які РФ активно використовує для легітимації своєї агресивної політики. Кремль намагається переписати історію Другої світової війни, позиціонує себе як «визволителя Європи» та подаючи сучасну війну проти України як нібито «антифашистську місію». Для цього застосовуються евфемізми й мовні підміни: «анексія» замінюється на «повернення», війна – на «спецоперацію», агресія – на «захист». Подібні лінгвістичні конструкції не лише маскують реальність, а й формують альтернативну моральну рамку сприйняття подій [2].

Особливо небезпечним є проникнення цих наративів у європейський публічний простір через крайні політичні рухи, популістські партії та антиглобалістські ініціативи, які часто стають несвідомими ретрансляторами російських меседжів. Стійкість європейських суспільств у сучасних умовах визначається не лише рівнем медіаграмотності, а й довірою до демократичних інститутів, єдністю політичних рішень і здатністю до колективної відповідальності. Саме ці елементи стають мішенню інформаційних атак РФ. Приклади фейків щодо діяльності міжнародних організацій, гуманітарних місій чи держав – зокрема Польщі, Німеччини, Угорщини – демонструють прагнення Кремля посіяти недовіру між союзниками та зруйнувати міждержавну солідарність. Такі інформаційні вкиди мають чітку політичну мету – ослабити європейську єдність у підтримці України. Відповіддю на ці виклики стає розвиток стратегічних комунікацій Європейського Союзу. Важливу роль відіграє EU East StratCom Task Force, спрямована на виявлення дезінформації та формування наративів стійкості [2; 3]. Йдеться не лише про спростування фейків, а й про створення позитивного порядку денного, заснованого на європейських цінностях – демократії, правах людини, солідарності. Справжня інформаційна безпека полягає не у цензурі, а у здатності суспільства критично мислити, зберігати довіру, чинити опір маніпуляціям.

Отже, інформаційні маніпуляції та ревізійні історичні наративи Російської Федерації є ключовим інструментом гібридної війни, спрямованим на підірив ідентичності, єдності та демократичної стійкості європейських суспільств. Протидія цим загрозам потребує комплексного підходу, що поєднує безпекові механізми, медіаосвіту, стратегічні комунікації та утвердження європейських цінностей як основи політичної культури.

Джерела та література

1. Media manipulation as a tool of information warfare: typology signs, language markers, fact checking methods / I. Konstankevych, N. Kostusiak, T. Yelova, N. Shulska, O. Stanislav, I. Kauza. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2022. P. 224–230. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120229/papers/A_39.pdf
2. Navigating Geopolitics through Culture: An Analysis of Ukraine's Strategic Communication and Cultural Diplomacy in its EU Accession Bid / N. Nikolaienko, V. Nadolska, T. Yelova, L. Melnychuk, I. Osadtsa, M. Blahovirnyi. *European Journal of Social Science Education and Research*. 2025. Vol. 12(3). P. 31–40. DOI: 10.26417/kt3g6q64.
3. Слова Т., Шуляк А. М. Стратегічні комунікації спецслужб як вектор протидії деструктивним впливам. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та*

регіональні студії. 2023. № 3(17). С. 203–215. DOI: 10.29038/2524-2679-2023-03-203-215.

4. Ніколаєнко Н., Василевич Ю., Комарчук О. Маніпулятивний характер російських засобів масової комунікації в умовах російсько-української гібридної війни. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2020. Вип. 1 (7). С. 93–104.

Торчинюк Олександр, Бабушкін Євгеній
Волинський національний університет Лесі Українки

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ ГІБРИДНІЙ АГРЕСІЇ У ВІЙНІ ПРОТИ УКРАЇНИ

Гібридні конфлікти ХХІ ст., зростання кризових явищ і турбулентності у формуванні нового світового порядку в системі міжнародних відносин зумовлюють потребу активнішої ролі міжнародних акторів у здійсненні медіації, підтримці сторони, що зазнала зовнішньої агресії, участі в постконфліктній реконструкції, розвитку спроможностей постраждалого населення та цивільних інституцій, а також реформуванні сектору безпеки.

У контексті міжнародної безпеки особливої актуальності набуває концепція стратегічних комунікацій, яка дає змогу міжнародним акторам формувати цілісне стратегічне бачення, підвищувати ефективність діяльності та розвивати мережі міжнародної взаємодії, створюючи додаткові можливості для досягнення національних цілей і реалізації державних інтересів [6].

У системі міжнародних відносин стратегічні комунікації розглядаються як інтегрований комплекс комунікативних практик і технологій, спрямованих на забезпечення міжнародної взаємодії та формування сталих формальних і неформальних зв'язків між урядовими структурами, міжнародними акторами, дипломатичними інституціями й політичними лідерами з метою реалізації політичних, економічних, безпекових, культурних, соціальних і гуманітарних ініціатив. У сучасних умовах вони є невід'ємним і ефективним інструментом зовнішньої політики та національної безпеки провідних держав світу та одним із ключових механізмів просування національних інтересів на міжнародній арені [2].

Стратегічні комунікації є важливою складовою управління складними соціальними системами – державою, урядовими структурами, міжнародними організаціями, бізнесовими та громадськими інституціями. Вони передбачають інтегроване використання комунікативних інструментів для просування й захисту інтересів системи у довгостроковій перспективі відповідно до її місії та стратегічних цілей [4].

У «Заключному звіті Оперативної групи Оборонної наукової ради Міністерства оборони США зі стратегічних комунікацій» (2004) стратегічні комунікації визначаються як сукупність інструментів, за допомогою яких держава формує розуміння глобальних процесів і культур, веде діалог між людьми та інституціями,

а також консультує осіб, відповідальних за ухвалення політичних і військових рішень, щодо впливу цих рішень на суспільну думку, відносини та поведінку [5]. У звіті наголошується, що стратегічні комунікації є критично важливими для національної безпеки та зовнішньої політики США [1]. Ядро системи стратегічних комунікацій становлять публічна дипломатія, публічні відносини (public affairs), міжнародне мовлення та інформаційні операції.

Повномасштабна війна Російської Федерації проти України, що розпочалася у 2022 р., наочно продемонструвала трансформацію характеру сучасних збройних конфліктів. Поряд із класичними воєнними діями вирішальну роль відіграють інформаційні, комунікаційні та когнітивні чинники. У цих умовах стратегічні комунікації перетворилися на один із ключових інструментів забезпечення національної безпеки, міжнародної підтримки та суспільної стійкості України. Війна ведеться не лише за території, а й за інтерпретацію подій, легітимність дій сторін, довіру громадян і позицію міжнародної спільноти. Саме тому стратегічні комунікації стали невід'ємним елементом української оборонної стратегії та важливим фактором протидії гібридній агресії.

Стратегічні комунікації у сучасних міжнародних відносинах розуміють як інтегровану систему дій, спрямованих на узгодження слів, рішень і дій держави з метою досягнення довгострокових стратегічних цілей. У воєнних умовах вони виконують функцію координації між політичним керівництвом, сектором безпеки, дипломатичними установами, медіа та громадянським суспільством.

Війна в Україні засвідчила, що відсутність чіткої комунікаційної стратегії створює вакуум, який швидко заповнюється дезінформацією та ворожими наративами. Натомість системні стратегічні комунікації дають змогу формувати єдиний наратив, забезпечувати довіру громадян і підтримувати міжнародну коаліцію на боці держави-жертви агресії. Однією з ключових особливостей війни в Україні є її виразний когнітивний вимір. Російська агресія супроводжується масштабними інформаційно-психологічними операціями, спрямованими на руйнування довіри до української державності, деморалізацію населення, поляризацію суспільства та ослаблення міжнародної підтримки України. У відповідь Україна вибудувала власну систему стратегічних комунікацій, що поєднує оперативне інформування суспільства; дипломатичну комунікацію з міжнародними партнерами; контрнарративи проти російської пропаганди; апеляцію до цінностей демократії, свободи та міжнародного права [3].

Важливою складовою стала узгодженість меседжів між політичним керівництвом, Збройними силами України та інституціями публічної дипломатії. Така синхронізація значно підвищила ефективність інформаційного опору та зміцнила довіру як всередині країни, так і за її межами [4].

Стратегічні комунікації відіграли вирішальну роль у формуванні безпрецедентної міжнародної підтримки України. Через дипломатичні канали, міжнародні медіа та публічні виступи українських лідерів було сформовано чітке розуміння війни як порушення основоположних норм міжнародного права [3].

Український наратив, побудований на фактах, свідченнях і ціннісних аргументах, сприяв: залученню військової та фінансової допомоги; запровадженню масштабних санкцій проти держави-агресора; збереженню уваги міжнародної

спільноти до війни в умовах тривалого конфлікту. У цьому контексті стратегічні комунікації стали інструментом не лише інформування, а й дипломатичного впливу, який безпосередньо позначається на перебігу війни.

Внутрішній вимір стратегічних комунікацій у війні полягає у підтримці морального духу, збереженні соціальної згуртованості та протидії паніці. Регулярні звернення керівництва держави, прозорість у комунікації та залучення громадянського суспільства стали важливими чинниками збереження стійкості українського суспільства. Водночас стратегічні комунікації не можуть замінити реальні дії держави. Їх ефективність залежить від відповідності між заявами та практикою, що особливо важливо в умовах війни, коли довіра є критичним ресурсом.

Отже, війна в Україні підтвердила, що стратегічні комунікації є одним із ключових інструментів сучасної війни та важливою складовою національної безпеки. Вони забезпечують координацію дій держави, формування внутрішньої та зовнішньої довіри, протидію інформаційним і когнітивним загрозам. Український досвід демонструє, що ефективні стратегічні комунікації, засновані на правді, цінностях і узгодженості дій, здатні суттєво впливати на перебіг війни, посилювати міжнародну підтримку та зміцнювати суспільну стійкість. У перспективі цей досвід має значний потенціал для осмислення в теорії міжнародних відносин і практиці безпекової політики.

Джерела та література

1. Дубов Д. В. Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації. *Стратегічні пріоритети*. Вип. 4(41), 2016. С. 12.
2. Макаренко Є. Стратегічні комунікації в міжнародних відносинах. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*. 2017. № 15. URL: http://iir.univ.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3117
3. Naumenko M. M. Strategic communication in Ukraine's information warfare. *Acta Securitatae Volynienses*. 2025. № 6. С. 208–216. DOI: 10.32782/2786-9385/2025-6-22.
4. Шуляк А. Публічна дипломатія та зв'язки з громадськістю як компоненти стратегічних комунікацій ЄС. *Стратегічні комунікації ЄС: протидія деструктивним впливам: кол. моногр.* / Н. П. Карпчук, Б. М. Юськів, А. М. Шуляк, С. В. Федонюк, Н. О. Шуляк; за заг. ред. Н. Карпчук. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. С. 128–144.
5. Юськів Б., Карпчук Н., Пелех О. Структура стратегічних комунікацій як основа ефективного комунікаційного менеджменту України в умовах війни. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2023. Вип. 2(16). С. 92–118.
6. Strategic communications and the war in Ukraine. *NATO Strategic Communications Centre of Excellence*. Riga, 2022.

АЛЬТЕРНАТИВНІ ПРОМОСКОВСЬКІ «БАЗИ ДАНИХ» У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

*Ключові слова: пропаганда, соціальні мережі, Twitter, «корейчики», Миротворець.
Keywords: propaganda, social media, Twitter (X), «Koreychyky», Myrotvorets.*

У сучасних умовах російсько-української війни інформаційний простір став одним із ключових полів інформаційного протистояння. Соціальні мережі дедалі частіше використовуються як інструмент поширення антиукраїнської, пропутінської пропаганди. Починаючи з 2025 р., московська група пропаганди під назвою «корейчики» (облікові записи, створені у соцмережі «X»), що використовують прапор Північної Кореї для створення асоціації образів «Україна-Корея»), створили свою альтернативу українській базі даних «Миротворець» [5; 6]. Як згадувалося у попередніх роботах, у 2025 та 2026 рр., було створено два акаунти (облікові записи) у соцмережі «X» (колишній «Twitter»), що мали на меті збір даних та публікацію їх за посиланням у каналах у Telegram [1; 7].

Першою буде аналізуватися «База 111», що була створена у вересні 2025 р. Цей акаунт, попри малу кількість підписників, має платну підписку «Twitter Blue», яка має на меті збільшити кількість залученої аудиторії каналу [1]. Розглядаючи цю промосковську базу даних, потрібно звернути увагу до прикріпленого допису, адже він має на меті рекламування та окреслення діяльності цієї «базы даних». Як було згадано раніше, у цій публікації можна побачити: «...Презентуємо вам «Базу 111» – список посібників і пропагандистів режиму Зеленського... Вони підтримували бусифікацію, вони виправдовували дії ТЦК, вони захищали незаконні дії влади та закликали до арештів опозиційних громадян з іншими поглядами...» [2]. Тобто, як ми можемо побачити, по-перше, на думку авторів, всі, хто працює на державний апарат, є «пропагандистами режиму Зеленського». По-друге, посилаючись на те, що зазначені діячі нібито стоять за ідеями «бусифікації» (незаконної мобілізації), то вони будуть додані до переліку «зрадників інтересів України». Сама ж «База 111» та списки осіб знаходяться на їх каналі у соціальній мережі «Телеграм» [9]. Було з'ясовано, що цей акаунт має десятки дописів із інформацією та фотоматеріалами популярних блогерів, депутатів усіх фракцій та власне президента. По-третє, створення та поширення інформації в межах цієї платформи має на меті демонізацію та дестабілізацію не лише діяльності законно обраної влади України, а й підтримку «альтернативної» промосковської ідеї «миру в усьому світі» (на умовах Москви).

Переходимо до «Базы 112», що була створена у 2026 р., обліковий запис якої теж має платну підписку [3]. Основний зміст публікацій у цьому обліковому записі полягає у поширенні інформації про громадян, які, за твердженням авторів, нібито брали участь у «незаконній мобілізації». Як спостерігаємо з рис. 1, картинка з фільму «Безславні виродки» та ШІ (штучний інтелект) формують натяк про те,

що представники ЗСУ, є вищезгаданими вирождками [3]. Варто зазначити, що акаунт «читає» й інших представників антимобілізаційної пропагандистської мережі «корейчиків», а саме блогера Андрія Луганського (А. Серебрянського) та членів групи «Горлівський комп'ютерний клуб імені Віталія Овчаренка» [7]. На відміну від вищезгаданого «Комп'ютерного клубу», як і База 111 так і 112, не є групами та не дають змогу всім учасникам, публікувати свої фото / відео та текстові матеріали [7; 8]. Отже, як і в попередньо розглянутій «Базі 111», щодо другого запису нас теж буде цікавити прикріплений пост: «...список злочинців-військовослужбовців ТЦК СП та їхніх посіпак, які порушили Конституцію України, присягу та пішли проти власного народу – цивільних громадян України... хто пішов проти власного народу, – не мають втекти від відповідальності та повинні сісти, насамперед за статтю 146 ККУ...» [3]. Тобто тут головний фокус націлюється не лише на персоналії, що є «посіпаками злочинного режиму», а й на підміні понять про нібито актуальність статті 146 ККУ, яка насправді не пов'язана з питаннями військових злочинів та непридатна для застосування до військових в умовах воєнного стану, оскільки для цього використовується інше законодавство [4].

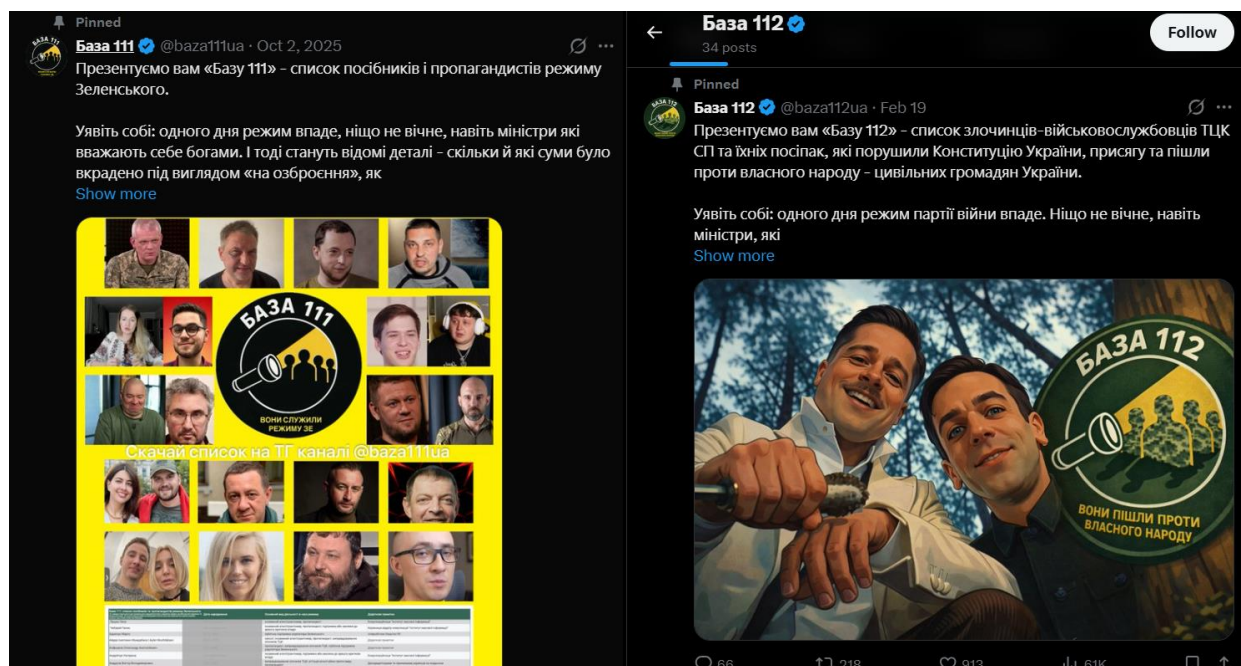

Рис. 1. Публікації «Бази 111» та «Бази 112» у соцмережі «X» [2; 3]

Підводячи підсумок, потрібно зазначити, по-перше, що База 111 на відміну від Бази 112, охоплює ширше коло публічних осіб, зокрема представників влади (депутатів, президента та представників ОП) та медійних діячів. Зі свого боку База 112 має більш вузьку спрямованість та концентрується переважно на представниках ТЦК і СП, що дає змогу цьому промосковському акаунту поширювати наративи, що пов'язані з дискредитацією мобілізаційних процесів в Україні, а також сіяти ворожнечу поміж українцями через непопулярність процесів і відповідальних за їх проведення. По-друге, створення та поширення даних «альтернативних баз» має на меті не лише розповсюдження неправдивої інформації про різноманітних діячів, а й створення оновленого наративу про чесну московську

владу, яка нібито не буде проводити незаконну мобілізацію українського населення порівняно з діями української влади.

Джерела та література

1. Акаунт «База 111». X. URL: <https://x.com/baza111ua>
2. Допис акаунту «База 111». X. 2 жовтня 2025 р. URL: <https://x.com/baza111ua/status/1973672248255959375>
3. Допис акаунту «База 112». X. 19 лютого 2026 р. URL: <https://x.com/baza112ua/status/2024458546444697984>
4. Кримінальний кодекс України. *Верховна рада України: офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n927>
5. Миротворець. Центр дослідження ознак злочинів проти національної безпеки України, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку: офіційний сайт. URL: <https://myrotvorets.center/>
6. Паламарчук Ю. Д. Актуалізація наративу Україна-Північна Корея в українському політичному дискурсі. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2025. Випуск 17. № 2. С. 131–135.
7. Паламарчук Ю. Д., Мацишина І. В. Образи Північної Кореї та Парагвайської диктатури в антиукраїнських наративах. *Прикладні аспекти сучасних міждисциплінарних досліджень*. 2024. С. 138–140.
8. Підписки акаунту «База 112». X. URL: <https://x.com/baza112ua/followers>
9. Телеграм-канал «База 111». *Internet Archive*. URL: <https://web.archive.org/web/20260311102346/https://t.me/s/baza111ua/5>

Лузан Євген

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВІД ВРЕХІТ ДО ТІКТОК У РУМУНІЇ: ЦИФРОВІ СТРАТЕГІЇ АНТИСИСТЕМНИХ РУХІВ ЯК ВИКЛИК ДЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕМОКРАТІЙ

Ключові слова: Європейський Союз, євроскептицизм, європейська інтеграція, інформаційні війни, соціальні мережі.

Key words: European Union, euroscepticism, European integration, information warfare, social networks.

Із моменту укладення Маастрихтської угоди (1992), що утворила Європейський Союз у сучасному вигляді (так звані «три стовпи» – економіка, з якої й починалась європейська інтеграція в 1950-х рр.; спільна зовнішня та безпекова політика; правосуддя і внутрішні справи), процес інтеграції країн континенту перестав мати вигляд суто технократичних домовленостей вузького прошарку людей, дотичних до ухвалення рішень, і натомість дедалі більше ставав предметом для політичних дискусій. Це засвідчило перехід від так званого «дозволеного

консенсусу» до «стримуючого дисенсусу», що характеризується необхідністю лідерів політичних сил орієнтуватися на громадську думку і настрої виборців, схильних до критики розмивання національного суверенітету потенційними поступками перед Брюсселем [4].

Винесення питань з експертного рівня на широкий загал та у внутрішньополітичні дебати корелює з активізацією логіки ідентичності замість логіки економічної доцільності. Істотно зросла роль медіа: вони стали не лише ретрансляторами рішень еліт за зачиненими дверима, а й безпосередніми творцями порядку денного. Водночас вони є основним місцем прояву євроскептицизму, що отримав публічне вираження через ретрансляцію наративів і нагнітання емоцій, спрямованих на привернення уваги широкої аудиторії [12]. Окремо варто зазначити, що на період поступового розвитку інтернету та соціальних мереж припало зростання більш ніж удвічі частки підтримки євроскептичних партій, як ультраправих, так і ультралівих – з 1992 р. по 2020 р., вона зросла від приблизно 15 % до понад 30 % [3; 11]. На відміну від традиційних медіа, які задають для виборців єдину адженду, соцмережі за своєю алгоритмічною природою більш схильні до утворення інформаційних «ехокамер» або «бульбашок», що, втім, сприяє політичній поляризації, розквіту популізму та втраті довіри до урядів, масмедіа й інших інституцій загалом [2]. Ризики втрати контролю за інформаційним середовищем та збільшення можливостей для маніпуляцій, які впливають на волевиявлення людей, усе частіше стають предметом занепокоєння політиків та фахівців з інформаційної безпеки. Є досліджені кейси про те, як цифрові платформи (соцмережі, месенджери) слугують мобілізації прихильників екстремістських політичних рухів у Європі – навіть на рівні локальних громад [6]. З іншого боку, саме наявність таких платформ на сучасному етапі є важливою для підтримання політичної динаміки та існування демократій. Але, вочевидь, актуальним є і запит на врегулювання меж дозволеного для всіх учасників політичного життя в інформаційній сфері.

Референдум щодо членства Великої Британії в ЄС став майданчиком для тестування принципово нових засобів впливу на виборців через використання інструментарію big data та мікротаргетингу. Компанія Cambridge Analytica стала відомою на весь світ своєю участю в передвиборчій кампанії Д. Трампа в США 2016 р., й так само на неї лягла тінь підозри через можливі зловживання в ході проведення кампанії Leave EU. Комерційна пропозиція компанії, оприлюднена ще на етапі підготовки до референдуму, містила опис методів (соціологічні опитування, злиття з іншими базами даних), завдяки яким мала на меті створити національну базу потенційних прихильників Brexit із регіональною сегментацією – аби кожен виборець отримував рекламу, що чітко резонує з його психологічними тригерами [1]. Розслідування британського Офісу інформаційного комісара (ICO) з аналізом 700 ТБ даних не виявило прямої подальшої участі СА в кампанії за Brexit (натомість та зверталася до послуг компанії-конкурента AggregateIQ, що має історичні зв'язки з СА) – проте містило застереження щодо використання технологій у політиці. «Крах Cambridge Analytica призвів до глобальної дискусії щодо використання таргетингу даних у політиці та відплати для великих технологічних компаній, які зазнали критики з боку урядів по всьому світу, що призвело до запровадження обмежень на політичну рекламу на великих соціальних платформах», – зазначає у своєму матеріалі The Guardian [13].

Вже в 2022 р. – через 2 роки після розслідування – ЄС ухвалив Акт про цифрові послуги (Digital Services Act, DSA), що засвідчив перехід від саморегуляції («невидимої руки ринку») до політики відповідальності. Документ містив визначення «дуже великі онлайн-платформи» (VLOP), «дуже великі пошукові системи» (VLOSE) і критерій для зарахування до них – наявність понад 45 мільйонів активних користувачів щомісяця в ЄС. До переліку таких платформ увійшли Facebook, TikTok, Instagram, YouTube, Amazon, WhatsApp. Акт зобов'язує великі платформи стежити за ризиками, пов'язаними з поширенням нелегального контенту, порушеннями фундаментальних прав (свобода слова, недискримінація, плюралізм думок, права споживачів та дітей), громадською безпекою та виборчими процесами, впливом на фізичне та ментальне здоров'я тощо. Серед вимог щодо конкретних заходів – проведення незалежного аудиту, забезпечення прозорості алгоритмів рекомендацій, доступ до даних для регуляторів та дослідників [8]. Акт про цифрові послуги став кроком до унормування поведінки великих цифрових сервісів, наполягаючи на тому, що вони вже перетворилися з просто бізнесу на своєрідні об'єкти критичної інфраструктури демократії.

Пізніші події показали спроможність антисистемних сил до швидкої еволюції власних стратегій поведінки в інформаційному середовищі для обходу встановлених норм. Перший тур президентських виборів у Румунії, що відбувся 24 листопада 2024 р., закінчився сенсаційною перемогою незалежного кандидата К. Джорджеску. Протягом своєї передвиборчої кампанії він займався активним поширенням наративів проти України, ЄС і НАТО, теорій змови; висловлював захоплення контраверсійними авторитарними лідерами. Його риторика перегуквалася з російськими наративами [10]. Вже за допомогою бот-акаунтів у TikTok (в Румунії його використовують 9 млн із 19 млн мешканців країни), генеративного ШІ та агресивної дезінформації Джорджеску, який мав низький рівень підтримки в передвиборчих опитуваннях, набрав на самих виборах 23 % голосів. Конституційний суд Румунії, базуючись на нормах внутрішнього законодавства та інформації Румунської служби розвідки (SRI), оголосив результати голосування недійсними. Адміністрація TikTok заперечувала звинувачення в маніпуляціях, аргументуючи це видаленням десятків тисяч фейкових акаунтів перед виборами [7]. Журналістське розслідування «Радіо Свобода» спростувало брехню Джорджеску щодо відсутності витрат на кампанію та довело зв'язки з бізнесменом Б. Пешіром, який теж заперечував фінансову допомогу кандидату, стверджуючи лише про добровільну підтримку [9].

Це перший прецедент в історії європейських країн, коли вибори були скасовані через кіберзагрозу. Думки щодо цього рішення розділилися: для одних це був необхідний засіб збереження демократії, для інших було незрозуміло, хто і на якій підставі може визначати наявність втручання та його ступінь [5]. Але це не скасовує викликів для європейської демократії на тлі нових ітерацій технологічного розвитку: правові запобіжники, створені для унеможливлення зловживань, ризикують запізнюватися за адаптивністю деструктивних суб'єктів.

Джерела та література

1. Background paper: Cambridge Analytica's proposals to Leave.EU. *UK Parliament. House of Commons. Culture, Media and Sport Committee*. 2018. URL: <https://www.parliament.uk/globalassets/documents/commons-committees/culture-media-and-sport/ВК-Background-paper-CA-proposals-to-LeaveEU.pdf> (дата звернення: 28.02.2026).
2. Digital media and democracy: a systematic review of causal and correlational evidence worldwide / P. Lorenz-Spreen et al. *Nature Human Behaviour*. 2023. Т. 7. С. 74–101. DOI: 10.1038/s41562-022-01460-1.
3. Fortunato P., Perucaro M. Social media, education, and the rise of populist Euroscepticism. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2022. Т. 9. Вип. 301. DOI: 10.1057/s41599-022-01317-y.
4. Hooghe L., Marks G. A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus. *British Journal of Political Science*. 2009. Т. 39. Вип. 1. DOI: 10.1017/S0007123408000409.
5. How Romania's Presidential Election Became the Plot of a Cyber-Thriller / L. Zob et al. *European Union*. 2025. URL: https://youth.europa.eu/news/how-romanias-presidential-election-became-plot-of-cyber-thriller_en (дата звернення: 28.02.2026).
6. Kiess J. Euroscepticism and Local Far-Right Mobilization via Telegram in Light of the Fundamental Transformation of the Public Sphere. *Political Studies Review*. 2023. Т. 23. Вип. 2. С. 635–642. DOI: 10.1177/14789299231190731.
7. Muno M. Did TikTok influence Romania's presidential election? *DW*. 2024. URL: <https://www.dw.com/en/did-tiktok-influence-romanias-presidential-election/a-70954832> (дата звернення: 28.02.2026).
8. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amend'ing Directive 2000/31/EC (Digital Services Act). *European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj/eng> (дата звернення: 28.02.2026).
9. Romania's «King Of TikTok» Tied To Alleged Scheme Boosting Far-Right Presidential Candidate / L. Allnutt et al. *Radio Free Europe. Radio Liberty*. 2024. URL: <https://www.rferl.org/a/romania-election-scandal-tiktok-bogdan-peschir-georgescu/33229674.html> (дата звернення: 28.02.2026).
10. Stanescu G. Fake news, bots, and influencers: The impact of social media on Romania's 2024 elections. *Social Sciences and Education Research Review*. 2024. Т. 11. Вип. 2. С. 361–366.
11. The Populist. URL: <https://popu-list.org/> (дата звернення: 28.02.2026).
12. Trenz H.-J., de Wilde P. Denouncing European integration: Euroscepticism as polity contestation. *European Journal of Social Theory*. 2012. Т. 15. Вип. 4. С. 537–554. DOI: 10.1177/1368431011432968.
13. Waterson J. Cambridge Analytica did not misuse data in EU referendum, says watchdog. *The Guardian*. 2020. URL: <https://www.theguardian.com/uk-news/2020/oct/07/cambridge-analytica-did-not-misuse-data-in-eu-referendum-says-watchdog> (дата звернення: 28.02.2026).

СЕКЦІЯ 7 ІСТОРИЧНА НАУКА ПЕРЕД ВИКЛИКАМИ ХХІ СТ.

Кубов Мирослав

Донецький Національний Університет імені Василя Стуса

ПОГЛЯД СУЧАСНИХ ДОСЛІДНИКІВ НА УКРАЇНСЬКУ РЕВОЛЮЦІЮ 1917–1921 РР.

Ключові слова: українська революція, сучасна наука, історіографія.

Keywords: Ukrainian revolution, modern science, historiography.

Тема Української національно-демократичної революції користується чималою популярністю як у масовій українській культурі, так і в наукових колах. Чимало було студіювань на цю тему крізь роки з моменту закінчення революційних змагань. Важливо окреслити сьогоднішній стан речей у вивченні цього періоду, які теми нині вивчаються. Це дійсно важливо для того аби зрозуміти: 1) що вже детально досліджено, а які питання не отримали належної уваги; 2) окреслити, які саме теми вивчення нині є пріоритетними для вітчизняних авторів, аби зрозуміти: в якому векторі ми розвиваємось, які теми залишаються актуальними.

Варто згадати сучасних авторів, що робили подібні огляди історіографії. Наприклад, Бейкер Марк – історик з Торонто, досліджував те, як нинішня українська історіографія розкриває цей період, окреслив коло актуальних проблем, а також запропонував шлях їх розв'язання [1]. Також варто згадати роботу В. Верстюка, який дослідив, як Українську революцію висвітлювати у політиці національної пам'яті, яка станом на момент публікації роботи (2010) ще активно розвивалась та формувала власні постулати [4].

Спочатку варто розглянути, як сучасні історики вивчають буремну та постійно змінну соціальну складову періоду Української революції. Чималу роль в тогочасній, ще доволі аграрній Україні, відігравало селянство, тому історики намагаються комплексно підійти до цього питання. Наприклад, В. Лозовий вивчив питання свідомості селян та спробував зазирнути у їхній світогляд [8]. Водночас С. Корновенко дослідив загалом феномен селянства та те, як воно впливало на тодішній устрій, політику тощо [9]. Іншу ж частину суспільства – інтелігенцію, розкрив у своїй монографії В. Шейко. У цій науковій праці він показав роль та вплив на події революції цієї ланки українського народу [10]. Ще один складник, який був присутній у житті тогочасного українського суспільства – проблемні взаємини з єврейським населенням, зокрема питання погромів аналізувала Т. П. Макаренко. Вона розкривала причини, масштаби погромів та ставлення суспільства до зазначеного явища [13].

Далі варто проаналізувати, як зараз розглядають питання культури доби революції, оскільки тоді було зроблено чимало кроків щодо відновлення та створення нового культурного пласту. Л. Д. Березівська досліджувала те, як раніше намагались проводити патріотичне виховання та формувати нову українську генерацію [2]. Окрім виховання, уряд також намагався розвивати рідну мову; О. М. Данилевська аналізувала те, як готували зміни та нововведення у розвиток мовної політики [3].

Ще одна праця, яку варто згадати – робота Д. А. Буравченка, який також присвячував свої дослідження темі культурного розвитку, а також розглядав, як громадська ініціатива та небайдужість багатьох осіб давали змогу розвивати цю важливу частину нашого національного коду [6]. Незважаючи на значну кількість праць з історії культури, їх перелік все ж поступається чисельності праць із питань державотворення в добу УНР і Гетьманату.

І останнє, одне з найважливіших питань: державницька та військова справа у той період. Дуже активно нині розглядають юридичну складову тогочасної держави. Я. Романюк та І. Іванченко вивчили, як формувалася судова система упродовж довгих років та які зміни вона проходила [12]. І. Заріцька дослідила те, як крізь режими, як-от УНР чи Гетьманат, змінювалося земельне законодавство [7]. В. Гончаренко вивчав, як діяли та існували законодавчі органи за часів революції [5]. Важливу роль в державі завжди відіграло військо, тому цій темі теж присвячений великий масив наукових праць, зокрема чудовим прикладом є дослідження Ю. С. Митрофаненка, який студіював доволі складний феномен Отаманщини, коли і як вона з'явилася, існувала та який вплив на хід подій мала [11].

Отже, усі вищезазначені праці – це лише незначна кількість наукового матеріалу, який вже існує, однак розмаїття тем чітко відображає тенденції у сучасній науковій спільноті щодо вивчення питання Української революції 1917–1921 рр. Через державницький апарат тогочасних режимів, який не сприяв глибинним студіюванням, існує незліченна кількість потенційного матеріалу, який ще можна розкрити під іншим поглядом, створюючи нові, наукові відкриття. Важливим вектором для подальших студіювань є епістемологія, що вимагає нових досліджень із нових незаангажованих позицій.

Джерела та література

1. Бейкер М. Погляд одного історика на розвиток сучасної історіографії української революції 1917–1920 рр. *Ukraine Moderna*. 2005. Т. 9. 69 с.
2. Березівська Л. Д. Ідея національно-патріотичного виховання школярів у добу Української революції: за матеріалами журналу «Вільна українська школа» (1917–1920). *Рідна школа*. 2016. С. 57–62.
3. Буравченко Д. А. Культурно-мистецьке відродження в часи Української революції: місце і роль громадської ініціативи (1917–1920 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ, 2011. 224 с.
4. Верстюк В., Скальський В. Українська революція 1917–1921 рр. у політиці формування національної пам'яті в 2007–2010 рр. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр.* 2011. Вип. 6. С. 7–31.
5. Гончаренко В. Законодавчі органи в Україні за часів Української революції 1917–1921 рр. *Право України*. 2017. № 3. С. 32–39.
6. Данилевська О. М. Українські мовознавці як фундатори корпусної мовної політики за доби української революції 1917–1920 рр. *Українська мова*. 2019. С. 53–64.
7. Заріцька І. М. Особливості земельного законодавства владних режимів доби Української революції (1917–1921 рр.) *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право*. 2012. Вип. 173(3). С. 16–20.

8. Корновенко С. В. Українська революція 1917–1921 рр.: селянський фактор. *Український селянин*. 2014. Т. 14. С. 142–146.

9. Лозовий В. С. Селянська правосвідомість у добу Української революції (1917–1921 рр.): монографія. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2005. 204 с.

10. Макаренко Т. П. Єврейські погроми в добу Української революції. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2013. Т. 35. С. 116–119.

11. Митрофаненко Ю. С. Отаманщина як суспільний феномен української революції періоду Директорії 1918–1919 рр.: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01. Дніпропетровськ, 2011. 20 с.

12. Романюк Я., Іванченко І. Іменем України: становлення судової влади у період Української революції 1917–1921 рр. *Право України*. 2017. № 3. С. 9–31.

13. Шейко В. М. Інтелігенція і влада в часи Української революції 1917–1921 рр.: монографія. Харків: ХДАК, 2011. 363 с.

Шалашний Леонід

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ВПРОВАДЖЕННІ «ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИМІРУ» В ІСТОРИЧНІЙ ОСВІТІ: АНАЛІЗ ДОКУМЕНТІВ, УХВАЛЕНИХ РАДОЮ ЄВРОПИ В 1980-Х РР.

Ключові слова: викладання історії, деідеологізація, Рада Європи, багатоперспективність, європейський вимір освіти.

Key words: history teaching, de-ideologization, Council of Europe, multiperspectivity, European dimension of education.

Геополітичні перетворення, що відбувались в Європі упродовж 1980–1990-х рр., привели до формування нових соціокультурних просторів, а також нового покоління європейців. Перед викладачем історії в цей час, з-поміж інших завдань, виникає потреба – «сформувані» нові підходи до історичної пам'яті та бачення власного місця в загальноєвропейському контексті у молоді. Нині це є дійсно дуже актуальне питання, адже ці підходи у майбутньому стануть світоглядом молоді, яка згодом буде ядром керівних посад, як в приватних установах, так і багатьох державних; лідерами держав та впливовими функціонерами в міжнародних організаціях.

Світ ХХІ ст. ставить перед викладачем зовсім нові виклики, зокрема, боротьба із засиллям дезінформації, маніпулятивними повідомленнями, а також, спробами підважити систему загальноєвропейських цінностей. І саме формування міцної нормативної бази в 1980–1990-ті рр. стало запорукою збереження демократичних принципів на континенті та досі є стабілізуючим фактором в сучасному, мінливому інформаційному просторі, а також засобом визначення системи координат у поглядах усіх учасників навчального процесу.

Можемо виділити основні документи, що формували європейську історичну освіту та, в подальшому, історичний світогляд молоді у європейських країнах (а особливо тих, що переходили від ідеологічного виховання до демократичних принципів розвитку особистості). Нормативні акти, ухвалені міжнародними організаціями в цей період, можна поділити на дві великі групи: до падіння Берлінського муру та після. Ця подія є символом: руйнування стіни – стратегічного об'єкту, що символізував розділення Європи як фізичне втілення «залізної завіси», який якнайкраще показав, що відбувається в нематеріальному світі – свідомості людей. Це відображалось і в текстах затверджених документів: до 1988 р. Рада Європи та інші міжнародні організації видають офіційні рішення зі спробами сформулювати загальноприйнятне визначення ключових термінів із обережними закликами до впровадження демократичних цінностей та плюралізму думки на всьому континенті. Після падіння соціалістичного табору позиція посилюється: тут бачимо утвердження чітких вимог до національних урядів, рекомендації до змісту та форми викладання тем, пов'язаних із «європейським виміром», контроль за виконанням вимог учасниками цих організацій. Водночас варто зазначити, що ці процеси не є суто «внутрішніми» чи «зовнішніми». На думку дослідниці Г. Штайнер-Хамзі, ці рівні варто розглядати, як взаємозалежні простори, а не відокремлені контури. Не можна визначати «глобальне», лише, як наднаціональне; зміни всередині окремої країни також мають вплив на значно ширший простір – як регіональний, так і міжнародний у найширшому розумінні [5, с. 5].

Розглянемо ключові документи Ради Європи вказаного періоду:

– Рекомендація № (83) 4 (1983): «Щодо підвищення обізнаності про Європу в середній школі». Цей документ перший із-поміж інших визначає потребу у зміні вектору викладання історії. На відміну від суто національного контексту в кожній із країн, пропонується вивчення предмету як загальноєвропейської дисципліни. До того ж у Рекомендаціях передбачається поширення безумовної поваги до інших культур та толерантності [3].

– Рекомендація № (85) 7 (1985): «Комітету Міністрів до держав-членів щодо викладання та вивчення прав людини в школах». Тут зазначаємо не лише чіткий заклик до дотримання прав людини, що є ключовим у цій Рекомендації, але й, що не менш важливо, відповідь на виклики, які з'являються перед європейцями в цей час. Зокрема: повторні вираження расистських та ксенофобських поглядів в публічному просторі, а також, втома молоді від економічної ситуації, через яку вона опиняється в бідності та особливо гостро відчуває нерівність в суспільстві (особливо це є актуальним для країн, що саме в цей час виборюють демократичний шлях розвитку, адже вимушений перехід до ринкової економіки передбачав впровадження болючих реформ, що майже завжди ставали дуже болісним процесом для всієї країни) [4].

– Резолюція № 6 (1985): «Про європейську культурну ідентичність». Ця резолюція акцентує увагу на створенні загальноєвропейської культурної спадщини та переносить вектор уваги на схід, закликаючи країни-учасники Ради Європи брати ініціативу у взаємодії з країнами східної Європи, що на той момент були поза демократичними наднаціональними утвореннями. Зокрема, йдеться про співпрацю з країнами, що не є ані членами Ради Європи, ані підписантами Європей-

ської культурної конвенції. Можна припустити, що саме цей документ створив передумови для майбутнього розвитку мультикультуралізму на європейському континенті [5].

– Резолюція Ради та Міністрів освіти, що засідали в рамках Ради, від 24 травня 1988 р. Саме в цьому документі сформовано потребу у впливі на програми викладання в інших країнах, сформульовано визначення «європейський вимір», створено перелік дій, які потрібно впровадити всім діючим учасникам (та перспективним країнам-членам). Зокрема, йдеться про потребу в створенні загальнодоступного документу із впровадження такої політики всередині країни, вживання спільних заходів під час формування навчальних матеріалів та підготовки викладачів [6].

– Рекомендації 1111 (1989) Парламентської асамблеї Ради Європи. Це ключовий для 1980-х рр. нормативний акт визначає чітку потребу у відкиданні ідеологічного наповнення навчальних програм, натомість, передбачає додавання загальноєвропейських принципів, зокрема: демократії, плюралізму думок, поваги до прав людини. Тут також бачимо велику кількість звернень у тексті до країн Східної Європи; на думку ПАРЄ, саме активізація співпраці з країнами цього регіону сприятиме формуванню спільного освітнього та культурного простору на всьому континенті [2]. Цей документ було ухвалено за півтора місяці до падіння Берлінської стіни, а відтак, країни, що починали активні демократичні перетворення, вже в цей момент отримували чіткий алгоритм дій для формування власної, нової системи історичної освіти, проте із врахуванням загальноєвропейських контекстів.

Як бачимо, всі ці нормативні акти водночас і «передбачили», й сформували загальні засади історичної освіти, які зараз є ключовими для перебування в європейській та загальносвітовій родині демократичних країн. Від поступового формування загальних визначень та принципів, спільні комісії та Парламентська асамблея перейшли до чітких вимог із відкидання ідеологічного наповнення навчальних програм, відтак, «нові» країни мали можливість та, водночас, були змушені будувати щось дійсно нове з урахуванням «європейського виміру». Цьому сприяв також і обмін інформацією щодо одних і тих подій, але з різних поглядів. Завадою не стала навіть відсутність перекладів тих чи інших матеріалів під час такої співпраці. Навпаки залучення викладачів іноземних мов до роботи над створенням копій іноземних матеріалів рідною мовою чи переклад локальних на мови міжнародного спілкування – лише підвищили освітню цінність такого обміну [1, с. 149].

Отже, саме за допомогою чіткої нормативної бази, затвердженої із середини 1980-х рр., вдається утримувати спільний зміст у викладанні історії та інших соціально-важливих наук, не даючи популістичним чи відверто шкідливим ідеям захопити цю галузь та змінити вектор викладання за короткий час, що, як бачимо, є можливим в інших сферах життя цілих країн. Кожна нова зміна в освіті має лишатись в контексті загальноєвропейського виміру у викладанні історії, а також відповідати тим принципам, що були сформовані за згодою та в співпраці учасників європейської родини понад 30 років тому.

Джерела та література

1. Страдлінг Р. Викладання історії Європи ХХ ст. Страсбург: Видавництво Ради Європи, 2001. 264 с. URL: <https://rm.coe.int/168049423c> (дата звернення: 16.02.2026).
2. Recommendation 1111 (1989) on the European dimension of education (Adopted on 22 September 1989). *Parliamentary Assembly of the Council of Europe*. URL: <https://pace.coe.int/pdf/8711d6a5351e15d067780c7d77f406dff8e1ee3903e4799974357ce85cf8136e/rec.%201111.pdf> (дата звернення: 16.02.2026).
3. Recommendation № R (83) 4 of the Committee of Ministers to member states concerning the promotion of an awareness of Europe in secondary schools (Adopted by the Committee of Ministers on 18 April 1983 at the 358th meeting of the Ministers' Deputies). *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/09000016804d0e97> (дата звернення: 16.02.2026).
4. Recommendation № R (85) 7 of the Committee of Ministers to member states on teaching and learning about human rights in schools (Adopted by the Committee of Ministers on 14 May 1985 at the 385th meeting of the Ministers' Deputies). *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/16804c2d48> (дата звернення: 16.02.2026).
5. Resolution (85) 6 on European cultural identity (Adopted by the Committee of Ministers on 25 April 1985 at its 76th Session). *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805365a3> (дата звернення: 16.02.2026).
6. Resolution of the Council and the Ministers of Education meeting within the Council on the European dimension in education of 24 May 1988 (88/C 177/02). *European Union*. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/e996e8e5-ed3e-482d-9a3c-7b7eb7a19b1e> (дата звернення: 16.02.2026).
7. Steiner-Khamsi G. *Traveling Reforms from a Comparative, Transnational, and Global Perspective. Time in Education Policy Transfer: The Seven Temporalities of Global School Reform*. Cham: Palgrave Macmillan, 2025. Ch. 1. P. 1–28. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-3-031-82524-8.pdf> (дата звернення: 16.02.2026).

Хмелик Владислава

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ Донбаський державний педагогічний університет

ВИЩА ОСВІТА НА ДОНЕЧЧИНІ В СЕРЕДИНІ 1990-Х РР.: АСПЕКТ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ

Ключові слова: вища освіта, Донеччина, міжнародна співпраця.

Key words: higher education, Donetsk region, international cooperation.

Дослідження історії вищої освіти Донеччини є важливою темою, яка потребує осмислення в контексті минулого та сьогодення. Серед аспектів діяльності

ВНЗ є міжнародна співпраця, яка об'єктивно сприяє підвищенню якості вищої освіти, її інтеграції в глобальний науковий простір, для студентів і викладачів – обміну досвідом та підвищенню конкурентоспроможності. Вивчення цієї теми на матеріалі 1990-х рр. дає змогу побачити розвиток та інтенсифікацію плідних міжнародних зв'язків з іншими країнами після здобуття незалежності України. Джерельну базу роботи становлять матеріали періодичної преси [2–6].

Потрібно зазначити, що обрана тема досліджувалася у межах ширшої тематики І. Кравчук [7], О. Стяжкіною [8], але загалом залишається недостатньо дослідженою. Розбудова незалежної держави супроводжувалася кризовими явищами, які стосувалися багатьох галузей, зокрема освітньої, що впливало на діяльність ВНЗ на Донеччині. Кризові явища в освіті краю було висвітлено у іншій роботі авторки [9].

Вивчені матеріали преси вказують на те, що інтенсифікація міжнародної співпраці вищих навчальних закладів Донеччини пов'язана із періодом після 1993 р. Так, наприклад, матеріали газети «Акцент» з 1991 по 1993 р. майже не містять згадок про міжнародні зв'язки вишів Донеччини з закордонними. Це могло бути наслідком кризи та ментальними установками, які закладалися тоталітарною політикою та ідеологією в попередній період, відповідно до якої люди – це «гвинтики» системи, які не можуть розв'язувати серйозні проблеми без вказівки партії, тим паче щодо самостійного встановлення зв'язків із закордонною спільнотою. Станом на 1994–1995 рр. міжнародне співробітництво стало поширеним і заявленим у пресі явищем серед донецьких «вишів».

Однією з перших згадок є стаття «У Греції все є. Крім такого гуманітарного інституту» [2], в якій йдеться про Маріупольський гуманітарний інститут Донецького державного університету (сучасний Маріупольський державний університет, базування м. Київ), який проводив пресконференцію, присвячену розвитку міжнародних зв'язків інституту та відкриттю нових спеціальностей. У ній йшлося про те, що специфікою інституту було вивчення новогрецької мови як другої спеціальності [2, с. 1].

Пізніше інститут підписав договори з трьома Грецькими навчальними закладами – Афіньським, Ялинським та Солонським університетами. У договорі передбачався взаємообмін досвідом за участі викладачів, аспірантів, студентів. Також зазначалось, що для майбутнього співробітництва потрібне підписання міжнародної угоди між Україною та Грецією, що передбачало б конвертування дипломів та встановлення Грецького консульства в Маріуполі [1].

Результатом роботи стало зацікавлення грецькою стороною проблемами греків Приазов'я, розроблявся проєкт угоди про співпрацю України з Грецією в галузях освіти, культури та інших гуманітарних дисциплін. Було підписано угоду з університетом з міста Петри, де було узгоджено питання приїзду грецьких викладачів, які мали читати лекції студентам, також було створено культурний грецький центр Приазов'я на базі інституту. Від грецької сторони інститут отримав підручники, а також можливість для сорока студентів побувати під час літніх канікул на практиці у Греції. Також була надана фінансова допомога для будівництва корпусів та гуртожитків [3, с. 2].

У Донецькому державному університеті (ДонДУ, сучасний Донецький національний університет імені Василя Стуса, перебазований до м. Вінниця) було відкрито молодіжний центр правових досліджень економіко-правового факультету. Відповідно до матеріалів у пресі, засновники центру почали шукати зв'язки з подібними структурами та надіслали свої пропозиції про співпрацю до Норвезької Академії наук, на історичний та юридичний факультети у державний університет Нижнього Новгороду, і отримали відповіді про співпрацю. Також запрацював проєкт, ініційований Гарвардським та Йельським університетами, з ініціативи яких в Україну приїхало 55 викладачів гуманітарних та соціально-економічних наук. Проєкт надав також допомогу у вигляді невеликої бібліотеки. Серед учасників проєкту, що приїхали працювати в ДонДУ, був Лукас Міцеліус. Також в університеті діяв Молодіжний центр, що брав участь у міжнародних конференціях та інших наукових подіях. А саме учасники центру взяли участь у конференції «Роль Східної Європи у Світовій інтеграції» у Словаччині, у семінарах із прав людини, проблем нацизму. У матеріалі газети зазначалося, що під час англійської конференції студенти Донецького держуніверситету показали високий рівень володіння англійською мовою в ході обговорення фільмів та спілкування [4, с. 2].

Також однією зі знакових подій у ДонДУ було проведення семінару з вивчення єврейської культури. Підставою до цього була плідна праця лабораторії філологічного факультету та вмотивованість його викладацького складу. На заняттях в лабораторії студенти вивчали мову, культуру, музичне мистецтво. Після завершення курсів до основного диплома студенти отримували додаток – посвідчення про спеціалізацію з єврейської культури. Також планувався семінар за участі представників Російської академії наук, московського центру наукових працівників та викладачів юдаїки в вишах «СЕФЕР» та «Джойнт», представника Міжнародного Центру з викладання єврейської культури в університетах, доктора з Єрусалима Леоніда Мациха [5, с. 3].

Міжнародні зв'язки також розвивав Донецький державний технічний університет (ДонДТУ, сучасний Донецький національний технічний університет, двічі переміщений, нині м. Дрогобич), який раніше мав традиційні зв'язки з Німеччиною, Польщею, Чехією. Новим партнером університету стали Північно-Східний політехнічний інститут з Китаю, Західно-Вірджинський університет США, Канадський університет м. Нью-Брансвік, Портсмутський університет у Англії та інші. Також ДонДТУ заключив договір з університетом у м. Мельбурні (Австрія) за підтримки ЮНЕСКО щодо створення міжнародного англійського факультету. Ще одним напрямом співпраці стала домовленість з Магдебурзьким технічним університетом та фірмою «Сімекс», де студенти мали можливість виїзної практики за кордоном, а найкращі студенти мали право на продовження навчання у Німеччині. Також разом з інститутом економіки та менеджменту м. Утрехта у Голландії було відкрито відділення для підготовки спеціалістів з менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, які після завершення навчання отримали дипломи українського та голландського зразка. У контексті виїзної практики також були встановлені зв'язки з Міжнародним центром мовної підготовки, завдяки чому група бажаючих студентів влітку відправилися в Англію на навчання. У межах угоди з Оксфордським пресцентром університет отримав англійську літературу [6, с. 8].

Отже, пошук зв'язків із закордонними установами сприяв у середині 1990-х рр. плідній співпраці низки університетів та інститутів Донеччини та покращенню у наданні освітніх послуг для студентів, що згодом привело до інтеграції світового досвіду, надавало можливості бути активними учасниками освітнього процесу тощо. Головним напрямом міжнародної діяльності був європейський.

Джерела та література

1. Виктор Г. Будет ли в Мариуполе консульство Греции? *Ежедневная газета Акцент*. 1994. № 153. С. 2.
2. Городовенко В. В Греции все есть. Кроме такого Гуманитарного института. *Ежедневная газета Акцент*. 1994. № 51. С. 1.
3. Городовенко В. Обещают нам помочь древние Афины. *Ежедневная газета Акцент*. 1994. № 184. С. 2.
4. Зельдина Э. «Дерево Европы» дает интеллектуальные всходы в Донецке. *Ежедневная газета Акцент*. 1994. № 179. С. 2.
5. Зельдина Э. Семинар в Донецке – как зеркало национальной приязни. *Ежедневная газета Акцент*. 1995. № 70. С. 3.
6. Коваленко Е. Вуз, где готовят инженеров высшей пробы. *Ежедневная газета Акцент*. 1995. № 90. С. 8.
7. Кравчук І. М. Розвиток вищої освіти в Донбасі у ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Донецьк, 2008. 18 с.
8. Стяжкіна О. В. Культурні процеси в Донбасі в 1960-ті – на початку 90-х рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Донецьк, 1996. 18 с.
9. Хмелик В. Освітні процеси на Донеччині у першій половині 1990-х рр.. *Вісник студентського наукового товариства Горлівського інституту іноземних мов: зб. наук. праць*. Дніпро: Вид-во ГІМ ДВНЗ ДДПУ, 2025. Вип. 14. С. 174–176. URL: https://edu.forlan.org.ua/doc/nauk/%D0%92%D0%86%D0%A1%D0%9D%D0%98%D0%9A_14_2025_.pdf

Салагуб Людмила

Мариупольський державний університет (м. Київ)

ІСТОРІЯ ТА ЛІТЕРАТУРА: ПОЄДНАННЯ ДИСКУРСІВ ПРОТИ ДОГМАТИЧНОГО НАВЧАННЯ

Ключові слова: історико-літературний лейтмотив, Роберт Ділмс, Колін Мак-Каллоу, «Ті, що співають у терні», трафарети, Classroomscreen.

Key words: the historical and literary leitmotif, Robert Dilts, Colleen McCullough, The Thorn Birds, stencils, Classroomscreen.

Час – складний: для всіх і кожного... У всьому... У кожній сфері життя-буття...

І мимоволі – вагаються хвилини.

І мимоволі – живеш, немов у вирі.

*Подякуй Богу, що на світі є Людина, якій присвятиш усе нове,
у якості методологині (...).*

*Нехай далеко, але є та буде жити. Нехай же
серце б'ється в неї радісно-несамовито.*

Хто не відчував холоду – не цінуватиме тепла.

Внутрішні хвилювання – серця, душі та голови переживання.

*Якщо хтось скаже: «Не допусти!». А я: «Нікому не мсти,
а серцем – вір, сподівайся й прости».*

Внутрішня рефлексія – запорука неспесива.

*Працюй над собою вперто, щоб із серцем усе
було відверто. Історія, психологія,*

сучасна епістемологія... – живи,

як людина, не дай нікому, щоб ти згинув.

Авторка – Людмила Салагуб (LS)

Поєднання історичного контексту з літературним за правом є одним із найбільш захоплюючих у процесі вивчення певної теми. Адже те, що відбувалося крізь віки, – екстраполювалося на літературу.

Питанням, пов'язаним із інтеграцією окремих аспектів історичних і літературознавчих студій присвячено багато розвідок знаних науковців. Із-поміж них: А. Мякікалі (досліджено зміни у викладанні літератури в старшій школі Фінляндії та здійснено аналіз того, які саме теоретичні підходи (зокрема й історичні контексти) є в основі цього навчання) [3]; О. Василюк (репрезентовано особливості в контексті проведення бінарних уроків, а саме: української літератури та історії України) [4]; О. Гордієнко (сфокусовано увагу на проблемі вивчення українського мистецтва слова в історичному аспекті у взаємозв'язках із зарубіжною літературою) [5] тощо.

Для посилення тематичного контексту розвідки (через призму інтеграції історії та літератури) проаналізовані сюжетні перипетії, розміщені в романі-бестселері К. Мак-Каллоу «Ті, що співають у терні» [2]. Практики Р. Ділтса, знаного фахівця з нейролінгвістичного програмування, використано задля репрезентації авторської ідеї щодо нових мотиваційних підходів до навчання [1].

Проте важливим є не тільки сам факт інтеграції, але й насамперед – продукування засобів і способів її репрезентації завдяки творчим підходам і практикам, що й зумовило проблематику наукових розумувань у цій розвідці.

Дуже часто ми стикаємося з відчуттям абулії та апатичних станів у наших учнів (студентів). Загалом – із небажанням торувати нові «вершини знань». Це – не лінь. Хоча, подекуди, й таке буває. Це, певним чином, – приниження власних здібностей, зникнення віри в себе, свої людські таланти зокрема та сили загалом. Принагідно зазначимо про практики Р. Ділтса – відомого спеціаліста з нейролінгвістичного програмування. Його мати хворіла на рак грудей IV стадії. Після того, як її привезли з лікарні додому, її син визначив три типи «вірусу свідомості», а саме: 1) безнадія; 2) безпорадність; 3) нікчемність. Парадоксом є те, що вона померла через багато років (!), але від іншої хвороби. Сутнісний висновок полягає

в тому, що ми самі ставимо для себе певні «стіни», які можна подолати завдяки змінам у світогляді, якщо перебудувати конструкції-твердження у своїй мові. Так, це аспекти нейролінгвістичних підходів. А чи не є певні елементи практик Р. Ділтса вагомими в контексті процесу навчання? Акумулюючи свої напрацювання, вважаємо, що є. Для того, щоб сфокусувати увагу учня / студента / представника педагогічної когорти варто акцентувати увагу на перевагах і потенціалі всіх учасників освітнього процесу, а не на «хибах». Як відомо: «*Cuiusvis hominis est errāre, nullius, nisi insipientis in errore perseverāre*» («Кожній людині властиво помилятися, але нікому, хіба що дурневі, наполягати на помилці») (Цицерон)).

Ми переконані в тому, що творчі варіативні завдання – вихід із ситуації. Особистість не має бути обмеженою у виборі засобів і способів на шляху до виконання певних завдань. «Яскравим» прикладом цього «штибу» є підготовка до семінарських занять або практикумів. Звичайною є «калька» за траєкторією: «Тема – чіткий план – список використаних джерел і літератури». Такий формат уже давно не сприятиме активізації діяльності. Кожний пункт плану теми доцільно доповнювати різними інтерпретаціями у формулюваннях пунктів плану та поєднувати з переліком цікавих, простих і зручних у використанні програм, сервісів, електронних бібліотек, покликань на доробки вчених, журналістів, відомих блогерів, «podcasts», «reels» тощо. Варто також не забувати про «керовану демократію» (усі матеріали варто перевірити з наукової точки зору, зважаючи на стрижневі складники в роботі з різними видами джерел (особливо – з аудіовізуальними)).

Серед зручних онлайн-сервісів, які допоможуть організувати процес навчання у змішаному форматі, – «Classroomscreen». Інтерфейс – доволі багатий на інструменти: таймер, годинник, секундомір, календар, магічні кубики, можливість набору тексту та створення зображень, рефлексія, рівень шуму та світлофор, QR-код, випадкове ім'я тощо [6].

Варто зазначити, що впровадження історико-літературних лейтмотивів (поєднання історії та літератури через компаративні практики) в умовах війни – один із найцікавіших і найпродуктивніших підходів, який якнайкраще розвиває критичне та аналітичне мислення. Головне: не загубити «людське обличчя» як історії, так і літератури, а саме: апелювати не тільки до подій, сюжетних перипетій, але й до почуттів головних героїв (завдяки різним історичним напрямкам досліджень, баченню сюжетних «ліній» літературних творів і розумінню психологічних домінант).

У якості можливого варіанту – створення онлайн-дошки з *головними героями роману-бестселеру К. Мак-Каллоу (Ральф і Метті) «Ті, що співають у терні»* [2]. А саме: розмістити події з *особистого тернистого шляху* головних героїв в умовах Першої та Другої світових війн – ліворуч, а детальну інформацію з історії цих трагічних подій (суто з наукової точки зору, зважаючи на джерельну базу) – праворуч.

Події в романі-бестселері охоплюють майже 70 років (1915–1969 рр.) і віддзеркалюють основні віхи в розвитку Австралії. Семантично, але й зараз, в умовах війни, люди не полишають свої відчуття та робочі активності: закохуються, працюють, сумують, подекуди – радіють...

К. Мак-Каллоу репрезентує, як саме історичні реалії відбиваються на житті пересічних людей, задіяних у різних сферах. Роман-бестселер «Ті, що співають

у терні» [2] – про самовіддане, безкомпромісне, щире та світле кохання. Це – насамперед!

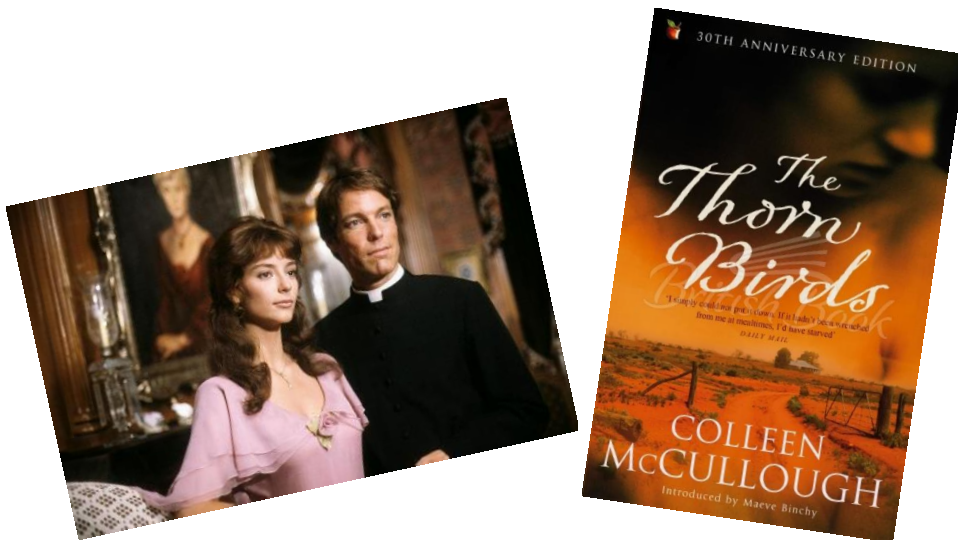
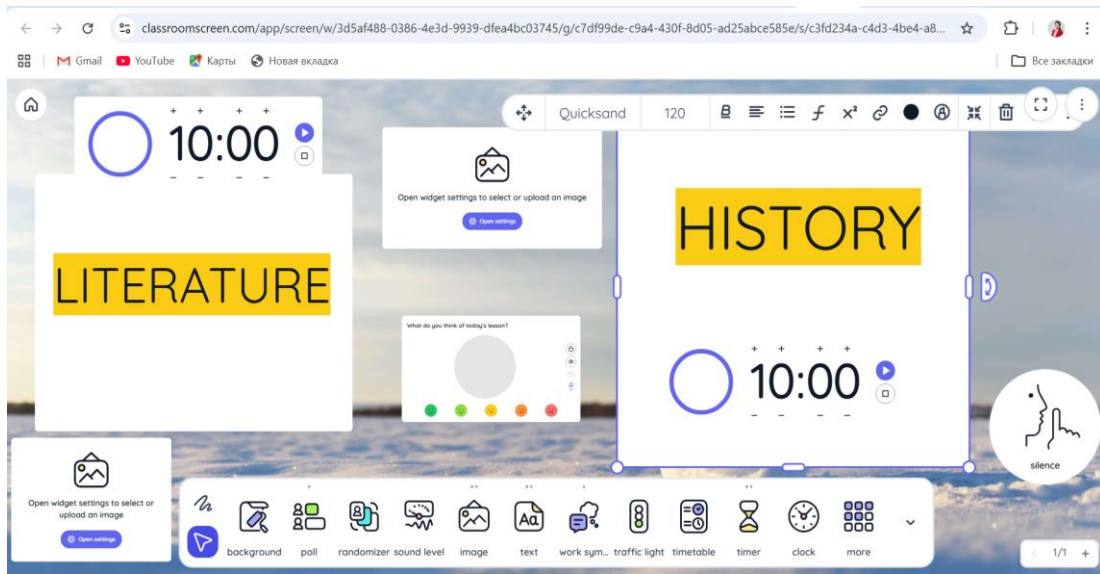

Рис. 1–3. Репрезентація історико-літературних аудіовізуальних лейтмотивів на основі роману-бестселеру К. Мак-Каллоу «Ті, що співають у терні»

Варто використовувати не тільки текстовий формат інформації, але й аудіо-візуальні матеріали (із подальшим розміщенням QR-кодів, активних покликань тощо).

Отже, історико-літературний лейтмотив передбачає «синергію» між історичними та літературознавчими дискурсами завдяки низці авторських підходів у поєднанні з елементами творчості. Орієнтовні кроки – зазначено нижче:

- формування варіативних завдань для аудиторії слухачів під час підготовки до семінарських і практичних занять (без використання шаблонних «кальок» щодо їх проведення);
- чітке виокремлення історичних і літературознавчих тез у межах аналізу певних явищ, подій або процесів (на основі перепрочитання історичних досліджень та відомих літературних творів);

– розміщення вищезгаданих результатів перепрочитання на онлайн-дошках (із подальшою систематизацією інформації в різному репрезентаційному форматі: ключові тези, ремарки-враження, фото, відео, QR-коди, музичні фрагменти, «podcasts», «reels», фрагменти художніх і документальних фільмів / серіалів тощо);

– створення авторських методів навчання з використанням сучасних гаджетів (але без «загравання» з ними на 100 %).

Однак, попри все зазначене вище, найголовнішим є не втратити «людське обличчя» (як окремо (в історії та літературі), так і в межах їх поєднання). Це можливо втілити в життя під час репрезентації навчального матеріалу саме завдяки креативності та нестандартності персони викладача. Фокусування уваги на життєвому досвіді освітянина¹ та тих, кого він навчає (із акцентом на людських почуттях, нормах моралі, цінностях, бінарних питаннях, відносності тощо) – також є не менш вагомим. Не стільки зміст теми є запорукою засвоєння нових знань, скільки індивідуально-психологічні вміння викладача, який зможе з першого подиху зацікавити свою аудиторію слухачів, – запорука відмови від шаблонних «кальок».

Джерела та література

1. Dilts R. B. *Sleight of Mouth: The Magic of Conversational Belief Change*. Capitola, CA: Meta Publications, 1999. 223 p.

2. McCullough C. *The Thorn Birds: a novel*. New York: Harper & Row, 1977. 816 p.

3. Mäkikalli A. Literary theory and literature education in Finnish upper secondary school: a historical survey. *Slovo a smysl – Word & Sense*. 2023. Vol. 20, № 2. P. 79–94. DOI: 10.14712/23366680.2023.2.4.

4. Василюк О. С. Методичні аспекти проведення бінарних уроків із української літератури та історії України (на прикладі вивчення учнями 9 класів творчості Т. Г. Шевченка). *Український педагогічний журнал*. 2016. № 3. С. 115–120.

5. Гордієнко О. Проблема вивчення українського мистецтва слова у взаємозв'язках із зарубіжною літературою в історичному аспекті. *Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка*. 2022. Вип. 51. С. 468–473. DOI: 10.24919/2308-4863/51-72.

6. Онлайн-інструменти. Classroomscreen. Освітня платформа «ВЧИМО». URL: https://vchymo.com/app/application/Classroomscreen#google_vignette.

¹ *Примітка:* із цієї порадою семантично пов'язаний авторський вірш, презентований у розвідці.

ТРАВНЕВІ СТУДІЇ ДЖУНІОР

Соловійова Вероніка

Вінницький гуманітарний ліцей № 1 імені М. І. Пирогова

РОЛЬ КРАЄЗНАВЦЯ В. Д. ОТАМАНОВСЬКОГО У ФОРМУВАННІ ЦІЛІСНОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРАТИВУ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Ключові слова: історія України, краєзнавство, локальна історія.

Key words: history of Ukraine, local lore, local history.

Кінець ХІХ – початок ХХ ст. позначився активізацією процесів українського національного відродження, важливою складовою якого стало формування цілісного історичного наративу. У цей період історична наука перестає бути виключно академічною сферою й набуває значення інструмента національної самоідентифікації. Особливу роль у цьому процесі відіграло краєзнавство як напрям, що забезпечував емпіричну базу для осмислення минулого [1, с. 19].

У цьому контексті вагомим є внесок В. Д. Отамановського – дослідника, який поєднав глибокий інтерес до локальної історії з розумінням її місця у загальноукраїнському історичному процесі.

Формування наукового світогляду Отамановського відбувалося під впливом модерної української історіографії, зокрема ідей Михайла Грушевського, який обґрунтував концепцію безперервності українського історичного розвитку [1].

На відміну від імперських історичних схем, що розглядали українські землі як периферію, українські історики кінця ХІХ ст. прагнули: відновити історичну суб'єктність українського народу; показати тяглість його розвитку; інтегрувати регіональні історії у єдину національну концепцію.

Саме у цьому руслі працював Отамановський, застосовуючи краєзнавчий підхід як інструмент наукового пізнання [1, с. 9].

Однією з ключових особливостей діяльності Отамановського було використання краєзнавства як наукового методу. Його дослідження Поділля містили: аналіз архівних документів; вивчення топоніміки та історичної географії; збір етнографічних матеріалів; розгляд соціально-економічного розвитку регіону.

Цей комплексний підхід давав змогу: відтворювати історію регіону у всій її багатовимірності, виявляти зв'язки між локальними процесами та загальноукраїнськими тенденціями, формувати уявлення про Україну як історично цілісний простір [4, с. 44].

Отамановський фактично демонстрував, що національна історія складається з мозаїки регіональних історій, які не суперечать одна одній, а доповнюють і збагачують загальну картину.

Особливе місце у науковій спадщині Отамановського посідає дослідження Поділля. Регіон розглядався ним не як периферія, а як важливий історичний осередок, де перетиналися різні культурні та політичні впливи. У своїх працях

науковець підкреслював історичну глибину регіону, аналізував його роль у формуванні української культури, доводив органічну належність Поділля до українського історичного простору. Отже, Поділля постає не як ізольований регіон, а як складова єдиного історичного організму [8, с. 46].

Важливою характеристикою діяльності Отамановського була орієнтація на наукову об'єктивність. Він застосовував критичний аналіз джерел; прагнув уникати ідеологічних спотворень, використовував міждисциплінарний підхід. Його роботи відзначаються системністю викладу, увагою до деталей, широкою джерельною базою. Це давало змогу підносити краєзнавчі дослідження до рівня серйозної історичної науки, що було важливим для легітимації української історіографії у науковому світі [7, с. 22].

Окрім наукової роботи, Отамановський активно займався просвітництвом. Його діяльність охоплювала: участь у створенні музеїв і архівів; популяризацію історичних знань серед населення; залучення широких верств до вивчення місцевої історії. Цей аспект є надзвичайно важливим, оскільки формування національного нарративу потребує не лише наукового обґрунтування, а й його поширення у суспільстві [2, с. 74]. Завдяки таким зусиллям історія ставала частиною колективної пам'яті, що сприяло зміцненню національної ідентичності.

Умови існування української науки в межах Російської імперії накладали певні обмеження, однак водночас надавали діяльності істориків особливого значення. Отамановський, як і інші представники української інтелігенції, фактично протистояв імперським історичним концепціям, відстоював ідею окремішності українського історичного розвитку, сприяв формуванню національної свідомості [6, с. 67]. Його краєзнавчі дослідження мали не лише науковий, але й культурно-політичний вимір, оскільки вони підривали імперські нарративи про «єдність» історії.

Внесок В. Д. Отамановського у формування українського нарративу можна узагальнити у кількох ключових аспектах: методологічний – розвиток краєзнавства як наукового напрямку. Історіографічний – інтеграція регіональної історії у загальнонаціональний контекст. Культурний – популяризація історичних знань і формування історичної пам'яті. Ідеологічний – утвердження української історичної суб'єктності [3, с. 19].

Його діяльність сприяла переходу від фрагментарного знання про минуле до цілісного бачення історії України.

Підсумовуючи, варто наголосити, що діяльність Володимира Дмитровича Отамановського виходить за межі суто регіональних досліджень і має загальнонаціональне значення. Його наукова спадщина демонструє, що саме через ґрунтовне вивчення локальних історій можливе створення цілісного, внутрішньо узгодженого українського нарративу [5, с. 37].

Отамановський фактично реалізував принцип «від локального до загального», доводячи, що регіональна історія не є другорядною чи допоміжною, а становить фундамент національної історії. У цьому сенсі його підхід можна розглядати як важливий етап переходу української історіографії від описовості до концептуальної цілісності [8, с. 67].

Діяльність науковця сприяла подоланню фрагментарності історичного знання. Інтегруючи матеріали з історії Поділля у ширший український контекст, дослідник формував уявлення про Україну як про єдиний історичний простір із спільними закономірностями розвитку, попри регіональне різноманіття [5, с. 124].

Важливим є внесок Отамановського у формування історичної пам'яті. Його просвітницька діяльність, робота з джерелами та популяризація краєзнавства сприяли залученню широких верств населення до осмислення минулого. Це, зі свого боку, зміцнювало національну ідентичність та історичну самосвідомість українців.

Наукова позиція мала чіткий світоглядний вимір. У контексті домінування імперських історичних концепцій Отамановський утверджував окремішність українського історичного розвитку, долучаючись до процесу інтелектуального опору асиміляційним нарративам.

Зрештою, значення постаті Отамановського полягає також у тому, що його підхід залишається актуальним і сьогодні. Сучасна історична наука продовжує використовувати краєзнавчі дослідження як важливий інструмент реконструкції минулого, а ідея поєднання регіонального та національного рівнів аналізу є ключовою для розуміння складної структури історичного процесу [8, с. 79].

В. Д. Отамановський постає як один із репрезентантів української інтелектуальної традиції, який зробив суттєвий внесок у формування цілісного українського історичного нарративу. Його діяльність засвідчує, що національна історія формується не лише через узагальнюючі синтети, а й через виснажливу працю з локальним матеріалом, який створює повну та багатовимірну картину минулого України.

Джерела та література

1. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Київ: Наукова думка, 1991. 692 с.
2. Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму. Київ: Либідь, 1999. 352 с.
3. Отамановський В. Д. Історія Поділля. Вінниця, 1920-ті рр. 469 с.
4. Отамановський В. Д. Краєзнавчі дослідження Поділля. Кам'янець Подільський, 1920-ті рр.
5. Реєнт О. П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). Київ: Ін-т історії України НАН України, 2003. 340 с.
6. Історія української культури: у 5 т. / за ред. В. А. Смолія. Київ: Наукова думка, 2001.
7. Смолій В. А., Степанков В. С. Українська національна революція XVII ст. Київ: Альтернативи, 1999. 447 с.
8. Українське краєзнавство: історія, теорія, практика / за ред. П. Т. Тронька. Київ: НАН України, 2005.
9. Нариси історії Поділля / за ред. І. С. Винокура. Кам'янець-Подільський: Абетка, 1990. 327 с.
10. Яковенко Н. М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Київ: Генеза, 1997. 380 с.

Ваньо Марина, Колоколова Євгенія

*Петропавлівський ліцей № 1 Петропавлівської селищної ради
Дніпропетровської області*

ДОБРИЙ СВІТ ПРИСАМАРСЬКОГО КРАЮ

Ключові слова: волонтерство, волонтерська діяльність, особистість, справа, допомога.

Key words: volunteering, volunteer activity, personality, cause, help.

Присамар'я охоплює течію річки Самари, яка є притокою Дніпра. Ця територія є західною частиною Донецької, східною Дніпропетровської та північною Запорізької областей. Вона є важливою стратегічною територією сьогодні, а також у історичному минулому. Ці землі колись входили до Запорозької Січі, складовою якої була Самарська паланка, а центр паланки – м. Самар. Головними містами були Покровськ, Павлоград і Самар. Система приток Дніпра та маленьких річок залишалися логістичними шляхами, через які козаки ходили у походи проти татар і які давали можливість займатися козацькими, зокрема й господарськими справами: ловити рибу, варити з неї страви, в'ялити, солити, продавати тощо.

На сьогодні ця територія є важливим форпостом і артерією, який протистоїть російській агресії і через яку рухається допомога нашим захисникам і захисницям. Вона є своєрідним запіллям, яке надає можливість давати відсіч агресору і має потужний потенціал для забезпечення не лише військових, але й цивільних, які залишаються жити на прифронтових територіях, не покидаючи власні домівки, сподіваючись на краще.

Саме в умовах екзистенційного протистояння важливим залишається підтримка один одного, адже сильним є той народ, який об'єднаний. Важливим рухом у такій ситуації є волонтерський. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 р. № 3236-VI у редакції від 01 червня 2025 р. визначає понятійний апарат щодо запропонованої проблеми: що таке волонтерство, принципи, напрями діяльності, нормативне регулювання діяльності [1]. У світі кожен восьмий мешканець планети займається волонтерською діяльністю, надаючи допомогу тим, хто цього потребує і беручи участь у пом'якшенні соціальних проблем. Ця діяльність передбачає й відповідь на гострі суспільні питання, участь у добрих справах, новий досвід, можливості та знайомства, внесок у наближення нашої Перемоги.

Основними засадами цієї діяльності є добровільна участь, суспільна користь та неприбутковість. Волонтери можуть долучатися до різних проблем, серед яких такі: розв'язання питань самотності, недоступності освіти та захисту, боротьби із бідністю, голодом та насильством, підтримки осіб, які страждають на різні захворювання; подолання наслідків стихійних лих; надання допомоги безпритульним тваринам тощо. Учасники волонтерського руху можуть надавати психологічну і правову підтримку людям, які постраждали внаслідок насильства на «гарячих лініях», можуть організовувати просвітницькі заходи, активності (тренінги, круглі столи за участю громадськості, представників державних органів влади). Вони можуть готувати гарячі обіди, допомагати у пошуках роботи, житла, евакуації.

Волонтерство об'єднує різних людей із різним життєвим досвідом, поглядами, але у них є спільна справа – допомога іншим, щоб змінити світ на краще. Серед них – відомі особистості, які реалізують себе не лише у власній професійній сфері, але й долучаються до активного громадського життя.

В умовах боротьби українців за територіальну цілісність та суверенітет, волонтерська діяльність стала важливим маркером суспільного життя. Вона є показником громадянського суспільства, представники якого порушують питання, пропонують шляхи його розв'язання, власними силами намагаються поліпшити ситуацію. Від 2014 р. українці спрямовують свою діяльність на допомогу армії, яка протистоїть російському агресору. В умовах повномасштабного вторгнення 2022 р. українське суспільство продемонструвало собі і світові, що воно є сильним, консолідованим, стійким, міцним, ініціативним та активним.

Дніпропетровська область стала одним із хабів, який здійснює підтримку і допомогу фронту, хоча і сама область нині вже перебуває у прифронтовій зоні. Громадяни Присамарського краю активно долучаються до різних видів волонтерської діяльності. Однією із активних жительок є Альона Лебедева, яка сама, і разом зі своїми однодумцями, займається плетінням сіток для захисників зі спанбонду, які дають змогу маскувати військових та техніку. Майстрині приносили з дому речі, замовляли тканину, допомогу надавали їй місцеві жителі, які також їм приносили матеріали. Окрім цього волонтери робили запалювачі, окопні свічки тощо [2].

Роман Корнілов – військовий, який знає, що потребує фронт, допомагає хлопцям і дівчатам, а його дім став тимчасовим прихистком для багатьох військових. Едуард Кожокар – військовий та волонтер, а також його мама Ірина – ще один приклад відданості Україні та людям. Хлопець несе службу поблизу Краматорська Донецької області, а мама надає прихисток військовим, донатить, готує їжу: пиріжки та м'ясні стави тощо.

Катерина Дейнеко – пече торти і тістечка, організовує лотереї, кошти від яких ідуть на потреби ЗСУ, зокрема на закупівлю / ремонт авто. Віктор і Дар'я Гончаренки допомагають в організації поселення військових, мають овочевий бізнес і пригощають захисників та захисниць. Клавдія Черевко ліпить вареники. Місцеві підприємці та підприємці Петропавлівського ринку неодноразово допомагали зібрати кошти на авто.

Ірина Москвінова в'яже шкарпетки, варить борщ, готує піцу. А також у селі Самарське працює волонтерський гурт «Самарські дівчата», які готують захисникам смачні і теплі страви у волонтерському центрі «Чумацький шлях». Жителі краю зберігають і примножують його традиції. Прикладом такої особистості є Ірина Северин із Села Росішки. Вона – майстриня волонтерського руху Sinoscraft, яка отримала медаль «Зірка таланту» національної премії «Скарб нації». Її роботи і роботи вихованців продаються на благодійних заходах, ярмарках, кошти від яких надходять захисникам. Валентина Сідорова дбає про збереження і передачу традицій рідного краю, зокрема щодо вишивки та історії від очевидців сучасних подій [3].

І це не повний перелік добрих справ місцевих волонтерів. Діяльність і прагнення кожного заслуговує на увагу і пошану. Узагальнюючи, треба зазначити,

що волонтерська діяльність Присамарського краю виступає важливим чинником консолідації суспільства та підтримки держави в умовах сучасних викликів. Вона сприяє продовженню традицій взаємодопомоги та дає змогу реагувати на реальні потреби сьогодення, посилюючи стійкість суспільства і підтримку захисників.

Джерела та література

1. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 р. № 3236-VI. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>

2. Лебедева А. Якщо тил закине фронт, захисникам буде важко. *Петропавлівка*. URL: <https://petropavlivka.city/articles/403029/alona-lebedyeva-yakscho-til-zakine-front-zahisnikam-bude-vazhko>

3. Фіналістка X-Фактору, вітання з Італії, медійні мерчі: церемонія «Людина року Петропавлівщини 2024». *Петропавлівка*. URL: <https://petropavlivka.city/articles/398240/finalistka-h-faktoru-vitannya-z-italii-medijni-merchi-ceremoniya-lyudina-roku-petropavlivschini-2024>.

Наукове видання

Колектив авторів

ТРАВНЕВІ СТУДІЇ: ІСТОРІЯ, МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Збірник матеріалів

**VIII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ
І МОЛОДИХ ВЧЕНИХ «ТРАВНЕВІ СТУДІЇ 2026:
ВІЙНА ТА МИР У ЄВРОПІ – ІСТОРІЯ ТА СВІТОВА ПОЛІТИКА»**

8 травня 2026 р.
ВИПУСК 11

Редактор О. А. Солдатова
Технічний редактор Т. О. Важеніна-Гопрак

Підписано до друку 21.04.2026.
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк – цифровий. Умовн. друк. арк. 12,09.
Тираж 30. Зам. 58.

Донецький національний університет імені Василя Стуса.
21021, м. Вінниця, 600-річчя, 21.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018